

EEN BEHAAGZIEKE VROUW

Een coquette vrouw hertaald

CARRY VAN BRUGGEN

EEN COQUETTE
VROUW

AMSTERDAM

P. N. VAN KAMPEN & ZOON

Carry van Bruggen

**EEN BEHAAGZIEKE
VROUW**

of

**KRONIEK
VAN EEN ONBEHAAGLIJK
SAMENZIJN**

v/h

Een coquette vrouw

Amsterdam *Zuider-Amstel* 2024

1^e druk P. N. van Kampen & Zoon Amsterdam 1915
2^e druk P. N. van Kampen & Zoon Amsterdam 1916
3^e druk P. N. van Kampen & Zoon Amsterdam 1919
4^e druk L. J. Veen; Reeks: Amstelpaperback Utrecht 1983
5^e druk L. J. Veen; Reeks: Amstel klassiek Utrecht 1988
6^e druk Trouw/Muntinga; Reeks: Vrouwenstemmen dl. 8 Amsterdam 2006
7^e druk Em. Querido's Uitgeverij BV; Reeks: Salamander Amsterdam 2021
8^e druk Em. Querido's Uitgeverij BV Amsterdam 2021
TEVENS OPGENOMEN IN: *Vijf romans* Amsterdam 1979¹, 1980², 2013³

Een goed begin geeft een goed behagen, maar het einde zal de lasten dragen.

COQUET(TE)(Fr.): Behaagziek meisje, resp. zo'n vrouw; OOK: Flirt

BEHAAGZIEK: Erop gericht zijn indruk te maken, aardig gevonden te worden

LETTERLIJK: Vervuld met een overdreven begeerte om te behagen

BEHAAGZIEKTE: Misprijzende behoefte om op te vallen met de eigen persoonlijke charmes

BEHAAGZUCHT: Sterk verlangen om te behagen

BEHAGER: Degene die behaagt (nl. aan God)

ONSTUIMIG (fig): Hefdig, hartstochtelijk, onrustig, driftig, moeilijk in toom te houden

LIEFDERIJK: Teder, liefdevol, verzorgend

LIEFLIJK: Vriendelijk, zacht, bekoorlijk, bevallig

DICHTERLIJK: Dreef u d'onstúime wind naar deze rotsen toe?

PERSONAGES:

Annie, echtgenote van Ode

Charley, vriendin van Ina en echtgenote van Hugo

Coby, (student/arts) zus van Erik van 't Hoff en neef van Egbert en Geertje

Gerda, echtgenote van Erik van 't Hoff

Geertje, zus van Egbert

Jozefien, zus van Ina en vriendin van Mary

Ode, Ina's oudere broer en tijdelijk voogd

HERTALING:

Daniël Mok-Kolthoff

INHOUD

I	Een opbeurend gesprek	7
II	Zij voegt zich naar zijn wil	17
III	Afscheidsbrief & trouw gezworen	55
IV	Lamgeslagen & uitgeput	62
V	Bloemengeur & demasqué	69
VI	Sleur & onbewogenheid	79
VII	Onbehaaglijk & bezwaard	85
VIII	Ontmoeting in de buitenlucht	91
IX	<i>Voor jou, godin, vluchten de wolken van de hemel...</i>	101
X	Moorddadige drift & klauwende vingers	110
XI	Het vuur uitgedoofd, de vervoering verdwenen	118
XII	Roddel & achterklap	127
XIII	<i>Ad absurdum</i>	138
XIV	Ruzie & oud zeer	145
XV	De dobbelsteen is geworpen	157
XVI	Een vrijgevochten hartsvriendin	166
XVII	Alsof er niets was gebeurd...	176
XVIII	Een koude beklemming – bijna een voorgevoel	187
XIX	Nieuwe burens	212
XX	De laatste dans	222
XXI	<i>Het is koud, en de deur sloeg dicht...</i>	236
XXII	Overgeleverd aan het onbekende	245

BIJLAGEN

Dr. Marie Vaerting	208
Een onbehaaglijk huwelijk, 1904-1916	254
Kees van Bruggen, <i>Een goed huwelijk</i> , 1918	255
Gebeiteld, maar ook meedogenlozer	263
<i>Het denken als deernis</i> . Carry van Bruggen en het medelijden	268
Uiterlijkheid en innerlijkheid	271
<i>Uit het leven van een denkende vrouw</i>	259

(RED.)

*{ We verdragen het pathetische alleen in de kunst.
De levende mens moet sober en niet te luidruchtig zijn.
Zo'n sober mens beschrijft zonder enige pathos hoe grondeloos men
zich aan die hooggestemde gevoelens heeft overgegeven. }*

(De geboorte van de tragedie)

HET VENSTER STOND OPEN, DE KOELE MEI WIND LICHTTE ZACHTZINNIG ZONDER GEWELD DE GORDIJNEN OP. Ze bolden op als zeilen en dreef ze tot midden in de kamer, dan zonken ze weer stil terug, het was als het uitademen van een slapend kind. Boven de bos vochtige hyacinten die ze in twee handen hield omklemd, mond en neus erin begraven, keek Ina ernaar. Haar hart bonsde van een zacht, heftig verheugen, ze voelde het in haar keel. Net als toen ze nog kind was, liet ze de woorden van haar gedachten deinen op de maatslag van haar hart: de winter is voorbij... de winter is voorbij... de winter is voorbij...

Eventjes maar, want meteen sloeg ze de ogen neer en dronk met dieper, inniger teugen de zware vochtige geur. Het was meer dan de geur van jonge sappen in de terugkerende lente. Het was de geur van haar jeugd, van haar verleden en nu ze met gesloten ogen haar gezicht begraven hield, leek het alsof de poorten van haar ziel wijd opensloegen en kwam haar hele jeugd op haar af, de volle stoet van jaren en dagen, tot de vroegste toe, met hun gevoelens, gebeurtenissen en ontmoetingen, momenten van dag en schemering, geluiden, luchten, stemmen van mensen, geuren in huis... Ze liet het trillend over zich komen in ontroering en gelukzalige verwondering omdat dit mogelijk was... Dat al dit ontslapene, lang-vergetene opgewekt werd en herboren tot bijna ontstellende scherpheid en duidelijkheid door de geur van hyacinten. Het leek alsof haar eigen ziel een fotografische plaat was, schijnbaar grauw en effen maar waarop in het ontwikkelbad net zo ontstellend duidelijk en verwonderlijk de beelden verschijnen die eerder niet zichtbaar bestonden. Geur was dan het ontwikkelingsbad van de herinnering, maar geur niet alleen. Ook muziek, en soms hoefde het zelfs niet meer dan wat vaag en onbepaald gerucht, regen en wind, een roep van buiten in den avond te zijn die haar zomaar terugvoerde naar de verten van het verleden. Wat wonderlijk was dit, dat de indrukken uit haar vroegste jeugd het sterkst in haar voortbestonden, het sterkst haar ontroerden in het herdenken, alles uit die onbewuste tijd – toen ze zelf niet wist dat ze luisterde en oplette en toch scherper moest hebben opgelet, inniger geluisterd dan ooit later, toen de gebeurtenissen kleuriger, feller schenen in het beleven dan toen ze bewust luisterde en keek en genoot – en die toch maar een verzwakte herinnering hadden achtergelaten.

En als altijd weer onderzocht en verdwaalde haar denken in die ene grootse verwondering, dat lokkende mysterieuze geheim over wat herinnering eigenlijke was en de vergankelijkheid te boven ging en weersprak – tot ze weer helemaal niet meer dacht, alleen diep en vol ademde in de geur terwijl de wind de zware gordijnen spelend voortdreef met zijn adem en haar gehele wezen zich verruimde, zich tot zijn uiterste kracht leek in te spannen om alle overvloed te kunnen omvatten.

Er werd geklopt.

‘De dokter is er’, meldde het huismeisje.’

‘De dokter!’ Ze sprong op en legde de hyacinten neer, het verleden viel van haar af. Het hier en nu snoerde strak om haar heen. Ze was negentien jaar en leefde bij vreemden omdat ze het thuis niet meer kon harden. Ze zat al twee dagen vrijwillig opgesloten op haar kamer in onvrede met zichzelf en iedereen, verstrikt in ruzies als een vogel in de draad, weggevlucht naar de eenzaamheid als een laatste uitwijkplaats.

‘Kunt u de dokter ontvangen, juffrouw Ina?’, vroeg het meisje.

‘Ik heb geen dokter nodig, mijn hoofdpijn is over,’ wilde ze zeggen. Toen hoorde ze hem met Mary beneden uit de kamer komen, zijn stem onder aan de trap en haar vrome geaffecteerde praten boven zijn doffe gebrom. Als ze eens klagen durfde! Klagen over háár als over een schoolkind tegen een man die ze geneens kende en die nu misschien samen met Mary met z’n hoofd schudde en glimlachte. Dat gesprek moest uit zijn en dadelijk.

‘Vraag de dokter, of hij boven komt, Hiletje.’ Haar stem klonk onrustig en te streng, het meisje trok de deur achter zich dicht; ze wachtte snel ademend, klaar om de strijd aan te gaan. Op haar tafel stonden de bloemen, ze keek ernaar en de gedachte dat ze die alleen maar hoefde op te pakken, hun geuren te drinken om mild en zacht te worden kwam op... Het idee om zichzelf te verlossen van die stomme woede, die onnozele trots en zichzelf groter, wijder en vrijer terug te vinden lonkte... Maar ze wilde niet, ze het kon niet. Het nu pinde haar vast, stond haar na, beet scherp op haar in. Ze kon zich er niet aan onttrekken.

De stemmen zwegen, beneden sloeg een deur. Ze vroeg zich af hoe de dokter er uit zou zien, wat voor soort man zou hij zijn? Tegelijk schrok ze, wat moest ze hem zeggen? Ze was niet ziek. Zij had hem niet gevraagd te komen! Ze keerde ze zich om naar de spiegel, glimlachte vluchtig en streek door haar haren. Als ze hem de waar-

heid vertelde – misschien begreep hij haar wel – een warm sprankje hoop streek even door haar heen.

Ze stond naast haar stoel toen hij binnenkwam. ‘U bent toch niet alleen voor mij gekomen?’

‘O nee, mevrouw Rutgers had mij nodig. Een kleinigheid, maar nu ik hier toch was, vroeg ze mij... Al een paar dagen hoofdpijn? Temperatuur opgenomen?’

Hoe bespottelijk... Ziek zijn, temperatuur opnemen, een plichtmatig-bezorgd gezicht... Als ze zonder ophef vertelde, zou het misschien niet te buitensporig klinken.

‘Ik heb geen temperatuur opgenomen. Ik ben niet ziek, ik zit hier alleen om... Om een paar dagen uit te rusten.’

‘Waarom hebt u dat dan niet gezegd?’

Ze zweeg. Hij ging zitten en keek glimlachend naar haar op, ze keek op hem neer en glimlachte ook. Hij had een aardig, rond, glad gezicht, lieve ogen, jongensogen, hij zou vijfendertig jaar zijn. Hij was anders dan de anderen, dat was volkomen duidelijk. Het was prettig hem onverwacht hier te hebben en wat met hem te praten. Ze voelde verlangen hem veel te vertellen... veel van zichzelf te vertellen. Hij vond haar aardig, het was in zijn ogen – zij was ook aardig, ze had het in de spiegel gezien. Omdat hij haar aardig vond, zou het haar makkelijk vallen met hem te praten.

Maar hij moest beginnen. Ze bleef half afgewend tegen de schoorsteen geleund, hij keek naar haar, ze voelde het, in haar gedachten overzag ze haar eigen gestalte, vroeg zich af hoe hij haar jurk zou vinden en de kleur van haar huid.

‘Waarom hebt u ten koste van de waarheid gedaan of u hoofdpijn had?’

Ze lachte, haar hart werd warm. Vreemd, toen ze dacht dat Mary als een kind over haar sprak, voelde ze de drift al opkomen – nu hij als een kind tegen haar sprak, was ze tevreden en gestreeld. Ze ging tegenover hem zitten.

‘Als u wilt, zal ik het u vertellen, maar het is een hele geschiedenis.’

‘Ik luister.’ Hij ging rechtop zitten.

‘Maar zo niet. Het is geen verhaaltje. Ik bedoel, dat er heel veel mee samenhangt.

Maar eigenlijk is het ook gauw genoeg gezegd. Ik ben lastig, driftig en onverdraagzaam – ik lig met iedereen overhoop en *sympathieke* mensen kan ik niet uitstaan. Ik ben hier nog geen drie maanden en ik heb al drie dozijn scènes gemaakt. Iedereen hier is bedaard en beschaafd en heeft goede manieren. Tot in het derde en vierde

geslacht. Tot de os en de ezel en de vreemdeling toe. Ik geef altijd de verkeerde antwoorden en doe altijd de verkeerde dingen mooi en de mooie dingen verkeerd.' Ze onderbrak zichzelf en lachte: 'Onzin, wat ik daar zeg. Nu bent u op de hoogte.'

Hij lachte.

'U lacht om wat ik zeg. Goed – ik ben mild vandaag. Weet u wel dat ik anders best een moord kan begaan bij iemand die mij uitlacht? Nog wel om minder. De eerste dag aan tafel wou ik Rutgers vermoorden met een keukenmesje.'

Hij lachte weer.

'Het klinkt gek en het was helemaal niet gek. Ik ben hier op een woensdag gekomen, in februari. Op woensdag is hier vrouwenkiesrechtkrans, dan zitten er beneden in de moderne kamer, op de praktische stoelen rondom de doelbewuste tafel allemaal hoogstaande, ernstige, knappe, ontwikkelde en frisgeklede dames. Ik heb het op die vreselijke dag gewaagd over die sympathieke dames 's middags aan tafel oneerbiedige dingen te zeggen. Ja, dat moet u niet onderschatten. Mary deed het ook niet. Ik zie haar nog, met haar verwaande mondje en haar ronde ogen – zeg nu zelf, lijken niet alle vrouwenkiesrecht-dames op elkaar of zou het alleen komen omdat ze zich allemaal hetzelfde kleden? Daar loop ik allang over te tobben, het is echt een probleem voor mij!'

'Dat lossen we later op.' – 'Mevrouw Rutgers richtte zich op... fier als een pauw ondanks haar volume en begon mij de les te lezen, met haar kakstem.

Mijnheer Rutgers at rijstebrij...'

Hij lachte luid, zij keek verontwaardigd.

'Ja, u moet niet boos zijn. Wat hebt u tegen rijstebrij?'

'Precies hetzelfde wat ik tegen sympathieke mensen heb. Die rijstebrij had mij moeten waarschuwen, maar ik begreep het niet en ging er roekeloos tegen in. Ik had moeten voelen dat er van een man die zó rijstebrij at voor een meisje niets was te hopen.'

'En wat hoopte u dan?'

'Dat hij mij helpen zou. Dat hij zou voelen hoe ellendig en vernederd ik mij voelde – al hield ik mij goed, ik gloeide als vuur toen Mary mij terechtwees als een klein kind, de eerste dag, en over die malle wijven met hun uitgestreken gezichten sprak als een voortreffelijke vrouwenlegioen waar ik, nietig wurm, met eerbied tegen op moest kijken; ik hoopte dat hij ridderlijk zou zijn, dat hij iets liefs, iets goedigs, of iets grap-

pigs zou hebben gezegd. Die pedante kwast. Is dat een man? Ik hoor het nog, met die neusstem: *grapjes, die niet te pas komen over hoogstaande vrouwen* of hij voor zijn klas stond. Hij kan mij niet uitstaan en ik, o, ik vind hem stuitend. Het tegendeel van alles wat ik mij voorstel dat een man moet zijn.'

'En toen wilde u hem te lijf met een keukenmes.'

'U moet niet zo lichtvaardig praten over drift,' zei ze plotseling ernstig. 'Het is veel erger dan u denkt – het maakt je tot een beest, je stem wordt rauw, je gezicht wordt lelijk, je wilt bloed zien, je wilt wuigen. Dien nadat ik driftig ben geweest, moet ik soms nog denken aan de afschuwelijke dingen, die ik heb gezegd en gewild. Het is zo vreselijk en zo vreemd... Buiten zichzelf zijn is er een prachtige uitdrukking voor. En iedereen kan het mij maken, en alles, de geringste, het onnozelse. Net toen u met Mary stond te praten. Wat zei ze? Had ze het over mij? Precies dat voelde ik. En wat vertelde ze?'

'Ik weet niet of ik het u zeggen mag!'

'Ik weet ook niet of u het mij zeggen mag, maar u zegt het mij wel.'

'Ze heeft mij geen geheimhouding gevraagd en het is misschien zelfs beter dat u het weet. Ze hebben van uw thuis over u geschreven.' Ze sprong op en keek hem fel aan. 'Ze hebben? Wie hebben? Ode en Jozefien niet. Ode wilde het niet – en nu heeft Annie het toch gedaan. Mijn aanstaande schoonzuster, dat egoïstische wezen waar mijn broer verliefd op is. En wat, wat heeft ze geschreven?' Ze was witheet en trilde.

'Als u nu eens tenminste probeerde kalm te blijven. Toe.' Ze ging zitten.

'Wat stond er in die brief?'

'Dingen, die verleden jaar en eerverleden jaar gebeurd zijn – en waarbij u betrokken was. Dat u...'

'Dat ik...'

'Dat u om een onderwijzeres van uw school uit een raam bent gesprongen.'

Ze werd roodgloeiend en sloeg de handen voor het gezicht, haar stem klonk gesmoord.

'En dat schrijft Annie aan Mary en Mary vertelt het aan Herman en aan Gerda en aan

Erik en morgen weet Coby het en volgende week weten al die, brave, hoogstaande zielen het zo goed als de brave, hoogstaande zielen ginds het weten – en kunnen ze hun waardige hoofden schudden en lachen om het gekke kind of misschien medelijden met haar hebben. Begint u te begrijpen dat ik ze allemaal haat?

En dat wist u dus allemaal toen u hier de trap op kwam?’ Hij knikte, zij vloog op. ‘Mary heeft u naar boven gestuurd om te zien of ik mij ook tussentijds verhangen had,’ gilte ze buiten zichzelf. ‘Ze denken zeker dat het een pretje is, een soort van gewoonte of liefhebberij. Als Pennewip, weet u wel: *hij-doet-die-dingen-voor-zijn-plezier*. Hoort u soms ook bij die heldhaftige geesten die zo dapper hebben uitgemaakt dat zelfmoord *laf* is? Vertel ze uit mijn naam, als u het weer eens hoort, dat ze het eens proberen moeten, uit een raam of in het water.’ Ze ging weer zitten.

‘Nu vindt u mij natuurlijk ook gek – net als de rest.’

‘Ik weet werkelijk niet of ik ja of *nee* moet zeggen om u kalm te houden. U bent net een vaatje buskruit op het ogenblik.’

‘Als u alles eens wist. Heeft u wel eens gedroomd dat u plotseling in de nauwte tussen vier muren ontwaakte, tussen vier, enge, hoge dichtgemetselde muren zonder uitweg? Niet? Ik denk dat het kwam van een wonderlijke roman, waar iets in voorkwam van een non die ze zo ingemetseld hadden. Ik droom de gekste dingen, ik zou ze niet kunnen vertellen en u zou me niet geloven. Soms heb ik het gevoel dat ik tien jaar van m’n leven zou willen geven om te weten wat dromen betekent – en nog tien om te weten wat herinnering is.’

‘U bent verkwistend met uw jaren en u zult er gauw klaar mee zijn; er zijn nog zoveel meer geheimen dan die twee alleen.’

‘En als ik die geheimen zou kennen – allemaal, voor één enkel ogenblik – en daarna dood – zou u om mij rouwen? Is dat dan leven wat wij doen, altijd in de nacht, altijd op de tast?’

‘Zo denkt u vast niet altijd.’

‘Zo denk ik meestal niet – dat is juist zo wonderlijk. Als iemand mij lief vindt en van mij houdt en mij begrijpt, of als ik voel dat ik van de mensen houd – niet van de mensen die ik ken maar van mensen die ik niet ken, of als een vriend de *Kleine Nachtmuziek* voor mij speelt en daarna zegt dat hij voor niemand in de hele wereld zo mooi spelen kan...’ Ze zweeg en stond glimlachend verzonken als in herinnering.

‘U vertelde mij van een droom en van vier gemetselde muren.’

‘Ik weet het niet meer,’ zei ze zacht en slap. ‘Ik ben bang dat ik er teveel drukte van maak. Het was misschien een heel gewoon iets. Heeft u weleens voor iemand geknield?’

Hij glimlachte en schudde ontkennend z’n hoofd.

‘Ik weet heel goed hoe belachelijk het is. Ik heb een heel scherp gevoel voor het belachelijke; ik weet precies wanneer ik iets belachelijks doe of me aanstel. Maar het was niet belachelijk. Dat werd het pas toen zij lachte. Voelt u wat ik bedoel? Toen zij ermee spotte werd het bespottelijk. En ikzelf helemaal. En alles wat ik al die maanden had gezegd en gedaan – de versjes, de briefjes, het uren wachten in de regen. Dat had ik al die maanden niet gevoeld, niet vermoed – al die maanden dat zij iets lachwekkends van mij maakte voor anderen. Toen ik het ineens besepte, alsof de bliksem in mijn hersens sloeg, en toen mijn ideaal daar stond en lachte – giechelde als een winkelmeisje – dát was het wakker worden tussen vier gemetselde muren zonder uitgang. Ik voel wel, nu ik het zeg, klinkt het allemaal flets en flauw, onecht misschien, het overtuigt mijzelf nauwelijks meer. En toen leek het mij de enige, de natuurlijke, de aangewezen oplossing. Is het niet wonderlijk dat ik het nu, zo kort erna, amper meer navoelen kan? De meeste mensen zouden concluderen dat het toen ook niet echt was, maar ik weet beter.

‘Natuurlijk. Onweer gaat voorbij en was toch ook echt, zolang het er was.’

‘Ik ben blij dat u zo denkt, en dat u mij niet als de anderen bij voorbaat oppervlakkig vindt.’

‘Altijd de anderen!’ – Ze bloosde.

‘U heeft gelijk. Ik geef meer om ze en vooral om hun oordeel dan ik erken. Soms – en soms ben ik dan weer zo geweldig zeker van mijzelf en zo trots. Op het ene moment ben ik volkomen anders dan op het andere. Alsof ik niet één mens was, met één hart en één paar ogen maar honderd mensen, met honderd harten en honderd paren ogen. Dat geeft zo’n verward, onzeker gevoel.

Hij antwoordde niet en peinsde even.

‘Hoe komt u hier, waarom juist hier?’

‘Beschikking van hogerhand. Deze verbintenis is in de vrouwenkiesrecht-hemel gesloten. Mary, mijn gastvrouw en mijn zus Jozefien, kennen elkaar al jaren en door de voorlichtingsavonden samengesnoerd. Ze vinden elkaar aardig. En ik had geen voorkeur.’

‘En wie hebt u hier nu leren kennen? Het zusje – hoe heet ze? – Gerda, natuurlijk, maar die is veel uit logeren. Dat is jammer voor u.’

‘Valt mee, ze herinnert me altijd aan mijn eigen liefdeloze boosheid. Ik durf het bijna niet te bekennen, maar in mijn hart kan ik de lieve alom beminde Gerda óók

niet luchten. Ze is zo schattig verliefd en zo vol van Erik, die eigenlijk wiskunde had willen studeren en nu tegen heug en meug rechten doet omdat hij de opvolger hoopt te worden van een seniele oom aan een bank of zo.'

'En vindt u dat zo erg?' lachte hij.

'Natuurlijk vind ik het erg,' zei ze met een expres geïrriteerde nadruk hoewel ze geen moment geloofde in zijn aangewende twijfel en wel voelde dat hij haar ergernis begreep en dat hij het zich aantrok. 'Wie zou dat niet erg vinden. Ik zou nooit trouwen met een man die iets deed waar hij geen zin in had en om vooruitzichten een mooie studie vergooide.'

'Meent u dat echt?'

Ze kreeg een kleur, maar ze bleef hem aankijken.

'Ja, dat meen ik echt,' zei ze ernstig en vast 'en ik weet precies waarom u het vraagt. Zal ik het zeggen?'

'Als we het allebei weten? Wie zijn er nog meer?'

'De zuster van de aangebedene, Coby, medisch student.' 'Jawel, die ken ik – nogal een verwaand typetje, toch?'

'En zo onaantrekkelijk met dat stijve knotje en piekharen in haar nek.'

'Ook al mee overhoop gelegen?' plaagde hij.

'Och, die opgeblazenheid omdat ze zich door wat boeken heeft heengegeten en een dood mens in mootjes gesneden. Ze mogen zeggen wat ze willen maar meisjes maken veel meer ophef van hun studie dan jongens.'

'Jawel,' lachte hij, 'dat kan wel waar zijn. Ze worden er een beetje topzwaar van is 't niet? De geleerdheid kijkt ze wat al te erg de ogen uit. Maar u gaat toch zelf ook studeren?'

'Klassieken – ja, als ik het zover brengen kan. Ik werk voorlopig voor mijn staats-examen en misschien kies ik dan wel wat anders. Over rechten heb ik ook gedacht, pleiten zou heerlijk zijn maar het wordt me afgeraden omdat ik het te mooi voorstel. Dat bezwaar snap ik trouwens. Wel zal ik dan mijn best doen om niet topzwaar te worden.'

'Blijft u hier nog lang?' glimlachte hij daarna, 'in deze vrijwillige ballingschap bedoel ik.'

'Ik weet niet,' zei ze blozend, 'ik voel me nu wel veel verdraagzamer en toegeeflijker dan een uur geleden. Buitensporig zachtzinnig. De dingen hebben hun ergste

verschrikkingen verloren nu ik ze heb kunnen zeggen. Geloof u niet, dat Javanen tot amok komen, omdat ze zo gesloten zijn? Ik dacht het vroeger al – ik voel er soms iets van, hoe ik onbesuisd zou raken als ik nooit iets loslaten mocht'. Maar nu, ook om hem iets vriendelijks te zeggen en daardoor te behagen, zei ze warm, 'nu ben ik dankbaar, omdat ik tegen u heb kunnen spreken en als u het vraagt dan zal ik naar de anderen gaan en vanmiddag als een toonbeeld van zachtzinnigheid aan tafel zitten, rijstebrij eten, met belangstelling en waardering over Mary's dameskrans praten en voorlezen uit het Maandblad tot het middernachtelijk uur.'

'Heb ik werkelijk zoveel verdiend?' vroeg hij glimlachend, ineens verlegen en teruggetrokken ook. De blijte verlangende uitdrukking verdween van haar gezicht, ze gaf geen antwoord. In de stilte stond hij op en pakte zijn hoed.

'Ik kom over een paar dagen nog wel eens naar mevrouw Rutgers kijken.' Hij zei het heel vriendelijk, heel zakelijk, het leek zó op de aankondiging van een doktersbezoek, dat het graag niet over haar lippen kwam. Het zou opdringerig en onbescheiden lijken om zichzelf als het doel van zijn bezoek voor te stellen.

Uit het raam keek ze hem na, maar hij draaide zich niet om. Ze werd gloeiend rood van schaamte omdat zij het had verwacht en hij het nu niet had gedaan. Opeens had ze genoeg van het alleen-zijn en ging naar beneden.

2024

DE AVOND WAS VOORBIJ. Ina was moe – ze had zich verveeld, ze voelde dat ze wit zag en dat haar gezicht uit model was door het vele gapen. Van binnen voelde alles kil, leeg en verslagen. Ze had zich dit samenzijn verheugd. Het had echter alleen maar verveling, ergernis, verbeter wreveld, steken van twijfel en zelfverwijt gebracht. Ze lag nu op de rustbank, de ogen gesloten, terwijl Coby van 't Hoff, Geertje de Kruyff, haar vriendin die gastvrouw was, de kamer ordenden, de meubels recht schoven, en onder voortdurend pruttelen notendoppen en koekkruiden van het vloerkleed opvisten. Deur en raam stonden tegen elkaar open; het was heel warm geweest, nu woei de koude novemberwind snijdend over Ina heen. Ze had graag een van twee dicht gedaan maar ze verroerde zich niet en vroeg niets, te lusteloos, te moedeloos om geluid of beweging voort te brengen.

Waren dat die makke meisjes, die slungels van jongens waar het onvermogen tot werken en creëren van hun gezicht af te lezen was, de mensen die haar moesten compenseren voor de kille benepen deftigheid thuis bij Mary? Moest zij haar hart ophalen aan hun gesprekken, hun omgang en haar geest verfrissen, moest ze uit die kring haar echte vrienden kiezen?

Alles wat ze gezegd hadden kwam haar opgeschroefd en onecht voor, wat ze vertoond en uitgevoerd hadden krachteloos en opgeblazen van eigendunk. De rauwe zenuwtergende muziek van de jonge componist, die met elke methode gebroken had, maar zo overstelpend-suggestief improviseerde, de fletse flodderige tekeningen waar ze beurtelings met diepzinnige gezichten voor gingen staan en minutenlang in peinen verzonken tot ze met half-verdwaasde ogen, als zó aan een hogere wereld ontrukt de hand over het voorhoofd strijkend, diepzinnige woorden fluisterend zijgend weer neerzegen met opgetrokken knieën het hoofd tegen de muur. Het ventje dat in gebroken Nederlands sprak en aristocratie nastreefde – democratie was kennelijk alweer uit de mode – en het wezentje dat bij een koperen-stoofjes-artiest in de leer was en door haar fijngevoeligheid van het ene pension naar het andere werd gedreven omdat ze het nergens kon uithouden waar onderwijzeressen woonden. Deze Jan Grabbels waren zó afstotend-filisterieus dat ze niet tegenover hen aan tafel kon zitten.

Een jong acteurtje en een jonge schoolmeester die voor z'n Duitse akte werkte, hadden over de groterheid van Goethe en Shakespeare getwist. De een hield het op Sha-

kespeare de ander zwoer bij Goethe en een aankomend genie met een sikje had er met een stemmetje als een fluitje tussendoor gelispeld: Flaubèrt, o Flaubèrt en daarna uitgeput van zijn geestdrift de ogen gesloten en gezweven. Mystiek was in trek. Neergekeken werd er op conventionele kunst en op studies in alle graden en soorten. 'Inspiratie – persoonlijkheid', hadden de meisjes gezucht en hun schuchtere hoofdjes op de schouders van de jongens gevleid. Ina had de hele avond geen grap of lach, geen enkel snedig of geestig woord gehoord. Zelf had niet veel gezegd, ze voelde zich stug en wantrouwig en soms ook bij vlagen twijfelend aan zichzelf, aan haar vermogen om te begrijpen en te genieten. Ze waren allemaal zo opgetogen, zo vlug en vaardig met hun bespreking, zo ijerig om hun begripsvermogen en geestesverfijning te laten horen, ze spraken zo hoog en zo duister.

Hoe had ze er toe kunnen komen om in dit fijnbesnaarde gezelschap haar voorliefde voor Mendelssohn en een oud zwak voor Grieg te bekennen? Een meisje in een felgroene jurk had even haar schouders opgehaald, minachtend gelachen en zich zonder antwoord afgewend. Ze had haar wel kunnen slaan en vanaf dat moment was haar stemming bedorven. Ze had niets meer gezegd en in zichzelf gescholden op die nietszeggende kwakzalvers en hun mallotige gepronk.

Het was overal hetzelfde. Zij kon nergens aarden, ze paste in geen enkele omgeving, stootte overal haar hoofd, gedesorienteerd als een vogel in een strik.

Ze dacht aan dokter Ramondt en aan de vorige lente. Na die eerste keer had ze hem nog twee keer ontmoet toen hij Mary bezocht, maar kort en vluchtigjes; tot een vrouwelijk gesprek was het niet meer gekomen. Na Mary's herstel was hij heel niet meer terug geweest. Mary had haar verteld dat hij het heel druk had, ongelukkig en voor een veeleisende vrouw en drie kinderen moest zorgen en aan vriendschapsbezoekjes niet denken kon. En Ina had haar best gedaan gewoon te vinden wat iedereen gewoon vond. De teleurstelling werkte nog lang na in een bijtend schaamtegevoel over haar eigen verwarde hoopvolle gedachten. Haar vreugde en verwachting en toegeeflijkheid telde blijkbaar niet voor hem. Het bezoek beschouwde hij misschien als een langgerekte en taaie doktersvisite. Ze wist het wel. Voor de mees-

ten stond het dagelijks werk en dagelijks belang voorop. Ina's voorkeuren lagen bij de dingen van het hart. Toch raakte het haar iedere keer als zij het van nabij ervoer. Het deprimeerde haar. Waren er dan echt geen mensen waarvoor het gevoelsleven altijd in alle uitingen en vertakkingen boven het maatschappelijk leven ging?

Ze kende het antwoord. Toch verwachtte zij het steeds weer opnieuw. Ze dacht aan een voorval uit haar eigen leven – een paar jaar geleden toen ze een deel van haar overgangsexamen koelbloedig had verzuimd omdat haar oude vriend, de gebrekkige klokkenmaker met zijn koolzwarte baard haar die dag een naamvers zou voorlezen en geven dat hij voor haar had gemaakt. Het vers was langdradig en sentimenteel, het had haar toen ontroerd. Door de tover der verering had ze het niet vergeten en de eerste regels borrelden nu op in haar gedachten.

*In glanzen zijt gy mij verschenen,
 Nooit had mijn hart 't geluk gedroomd.
 Ach ga nu niet meer van mij benen...*

De drie beginletters waren haar naam.

Toen zijn ze allemaal haar hard over haar heen gevallen. Zelfs Ode, haar toegeevende broer die sinds moeders dood haar voogd was, had haar vriendelijk vermanend de les gelezen: *Eerst de zaken en dan het meisje*. Het was de eerste keer dat ze platte, stuitende gezegde hoorde en er van rilde. Daarna had ze die wel vaker gehoord – en erger, ervaren dat vrijwel alle mensen zo leefden, voor de zaken eerst en dan voor het meisje of iets soortgelijks. Hoe vlak, kaal, kil, kleur- en redeloos leek de wereld en het leven, elke keer weer als zij het even vergat en eraan herinnerd werd. En Ramondt was net als de anderen – door zijn drukke praktijk was hij weggebleven en had niet meer naar haar omgekeken. Hoe zeker had ze, zonder 't rustig te overdenken, van hem verwacht dat hij anders zou zijn.

'Ina, je slaapt toch niet? Sta op, dan gaan we naar boven en als Egbert bij uitzondering nu eens zo welwillend was om 't klaar te zetten dan kunnen we meteen een boterham eten.'

Moeizaam en lusteloos rees Ina overeind. Ze was nadat de anderen waren vertrokken met Coby achtergebleven om boven bij Geertje's broer nog een uurtje na te praten. Ze liep huiverend en diepverslagen, na de onbevredigende avond, het stil liggen in de kou, het verwarrend overpeinzen, achter de anderen het donkere trapportaal door, een oud wenteltrapje op en stond plotseling in een licht, warm, laag vertrek onder een bruinberookte balkenzoldering.

Een bleke jongen die bij het vuur zat te lezen, keek op en legde zijn boek neer bij hun binnenkomst.

Een oudere man met een blonde baard rees geeuwend en zich verschrikt de ogen wrijvend van de zitbank op. De jongste was Geertje's neefje, de andere haar broer. 'Zeker weer de hele avond geslapen,' hoonde Geertje, 'en niet klaargezet of niets.' 'Hé meid, slapen is zo lekker, bederf't nu niet meteen. Als je me even laat bijkomen, zal ik je straks helpen.' Hij rekte wijd z'n armen boven het hoofd, strekte z'n benen voor zich uit, stak de handen diep in z'n zakken en bleef zitten.

Een gevoel van ruimte en rust trok weldadig door Ina heen. De warme kamer, de oude meubels, de pijp damp, het gezellige blonde gezicht en vooral de luchtige woorden deden haar hart goed. Ze voelde een levendig verlangen om het geploeter en tobben van zich af te gooien en vrolijk te zijn.

Het neefje was opgestaan en veronschuldigde zich dat hij niets had klaargezet. 'Onzin', kapte Geertje af. 'Jij kon niet weten dat Egbert zo eeuwig gemakzuchtig was'. Ina was op zijn uitnodiging naast Egbert op de bank gaan zitten. Toen hij weer goedmoedig lachte om Geertje's vinnige woorden lachte ze mee. Hij keek haar aan. 'Help me maar tegen mijn boosaardige zuster – je moest eens weten hoe ik zucht onder haar heerschappij! Geertje, toe kijk niet zo lelijk, vertel eens wat van de Idioten-krans!

'Ja, jij zit daar maar lui en ik loop de benen uit m'n lijf en dan nog vertellen, dank je.' 'Wie waren er allemaal?'

'Vraag het Ina die was er toch ook!' Ina voelde zich vol ongedacht plezier. 'Waarom kom je er zelf niet?'

'Ik?' Ze proestte om de overdreven uitdrukking van zijn verbazing. 'Lieve ziel, daar hoor ik niet. Daar kan ik met m'n hoofd niet bij, ik zou me daar voelen als een haar in de soep.'

'Zo ging het bij mij ook. Ik hoor er ook niet bij. Ik ben, geloof ik, ook niet helemaal in de smaak gevallen.'

'Hebben jullie nog van de Sarcasmes en Reverteet genoten?

'Wat is dat? Ina's ogen schitterden in de zijne, vol uitgelaten behaagzucht.

'Weet je dát niet? Dan ontbreekt er drie-kwart aan jouw opvoeding. Iets heel modern-verfijnds, lang niet voor de poes. Kip-op-hoge-poten-stijl.

Geertje heeft het me willen voorlezen, de brave ziel. Ze bedoelt het zo goed met mij maar ik viel erbij in slaap – voorlezen is mijn beste slaapdrank tot ik ineens wakker werd van een zin en die ene zin heb ik onthouden. Het ging over een dienstbode van

erkende en beproefde voortreffelijkheid – of voortreffelijkheid, dat zou nóg moderner zijn.’

‘Stond er dat?’ lachte Ina ‘wat onzinnig.’

‘Het is héél ernstig,’ zei Egbert ‘zo moet je bijvoorbeeld tegenwoordig zeggen: ‘de boterhammen die mijn neef daar klaarmaakt, zijn van een jammerlijke scheefheid en schraapzuchtige gesmeerdheid.’

‘Egbert, als je te lui bent om zelf iets te doen, maak hem dan tenminste niet in de war.’

‘Is het tot je doorgedrongen, jongedame, dat ik lui ben? Het is de lust van mijn leven! Kom, we gaan aan tafel, en dan moet je mij nog meer vertellen.’

Ze stonden op. Ina zat tussen Egbert en het neefje in en zei geen woord tegen de verlegen jongen en liet tot twee maal toe een vraag van hem onbeantwoord en zag niet dat hij pijnlijk bloosde. Alle aandacht was voor Egbert – alleen jammer dat hijzelf zoveel aandacht voor zijn boterhammen had en daardoor niet voortdurend naar haar keek. Zij at helemaal niet, praatte en lachte aanhoudend.

‘Toen kregen we een vioolsolo. De kamer was halfdonker gemaakt. En daar voel ik op eens een wildvreemd warm hoofd in mijn schoot – en snikken, erbarmelijk! Achteraf bleek dat zijn geliefde. Het genie zelf viel flauw toen het uit was. Hij lag voorlijk tegen de piano met twee slappe armen naast zijn lijf, zijn kin op zijn borst. En toen zijn ze – zijn wettige geliefde en nog een stuk of drie onbaatzuchtige aanbidders – uit de andere kamer een kamerscherm gaan halen, een zwaar ding, ze konden er haast niet mee sjouwen, en dat hebben ze om hem heen gezet en daar is hij de hele verdere avond gebleven. Nu en dan gingen ze kijken, ik denk om te zien of hij nog leefde, en dan liepen ze als kippetjes achter elkaar, op de tenen en hun hoofden, zó vooruitgestoken. Pas bij het weggaan kwam hij weer tevoorschijn, helemaal verdwaasd en wit.’

‘En vroeg hij niet: ‘Waar ben ik?’ en ‘Is de boze man weg?’ Ze lachten allebei.

‘Ik kan niet zeggen, Ina, dat ik je bijzonder aardig vond, voor de eerste avond dat je gevraagd was,’ zei Geertje droogjes. ‘Ik vond zijn spel heel bijzonder en diepzinnig, hij is altijd zo als hij gespeeld heeft daar valt niets om te lachen.’

‘Bij wie is dat ontluikend genie in de leer?’ vroeg Egbert. ‘Bij niemand, hij heeft alles uit zichzelf, nooit les gehad.’

‘En daar vliegen ze in, daar vliegen ze met vlag en wimpel in,’ schaterde Egbert. ‘Julie hebben allemaal een tik van de molen gehad. Behalve Coby, die komt alleen om

haar natuurgelovigen te bestuderen. Je kunt niet ontkennen dat je hier waar voor je geld krijgt en dat de psychiatrie, in jou vertegenwoordigd, de grootste verplichtingen aan Geertje's vriendenkring heeft. Jullie moet het toch óók van je klanten hebben, net als de kruidenier.'

Coby lachte plichtmatig. Ze voelde zich min of meer geraakt nu Egbert zo lichtvaardig over haar werk en wetenschap sprak. Ina had het op weg naar Geertje's huis al gemerkt dat ze werk en wetenschap geweldig zwaar-ernstig opnam en geen grapje duldde. Ook *leken-opmerkingen* en *leken-vragen* wees zij op stroeve toon af. Het irriteerde Ina dat ze dit geleerde vertoon, deze boekenwijsheid waarvan ze de pretentie voelde niet kon weerspreken. Toen was zij bang dat haar ongeloof voortsproten uit haar eigen aard. Nu Egbert ook haar durfde aan te pakken zonder haar te ontzien voelde ze stiekem voldoening. Alsof hij haar wreekte voor wat Coby háár had aangedaan toen ze haar met een verwaand lachje afwees terwijl ze er zeker van was niets doms of brutaals te hebben gezegd en gevraagd. Ze was hem er dankbaar voor en bewonderde zijn lef. Ze keek tegen hem op omdat hij zo zeker van zichzelf was; wat een kracht, wat een gezag zoveel zelfverzekerdheid. Hij doorzag het ontluikend genie in alle aanstellerij, stak genadeloos de draak met de hele kwakzalversbende. Hij, de volwassene, de man van aanzien die in het openbaar zijn mening gaf en waar anderen naar luisterden. Hij zat daar nu en zei gewone huiselijke prettige dingen zonder malle diepzinnigheid. Dingen die zij begreep, die haar niet intimideerden of aan zichzelf deden twifelen. En wat storende hij tegelijk hoog boven haar uit met die koele zekerheid waar zij niet verder kwam dan innerlijke wrok, strijd en twijfel. Ze laafde zich aan zijn woorden tot haar ogen schitterden en haar wangen gloeiden. Ze lachte uitbundig toen hij Erik die geleerde lummel met dat hondenuisje noemde en over Mary Rutgers, de voortreffelijke, hoogstaande, sympathieke sprak als over een witte boon van vorig jaar – ze lachte met steeds het gevoel dat hij voor háár op al die mensen revanche nam, wat ze háár hadden aangedaan. Haar rancune kwam los, ze liet het gaan, klapte instemmend en juichte opgewonden.

'Egbert praat altijd en over iedereen op dezelfde manier maar heeft er nog nooit zo'n overstelpend succes mee gehad,' merkte Geertje op. De sneer drong evenmin tot Ina door als de eerdere opmerking over haar onvriendelijkheid tegenover de mensen die haar uitgenodigd hadden. Ze voelde dat ze niet langer alleen was. Niets van wat haar altijd hinderde en raakte trof haar nog. Het was alsof hij naast haar stond,

haar beschermde. Zijn openlijke spottende minachting voor de mensen die zij alleen maar in 't diepst van haar hart en in constante zelftwijfel durfde te verguizen, leek haar gelijk te geven – van haar van twijfel te bevrijden. Tot nu toe had iedereen, ondanks haar grote mond, de macht gehad om haar te intimideren omdat ze altijd zo koel en zeker hun gang gingen. Ze werden niet driftig, gingen niet huilen en veranderden niet elke dag van mening en gevoel en bleven dag in dag uit zichzelf – nu was die macht gebroken. Door hem.

Dat was het heerlijke, het bijzondere, het gelukzalige dat hem anders maakte tussen al die anderen waarover hij met luchthartige, zelfbewuste ironie sprak als lieden beneden zijn stand en dat hij háár aardig vond en voortdurend aandacht gaf. Zij van haar kant, in een heftig dringend verlangen om zijn aandacht vast te houden – hem geen moment de kans te geven zich met een van de anderen te bemoeien, praatte en lachte onafgebroken. Ze was zich amper bewust van wat ze zei. Ze wilde niets liever dan hem met haar geest te behagen, van het ene onderwerp op het andere. Ze verstond de vragen van de anderen niet.

Ze merkte niet dat haar stem steeds luider klonk, dat haar handen de ene snee brood na de andere verkruidde zodat tafelkleed en vloer met de restanten bezaaid lagen zonder dat ze iets at. Zij had alleen tegenover de hele wereld gestaan, koppig, en opstandig. Ze vertikte het om alles wat ze hartgrondig vervelend, duf-burgerlijk en stom vond als *sympathiek hoogstaand* en *knap* te aanvaarden. Zwak en machteloos was ze, ondanks haar vurige wil, zelf tot niets anders gekomen dan te dromen. Nu, plotseling was hij daar, gaf haar gelijk en wreekte haar. Hij kon Coby aan. Hij lachte om haar saaie ernst en pretentieuze geleerdheid. Wat zij voelde was bewondering en dankbaarheid.

Hij zag het, nam het aan en keek haar telkens in de ogen, vol en diep zodat ze huiverde. Zijn hand had al twee keer schijnbaar-toevallig de hare aangeraakt en was er even, warm en breed op blijven rusten. Het bracht haar zo in verwarring en verwoering dat ze vergat dat ze niet alleen waren. Tot ze plotseling opschrok en tot bezinning kwam. Ze zag dat Geertje verbaasd en geërgerd naar haar keek, dat Coby's dunne mond stijf gesloten was en haar wangen rood gloeiden, dat het neefje naast haar wit wegtrok en mistroostig zweeg. Het werd pijnlijk duidelijk dat zij minuten lang alleen, die voor 't eerst hier en de jongste was, aan het woord was geweest en met druk gepraat en luide lach elk ander gesprek smoorde en onmogelijk had

gemaakt en ze allemaal nijdig op haar waren. Iedereen, behalve hij en dat troostte haar, daaraan klampte zij zich vast.

‘We moeten naar huis, Ina, het is al laat.’

‘Het is nog helemaal niet laat,’ ketste ze overmoedig terug. Coby haalde haar schouders op.

‘Voor mij wordt het te laat, doe jij maar wat je wilt.’

Het was duidelijk dat ze Ina’s geheime plannetje al had geraden: haar alleen laten gaan en zelf door Egbert te worden thuisgebracht.

Ina’s hart bonsde gespannen maar hij schildte aandachtig een appel, het gesprek was hem kennelijk ontgaan en nu stond ze hulpeloos tussen Coby en Geertje die haar hadden doorzien. Geertje had geen woord gezegd om haar tegen te houden, na haar opmerking.

‘Nu?’ vroeg Coby.

‘Het was maar gekheid, ik ga met je mee.’

Haar stem was ineens trillerig en hees – zou hij nu opstaan en aanbieden ze thuis te brengen? Hij was klaar met zijn appel en stond van tafel op.

‘Is het droog?’ vroeg Ina, om zijn aandacht op hun vertrek te vestigen want niemand kon het weten en het kon haar trouwens niet schelen ook.

Hij liep naar het raam.

‘Het is prima weer, volle maan – maar binnenshuis op pantoffeltjes toch altijd het beste’ en liet zich behaaglijk neervallen in zijn hoekje op de bank en strekte z’n benen.

‘Mag ik u misschien even thuisbrengen?’, kwam schuchter-blozend het reeje. ‘Ik doe het graag.’

‘O, wat heb ik een atente neef,’ spoot Egbert.

‘Dank je vriendelijk hoor,’ zei Coby. Ina antwoordde niet, ze werd rood van boosheid om het aanbod dat haar plan verraadde. Haar aandacht bleef vasthoudend bij Egbert, al had ze zich er al bij neergelegd om alleen te gaan. Hij lachte haar toe vanaf de bank. En zij, de boosheid die haar even aangeraakt had verjagend, lachte terug.

behaagzuchtig en vleierend. Ze zag haar eigen gezicht als voor een spiegel en hoopte plotseling weer dat hij toch zou opstaan om samen met haar te vertrekken.

De andere jongen inmiddels was met hun hoeden en jassen binnengekomen, ze liet zich door hem in haar jas helpen zonder een woord te zeggen zonder hem echt aan te

kijken en voortdurend Egbert toelachend. Zij voorvoelde dat dit wreed negeren van de ander het beste recept was om hem te vleien, vleidend te behagen en te winnen. Ze schikte voor de spiegel de haren onder haar hoed en waagde het hem toe te knikken in het glas. Hij antwoordde met een kushand en ze zag dat hij opstond en naar haar toekwam. Ze stonden naast elkaar en ze wist niet wat te zeggen. Ze voelde zich uitgepraat met een vreemd leeg geduizel in haar hoofd en een strakke glimlach om haar mond terwijl het neefje Coby hielp en onder haar omslachtig omkleeden geduldig wachtte met haar overschoenen en handschoenen.

Ze lachte luid en schaterend toen Egbert, wijdbeens met handen in z'n zakken, plaagde: *De Volmaakte Sjenteleman* zodat de jongen bloedrood bloosde en niet durfde op te kijken.

ZWIJGEND LIEPEN ZE NAAST ELKAAR, INA EN HAAR ZUS OP WEG NAAR HET STATION. Jozefien had alles verteld van thuis, van de nieuwe plannen, ze was er speciaal voor overgekomen en nu liepen beiden stil verzonken in eigen gedachten. Jozefien, de oudste, klein en dun met in een bleek gezichtje een vriendelijke mond en grote, blauwe poppenogen.

Ina rank als een jongen, het hoofd rechtop, handen diep in de zakken haar smalle heupen omklemd zoals ze wel meer deed om zich onder het peinzend lopen in een zacht zelfbehagen halfbewust te vermaken met het gevoel van haar soepel glijdende gewrichten.

'Ten slotte heb jij dus nog gelijk gekregen,' verbrak Jozefien weer het zwijgen.

'Als het niet om Ode ging, zou het me meer plezier doen. Je weet, soms vind ik het wel fijn als de feiten mij gelijk geven. Ze vinden mijn oordeel altijd voorbarig en onbillijk. Jij vond dat ook.'

'Ze deed zich zo charmant voor in het begin.' Ina haalde haar schouders op.

'Ze had toch altijd die koude ogen en dat vervelende zegevierende en uitdagende glimlachje – en jullie hadden ogen om het te zien.'

Ze zwegen weer even.

'Ik kan mij bijna niet voorstellen dat ze het door durfde te zetten toen ze zag dat het Ode verdriet deed. Als je van iemand houdt – wat maakt het dan uit in welk huis je woont en hoe het ingericht is, al was het een krot met alleen een tafel, bank en 'n bed...'

‘Maar het is toch een gezellig huis en alle meubels goed en solide en uitstekend onderhouden. Hoe kun je dan zeggen van een krot met...’

‘In het algemeen bedoelde ik. Dat ik totaal niet begrijp dat huis en meubels er toe doen als je van iemand houdt.’

‘Nee, Ina, dat is dwaasheid. Als het huis werkelijk ongerieflijk was en slecht ingericht...’

‘En als Ode er dan als het zo mocht zijn aan gehecht was?’

‘Jij vat ook altijd alles zo poëtisch op. Ik vind het vooral zonde van de meubels – die gaan nu naar de veiling en de waardevolle dingen worden getaxeerd en die mogen wij dan kopen als we dat willen.’

‘Ik kan niet anders zeggen dat het volkomen in stijl is en dat mijn woorden vervuld worden, om de profeten zuiger jaegers te maken. Ode, de jongen die geen cent op zak kon houden en zelfs zijn schoolboeken weggaf, endie nu aan het taxeren slaat en zijn moeders goud versjachtet aan zijn zussen. Wat gebeurt er met vaders boeken?’

‘Die houdt Ode – hij zal ze wel nodig hebben. Er wordt een soort van bibliotheek gebouwd met overal kasten in de muur, waar de kinderkamer vroeger was. En Annie krijgt een boudoir, het wordt allemaal heel voornaam en modern.’

‘Ik kan er niet om lachen omdat het zo zielig is,’ zei Ina en haar stem trilde, ‘dat onze Ode daar aan moet – er komt alleen maar ellende van.’

‘Och, ellende. Als ze maar niet overdrijft, hij mocht wel eens wat wereldwijzer worden. Hij werd wel al helemaal tussen de boeren een boerendokter.’

‘En wat dan nog? Was hij er niet gelukkig dan? Waren ze niet dankbaar, de boertjes, als hij ze had geholpen? En was het niet leuk, ze op marktdag te zien komen met appels of verse room? Als hij zich loswerkt uit zijn plattelandspraktijk, uit vaders oude praktijk, dan zie ik uit de verte wat er van komt; als het huis half tegen de grond ligt en Annie heeft haar boudoir en haar bibliotheek en de oude meubels zijn verstrooid naar de vier hoeken van de aarde dan trekken ze hier naar toe – dan is het haar daar toch weer niet werelds en deftig genoeg, dan moet hij hier carrière maken.’

Ze zweeg even. ‘Ik geloof dat ik maar nooit meer daar terugkom,’ zei ze snel en heftig, ‘ik kan Annie’s boudoir en haar bibliotheek al bij voorbaat niet verdragen, ik heb van die hele zoi al meer dan genoeg.’

Jozefien gaf geen antwoord – ze liepen verder. In de verte floot een stoomboot – lusteloos en nevelig klonk het in de kou van de januari-namiddag.

‘Hoor je?’ vroeg Ina dromerig, ‘hoor je die boot? Weet je, waar dat geluid aan doet denken? Aan vroeger, aan de zomervakantie. Weet je nog, bij ons in de vaart? Als het water zo blauw was en zo spetterde en sprong en vol zonnevonken stond en als dan die prachtige, bruine beurtschepen daar voeren, die soms zo mooi glansden met de kleine dronken jolletjes er bij bungelend en springend soms tegen de zwaarden op! Er was een zo’n vrachtboot, die heette De Martelaar geloof ik – en die floot precies als die boot daarginds. Ik hoor die wel meer, soms ’s avonds laat in bed, misschien is het ook een vrachtboot en dan moet ik altijd zo sterk aan dat van vroeger denken. Dan ruik ik die zilte geur van het water en ik zie de malvaplantten waar de stenen helling vol van stond. Die plukten we, kaarsjesbloemen zeiden wij, weet je nog?’

‘Ik herinner het me niet,’ zei Jozefien, van haar stuk gebracht nu Ina plotseling van onderwerp veranderd was en om de trilling in haar stem.

‘Dat kan niet – je was er vaak genoeg bij. Ik ben er nog eens bijna ingeduikeld toen ik dacht dat er een gulden vooraan tussen de keien in het water lag. Achteraf bleek het een blikje.’

Ze zag dat haar woorden bij Jozefien niets losmaakten, dat niets in haar zuster weerklank sloeg op wat zo plotseling in haar was opgekomen. Ze zweeg en overdacht waarover ze met Jozefien wél zou kunnen spreken, het laatste halfuur dat ze nog samen zouden zijn, nu ze elkaar zo lang niet hadden gezien en voorlopig niet zouden weerzien. Ze waren eigenlijk nooit intiem geweest, ze verschilden zoveel in leeftijd en in aard, maar alleen daarin zat het niet wist Ina. Het was haar eigen onvermogen om vlot een luchtig gesprek gaande te houden. Dat lukte haar eigenlijk nooit. Nu wilde ze haar best doen en belangstelling tonen in huishoudelijke dingen, vragen naar Jozefien’s werk voor de plaatselijke afdeling van vrouwenkiesrecht waarvan ze een ijverig en gewaardeerd bestuurslid was – maar Jozefien was haar respectloze grappen van vroeger nog niet vergeten. Ze antwoordde verlegen en ontwijkend. Het was voor allebei een opluchting toen de trein vertrok.

Ina liep nu alleen naar huis. Ze vroeg zich af hoe dat nu in elkaar zat dat ze in sommige situaties en tegenover sommige mensen bijna geen woord kon uit brengen. Bij Mary thuis had ze ook dat ongemak ervaren en een stiekeme afgunst, bijna bewondering gevoeld voor het urenlange rimpelloze praten van Mary en haar hartsvriendinnen terwijl zij er onbeholpen en zo stom als een vis bij zat. Waar was haar oude faam van welbespraaktheid gebleven? Zij was het toch die op school haar onder-

werpen het beste toelichtte, het sterkst stond in het debat. Debatteren met jongens, dat was altijd haar lust en haar leven en glorie geweest. 't Liefst met oudere jongens, met aankomende studenten, ze aan alle kanten vastzetten en ze verslaan, niet met handige gemakzuchtige foejjes, nee, wel met argumenten die ze zonder omwegen overzag en goed formuleerde. Dat had ze van haar vader was haar gezegd. Zelf had ze die vader nauwelijks gekend. Later had ze toch wel spijt gehad als diezelfde jongens kennelijk liever de anderen ten dans vroegen. De zachte meisjes die glimlachten, deugdzaam zwegen en thee schonken en met hen babbelden en lachten in hoekjes. Die andere meisjes benijdde ze dan om het eerbetoon van de jongens, die ze tegelijk om hun kortzichtigheid minachtte. Dachten ze soms dat zij niet wilde kletsen en fluisteren in de hoekjes om naar dwaze, overmoedige dingen te luisteren en ze zelf te zeggen omdat ze – op andere momenten – niet van wijken wist en op haar stuk stond wanneer het om serieuze zaken ging?

Ze was nu een jaar bij Mary Rutgers en begon langzaam ook wel aan die gemakkelijke, onpersoonlijk welwillende gezelschapstoon te wennen waar geen oprecht gevoel onderligt. Ze vergiste zich minder in andermans bedoelingen en vermoedde ook niet meer altijd persoonlijke hartelijke gevoelens bij welgemanierde wellevendheden. Daardoor liep ze niet meer zoveel kwetsuren en teleurstellingen op als in het begin. Maar haar ware aard wilde het liefst spreken over wat haar werkelijk belang inboezemde en vooral naar het duidelijk en direct benoemen van haar opkomende en heftig-werkende gevoelens, afkeer en onwil zowel als genegenheid en bewondering. Wanneer iemand dat in haar had opgewekt en wilde luisteren dan sprak ze vooral graag over zichzelf. – Van dit laatste gaf ze zich geen rekenschap toen ze haastig voortliep door de verlichte straten waar de natte zwarte mistlucht tussen de huizen hing.

Haar gedachten voerden terug naar die avond bij Geertje de Kruyff, nu bijna twee maanden geleden. Toen wist ze wel wat ze zeggen moest, niet verlegen om onderwerpen, maar geestig en waardig om te antwoorden en op te merken – toen ze hem had willen bekoren en winnen. En met Ramondt verleden jaar, de eerste keer dat ze hem sprak.

Wat ze alleen niet kon was knus keuvelen over niemendal, dat maakte haar moe en gaperig.

'Jij komt, geloof ik, pas op dreuf als je flirten kunt,' had Coby later gezegd. – Ze was

ervan geschrokken. *Pas op dreef als je flirten kunt* – kon ze het geheel en al ontkennen, en was het dan niet, zoals Coby zei, afschuwelijk, schandelijk, om nooit iemand te bekennen en zich in eenzaamheid voor te schamen en over te blozen dat haar geest en levendigheid voortkwamen uit die bron? Ze had Coby daarna niet meer ontmoet, ze had hard gewerkt, trouw haar lessen Grieks en Latijn gevolgd, veel en gulzig gelezen, ze had ook Egbert niet meer gezien – het was voorbij.

De eerste dagen was haar denken zo intens op hem gericht dat ze op straat meer dan eens opschrok en hem dacht te zien; dat ze nooit de deur uitging, nergens binnenliep zonder de hoop hem onverwacht te ontmoeten. Maar die spanning was weggetrokken – en nu de vervulling uitbleef was er weinig meer van het verlangen over. Ze wandelde, zwierf veel in haar eentje rond en filosofeerde dan over de eindeloze en overschuimende wonderen van haar eigen lichaam en die in de natuur. Het bewonderenswaardige van de fijnmazige beadering van haar bloedsomloop, van haar dagen-nacht stuwende nooit-falende hart, over haar ademhaling, haar hersens, ogen en oren – over de hiërarchie van planten en dieren. Over de duizenden duistere dag en nacht werkende, altijd aanwezige wetten, aan de geheime wil van de waaierende winden om haar heen en de bedoelingen van de sterren boven haar hoofd, aan eb en vloed, bomen met hun sappen en vertakkingen, dieren met hun geledingen, aan licht en geluid... Tot ze bang werd van ontzag, huiverig voor de aanwezigheid van dat lichaam vol onbegrepen wonderen, vol onbekende vreemde werelden, waar onbegrepen wetten heersten, waar haar wil machteloos, haar begrip ontoereikend was en alles buiten haar om vastgesteld en geregeld werd door meelijloze wetmatigheden. Tot ze het voelde als iets vreemds, waarvan ze de zwaarte woog, de vormen voelde, de warmte merkte, dat ze hoorde kloppen en zuchten, dat zij machteloos en angstig van buitenaf gadesloeg terwijl het uit eigen macht en wil leek te horen, te zien en te gaan. Ze merkte dat ze aan alle kanten benauwd zweette, dat ze als het ware door zichzelf werd verstikt en niet meer ademen kon.

Thuis bij Mary vond ze maar met moeite haar aangewezen plaats en haar voorgeschreven houding in de vastgestelde regels en maatschappelijke verhoudingen terug. Ze voelde zich zwak en verdwaasd met een licht en duizelend hoofd dat in mijmeringen bleef hangen... Tot er soms in de loop van de avond een nieuw lief gezicht, een paar ogen waarin zij belofte van vriendschap en meegevoel dacht te lezen, of wel een boeiend gesprek haar tot zichzelf, de mensen en de wereld terugbrachten.

Nu voelde zij zich in de kilte alleen maar verlaten en leeg. Ze sloeg gedachteloos de mensen gade die zich in de drukte tussen de winkels en voor de verlichte ramen verdrongen. Ze voelde zich veraf en alleen, de heldere spiegel van haar verbeelding leek beslagen – de caleidoscopische dagdromen bleven uit.

Spontaan voelde ze een verlangen om naar Coby te gaan en te horen of zij haar nog wel zag zitten, om een bekend gezicht te zien, wat te praten, misschien ook anderen te ontmoeten – vriendelijke dingen te zeggen en te horen. Coby kende en zag zoveel mensen. Rondom dit plotse, vaste en warme voornemen trok de zinloosheid weg; eleganter en leniger liep ze verder.

Coby ontving haar koel-vriendelijk zoals ze altijd iedereen ontving. Ze vroeg niet waar zij al die weken was gebleven. Ina voelde teleurstelling, het gaf haar de zekerheid dat ze toch niet meer dan een half-gewenste vreemde was. Er was bezoek, twee meisjes, studenten als Coby. Een man was mooi gekleed in donker fluweel, had een gebruikte tint met zachte blos en zelfverzekerde ogen. Ze sprak op een toon van kalm gezag. Kennelijk legde ze de twee anderen iets uit – in hun luisterend opkijken lag de erkenning van haar overwicht.

‘Zo had Henriëtte moeten zijn’, dacht Ina, die haar gadesloeg en ze voelde een scherpe pijn om de oude herinnering – zo voornaam en rustig... Dan had ze haar kunnen helpen, haar leven lang zonder zichzelf tekort te doen – want dat was toch waar ze naar snakte – te mogen vereren en helpen met behoud van haar eigenwaarde.

De kou en verlatenheid was verdwenen – het was alsof haar hart zich had opgericht en klopte van kracht en verwachting, als gloede het leven voller en sterker in haar op. Ze zat stil en ogenschijnlijk rustig in het gesprek van de anderen over hun eigen zaken waarvan ze niet op de hoogte was en niet aan de nam. Ze voelde zich wat onrustig te worden en van minuut tot minuut steeg die onrust. Het was alsof er innerlijk iets begon te trillen vanuit de kern van haar wezen door haar hele lichaam heen, en tot buiten haar zelf en naar de ander toe, als om die ander te bereiken, te omklemmen en te omvatten, naar zich toe te halen, aan zich te binden, om er één mee te zijn. Het was als een stroom van warme onrust en zoet verlangen waardoor

ze niet stil kon zitten, waardoor ze van binnenuit werd gedwongen om op te staan, te bewegen, iets te doen dat de aandacht moest trekken van haar die dit had doen ontwaken en contact leggen tussen hun twee. Ze voelde ook een hartverscheurend zoet verlangen haar goed te doen en haar zacht en deemoedig te plezieren. Ze stond

op en nam het lege theekopje en vroeg haar met een tedere blik, een lach zonder woorden, of ze het weer vullen mocht – de ander knikte en lachte vluchtig – en ze bracht haar het volle kopje, reikte het aan met een subtiel vleierend beweginkje en voelde zich, over haar stoel geleund, alsof ze de page was van een mooie koningin en erediens verrichtte. Haar hart klopte zacht en vol, ze hield haar 't schaalte met zoetigheid voor en lachte in haar ogen en onderdrukte met moeite een onbekende drang om over haar schouder heen haar eigen wang even tegen de donzig-blozende wang van de andere te vleien, maar ze bleef achter haar stoel en blies haar zacht, heel zachtjes even in haar nek tussen de losse, krioelende haren. De ander, in haar serieuze gesprek gestoord, keek om en lachte even, maar wat verbaasd en plichtmatig als tegen een raar lastig kind.

Ina voelde het en sloop beschaamd terug naar haar stoel. Maar even later was, na haar zwakke worsteling, dezelfde welhaast lichamelijke drang om met die ander in verbinding te komen weer te sterk, ze keek rond naar iets om naar opnieuw en nu bescheidener nabij te komen. Ze trok van het midden op de tafel een schaalte noten naar zich toe, pelde er een en schoof die heel zacht over het wollen kleed naar de bewonderde toe die nu naar Coby luisterde die met haar stugge, eentonige stem een artikel uit een vaktijdschrift voorlas. Ze keek niet op, maar de witte hand greep het nootje en bracht het naar haar mond. Ina pelde een tweede, een derde, nog meer en schoof ze naar haar toe. Zelf nam ze er geen, in een kinderlijk-dweperige drang zich iets voor haar te ontzeggen. De ander at zonder om te kijken, rustig en gestaag. Eindelijk boog Ina zich naar haar toe, en fluisterde, vleierend, behaagziek: 'Is dat nu niet heel prettig, om zo bediend te worden?' De bewonderde keek op, trok even de wenkbrauwen omhoog en zei koel, met ingehouden verbazing: 'Maar beste kind, ik ben al mijn hele leven lang echt ruim voldoende bediend.'

Het bloed steeg Ina heet naar de slapen, haar stem trilde schril. 'Je bedoelt door knechten en dienstmeiden – maar een page is iets anders dan een knecht.'

'Och Ina,' zei Coby ontevreden, gestoord in haar voorlezen; ze liet het tijdschrift op haar schoot zakken. Het derde meisje gaapte haar aan met naïef verschrikte ogen, de bewonderde antwoordde niet, trok even met haar schouders, keerde zich af en keek het raam uit. De aanblik van dat geringschattend-achteloos gebaar en het lamentabele gevoel van eigen machteloosheid, belachelijkheid en schaamte tegenover de zelfingenomenheid en de rust van de ander deden Ina alle zelfbeheersing verliezen.

‘Stik, stik jullie allemaal,’ gilte ze plotseling, sprong op en rende de kamer uit. Ze stond nog in de halfdonkere gang met razend hoofd en hete handen haar kleren te zoeken op de overvolle kapstok, toen Coby haar uit de kamer achterna kwam. ‘O, sta je daar nog? Zeg, je moest hier voorlopig maar liever vandaan blijven. Je schijnt tegenwoordig helemaal niet meer te weten hoe je je bij beschaafde mensen gedragen moet, ik heb er genoeg van, hoor. Vroeger al dat gekibbel met Erik en toen... enfin... en nu dit weer...’

Ze zweeg, ze voelde dat Coby terloops, maar met bedoeling op de avond bij Geertje doelde, maar ze was te slap en te ontdaan na haar uitbarsting om op die nieuwe schimpscheut in te gaan. Zonder nog iets te zeggen vertrok ze.

Met gloeiende keel, handen in haar zakken en zich met moeite beheersend, haastte ze zich lamlendig hijgend en donker verder zonder op te kijken, toen ze plotseling een luide groet naast zich hoorde en door een uitgestrekte arm werd tegengehouden. Eerst een angstkreet en daarna herkenning, ze bleef staan, riep jubelend en smekend zijn naam in de losgebarsten vreugde vergetend dat ze hem nog nauwelijks kende... Egbert, o Egbert – ze hief haar wit weggetrokken gezicht naar hem op waar plotseling de als in de schok losgeslagen tranen overheen stroomden.

‘Wat krijgen we nu? Zitten ze je op de hielen?’

Ze probeerde te glimlachen, maar haar mond vertrok in verdriet, ze snikte als een kind in haar zakdoek. Hij nam haar arm in de zijne.

‘Kom, laten we samen gaan – dan zal ik je beschermen.’

De luchtige woorden maakten een eindeloos gevoel van rust, veiligheid en dankbaarheid in haar los, zomklemde de stugge, dikke mouw steviger.

‘Ja, laten we samen gaan – en bescherm me.’

‘Maar wat is er dan?’

Ze vertelde van al het ongelijk en loon die haar zo even waren en voortdurend werden aangedaan, van de situatie thuis bij Mary, hun dorre, afgemeten ernst, hun ijle, ijzige, onpersoonlijke wellevendheid, hun aanmatiging, hoe ze dagelijks hun stokpaardje bereden, hun vrouwenkiesrecht-stokpaardje, hun maatschappelijk werk-stokpaardjes, hun hygiënische kleding-stokpaardje of colleges liepen in alle mogelijke geleerdheden, tot Zuivere Rede toe en zich voor de rest van de dag bezighielden met dezelfde lege beuzelpraat, en opgingen in hun zaken, hun scholen, hun tuintjes, hun kleren zonder geestdrift of vervoering, diepte of glans.

‘Het zijn geen mensen, ze kunnen niet lachen, en ze kunnen niet huilen, het zijn holle poppen, sponzen die opzuigen wat je in ze giet en leeglopen als je knijpt – ik ben ze zat, ik krijg de zenuwen van ze – ik kan ze niet meer luchten.’

‘Maar mij toch niet, hoop ik!’ grapte hij luchtig. ‘Nee jij niet, alleen jij niet.’

Ze zei het ernstig en zweeg met een diepe, opgeluchte zucht als een kind dat heeft mogen uithuilen en getroost is. Stil liep ze naast hem in het donker, ze waren nu buiten de stad en liepen op een verlaten landweg; warm en groot lag zijn hand om de hare, zij ademde zacht en diep, alsof ze zomerweelde uit de kille winterdamp zoog.

‘Het zijn allemaal benepen burgerlijke proleten, de een zo goed als de ander - jij bent veel te goed voor die hele klik. Blijf jij maar bij mij.’

‘Ja.’ – ‘Wil je werkelijk?’

‘Ja... ja... ja,’ zei ze in gesmoorde jubel.

‘Was je niet die avond bij mij thuis al een beetje verliefd op mij?’

Ze antwoordde niet meteen, en ze vroeg het zich af in haar vermoeide gedachten, ‘was ik werkelijk?... ik geloof eigenlijk niet... ik dacht dat hij op mij...’ – maar ze zei niets. Ze lachte maar even en realiseerde zich tegelijk hoe ze hem zo-even zijn naam had toegejubeld, hoe ze zonder aarzeling met hem mee was gegaan en nu naast hem liep in eentezamenheid, innig gearmd op een donkere weg. Hoorden ze niet bij elkaar? Zou het niet kinderachtig en laf zijn als ze nu die overgave ontkende, dat vertrouwen tenietdoen als ze zou liegen dat ze toen al op hem verliefd was geweest?

‘Nu dan,’ drong hij aan, ‘kom er maar eerlijk voor uit.’

‘Jij op mij...?’ vleide ze.

‘Wel mogelijk,’ ontweek hij lachend, ‘maar jij op mij?’

‘Ja,’ bekende ze nu innig.

‘En wil je het dan nu wel blijven?’

‘Ja.’

Hij bleef ineens staan, sloeg zijn arm om haar schouders en hief met z’n vrije hand haar gezicht naar zich toe. Ze glimlachte, sloot de ogen en voelde de warmte van zijn mond, het kriebelen van zijn baard overal op haar gezicht, in een halve bezwijming.

‘Moet je eigenlijk niet naar huis?’ vroeg hij, toen ze weer voortliepen.

‘Nog lang niet,’ lachte ze – haar ogen schitterden, haar hart ging danste in haar borst.

‘Wordt er dan niet bij jou thuis: precies als aan wal geslapen en ontbeten?’

‘Jawel, maar het kan mij niet schelen.’ – Maar wat later bedacht ze dat het beter was

om naar huis te gaan, ze zouden ongerust worden, het was al laat en donker en ze kwam altijd op tijd. Ze was maar even weggegaan om Jozefien weg te brengen – het was bijna niet te geloven dat alles zo ineens gebeurde was.

‘Hou-je echt van me Egbert?’ Ze fluisterende, ‘zo’n grote man van zo’n klein meisje?’ Hij lachte vriendelijk en gevlaid. ‘Kleine meisjes worden groot,’ voorspelde hij goe-dig, vaderlijk. En ze spraken af dat ze elkaar alle volgende dagen weer zouden zien.

IN DE WEKEN DIE VOLGDEN KENDE INA GEEN ANDERE VREUGDE DAN DE ALLES-OMVATTENDE EN ALLES-VERVULLENDE VREUGDE VAN BIJ EGBERT TE ZIJN. Al haar gedachten, al haar wilskracht, al haar zorgen en bezinnen gingen alleen uit naar hem, naar zijn welzijn, zijn behagen, zijn geluk. Ze was, nadat Mary haar die eerste avond en daarna herhaaldelijk om wegblijven van tafel of laat thuiskomen met sneren en verwijten de les had geleerd, eerst als tegen een klein slordig kind, later, toen ze de waarheid vermoedde, als tegen een geniepig meisje en nadat ze uiteindelijk over slechte invloeden op Gerda had durven spreken, was voor haar de maat vol. In een snel genomen en uitgevoerd besluit vertrok ze uit het huis en was op kamers gaan wonen. Toen ze daar eenmaal zat en genoot van haar onbelemmerde vrijheid vroeg zij zich af waarom ze niet al veel eerder zo’n besluit had genomen.

Dat het allemaal zo gemakkelijk leek, dat breken met de gewoontes van haar oude huis en omgeving, kwam omdat Egbert haar de kracht ertoe had gegeven. Dat drong later wel bij haar door. Nu ze met hem was nu ze hem had, durfde ze zonder na te denken, zonder aarzeling alles aan; niets kon haar meer hinderen of bang maken.

Ze had Ode ronduit de waarheid geschreven, hij was haar voogd, en onrustig zijn antwoord afgewacht; hoewel hij zelf niet bij machte was haar minderjarigheid te misbruiken om haar het geld te onthouden waarop zij recht had en waardoor ze werd gedwongen haar vrijheid op te geven, stond hij onder Annie’s invloed. Zij had hem wel tot het verlaten en opruimen van haar vaders huis, erf en spullen weten te brengen. Maar Ode’s brief zat vol wijze vaderlijke raad, zonder harde woorden, blijkbaar buiten Annie om en zeer duidelijk onder de indruk van zijn eigen huwe-lijk geschreven, aarzelend en bedroefd van toon. Het had haar tragisch getroffen –

maar vluchtig, haar hart kon anders de treurigheid niet bevatten, zo vol was het van haar eigen vreugde. Een goddelijk leven was begonnen, een opgewekt jongensbe-staan dat ze nooit voor zichzelf had durven te dromen.

Alle beklemming van het dorre, zwaarwichtige, de stijve saaie geleerdheid en holle

arrogantie in Mary's kring viel van haar af. Coby met haar onverteerbare ernst, Erik met zijn stuitende eerzucht en dominantie. Gerda was vergeten en de enige die zij wel terug zou willen te zien was die vriendin van Coby die haar gekrenkt had, om haar aan Egberts arm een triomferend gezicht te kunnen tonen.

Leven kunnen zonder al die mensen, wier geest zover van haar afstond, die haar gevoel niet begrepen en waarvoor vriendschap een zachtzinnige tijdverdrijf is, die geen offers bracht of vroeg, op het best een welwillende misleiding en zelfmisleiding was, bevrijd zijn van hun benauwende vooroordelen, hun pietluttige ordenelijkheid - het was als woei er een vrije wind over een frisse wei, wanneer ze het overdacht. Alleen leven had ze niet gekund - maar ze had nu hem voor haar dagelijks gezelschap, een dagelijkse vervulling en ogentroost. Hij was zo knap en zo felgeestig - hij kon zo meedogenloos spotten - niets van wat mensen deden of van wat mensen zeiden kon iets van zijn onverstoorbare kalmte te ontnemen, niets in hun doen en laten schokte of stoorde hem; niets kon hem aan zichzelf laten twijfelen, niets halfslachtigs had hij en geen lafheid en zwakheid die haar eigen omgang met mensen zo lastig maakte. Niemand kon hem intimideren, reputaties maakten geen indruk, geen dode vorm of versleten traditie waarmee hij zich verbonden voelde. Wat was dat heerlijk, zo groot en sterk te zijn, zo boven angst en vooroordeel uit, zo alle *oûbakken* moraal ontgroeid - zo zou zij zelf nu ook, door hem en met hem, misschien en mettertijd kunnen worden. Hij was niet snel tevreden en stelde hoge eisen. Soms gingen ze samen in musea of naar schilderijtentoonstellingen - hij schreef in een dagblad over kunst en besteedde daaraan de vrije tijd die zijn werk bij een bank hem liet - en dan vertelde hij haar wat er ontbrak aan de verschillende kunstwerken die zij stiekem al snel mooi vond; ze waren meestal *leeg-romantisch*, of *zoetelijk* of *gelikt* of kwamen *niet uit de verf*, een enkele maal *wel tonig*. Zij begreep niet altijd precies wat hij bedoelde maar aanvaardde zonder voorbehoud zijn nestorlijke oordeel boven haar eigen jeugdige ervaring waardoor ze geneigd was alles maar mooi te vinden en haar bewondering steeg naarmate de makers van de *holle* of *niet uit de verf* komende schilderijen klinkender namen droegen. Zonder het zelf door te hebben deed haar rancune tegen een wereld, die haar tot nu toe alleen teleurstelling en verbittering had geschonken, haar eergevoel gekwetst en zelfbewustzijn had beschadigd zich gulzig te goed aan de meedogenloze spot en niets-ontziende afkeuring van hem, de eerste die haar vreugde bracht en tegelijk naar zijn niveau tilde en

complimenteerde door zijn oordeel met haar te delen.

Ze ontweken stad en winkelstraten met hun ontzielde zenuwslopende gewoel. Voor hun geluk hadden ze aan zichzelf en elkaar genoeg.

Ze maakten lange voettochten naar de naburige dorpen en dan zag ze Egbert in volle kracht en glorie. Onvermoeibaar en kende overal de weg, geen regen kon hem stoppen, geen tegenslag hem terneerslaan – hij ging fluitend met rustige stappen over harde wegen en door mul zand. Troostend als haar de moed in de schoenen zank, als de weg te lang was of wanneer ze prikkelbaar werd van een keer rondzwerfen en verdwalen. Al wandelend vertelde ze hem over haar jeugd. Elke vroege bloem die zij plukte, het witte lentelicht, de ijle was over de bomen, het glanzen van het water, de bitterzoete reuk van de bittende berk maakte stromen van herinnering in haar los. Bij elk geluid dat ze opving, werd er iets in haar aangeraakt dat weerklank gaf en meetilde. Het was alsof de geest van haar open ontvankelijkheid uit haar vroegste jeugd, plotseling en gelukzalig in haar terugkeerde. Alles werd weer betekenisvol en zoet met diepte en vloeiende lijnen tot in het kleine, het schijnbaar-nietige en vlakke gebeuren. De doffe glansloze jaren leken vervlogen.

Het kind in haar leek herboren. Ze vertelde hem van alles, over de plaats waar ze gewoonlijk een of andere bloem zocht, de plekjes aan de slootkanten waar ze op haar rug tussen het hoge boomenloof naar de hogere wolken staarde tot ze zich vastgegroeid voelde in de vochtige grond, bedwelmd door grasgeur, zalig in zwijmelzotte vergeetelheid, de zware wereld en het nu onder haar voeten wegzonk en zichzelf opging in het grote ijle al. Hij luisterde glimlachend en antwoordde niet veel, maar op een dag zei hij haar plotseling dat ze de dingen die zij hem vertelde moest opschrijven en dat ze er vertellingen van moest zien te maken. Hij voorspelde haar dat er een schrijfster in haar stak. Dat niet onbeproefd moest laten en eens wat naar een tijdschrift sturen. Als dat lukte dan kon ze geld verdienen en naam maken. En eenmaal getrouwd zouden ze zorgeloos en zalig samenleven.

Ze zegde haar lessen af. Egbert had korte metten gemaakt met ongenueerde schoolmeesters, verwaande wijsheid en nutteloze geleerdheid: ze nam alles wat hij zei zonder voorbehoud aan. Zonder aarzelen deed zij wat hij haar aanraadde.

Hij kende haar beter dan zij zichzelf en hielp haar om los te komen van oude waandenkeelden en vooroordelen die haar nog veel van de vurig begeerde vrijheid ontnamen. Ze dronk dorstig en gulzig de bevrijdende oordelen op. Vóór alles wilde ze

vrij en onafhankelijk zijn, los van alle badinerende heerszucht, opgedrongen meningen en volkomen *schlechthin*ig vrijmachtig leven met haar eigen wil als enig richtsnoer. Haar trots groeide uit en schoot op als een overweelderige plant. Nog altijd leefde er een oud ontzag, een schroomvallig-verborgen eerbied voor Kerk en Geloof in haar, maar Egbert leerde haar wat die gevoelens werkelijk betekenden en hoe zij zich er van kon losmaken.

Het was op een zondagochtendwandeling dat ze een kerk zagen uitgaan en Egbert zijn grimmige spot luchtte tegen het schijnheilig-oogverdraaiende Godsvolk, tegen de wauwelende dominees met *punthoeden* die onmogelijk anders dan idioten of bedriegers konden zijn, dat Ina halfbeschaamd een zwak protest waagde; toen onderwees Egbert haar hoe haar sluimerend ontzag, haar afkeer van spotten met *heilige zaken* een waardeloos overblijfsel was van eeuwenlang primitief en barbaars bijgeloof, van geslacht op geslacht overgegaan, altijd maar weer opnieuw aanvaard door zwakhoofdige slappelingen, die een onbeholpen en kromme verklaring zochten voor wat ze in de Natuur vreesden en niet begrepen en in hun onverstand, hun hang naar zogenaamde ‘bovennatuurlijkheid’ met redelijke verklaringen geen genoeg wilden nemen.

Het was zijn, Egberts, *heilige overtuiging*, trouwens dat van elk verstandig mens, dat alle dingen met de *nuchtere*, materiële middelen van natuurwetenschappelijke onderzoekers zouden worden opgelost.

Ina moest toch vooral niet geloven dat de dominees zelf de dupe waren van hun gewauwel. Zij waren of afhankelijk van de groten en machtigen der aarde of ze spannen met die groten en machtigen samen om de kleine man te bedriegen en het arme volk dom en onder de duim te houden. Dat was de grap van hun zogenaamde strijd tegen ongelof, dat was het hele eiereneten: de proletariërs moesten bedwongen worden onder de Vreeze des Heren, gepaaid met de Hemel, overdonderd met de Hel. Geloof en de kerk waren simpele maatschappelijke machtsmiddelen. Zowel bijgeloof als het machtsmiddel dat er uit gekweekt werd, is onherroepelijk *gedoemd* te verdwijnen bij het voortschrijden van de *beschaving*; een betere toekomst zou absoluut geen kerken en dominees, geen dweperij en godsvertrouwen meer kennen.

Zo schoolmeesterde hij en Ina luisterde en geloofde hem en omdat ze in de eerste heftige ervaring van haar vrijheidshonger en onafhankelijkheidsdrang, in de verse roes na het losbreken uit familie- en maatschappelijk verband niets kon harden dat

op angst en afhankelijkheid wees, dat dom bijgeloof betekende, beschamend restant uit barbaarse en primitieve tijden – verwierp ze alles dat haar van deemoed en Godsvrucht restte als minderwaardig, als een roekeloos en baldadig beeldenstormer sloeg ze al de oude heiligenbeelden in zich tot scherven.

Ze had Egbert verteld van haar melancholica en aarzelende onzekerheid over goed & kwaad, recht & onrecht, waarheid & leugen, hoe ze daarin voor zichzelf nog geen oplossing en uitkomst zag, nog geen richtsnoer had gevonden; hij wees zonder aarzelen voor al die woorden en begrippen hun juiste verband aan en hun juiste plaats. Ze hadden an sich geen zin, praktische nuttigheidsjes aan het samenleven verbonden, wederom ten gerieve van hen die likken naar metafysica als de kat naar melk, met goddelijke glans omkleed. Waarheid zoeken was per definitie kinderachtig en nutteloos – moraal en deugd was een maatschappelijk machtsmiddel net zoals geloof. Ina's veelvuldige denken over de menselijke aarde en de mysterieuze natuur had geen zin. Alles wat zij kon overdenken hadden de professionele filosofen allang tot systemen gesmeed. Als ze zin had, kon ze het zo kant en klaar in hun boeken vinden en strakker geformuleerd dan zij het zelf ooit zou kunnen. Dus was het beter om daar niet zelf over na te denken, dat bleef toch maar amateuristisch gedoe.

Als ze wat ouder was zou hij haar wel wat van Kant en Schopenhauer te lezen geven, daar kon ze alles vinden wat ze weten wilde en keurig geordend. Zelf kon het hem weinig schelen; hij had die boeken omdat ze nu eenmaal hoorden bij datgene waar hij als beschaafd persoon niet geheel onwetend over kon zijn.

Ina moest vooral niet te veel lezen, het meeste van wat er in Holland was en werd geschreven, kon toch vrijwel meteen de prullenmand in.

Buitenlandse, vooral Duitse en dan liefst de klassieken. Goethe, Heine, Lessing – Schiller was eigenlijk ook maar een tweederangs-poëet – en natuurlijk Shakespeare in de eerste plaats, dat was allemaal veel breder, om zo te zeggen, uit groter hout gesneden, die kerels hadden pas wat in hun mars gehad! Hollandse klassieken? Hij lachte – die bestonden toch niet. Vondel? O ja zeker, de oude heer had prachtige verzen geschreven maar hij was zo vervelend en zo bekrompen. Kende Ina Lucifer – en was

er een kinderachtiger, onbeholpener voorstelling denkbaar dan die van het Paradijs? Bidprentjesfantasie – een snelle hap voor de kleine man.

Nee, Ina moest vooral niet geloven in wat de schoolmeesters haar voorgezegd hadden – dat was allemaal maar van vaderland, koek en amandelen, kinderlijke ophe-

melarij van armzalige Hollandse grootheden, schrijvende dominees, koffiemake-
laars en filosofen van de koude grond.

Alles wat werkelijk groot was, kwam van buiten. Multatuli?

Hij lachte weer – in zijn tijd, och ja, 't kon misschien geen kwaad om die dingen ook
eens te zeggen – maar inmiddels had hij wel zijn jaren uitgediend. Een beetje vol-
wassene was toch al lang en breed over *Ideën*-wijsheid heen gegroeid. Die *Ideën* waren
alleen nog maar in trek bij provinciale debatingclubs bij Goudse pijpen en in school-
verenigingen.

'Maar het *Gebed van de Onwetende*, Egbert, luister nu eens, dat heb ik toch altijd heel
mooi gevonden. Ik begrijp zo goed, hoe hij daartoe gekomen is.' Ina dacht aan de
middag dat de oude klokkenmaker, haar vriend, het voorgelezen had terwijl zijn
koolzwarte ogen glansden en zijn stem trilde van ontroering.

'Lees het dan nu nog eens, beste kind – ik wed dat je het allemaal bombast vindt en
zo groen als gras.'

Hij doceerde en Ina luisterde en nam aan. Die avond thuis las ze het *Gebed* nogeens.
Het viel uit elkaar, er bleef werkelijk niets over dan *bombast zo groen als gras*. Dat gaf
een gevoel van onuitsprekelijke opluchting. Wat was het lekker om zo boven alles te
kunnen en te durven staan, eindelijk volwassen te zijn, vrij en almachtig aan niets
en niemand gebonden, voor God en mens niet langer bang, van geen enkel boeren-
bedrog de dupe meer, eindelijk los, eindelijk onafhankelijk.

EGBERT EN INA KENDEN ELKAAR PAS ENKELE WEKEN toen ze op een van hun
namiddagse wandelingen langs een oud verweerd huis met een vochtige, grauwe
afgebrokkelde tuinmuur liepen. Zo te zien werd het gereed gemaakt voor de zomer,
werklieden waren binnen en buiten bezig, droegen in het bleek-paarse licht door
de zwarte aarde van de platgelopen tuin kalk en geschuurde planken aan en rie-
pen, zongen en floten. Toen Ina er langs kwam voelde ze een schok van herkenning.
Ze herinnerde zich het huis waar ze vorig voorjaar zo vaak eenzaam voorbij was
gedoold toen de appelbomen bloeiden en alles rondom geurde en ruiste en zong.
Ze hield Egbert staande en bleef dicht aan zijn arm peinzend kijken naar het don-
kere huis achter de ruwe muur, en zo sterk steeg de herinnering in haar op dat het
was alsof ze opnieuw de zoete bloesem rook – die al zo lang geleden vrucht gezet had
en wier vrucht al zo lang was vergaan.

‘Is het niet vreemd, Egbert, dat het voorjaar mij altijd en hoe mooier het is hoe meer, zo angstig en onrustig maakt? Het is dan altijd of alle dingen rondom mij spreken en fluisteren in een taal die ik niet versta, de wind en het water en het gras en het jonge loof – en dan voel ik alleen een mateloos, verdrietig en toch zo’n heerlijk verlangen – verlangen moet ik het noemen, omdat er geen ander woord is – maar er is niets bepaalds waarnaar ik verlang – misschien is alles dan ál te zoet en ál te vers en jong en vol en kan ik het niet plaatsen en niet omvatten en maakt die overvloed van weelde mij onrustig. Hier voor dit huis, daar waar je die kale takken nu ziet – dat zijn appelbomen, weet je, en die hingen toen zo rijk en vol met rose bloesem over de grijze muren en dat geurde in die ene avond – ik weet nog goed, de lucht was nog vrij koel, zo doorzichtig en zuiver, de hemel bleekblauw en ongewoon hoog en ruim, het waaide een beetje – dat rook toen zo heerlijk in schemerdonker dat ik daaronder tegen de muur heb staan snikken van, ja ik weet niet waarvan – van dat wat ik mijn verlangen noem. Heb jij er enig idee van wat zo iets betekenen kan?’

Hij had haar laten uitspreken en antwoordde niet meteen en dit was zo ongewoon voor hem, die altijd zonder aarzelen voor elke vraag een antwoord of verklaring had, dat ze verwonderd naar hem opkeek.

Hij glimlachte in haar ogen, kuste haar, kneep in haar arm en antwoordde niet.

‘Wat is er, Egbert – waarom lach je en doe je zo vreemd?’ Ze voelde dat ze bloosde en wist niet waarom en wilde niet te weten waarom. ‘Begrijp je wat ik je zo-even vroeg?’

‘Ik geloof van wel,’ zei hij, met hetzelfde glimlachje, ‘het is niet heel moeilijk te begrijpen.’ Zijn toon wees op stille gedachten. Een raadselachtig en chaotisch gevoel van onrust en ongemak kwam even op en duwde ze meteen terug.

‘Wat is het dan?’

‘Wel – och, misschien vindt je het niet eens leuk dat ik het zeg.’

‘Ik begrijp je niet. Waarom zou ik niet prettig vinden als jij mij zegt... Ik vertel jou ook alles en het is niet eerlijk als ik jou iets vraag dat je wel weet maar niet zegt.’

Ze sprak expres met overdreven heftigheid

‘Is het niet voldoende als ik het begrijp?’

‘Nee, want ik wil het zelf begrijpen.’ Haar stem klonk geïrriteerd.

Hij kuste haar weer, ze verzette zich half in ernst, half gespeeld.

‘Ik zal het zeggen als we thuis zijn. Ben je er zo nieuwsgierig naar?’

‘Natuurlijk, als je zo geheimzinnig doet.’

‘Dan gaan we meteen naar huis, wil je?’

Ze knikte, ze liepen haastig verder en spraken niet meer. Ina merkte dat Egbert gejaagd en onrustig was en voelde haar eigen hart bonzen. Weer kwam het gevoel van onrust en onbehagen naar boven en drong tegen haar keel; ze keek hem terloops aan, hij bleef even staan en kuste haar, knikte haar lachend in de ogen en liepen door, haar wangen gloeiden.

Ze kwamen thuis in stilte en schemering. Geertje was er niet. Sinds Ina en Egbert elkaar kenden kwam ze bijna alleen nog thuis om te slapen. Ina was dan al naar haar huis en zag haar daardoor zelden. Ze had de indruk dat Geertje niet bijster met haar was ingenomen was maar maakte zich daarover geen zorgen. Boven op zijn kamer sloten de zware gordijnen het laatste licht al buiten maar hij stak de lamp niet aan, maar nam Ina plotseling in zijn armen, kuste haar hartstochtelijk, liep naar de deur en draaide de sleutel in het slot. Het gevoel van beklemming en vreemde verwachting vervulde Ina nu zo totaal dat ze het niet meer kon wegduwen. Er waren in Egbert, voelde ze, verborgen gedachten en verborgen voornemens die verbonden waren met wat ze had gezegd en juist daardoor onbegrijpelijk waren.

‘Kom nu naast mij op de bank zitten.’ Ze liet zich meevoeren en probeerde wat lacherig het angstige en benauwde gevoel van zich af te wentelen.

‘Ik heb je nog nooit zo geheimzinnig gezien.’

Hij lachte, nam haar hand vast en trok haar tegen zich aan, zijn vingers gloeiden.

‘Vertel me, dat gevoel, wat je me net vertelde, heb je dat vaak?’

‘Ja, heel vaak.’

‘Alleen in het voorjaar?’

‘Ook wel in de herfst.’

‘Maar toch het sterkst in het voorjaar? Denk er maar even goed over na.’

‘Geloof het wel’, zei ze aarzelend en verward. Het vage gevoel van beklemming zwol aan tot een gevoel van angst, bijna afkeer, een begin van verzet alsof ze een belediging voelde aankomen.

‘Dan zal ik je exact vertellen wat het te betekenen heeft – maar niet boos worden hoor – het betekent alleen dat het heel goed voor je is dat je mij ontmoet hebt en dat we maar snel moeten trouwen.’

‘Dat we maar snel trouwen moeten...?’

Gedachteloos, verward herhaalde Ina de woorden, toen liet ze rood aangelopen haar hoofd op zijn schouders vallen.

‘Boos?’ plaagde hij als tegen een kind.

Ze antwoordde niet, bleef roerloos. Ze voelde zich verward en verslagen en gekwetst. Hoe durfde hij haar zo iets zeggen? Waarom had ze hem onbeheerst verraden, dat ze hem begrepen had zodat de verklaring nu niet af te wenden was? Hoe zou ooit zoiets waar kunnen zijn, zo iets vernederends?

‘Je begrijpt toch wel wat ik bedoel met nouwen?’ drong hij aan en leunde met zijn wang tegen haar gebogen hoofd.

Ze beantwoordde de vraag niet rechtstreeks, hield hardnekkig het gezicht tegen zijn schouder gedrukt, haar stem klonk gesmoord.

‘Ik kan het niet geloven, Egbert... ik geloof het niet, dat het dát zou zijn, dat het daarmee iets te maken heeft.’

‘Maar natuurlijk heeft het daarmee iets te maken – je hoeft er je helemaal niet voor te schamen – het spreekt vanzelf. Als kleine meisjes zoals jij in het voorjaar staan te zuchten en traantjes vergieten aan de oever van een snelle vliet of onder muurtjes met bloeiende appelbomen dan weten de grote mensen precies hoe laat het is. Maar de kleine meisjes weten het zelf niet – of ze houden zich maar zo – en dat is ook heel aardig, dat mag gerust – maar daarom is het niet minder waar.’

Ze voelde dat hij antwoord en instemming van haar verwachtte, maar ze vond geen woord en wist haar gevoel van ongeloof en onwil niet te overwinnen. Hij streelde haar de haren en liefkoosde haar al gretiger, maar het drong maar mondjesmaat tot haar door.

Ze had hem tot nu toe geloofd in alles wat hij zei en geloofde hem ook hierin, ze durfde niets meer tegen te spreken, maar het innerlijk verzet bleef als een krop in haar keel.

Zie je, kleine meid, mensen maken zich van alles wijs zoals jij nu ook doet en zoeken in zogenaamde verheven sferen de verklaring van wat heel nuchter op de begane grond thuis hoort. Datzelfde soort gevoel waar we het laatst nog over hadden, dezelfde ver-

knipte romantische dweperij van zwakbegaafden die de werkelijkheid niet aankunnen. En die vervloekte dominees hebben het allemaal op hun geweten met hun idiotoot gekwebbel over kuisheid en erfzonde.

Zijn woorden bevredigden haar niet. Ze hield zichzelf voor dat hij vanzelfsprekend gelijk had. Hij sprak niet meer, drukte haar heftiger tegen zich aan – het ontging haar niet langer wat hij zocht; ze voelde zich slap, angstig, zonder verlangen en zonder wil tot verzet. Hij wilde het immers en zij hield toch van hem, zijn aanwezigheid was veilig en vertrouwd, wat hij vroeg was natuurlijk en ze mocht hem niet omwille van het onnozel overblijfsel dat ook die zogenaamde preutsheid was, afwijzen. Dus voegde zij zich naar zijn wil.

De volgende dagen toonde Egbert zich zonder veel woorden dankbaar-vertederd, hij hield onder het lopen haar arm in de zijne en keek haar af en toe intens in de ogen. Langzamerhand verdween haar aanvankelijke gevoel van schaamte, scepsis en onttering en maakte plaats voor een opgewekte trots omdat zij hem vreugde had mogen en kunnen geven. De weken verliepen en ongemerkt ging van dit nieuwe het bijzondere verloren en voor Ina voelde het inmiddels als een natuurlijk bijverschijnsel van haar leven met Egbert, nog voordat ze er ooit toe was gekomen het te voelen als een natuurlijk deel van haar eigen liefde en van haar eigen persoonlijkheid. Diep in haar, afgesloten van het daglicht van haar bewustzijn, maar wel uit schemer en stilte invloed uitoefenend, bleven de gevoelens van vernedering en schaamte en een hardnekkig ongelooft dat dit ooit het heimelijke doel van haar onbestemde verlangen had kunnen zijn.

Tegen Egbert had ze gezegd dat als hij dat wou zij openlijk bij hem wilde komen wonen, maar Egbert vond het beter dat zij voor de nog korte tijd van haar minderjarigheid geen aanleiding tot familie- en ander gedoe gaf. Meer dan eens spraken ze over trouwen en Ina, die zijn afkeer tegen de zogenaamde *boterbriefjes-wettigheid* kende, stelde een vrij huwelijk voor. Ze meende serieus, dat hij ter wille van haar zijn principes zou loochenen.

Maar Egbert lachte om het woord. *Principes!* Het klonk uit haar mond zo grappig en zo onervaren. Dacht het kind nu echt dat hij tot die dwaze, onpraktische *Principiën-Reiters* hoorde? Dan kende ze hem toch slecht! In algemene zin was het huwelijk een onding, een achterhaald recept van een verouderde moraal waar een verstandig mens allang aan ontgroeid was. Maar... dat zij zich zouden blootstellen aan eindeloos geharrewar, moeite en verdrietigheden van een vrije verbintenis... Ina turfde ze niet, ze zag ze geneens. Maar hij – hij zag bij anderen hoe het je maatschappelijk tegenwerkte! En bovendien – de hele wereld was vol dwaasheid en konden zij daar

iets aan veranderen of verbeteren? Natuurlijk niet. Daarom waren er geen belachelijker types dan de zuiverheidsfanaten die in hun eentje de wereld wilden verbeteren. De vegetariërs schreeuwen zich bij wijze van spreken hun kelen schor en wie was er mee gebaat? Alles waar ze zich druk om maakten, kwam vanzelf in het natuurlijk beloop der dingen. Daarom moesten zij beiden in deze dwaze onplezierige wereld, tussen het stomme zatte kapitalistenvolk met hun kleffe aanhang en de overspannen zogenaamde idealisten en manzieke vrouwen zich maar stilletjes overal buiten houden en zorgen dat ze het samen zo goed en aangenaam mogelijk hadden.

Deze maatschappij was nu eenmaal toch zo doer en door zwak en slecht dat hij er dan maar beter zoveel mogelijk van kon plukken en profiteren. Zo werd dan afgesproken dat ze na Ina's meederjagheid zouden trouwen.

Tegen het einde van de zomer werd Egbert ziek, hij moest zwaar en moet een paar weken het bed houden. Ina was nu van 's ochtends vroeg tot laat in de avond in de weer om hem te verplegen en te verzorgen. Ze zat naast zijn bed en praatte en lachte met hem en voerde hem vruchten – voorlezen trok hem niet aan – en als hij sliep, ging ze stilletjes naar de keuken en snuffelde in kookboeken en maakte lekkers voor hem klaar. Ze was niet handig, brandde weleens haar vingers, dan plaagde hij haar als een dom kindje en streelde de gevoelige wond vaderlijk. Hij was niet lastig en vergde weinig verzorging wat ze soms wel jammer vond. Hoe meer hij vroeg, en hoe meer zij voelde dat hij haar nodig had en op haar bouwde en van haar afhankelijk was, hoe fijner zij dat vond. Hij was nu eenmaal de knapste, de sterkste, hij had natuurlijk in alles een overwegende, een beslissende stem, maar daarom was het juist zo prettig dat hij nu haar ook eens nodig had. Dat zij dan de grote, zorgende, overleggende was en hij de kleine, zwakke, bouwende op haar liefde en goedheid.

Het speet haar bijna toen hij weer beter was en naar zijn werk ging en hij noemde haar schertsend een aterling, die pas tevreden was, wanneer hij aan het ziekbed lag gekluisterd.

ZO VERVLOOG DE ZOMER EN SEPTEMBER WAS AL HALVERWEGE VOORBIJ TOEN Ina 's avonds laat in haar eigen woning een briefje vond van een meisje uit haar geboortestadje, die eindexamen had gedaan en letteren wilde gaan studeren en dus eerst voor het staatsexamen werken moest. Het was een briefje vol geestdrift en plannen en verwachtingen en voor het eerst na maanden voelde Ina weer een sterk verlan-

gen om haar eigen lessen ook weer op te pakken. Ze schrok van dat gevoel – was het leven met Egbert haar nu al niet meer genoeg? Maar ze dacht ze er onmiddellijk bij dat studieplezier een redelijk en keurig verlangen was en haar gevoel onschadelijk was en Egbert onmogelijk kon kwetsen en besloot er met hem over te spreken. Al trouwden ze binnenkort, al kwam er dan later een kindje of meer kindertjes, al was het daardoor niet mogelijk om af te studeren – wat ze geleerd had, kon toch nooit verloren zijn. Dus de volgende dag vertelde ze Egbert over haar voornemen en liet hem het briefje lezen. Hij zei er eerst niet veel over wel was duidelijk dat hij er weinig voor voelde.

Wat wilde Ina eigenlijk bereiken? Examen doen? Dat niet, maar wat wel? Algemene ontwikkeling? Och, dat stelden zich al die jonge meiden voor, en ook het enthousiaste vriendinnetje – alsof er van dat schoolmeesters-Grieks en Latijn, dat letterkundig collegegewauwel iets werkelijks te halen viel. Verloren moeite en weggegooid geld! Maar tegenhouden wilde hij haar natuurlijk niet.

‘Ik doe zo weinig tegenwoordig – de hele zomer heb ik niks uitgevoerd. En die leraar is niet echt duur en wel heel aardig en geen frik en ik kan op andere dingen bezuinigen. Ik ben juist blij dat ik niet voor een examen hoeft te blokken. Het was als kind al een wensgedachte van me om Latijn te leren. Als ik een Latijns opschrift op een gebouw zag of een spreuk in een boek, dan vond ik het altijd zo gewichtig en welluidend, bijna geheimzinnig. Het gaf mij een gevoel alsof álles in het Latijn een bijzondere betekenis kreeg, alsof er in de tijd toen Latijn spreektaal was alleen over eervolle en sierlijke dingen werd gesproken.’

‘Suggesties’, besliste Egbert schouderophalend. ‘Om te huilen de een die de ander napraat. Verheffende invloed der klassieken... gewauwel wat ik je zeg! Heb je er zelf ooit iets van gemerkt?’

‘Maar ik was net begonnen!’

‘Heus kindje, luister nu maar naar de goede raad van een wijs man, het loopt allemaal op teleurstelling uit.’

‘Maar als ik het nu nog eens zou willen proberen.’

‘Je weet hoe ik er over denk. Als je het beter weet, hoeven we er verder niet meer over te praten. Zoals ik zei: tegenhouden wil ik je niet – en wanneer jij het met alle geweld wilt, goed dan maar.’

ZO WERD HET NOVEMBER, INA HAD HAAR LESSEN NIET HERVAT. Na 't gesprek met Egbert was ze gaan twijfelen, bang dat de uitkomst niet aan haar verwachting zou voldoen. Haar geestdrift was weggeëbd omdat hij gelijk kon hebben. Ze was gaan schrijven en probeerde een jeugdherinnering in woorden voor zichzelf en wellicht voor anderen duidelijk neer te zetten. Het ging om een vluchtig voorval: een bedelaar die een vreemde taal en gebrekkig Hollands sprak, was op een winderige vooravond in oktober gekomen, had even gerust, wat gegeten en weer verder getrokken. Als klein kind had ze naast hem gestaan in de keuken en later onder de hoge, zwaaiende bomen aan het hek met haar handen om de ijzige ijzeren spijlen en hem nagekeken met wonderlijk kloppend hart. Toen had hij, waar de baan zich hoog en achter bomen verdween, plotseling omgekeken en gewuifd.

Het was alsof haar hart heftig trok om haar te bewegen het hek uit te gaan, het pad over en hem te volgen de wereld door. Het leek ineens alsof alle bomen tegelijkertijd ruisten en ze was opgeschrokken uit haar nimmeren: het had geklonken als het zware menselijk zuchten, en de lichte kille avond had haar aangelocht vanaf de hemel af als een tegenstralend menselijk oog – toen was het voor haar zo beangstigend geworden dat ze in allerijl terugvluchtte in huis.

Nimmer had ze de gewaarwording van dat ogenblik begrepen, nooit had ze het aan de vergetelheid prijsgegeven, en in het terugdenken leek het haar vol geheimenissen en diepe samenhang, een halfduistere schatkamer vol fonkeling en schemer van wat ze niet waarnemen kon. Dat had ze nu willen schrijven maar het lukte niet. Het leek alsof de band die haar aan haar eigen verleden bond was gebroken, een dikke nevel neergedaald, waarin te tasten mistasten was, die alle kleur en geluid dempte. Het had haar moede oos gemaakt. Ze had het Egbert verteld en hij had haar dat tobben afgeraden, gezegd dat ze doorzetteren moest en dan zeker met iets draagijks voor de dag zou komen. Ze moest haar schets vooral niet doodwerken. Maar ze kon geen vrede vinden met welgevormde glansloze zuiver afgeronde schoolse zinnen waar de innigheid en gloed aan ontbrak.

Ze overdacht dit terwijl ze wakker in bed lag, een vroege morgen. Buiten regende het, de dag die voor haar lag voelde zwaar en zag zwart. Ze kon niet opstaan, telkens en telkens weer verschoof ze het ogenblik dat ze zou moeten denken, bewegen, spreken, handelen, besluiten. De ochtendgeluiden van huis en straat die zwak tot haar doordrongen, gejaagd roepen, de verre klap van een deur, het gure flapperen van een openstaand venster, geweld van karren en kledenkloppen gaven haar een

zacht behagelijk gevoel van veiligheid en binnenkamerse afgeslotenheid. Het bel-
 len van den postbode – zij herkende ook zijn luide stem – bracht als altijd een vluch-
 tig opschrikken, hartkloppende verwachting in haar teweeg; toen de deur dichtviel,
 luisterde ze gespannen in welke richting het sloffen van de juffrouw ging. Naar haar
 kamer kwam het en even later lag een stijfgebonden, nat pakje naast haar op bed,
 met een brief er boven op. Ze las eerst de brief; Jozefien schreef dat Annie het er wer-
 kelijk op scheen aan te leggen het stadje te verlaten en zich in de grote stad te ves-
 tigen. Het huis waaraan zoveel was verbouwd ten koste van zoveel geld beviel haar
 uiteindelijk toch niet, evenmin de omgang met de vrouwen van hun oude kring,
 ze verveelden haar, ze maakten haar prikkelbaar en ongedurig en Ode leed zicht-
 baar onder het vooruitzicht, dat voortdurend duidelijker door Annie's klachten
 en bezwaren heenschemde, dat ze zouden moeten verhuizen. Met een beweging
 van wrevel en weerzin wierp Ina de brief naast zich op bed en opende in een warme
 benieuwdheid het pakje waarover Jozefien schreef dat het enkele boeken en oude
 portretten bevatte.

Daar was *Sans Famille* en daar *Pêcheurs d'Islande* – wat had Egbert geschaterd toen ze
 hem bekende dat ze het misschien nog steeds niet zonder huiveringen en tranen
 zou kunnen lezen; hij had gelijk, het was een flauw, sentimenteel boek, ze was er
 nu dan ook wel ontstegen. En dan hier een paar boeken van Ebers, waarmee ze had
 gedweept, die haar hadden doen gloeien van bewondering, een vuur van moed en
 mensenzelfde in haar hart ontstoken hadden, een geestdrift, die zichzelf ontembaar
 had gewaand en toch op niets was uitgelopen. Maar daar was de *Camera Obscura* en
 nu ze dat verschoten bruine boek met het doffe gouden figuurtje op de band in haar
 hand hield, nu leefde haar jeugd in kleuren en geuren op, een stroom van herinne-
 ringen uit alle jaren en alle jaargetijden tegelijkertijd. Haar hart klopte en het hele
 voorbij lieve leven herleefde als in één adem van haar geest.

Zo was het heden niet, met die wonderlijke, volle, zoete smaak, zo zou de toekomst
 nimmermeer worden. Ze had Egbert nu – straks zou ze naar hem toegaan. Gaf dit
 vooruitzicht haar vreugde? Ach, het was toch iets van alle dagen en waar ze dus geen
 dagelijks oploaiende vreugde en vervoering meer van verwachten kon. Ze zou straks
 naar hem toegaan – en op haar weg de tengere jongen ontmoeten die dan uit het
 gymnasium kwam en altijd bloosde als hij haar zag en zijn ogen, grote, grijze, ver-
 langende ogen bijna niet naar haar durfde op te slaan maar het toch deed, in een

lange verlegen blik van respect en bewondering. Ze zou hem ontmoeten en hem ook vandaag weer aankijken en even in zijn ogen glimlachen omdat ze het niet laten kon en te dankbaar was voor die gloeiende, schuwe blik - ze zou hem aankijken en zich daarna schamen en zichzelf verwijten dat ze niet voor zich keek of simpelweg die straat vermeed omdat dit schuw en verboden ogenspel ontrouw betekende aan Egbert, die alleen en alle rechten op haar had. Maar het was zo heerlijk, er viel niet aan te ontkomen, nauwelijks te begrijpen maar niettemin waar dat dit éne moment een plotselinge stijging in haar levenslust teweegbracht, een fonkeling in vele grauwe dagen. Wie zou die bleke jongen zijn die ouder dan zijn kameraden leek en altijd alleen was, misschien een wees, levend tussen harde verwanten in een koud huis met als enige troost haar aanblik, als zijn enige bezit de herinnering aan haar glimlach en haar ogen. Die aan haar dacht in de nachten dat hij niet slapen kon met de wind om het huis, die aan haar denken mocht bij waken en slapen omdat zijn gedachten en daden niet gebonden waren in belofde en aanvaarde trouw. De hare wel. Zij mocht niet, zij wilde niet aan die jongen denken, het was niet goed om aan het begin van de dag zich al te verheugen in die heimelijke ontmoeting, in die verboden blik.

Opstaan en de dag beginnen en die verderfelijke stem tot zwijgen brengen! Ze was het bed al uit. Het was nu stiller dan straks in huis en ook daarbuiten. Zou de regen zijn bedaard en de wind gekrompen? Ze liep naar het raam en schoof de gordijnen open - daar sprong haar hart op en het bloed stroomde warm door haar leden heen. Beneden tegen de grauwe gevel aan de overkant stond de jongen en keek naar de ramen op met grote verlangende ogen; ze schoof snel het gordijn weer dicht en bleef trillend naar hem kijken door de spleet.

Ze voelde zich plotseling vol van dankbaarheid en compassie en van een buitensporig verlangen om die onderdanig hunkerende verlaten jongen goed te doen en voor zijn verering martelous te betonen en te heiligen. Omdat hij daar stond in die klamme ochtend, omdat hij elke dag voor haar uiterlijk bloosde, daarom wilde zij hem nu ook goeddoen hem troosten hem met warmte ontvangen compenseren voor zijn armoede en eenzaamheid zodat hij haar nog hoger en boven alles zou vereren en tegen haar opkijken als naar het licht zijner dagen, als naar de verwachting zijner wensen. Ze schrok van de sterke gloed van de rusteloze wijde vlucht van haar gedachten - maar het mocht niet het kon niet en ze moest die gedachten ongeldig

maken en smoren. Ze had Egbert toch lief en ze mocht hem zelfs in gedachten niet zelfs voor even niet, ontrouw zijn en verraden. Hij was haar man, zij was zijn vrouw, zij had de gave van zijn leven, hij het hare geschonken en aanvaard. Ze wilde niet slecht zijn, geen lichtzinnige, frivole vrouw. Daarbuiten ging de jongen traag zijn weg met gebogen hoofd; ze sidderde van medelijden, van verlangen hem troost te geven. God – nog niet getrouwd, amper een halfjaar samen en nu al zo! Maar ze kon toch de vreugde om de verliefde eerbied van de jongen niet laten sterven en de plotselinge gedachte dat hij misschien nu of later een ander meisje zou zoeken om zijn licht te zijn, vervulde haar met tegenstand en afkeer. Nee, hij zou haar nooit kennen, zij zou hem nooit vreugde schenken mogen maar hij mocht haar toch niet vergeten. Ze keerde zich weer naar binnen; de wereld en zichzelf leken haar van gedaante en wezen veranderd, voller, rijker, geheimzinniger in een wonderlijke vervoering. In een flits wist ze wat ze wilde en toe in staat was in die ongedachte verrijking en verwijding van haar eigen persoonlijkheid: het verhaal van de bedelaar schrijven voor zichzelf en voor hem. Ze zou hem niet noemen, maar hij zou zichzelf kennen in het kind dat zichzelf niet zou zijn, maar een kanjer met grijze verlegen ogen. Zo zou zij hem antwoorden en hij zou voelen dat ze tot hem gesproken had, dat ze hem kende en zijn eerbetoon aanvaardde met behoud van haar zuivere trouw. En hij zou haar dan altijd meer, altijd hoger aanbidden en haar nooit vergeten en zij zou levenslang heersen over zijn gedachten en over zijn hart en zijn geest, en zelf stijgen met het stijgen zijner verering om die verering waardig te zijn.

Ze dacht aan wat ze schrijven wilde en wonderlijk licht kwamen nu de woorden, zonder aarzelen of in het rond te tasten omdat ze zag. Zó werd het een zuivere spiegeling van het oude, diepe herinneringsbeeld dat ze weken lang vergeefs moeizaam had geprobeerd uit zichzelf omhoog te halen en naar voren te brengen en met brokjes en stukjes aaneen te bouwen.

Verwondering maakte zich van haar meester omdat eenvoudige woorden zo sterk en krachtig en betekenisvol konden worden in rangschikking en plaatsbepaling – omdat het vermogen de woorden te grijpen en te plaatsen langs zo'n duistere omloop en als bij betovering tot haar kwam. Toch zou ze nu niet meteen kunnen schrijven. De afstand tussen het doorvoelen en het uitdrukken kende ze van vroeger toen een melodie later duidelijk en vol naklonk in haar hoofd zonder dat ze die zelf kon zingen of spelen. Dat kwam later; na veel innerlijk bezinnen en herhalen en zo

zou ook nu, wist ze, die ijle zekerheid van kunnen binnen in haar welhaast in vaste vormen naar buiten treden. Er was trouwens nu geen tijd om te proberen, ze moest naar Egbert toe – hij was gewend haar te vinden als hij thuiskwam bij de gedekte tafel in het middaguur en dan aten ze samen. Ze zou de boeken en de portretten meenemen om hem te laten zien. Het waren toch maar vergeten schoolvriendinnen, indertijd uit onverschillige gewoonte voor de hare gewisseld; de stijve haarknotjes, geknepen mondjes en hemelse blikken zouden Egbert vast amuseren, hij zou allerlei grappige vergelijkingen vinden en ze zouden samen erom lachen.

Ze wilde ook verse bloemen meenemen en vruchten en een stropdas die ze gisteren hadden gezien en die Egbert mooi vond – het was altijd zo leuk om met verrassingen aan te komen. Met het oude portretje van haar vader en moeder in bruidstooi in de hand aarzelde ze even. Egbert kon zo spotten met boterbriefjes-plechtigheden; hij had gelijk, die dingen waren uit de tijd, zij beiden zouden in alle eenvoud en stilte, zonder bloemen en slufers en rompslomp trouwen, maar zo'n oud portretje, met vader zo jong en kranig en fier, moeder nog bijna een kind aan zijn arm was daarom toch heel lief. En ze legde het bij de andere om mee te nemen.

Als ze met de tram ging was ze nog voor Egbert thuis en kon hem verrassen aan een fleurig-gedekte tafel met vruchten en bloemen. Ze wilde plotseling liever niet de jongen ontmoeten; haar jonge vervoering sloot dat bijna onbewust uit in de gevaren van de werkelijkheid van het pas ontworpen beeld.

AAN TAFEL VERTELDE ZE HEM VAN HAAR HOOP DAT ZE SPOEDIG HAAR VERHAAL ZOU KUNNEN OMKERKEN EN VOLTOOIEN. Hij grapte over haar toekomstige grootheid en hoe gewichtig zij zich dan zou voelen als het eenmaal was gedrukt. Ze dacht er toch wel aan het papier aan één kant te beschrijven? En kon ze proeven corrigeren? Het leerde gauw genoeg en hij zou haar wel helpen ook! Terwijl hij sprak, voelde ze een wroeging om de jongen, bijna een drang om de oorzaak van haar vernieuwde werklust, haar opgewektheid op te biechten maar ze bedwong die uit voorzichtigheid.

‘En waar gaat de geschiedenis over?’ vroeg Egbert op zijn gewone luchtig-neerbuijgende belangstellende toon.

Ina bloosde en antwoordde verward dat hij maar wachten moest tot het gedrukt was. Ze voelde dat ze het hem niet zou durven, niet zou kunnen vertellen. Hij vond alles

snel flauw, dweperig, onecht en aanstellerig – alles dat overgevoelig was en week en vroom. Hij zou wel gelijk hebben en dat zij het nog niet geheel meevoelen kon, kwam door haar onervarenheid. Daarom moest ze nu zelf vooral ook heel omzichtig zijn in de keus van haar woorden, elke schijn van die *weeheid* mijden, wilde ze dat hij haar werk lezen en waarderen zou. En als ze er geld mee verdiende, zou ze het besteden aan dingen die hij mooi vond, misschien kon ze er het oude beeldje waar hij al weken naar loerde maar dat hij wat duur vond voor kopen! Dat voornemen moest ze hem dadelijk vertellen. Of wilde hij liever een reisje maken? Hij lachte om haar voorbarigheid en weigerde pesterig te zeggen wat hij het liefste wilde – ze moest dat luchtkastelen-bouwen maar eens afleren. Ina voelde lichte irritatie om zijn toon van vaderlijk beter-weten. Iets van haar opgewektheid trok uit haar weg – ze vergat het en leefde weer op terwijl ze over zijn stoel gebogen nu en dan met haar lippen zijn haar bewoog, hem de portretten toonde en ze samen erom lachten. Toch was ze opnieuw weer teleurgesteld, toen hij het portretje van haar ouders met een spottend aandoenlijk naast zich neerlegde.

Zij nam het weer op.

‘Vind je er werkelijk niets liefs in, Egbert?’ ijverde zij schuchter. ‘Ik bedoel, omdat het mensen zijn van een vorige generatie, voor wie die dingen toch heel ernstig en heel gewichtig waren.’

‘Och jawel – maar ik voel überhaupt weinig voor familie en al helemaal niet voor portretten.’

‘Ook niet voor mijn portret?’ Ze ging voor zijn knieën staan en greep plagerig zijn handen en keek hem lachend met een stralende blik in de ogen, verlangend hem zo te bekoren dat hij niet zou durven, niet zou kunnen zeggen dat hij niet om haar portret gaf. En ze zag zichzelf als in een spiegel en voelde voor dat zo vaak aanschouwde ‘zelf’ een verliefde vertedering in de vaste overtuiging, dat hij zou meevoelen en antwoorden met een vleierij. Ze vroeg het hem zo duidelijk voelde ze zelf, al was het met woorden, maar hij verstond het niet en antwoordde kalm *zelfs niet voor jouw portret*. Ze liet zijn handen vallen en draaide zich snel om. Hij mocht niet zien dat ze van teleurstelling en schaamte bijna moest huilen. Hij had haar in haar eigen oog belachelijk gemaakt, klein, kinderachtig, vernederd – het was niet te verdragen en ze mocht het zelfs niet tonen omdat hij het niet begreep omdat hij haar gekwetstheid onzinnig en haar dan pas echt belachelijk zou vinden. Wat een pokdalig gevoel was

dat; ze stond voor het raam en tuurde naar buiten zonder iets te zien. Nu had hij het toch gemerkt en kwam naar haar toe.

‘Is Hare Majesteit weer niet genoeg bewierookt? Kan Hare Majesteit de nuchtere waarheid weer niet verdragen?’

Ze antwoordde niet, hield met moeite haar tranen in. Ze kon en ze wilde niet over deze dingen ruziemaken – het was zo smakeloos. Ze schokte even met haar schouders en keerde zich niet om. Ging hij nu van haar weg en moest ze hier blijven staan, met dat bittere brok in de keel?

Plotseling voelde ze zijn armen om haar schouders en trok hij haar naar zich toe.

‘Kom, malle meid, stel je niet aan. Wat wil je vanmiddag na vijven doen? Kom je me halen om te wandelen of blij je liever hier wat werken?’ Ze stond willoos tegen hem aangeleund, keek nog steeds gedachteloos uit het raam; haar felheid zakte, haar boosheid was uitgeblust – maar alles in haar lag nu zo asgrauw en stil. ‘Ik zie nog wel,’ zei ze lusteloos. Ze liep weg van het raam en ging op een stoel in de hoek naast de boekenkast zitten, het hoofd tegen het beschot. Hij merkte niets van haar dodelijke verslagenheid, het gaf haar een gevoel van koude teleurstelling en ook van opluchting: de oorzaak was immers om niet te bekennen kinderachtig.

Egbert was naar beneden gegaan, ze hoorde hem zacht fluiten en neuriën – de kamer was stil in het doffe namiddaglicht, de wereld leek aan haar voeten in te krimpen, grauw en onherbergzaam als een woestijn te worden – maar daar kwam hij zingend de trap weer op, zo argeloos en blij, haar boosheid van zo even al weer vergeten en schaamde zij zich om die grillige onredelijk wisselen van haar stemmingen, tegenover zijn onverstoorbare, gelijkmatige opgewektheid. Hij stond in kracht en rust toch wel ver boven haar die van elk klein dingetje afhankelijk was voor haar rust, evenwicht en geluk.

Naast haar lagen wat boeken tegen de kast gestapeld, ze nam er op goed geluk een van op.

‘Egbert, hoe kom je aan *Die Waffen nieder?* Hoe vind je het?’

‘Dat ding? O, dat is nog uit de dagen dat Geertje dweeptte met *Vredes-Bertha*.’ Noemen ze haar zoo? Wat grappig! Maar het boek – het boek zelf, wat denk je, zou zo iets nu werkelijk niet enige invloed hebben?’

Hij lachte. ‘De mensen, die over oorlog en vrede beschikken, lezen zulke boekjes niet, beste meid, en als ze het doen, dan lachen ze erom. En daar hebben ze eigenlijk groot

gelijk in. Al dat geschreeuw en geschrijf, precies kinderen die in een brand staan te blazen – even onnozel en met de *edelste* bedoelingen even belachelijk.’

‘Maar ze zeggen toch, dat door de *Negerhut* de slavernij is afgeschaft.’

‘Ze zeggen zoveel! Er zal nog wel een kleinigheid meer aan te pas zijn gekomen, beste kind! Ik geloof gewoonlijk niet zo heel van zulke verhaaltjes.’

‘Dus je gelooft dan ook niet in de invloed van iemand als bijvoorbeeld Tolstoj?’

‘Eerlijk gezegd – een bitter klein beetje! En onder ons gesproken, hou ik hem eigenlijk voor een grote kwakzalver.’

‘Hij wordt toch erg bewonderd,’ zei Ina zacht.

‘Ja, schat, dat kan wel maar je verwacht toch, hoop ik, niet, dat die algemene bewondering enige indruk op mij zal maken?’

Hij had intussen zijn schoenen aangetrokken en zag nu ineens het bundeltje boeken dat Ina had meegebracht.

‘Laat eens kijken! Komaan, dat is al uit een héél oude doos, hoor! Werner... en Ebers... en de geliefde Loti en zowaar ook onze onvolprezen *Camera!*’

Ina nam hem zacht het boek uit de hand en bladerde erin.

‘Ken je ’s *Winters Buiten?* Dat vind ik een van de mooiste stukken – het is zo vredig, zo zacht-gemoedelijk, ook heel mooi van sfeer, vind ik.

Zal ik het je eens voorlezen, vanavond of zo?’

Egbert maakte een grappig wanhoopsgebaar.

‘Om ’s Hemels wil, beste meisje, spaar me! Laat die drinkbeker... je weet ik val onherroepelijk bij voorlezen in slaap. En daarnaast vrees ik dat dit niet aan mij besteed zou zijn. Een beetje zoet – naar mijn smaak. Maar weet je wat – als je eigen stukje klaar is – dat mag je me voorlezen.

Goed? Nu moet ik weg en ik zie je wel om vijf uur. Tenzij je natuurlijk blijft werken.’ Maar Ina werkte die middag niet, ze zat slap en lusteloos – de uren kropen en haar enig vooruitzicht, eerst flauw en ver, dan naderbij komend en oplevend, was voor die dag de wandeling met Egbert – ze was blij toen het vijf uur was en ze hem kon gaan halen. Toen ze in het donker naast elkaar liepen, vertelde ze hem dat ze niet had kunnen werken, dat het slappe, doffe novemberweer haar ongedurig en rusteloos maakte en ze vroeg hem of hij geduld wilde hebben en niet boos worden, wanneer ze eens wat prikkelbaar en kinderachtig was.

Egbert was edelmoedig en beloofde dat hij geduld hebben zou en niet boos worden.

DE MAAND MAART IS IN 'T LAND, MET HAAR GEHATE AFWISSELING VAN SNEEUW, STORM EN REGEN. De gehele stad hoest en proest en vraagt verontwaardigd hoe zij aan de onverdiende naam *lentemaand* komt. De buitenman vraagt het niet, want voor hem is zij rijk aan bemoedigende verschijnselen, aan bewijzen van nieuw leven en nieuwe kracht der natuur. Als hij in de heldere dagen of op de heldere uren van de dag zijn essen stok opneemt en rondwandelt, ziet hij alom de braak liggende akkers vervuld met deftige schapen en vrolijke lammeren die op de stoppels grazen; ziet hij de ploeg drijven door de stoppels van andere die dit jaar hun vrucht zullen moeten onbhengen. In zijn vijvers zijn de eenden gekomen die een nest zullen bouwen onder de lage takken van de sparrenboom aan de oever. De hazelaars bloeien, zijn moestuin wordt sedert vrouwendag in orde gebracht en weldra zullen zijn doperwtten worden ge-

legd. Nog een veertien dagen en de stier begint rond te gaan, en de merels zingen luid en heerlijk in zijn nog dorre hout. Eer de maand ten einde loopt, zijn hem de eerste kievitseieren gebracht en is zijn bloemkool reeds gepoot. Nauwelijks is de wispelturige april daar, of de ooeivaar laat zijn lange poten op zijn dak neerkomen. Zijn perziken beginnen te bloeien, zijn violenbed is blauw en zijn kuitkens komen uit. Een lichtgroene waas spreidt zich over zijn bomen en de donkergroene gers schiet op zijn akkers op. De bloesem der wilde kastanje toont zich reeds in de knop. De 18° of uiterlijk de 19°, verkondigt de blide nachtegaal met een helder geörgen en een schelle slag dat hij daár is, om het lied der lente te zingen. Iedere morgen hoort hij aan zijn ontbijt nieuwe berichten van bomen die reeds geheel groen zijn, en op iedere wandeling ontmoet hij nieuwe bloemen. In de tuin vertoont zich reeds de groene hoop des zomers boven de aarde. De wilde tortels en blauwe duiven vliegen af en aan door het geboomte met dwarse takjes in de rode bekken. De zwaluw scheert over het water en vliegt de stal binnen om zijn nest op te hangen boven de ruif. Het jonge vee loeit reeds in de weide en de melkkoeien zullen met de eerste mei kunnen worden uitgezet... Zondags zijn de wegen vervuld met wandelaars uit de stad die al die schone wonderen komen bezien en waaronder zich een enkele vertoont, die reeds een witte zomerbroek heeft aange-

trokken, in de zalige overtuiging dat hij een echte *primula veris*, een gulden sleutelbloem is.

Slotalinea uit hoofdstuk 13 's *Winters Buiten*, 7e druk 1871. De 1e druk dateert uit 1839.

Z^E WAREN NU EEN HALF JAAR GETROUWD EN INA VERWACHTTE EEN KINDJE. Alles was anders gelopen dan ze zich hadden voorgesteld. Op een december-morgen toen Ina haar huis uitkwam om naar Egbert te gaan, was ze haar schoonzus tegengekomen die haar op nijdige, hooghartige toon verwijten maakte over haar schaamteloze losbandige leven, haar naaste verwanten verwaarlozend en dag in dag uit met een man was die niemand kende en die zich niet eens behoorlijk had voorgesteld. Maar het moest nu uit zijn en snel ook. Begin volgend jaar kwamen zij en Ode in stad wonen. Ode moest een goede, nette praktijk zien te krijgen en ze hadden genoeg van haar vrijgevochten houding waarmee ze de hele familie in opspraak bracht. Met z'n allen, broers en zussen, zijzelf meegerekend en de toezienende voogd zouden ze daar wel een stokje voor steken. Ina moest niet denken dat ze zomaar alles kon doen wat ze wilde. Ina liet rustig die machteloze woede uitrazen terwijl ze haar heimelijk uitlachte. Mooie Annie, amper iets ouder dan zij, puilde uit in haar prangend korset. Zijzelf voelde met verliefde vertedering voor haar eigen lichaam zich soepel en lenig als een ranke jongen. En wat was Annie vulgair in haar felgekleurde fluwelen jas en exotisch gepluimde hoed waarmee zij er uitzag als een willekeurige banale pronkzuchtige vrouw met teveel geld. En die had haar uitgelachen om haar soepele blousjes en losse jasjesja, gezegd dat een meisje 'koket op haar kleren' moest zijn en dat zij, Ina, geen smaak had en geen gevoel voor wat mooi was. Nou, als het er echt op aan kwam was zij toevallig wel de geraffineerdste!

Toen Annie over Egbert begon en van haar *goede naam* sprak, werd Ina haar spuugzat. *Haar goede naam* – alsof die nonsens voor Egbert bestond, alsof hij niet boven al dat onnozele en benepen-maatschappelijke stond! En wat gaf zijzelf om het oordeel en de houding van *de familie* nu ze hem had? Ze zou iedereen laten zien voor wie zij had gekozen, voor haar hele leven, en bij wie ze hoorde. Ze zou vandaag nog naar Egbert gaan en bij hem blijven. Terwijl ze Annie met driftige snelle woorden overlaadde, was er in haar hart nog een ander gevoel dat uit zijn diepe verborgenheid haar voortdurend krachtiger dwong, zich openlijk en voor altijd en onherroepelijk aan Egbert te binden. Ze ontmoette nog dagelijks op haar weg de jongen van het gymnasium met de verlegen, rusteloze grijze ogen, vaak zag ze hem in morgenschemer of avonddonker voor haar huis. Soms vond ze een bosje frisse bloemen op de deurmat.

Dan werd haar hart weëg, warm smeltend onder haar warme borst en voelde ze de tranen nabij. Maar ze had ook begrepen dat hij haar nu had ontdekt en wist dat ze ging trouwen. Ze durfde hem bijna niet meer aan te kijken, niet meer te glimlachen in zijn hunkerende ogen. Hoe kon hij haar in hemelsnaam vereren als hij van haar verraad wist – als ze hem toelachte, zij, de vrouw van een ander?

Maar een andere keer dacht ze in zijn ogen een wanhopige vertwijfeling om haar koelheid te zien. Zo ondraaglijk – hoe kon hij haar vereren als hij haar voor een lichtzinnig, harteloos meisje hield? En hij moest haar aanbidden – zijn bewonderende respect, voor haar gevoel een zekerheid, zette haar leven in rijke glans, vele donkere dagen leefde ze en teerde ze erop. Zij voedde er haar opgewektheid en haar werkracht mee. Ze wist nu ook wie hij was en waar hij woonde; ze had dat aan het meisje uit haar woonplaats ontloot met ogenschijnlijke argeloze vragen toen ze hem een keer tegelijk waren tegengekomen.

Nu vaststond dat ze ging trouwen, en nadat ze hem door haar samenwonen met Egbert in weken niet had ontmoet, nam ze een diep en vast besluit. Ze wilde die jongen niet meer zien en de herinnering aan de bekoring van zijn verering uit zich wegsnijden. Ze wilde vlekkeloos haar huwelijk beginnen. Zo schreef ze hem een vaarwel- en troostbrief vol argeloze zelfverheerlijking en medelijden, huilend terwijl ze schreef – en daarna wonderlijk verruimd en verheerlijkt vol vage voornemens van louter goede daden en grote werken. 's Nachts sliep ze niet en herhaalde in gedachten de zinderende woorden die ze hem geschreven had en stelde zich hem voor, haar brief ontvangend en lezend en haar naam en handschrift kussend en, slapeloos als zij, huilend van opwinding en droefenis. Stralend en opgetogen zou haar beeld in zijn herinnering staan, zwiëgend en ver van haar zou hij leven en haar gadeslaan en zij zou zijn ideaal niet beschamen. Hij zou nooit een andere vrouw liefhebben – zij zou de enige in zijn leven zijn.

En daarna was ze getrouwd – met vreemde mensen samen in een koude trouwzaal waar ze met Egbert grappjes maakte. Toen ze zijn hand pakte, trilde er toch iets in haar – een kracht zwol van binnen uit in haar aan: een strak en vast voornemen hem gelukkig te maken en hem trouw te zijn.

Nu verwachtte zij een kindje en dacht maar zelden meer aan de jongen. Haar hele leven was in wezen en verschijning veranderd. Ze had het Egbert wel verteld, in de vertrouwelijkheid van een avond toen ze zich plotseling gedwongen voelde dit ene

geheim tussen hen weg te nemen – hij had haar nauwelijks laten uitspreken en te kennen gaf dat hij er een *laffe smaak van in zijn mond kreeg* en dat *de wederhelft wel net zo zou zijn* – toen ze hulpeloos en met trillende lippen zweeg, had hij haar goedig een romantisch idiootje genoemd en gezegd dat ze wel begreep dat het nu ze getrouwd was met dit soort dwaasheden afgelopen moest zijn.

Ze kon zich na enkele maanden de vervoering van toen haast niet meer voorstellen, ze deed ijverig haar best in haar nieuw huishouden en wachtte in een wonderlijk-verweven gevoel van angst, verlangen en kinderlijke nieuwsgierigheid, met vlagen van verbazing en verantwoordelijkheid de geboorte van haar kindje af. Ze woonden in 'n klein huis dat Egbert toegewijd en smaakvol had ingericht. Voordat ze gingen verhuizen had ze hem vaak geplaagd dat hij over niets anders meer dacht dan over de kleur van gordijnen, behang en stoelen en kasten maar bewonderde ook graag zijn goede kijk op al de dingen waar zijzelf hulpeloos en onhandig tegenover stond en was hem dankbaar voor zijn niet aflatende werklust en plezier. Tijdens de verhuizing was hij dagelijks in de nog ongezellige woning, instrueerde de werkliefden en wilde dat zij pas zou komen wanneer alles op orde was. Toen het eindelijk allemaal klaar was, trok ze dankbaar en blij haar veilige nieuwe leven in. Maar toen wat later het tijdschrift verscheen met haar eigen vertelling en ze die herlas, dacht ze weer aan die vreemd-bewogen novemberdagen; een herinnering aan een moeilijker en droeviger, maar ook ruimer en bloemrijker leven welke in haar op. Ze voelde een bang en pijnlijk gemis als een leegte in zichzelf. Maar dat van toen was zó volslagen ongewoon en tegengesteld aan dit van nu, dat het onmogelijk samenging en dit van nu haar enige werkelijkheid was en het andere een onbesuisde droom en kinderlijke fantasie waarvan ze zich moest bevrijden omdat ze nu volwassen en getrouwd was. Maar toch... al dat vruchteloze en dwaze was haar kracht geweest... hoe verder als ze weer ooit aan de slag wou gaan? Lang stond ze er niet bij stil – alles waarin ze opging, alles wat haar tegemoet kwam, bevredigde haar nu overvloedig. Ze zagen weinig mensen, Egbert hield niet van vreemden, hij had geen vrienden en zelf had ze met plezier den knellende band met Mary en Coby en hun kring verbroken. Zonder weemoed en met een gevoel van trots en vrolijkheid dat ze hen missen kon keek ze erop terug. Maar later... geleidelijk aan... be kroop haar toch weer de behoefte aan gezelschap. Ze durfde het niet aan Egbert te bekennen en zichzelf eigenlijk ook niet... Ze had toch die droombeeld van hun alvervullend samenzijn zo lief... als ze nu toe-

gaf dat haar hart toch weer naar mensen trok... naar nieuwe stemmen en nieuwe gezichten, naar licht en lieflijkheid om haar heen, naar vermaak en afleiding, dan betekende dat een nederlaag, dan was ze toch niet zo stoer en sterk als hij die zijn hele leven vrienden en vriendschap had kunnen missen, maar zwak en frivool en wispelturig als de verachte anderen. Egbert was dan ook liefst na zijn dagwerk rustig thuis. Hij schreef nu ook voor een tweede krant en besteedde een groot deel van de avonden aan de recensies van wat hij overdag had gezien, aan proeven corrigeren en buitenlandse kranten lezen om op de hoogte te blijven. Hij hoefde 's ochtends niet vroeg uit huis en knutselde dan boven waar hij een werkbank had laten plaatsen en zijn gereedschap opborg. Ina kon nu ook proeven nakijken en verraste hem vaak met de kant-en-klare vellen die in zijn afwezigheid gekomen waren. Dan prees hij haar als een ijverig kind. Ze voelde altijd iets van verhoogde levenslust, wanneer hij haar iets gaf wat naar waardering en complimentes zweemde of liet zien dat hij haar nodig had, al was het maar voor het geringste. Maar hij deed het maar zelden, had het eigenlijk nooit gedaan. Zij wist zelfs niet dat ze het miste, gaf zich meestal geen rekenschap van het verborgen smachten van haar wezentje of wees het als een kinderachtige ijdeltuiterij af.

Met Annie en Ode waren ze na hun trouwen verzoend, maar de enkele bezoeken over en weer waren geen succes. Annie verfoeide Egbert om zijn achteloze spot, omdat hij haar niet aanhaalde en waardeerde zoals andere mannen, ze toonde het bijna openlijk. Als ze weg was, lachte Egbert zelfvoldaan omdat hij tenminste niet zo'n idioot was als de rest. En dan lachte hij om die sullige Ode die zich liet koeioneren door een vrouw. Hij zou maar eens met die Annie getrouwd moeten zijn!

Geertje kwam maar af en toe, zij was verhuisd, woonde nu verder weg en had het druk met haar schilderlessen. Egbert miste z'n zus kernelijk niet, was tot Ina's verbazing weinig aan haar gehecht na zoveel gezamenlijke jaren. Trouwens ook toen waren ze allebei hun eigen gang gegaan. Een paar burens hadden wel toeadering tot Geertje gezocht maar na Egberts aandringen hadden ze hun bezoeken vermeden.

Hun de naaste buur noemde hij agent-in-wijnen. Wat moesten ze daar nu mee! Soms ontmoette ze een van de vroegere kennissen en dacht dan met vluchtige afkeer aan het leven van saaiheid en verplichtingen op een zondagmiddag, toen ze Herman, hooggehoed met Mary stijf en statig aan zijn arm stug voor zich uitkijkend, voorbij kwamen. Of Coby, die vlug doorliep met een nors knikje. Maar eens, toen Ina van

boodschappen terugkeerde, ontmoette ze Gerda dicht bij haar huis – en de aanblik van dat blonde, blozende gezichtje riep geen afkeer in haar wakker maar een verlangen naar haar gezelschap en vertrouwelijkheid – hun kleurloze vriendschappelijke omgang van vroeger bij Mary thuis leek haar nu vanuit de verte iets liefs en warm. Ze ging naar haar toe en sprak haar aan en vroeg haar naar haar leven en welzijn. Gerda leek nerveus alle vertrouwelijkheid te willen vermijden maar kwam toch al vertellend los. Erik was gepromoveerd en had nu kans op een prachtige baan bij een van zijn vaders vrienden. Het was al bijna beklonken toen er plotseling een gevaarlijke concurrent, een neef of zo, was komen opdagen. En nu hing alles van een kleinigheid af. Nu moesten ze voortdurend bezoeken afleggen en dan moest ze heel goed op haar woorden passen en zich zo goed mogelijk voordoen; het kwam nu vooral op indrukken en voorspraak aan! Kreeg Erik de baan dan gingen ze trouwen. Ina luisterde argeloos. Gerda had zich verontschuldigd dat ze niets van haar verloving had laten weten – Ina vond dat niet raar, zij hadden beiden zoveel om te overdenken gehad. Ze dacht dat Gerda's verlegenheid kwam door dat verzuim en voelde volstrekt niet aan hoeveel moeite Gerda deed om weg te komen. Bij haar huisdeur vroeg ze haar zelfs mee naar binnen, ze moest toch eens zien hoe aardig haar huisje was ingericht maar Gerda kon niet en beloofde aarzelend dat ze gauw komen zou en vertrok haastig.

Ina vertelde Egbert van haar ontmoeting, ondertussen kwam het plotseling in haar op, eerst vaag toen duidelijker, dat Gerda's ongewone terughoudendheid en haar haast niet alleen door de spanning kwam waarin ze verkeerde, ze kreeg spijt van haar aandringen op een bezoek en op hernieuwde omgang.

's Avonds werd er een brief voor haar bezorgd. Van Erik – wat wilde hij van haar? Een voorgevoel joeg het bloed al naar haar hoofd, haar handen trilden, toen ze de envelop opende. De brief ging inderdaad over haar ontmoeting met Gerda. Wat zij niet durfde zeggen, schreef hij. Dat hij, om wat hij wist over haar huidige leven en gehoord had van haar verleden door achtenswaardige mensen uit haar geboortestad...

'Egbert, Egbert, wat moet ik doen? Hier, lees wat Erik van 't Hoff mij durft schrijven – Gerda mag niet met mij omgaan, mag niet hier aan huis komen – om mijn gedrag – om mijn opvattingen – wat heb ik in godsnaam voor opvattingen? – om wat hij weet van mijn verleden...'

Ze stond trillend van woede bij de tafel, opgewonden struikelend over haar de eigen woorden, tegelijk met ingehouden drift Egberts gezicht gadeslaand. Hij keek ongeduldig op.

‘Menslief wees toch even stil. Je geeft mij een brief, denk je dat ik hem zo kan lezen?’ Ina hield zich in en zweeg. Kilte en verslagenheid verdrongen de drift al uit haar hart, zonder dat ze wist waarom. ‘Schitterend,’ zei Egbert rustig en legde de brief naast zich neer.

‘Maar wat moeten we doen?’ riep Ina.

‘Wat ik bij doe – naast je neerleggen.’

‘En niets meer..., niets anders?’

‘Ja, ik weet niet. Je verwacht allicht niet, dat ik hem aan mijn degen zal rijgen?’ ‘Ja,’ krijste Ina buiten zichzelf door die zelfgenoegzame achteloze spottende toon. ‘Ik wil dat je naar hem toegaat, hem in zijn gezicht staat, hem uitdaagt en vermoordt!’

Hij lachte schouderophalend. ‘Je weet niet wat je zegt, je bent nu ontoerekenbaar. Wat ik bereik als ik op dit prachtstuk reageer, is dat ik mezelf belachelijk maak en daar pas ik voor.’ ’t Is te idioot om over te praten.’

‘Maar dat schandelijke van mijn verleden!’ Hij haalde weer z’n schouders op.

‘Er is natuurlijk geroddeld, door Annie waarschijnlijk, over die rare verliefdheid van je op die klokkenmaker, dat verlopen genie, waar je over verteld hebt, en dat gescharrel met die schooljuf... Voor zulke mensen betekent dat nu eenmaal een verleden.’

‘Maar dat is toch belachelijk, dat is toch gemene laster. Ik heb nooit iets slechts of iets mins gedaan – dat geloof je toch wel, Egbert, dat weet je toch, nietwaar?’

‘Ik? Je hoeft je tegen mij niet te verdedigen. Da’s open deuren intrappen. Ik heb je nooit gevraagd naar wat je vroeger uitgespookt hebt, of wel? En ik...’

‘Ik heb niets uitgespookt, ik wil niet dat je zulke woorden tegen mij gebruikt.’

Egbert onderbrak haar met een kalm handgebaar.

Blijf nu alsjeblieft even rustig, zat niet over een woord en laat mij uitspreken. Of je je nu woest maakt of niet, zo zijn die mensen en voor hem staat blijkbaar zijn baan-
rij op het spel, en hiermee is de zaak dacht ik voldoende toegelicht.’

Hij nam zijn krant weer op.

Ina was aan de tafel gaan zitten, ze had geen moed en kracht meer om nog iets te zeggen. Ze staaarde een tijdje in de lamp, ze voelde zich ontredderd, verslagen.

‘Egbert,’ zei ze opeens, zacht en onzeker. ‘Ik wil je toch wat vragen.’

‘Dat is?’ vroeg hij achteloos-vriendelijk, haar over de tafel heen in afwachting aankijkend.

‘Iets in het algemeen bedoel ik.’

Hij maakte een beweging van ongeduld en tegenzin.

‘Je praat tegenwoordig veel te veel in het algemeen... Al dat getheoretiseer...’

‘Nee, ik ga niet *theoretiseren*, verzekerde Ina haastig. ‘alleen dit. Ik zei van dat uitdagen en vermoorden, dat was natuurlijk onzin, dat meende ik niet. Maar ik zat er zo-even over door te denken. Kun je je nu geen omstandigheden voorstellen dat iemand mij zó kwetst, zo beledigt, dat je mij zou willen wreken?’

Hij glimlachte.

‘Je leeft altijd nog in je romannetjes – en ik zou, eerlijk gezegd, wel graag eens zien dat je wat serieuzer ernstiger wordt. Duelleren is belachelijk en ik geloof niet, dat ik ooit de minste aandrang zou voelen om je te wreken.’

‘Ik spreek niet over duelleren, maar als je morgen Erik ontmoette, toevallig tegenover hem of naast hem kwam te zitten in een café of een schouwburg of zo, wat zou je dan doen?’

‘Komen er nog meer van zulke raadseltjes?’, vroeg Egbert ironisch, ‘en kunnen we dan dit hele gesprek niet beter uitstellen tot de een af andere regenachtige achtermiddag?’

Ze vocht met haar tranen.

‘Niet Erik dan – maar zo in het algemeen – kan jij je indenken, dat jij je drift niet kon beheersen en iemand zou slaan die mij beledigd had?’

Hij schudde met z’n schouders, nam de krant weer op.

‘Het is wel goed met je, hoor! *Beledigd, wreken* – het wordt tijd dat je volwassen wordt.’

Ze wist niet wat ze antwoorden moest, haar keel voelde heet en droog, haar hart sloeg met stroeve schokken. Ze wilde niet huilen, ze wilde niet opstaan, ze wilde niet nog meer kwetsende woorden uitlokken, ze bleef zitten, roerloos en verdoofd, met als enig besef het verlangen verdere pijn te ontlopen. Ze liet zonder te snikken de tranen uit haar ogen vloeien, ving er in bedroefde speelsheid het lamplicht in op, dat de vurige, kleurige pijltjes naar alle kanten, uiteen schoot tot elk besef van nu en leven voor een ogenblik uit haar weggevloeid was.

Ze hoorde tegenover zich papiergeritsel. Egbert stond op en kwam naar haar toe.

HET KIND WAS GEKOMEN, EEN JONGEN, EEN ZWARE GEBOORTE VOOR INA. Ze voedde en verzorgde hem, offerde er vele nachtelijke uren aan op, trots en blij dat het haar lukte, verheugd om zijn voorspoedige groei en voelde zich stilletjes gedragen door een zacht-romantisch zelfbehagen. Als ze in de vroegste ochtend opstond, onhoorbaar om Egbert niet te wekken en met de jongen naar beneden ging, bij de lauwe haard zat en hem bij kaarslicht de borst gaf en in de diepe nachtelijke stilte verrukt naar het gulzig klinken van zijn zwelgend keeltje luisterde, dan speelde ze gedachteloos moeder en kindje voor zichzelf, en vermaakte zich voluit in het zoete spel. Het gaf haar innige voldoening en zachte kracht. Om de zuiverheid van het spel niet te ontwijfen, stond ze er hardnekkig op om alles voor het kind zelf en alleen te doen. Egbert moest stil blijven liggen en zelfs doen of hij sliep als het 's nachts huilde. Bij vermoedheid of hoofdpijn klaagde ze niet over haar pijn maar genoot stilletjes van de opoffering. Over al die gevoelens zweeg ze zorgvuldig tegenover Egbert. In de spaarzame momentjes dat zij ze even toeliet in het licht van haar eigen besef voelde zij zich beschaamd; dan bloosde ze in haar eenzaamheid en voelde het als kinderachtige dwaasheid, zwakheid, welhaast dubbelhartig. Soms bekeek ze tegenover den spiegel opgetogen het ronde kleine kopje met bruin zijdezacht haar tegen de matwitte huid van haar eigen borst en in haar verliefde vertedering versmolt ze met haar kind. Hoorde ze dat Egbert thuiskwam dan ging ze rechtop zitten en hoopte vurig dat hij iets liefdevols en liefkozends van haar-met-het-kindje zou zeggen. Haar eigen woorden, die hem tot dat lieve en strelende moesten verleiden, lagen dan in een glimlach klaar op haar lippen en met moeite hield zij ze binnen en sprak ze niet uit, huiverig voor zijn opmerkingen waardoor zij zich belachelijk voelde. Omdat hij nooit iets uit zichzelf zei van wat ze verwachtte en hoopte, schaamde zij zich om haar hoopvolle verwachtingen en durfde er zelfs niet meer aan te denken.

Naar haar verhalen over de jongen luisterde hij als een volwassene naar een kind, met een goedmoedige glimlach. Hij plaagde haar dat ze de balans van de gewichtjes flatterde zo vaak legde ze hem op de weegschaal, en allerlei wonderlijke schoonheden toedichtte die zelfs voor zijn liefhebbend vader oog verborgen bleven.

Vele dagen vervloden in zachte gedachteloze opgetogenheid maar in de avond vloede die stil-aan uit haar weg en liet haar leeg achter. Een onverklaarbare ruste-

loosheid maakte zich dan van haar meester als ze tegenover Egbert onder de lamp aan tafel zat, hij schrijvend of kranten lezend, zij met een boek omdat ze niet werken kon. Ze had zo graag willen werken, maar het vermogen daartoe, pas in haar opgestaan en ontloken, leek nu al vergaan en doodgebloed. Soms werd ze bang om lui te worden, maar een opsomming van haar bezigheden stelde haar gerust. Een enkele keer nam ze zich bij het opstaan voor dat ze het plan voor een verhaal dat ze al weken in haar hoofd had die avond absoluut zou uitwerken, dan voelde ze een blij zinnige en opgewektheid: deze keer zou het haar lukken! Overdag haalde ze zich dan van tijd tot tijd vermanend dat voornemen voor de geest, maar elke keer merkte ze hoe de weerklank van die innerlijke motivatie op het aansturen en dwingen van haar wil verzandde, zwakker en slapper werd. In de avond was er van die ochtendvlam alleen nog maar de as over en weer zat ze rusteloos en werkeloos neer in het trage voortgaan der uren.

Ze was in die stemming prikkelbaar en humeurig en voelde zich bij het minste geringste uit balans. Pas na veel moeite, pijn en vernedering kon ze haar evenwicht weer een beetje terugvinden. Egbert, meestal onverstoort kalm, opgewekt, behulpzaam en goedmoedig, liet geen kritisch woord, geen humeurige uitval ongestraft over zijn kant gaan. Bij de kleinste uiting van haar prikkelbaarheid richtte hij zich in zijn volle lengte op en liet haar in honende, minachtende woorden en antwoorden scherp haar onredelijkheid voelen die zijzelf zelf bitter genoeg ook inzag en waar ze vaak onder gebukt ging. Steeds opnieuw nam zij zich voor om tevreden en verdraaglijk te zijn.

Sinds de komst van Egbert jr. kwam Geertje weer vaker; haar tegenzin tegen Ina leek verdwenen en voor Ina betekende haar komst een welkome afwisseling waar ze vaak reikhalzend naar uitzag.

Op een avond tegen een uur of negen – Egbert dommelde over zijn krant – kwam ze samen met een jong vriendinnetje langs en Ina fleurde onmiddellijk op bij de aanblik van het lieve, verlegen gezichtje met de fluweel-zachte bruine ogen.

Nu ze getrouwd was, in eigen huis woonde en ontving en daardoor de verhoudingen van te voren en vanzelf vaststonden, had haar stuurse, wantrouwige tegenzin tegenover vreemden plaats gemaakt voor de behoefte een vriendelijke, hartelijke en hoffelijke gastvrouw in eigen huis te zijn. Haar spontane gevoel van genoeglijkheid met het jonge meisje groeide nog meer aan toen ze met verlegen eerbied vertelde dat

ze Ina's verhaal *De Bedelaar* gelezen en zo erg mooi gevonden had en dat ze daarom zomaar, zonder haar te kennen, met Geertje mee durfde te komen. Ze bloosde van verlegenheid en Ina bloosde van genoegen en ontweek Egbert's blik om dat vage neerbuigende lachje op zijn gezicht niet te zien. Ze wist al precies hoe dat bij hem ging en voelde nu al dat hij Nesje onnozel vond. Ze durfde dan ook niet met woorden te laten blijken hoe ingenomen ze was met wat het kind zei, voelde zich ongemakkelijk, beklemd door zijn aanwezigheid en wist niet goed welke houding ze aannemen moest. Ze had van de bewondering, die haar werk in het jonge kind had opgewekt, zo graag de behaaglijk aanvoelende wankte willen merken. Ze durfde geen rechtstreekse poging doen om haar voor zich in te nemen. Huiverig voor Egberts kille venijn, zijn geschamper op de ijdelheid die hij in haar vermoedde, hield zij zich stil met pijn in het hart en gevoelens van spijt.

Geertje begon over het doel van hun komst te spreken. Een van hun vrienden was plotseling ziek geworden, moest naar een sanatorium en geld was er niet. Ze wilden een benefietavond organiseren en ze kwamen Ina en Egbert hun medewerking vragen. Ina moest haar verhaal voorlezen waarmee ze zoveel succes had gehad. 'U kunt vast heel mooi voorlezen,' zei het schuchtere vriendinnetje en keek met bewonderende ogen naar Eva. Egbert trommelde met een vouwbeen op tafel, glimlachte en zei niets. Ina had het kind wel kunnen omarmen en zoenen maar ze bleef strak in de plooi. Geertje keek vragend van de een naar de ander. Egbert keek bedenkelijk, en Ina had meteen met graagte had willen instemmen, hield zich in en keek hem met ingehouden spanning aan.

'Is dat nu wel echt iets voor ons?'

'Waarom niet?' ijverde Geertje. 'Er komen heel aardige en geschikte mensen.'

'Het zal wat wezen als het voor de heren komt!' [Geeft aan dat hij er geen verwachting van heeft.]

'Je schijnt het al weer precies te weten,' zei zijn zuster lichtelijk gekwetst.

'Wij weten het zelf nog niet eens, maar we hebben toezegging van een heel goed studentenkwartet en van acteurs en jonge actrices die zingen en voordrachten geven.'

Er wordt een eenakter van De Musset gespeeld. Tussen de sketches door een soort van fancy-fair, en dan een kleine maaltijd -, een dansje. Het kan werkelijk heel aardig worden. We hebben al heel wat kaarten verkocht. Waarom zou dat nu ook niet iets voor jou en Ina zijn?' Ina luisterde met hoopvol kloppend hart, maar ze hield zich koest.

Ze had zo lang samen met Egbert minachtend op *bourgeois*-mensen en hun *geestloos* vermaak neergekeken dat ze nu niet kon toegeven hoe ze hartstochtelijk hunkerde naar licht en muziek, naar feestelijke opgetogenheid en vooral naar mensen kijken en gezien te worden. Ze zag het al stiekem voor zich: in haar witte zijden jurkje, voorlezend terwijl de anderen stil zaten en luisterden en naar haar opkeken en haar, eventjes dan, bewonderden, complimenteerden en van haar hielden. Ze werd al warm van de gedachte, maar Egbert keek nog bedenkelijk met zijn aarzelende lachje. ‘Maar als iedereen nu wat doet,’ zei ze, met een warm gezicht en zonder teken van gulzigheid en irritatie in haar stem, voor het vreemde meisje. ‘Het is voor die zieke jongen en niet voor ons plezier dat we er heengaan. Het is meer een plicht.’

‘In naam der menslievendheid dan maar.’ Egbert geeuwde en rekte zich uit.

‘En dan moet u reclame voor ons maken,’ zei het blozende vriendinnetje dat moed begon te vatten, tegen Egbert. ‘Een berichtje in de krant!’ Hij weigerde, lachend en gedecideerd. Daar kon geen sprake van wezen, zo iets deed hij nooit, niet voor zichzelf en niet voor anderen. Een beetje onthutst keek Nesje vragend naar Ina, die glimlachend met haar hoofd schudde. Nee, voor zo iets liet Egbert zich niet lenen. Terwijl ze het zei, knikte ze hem toe en haar borst zwol van trots. Ja, Egbert was onwrikbaar eerlijk en onpartijdig! Ze liep in een spontane opwelling naar hem toe, ging op zijn knie zitten en kustte zijn haar.

‘Kunt u dan niet wat anders – voordragen of spelen of zo iets?’

‘Geen sprankje talent,’ lachte Egbert openhartig, kennelijk toch wel door Nesje’s mooie ogen en zachte stem bekoord, ‘maar ik bied wel mijn talentvolle vrouw aan.’ Hij streelde lachend Ina’s haar.

‘Schrijf je veel?’ vroeg Geertje.

‘De jongen laat mij weinig tijd. Er zijn, naast *De Bedelaar*, nog maar een paar kleine stukjes gepubliceerd.’

‘Dat van die man en dat meisje op die boot in de maneschijn – zo iets moet u nog eens schrijven!’ –

‘Dat mag ik niet,’ lachte Ina blozend en keek Egbert aan.

‘Nee, dat hebben we zo afgesproken – die dingen moet ze niet schrijven,’ vertelde Egbert met opgeruimde beslistheid. ‘Zo verliefderig zo zwoel, dat moet ze maar aan anderen overlaten. Het zou haar maar nodeloos in opspraak brengen en ze kan toch net zo goed een ander onderwerp kiezen.’

‘Maar natuurlijk,’ begreep Geertje. – Ina had maar half geluisterd, haar gedachten waren al bij het aankomende feest.

‘Luister eens, Geertje, kan dat nu werkelijk wel? Dat ik die vertelling voorlees. Het lijkt me nogal zelfingenomen en beetje raar, als ik bedenken dat het toch allang gedrukt is en dat iedereen het kopen en lezen kan.’

‘O maar dat kan best, werkelijk, iedereen doet het, er komt nog een jonge dichter ook, die gedichten van zichzelf voorleest.’

‘Zeg nu eens eerlijk,’ Ina wendde zich tot Egbert, ‘of ik het werkelijk doen kan.’

‘Wel wis en zeker,’ vond Egbert, ‘op zo’n avond en voor zulke mensen. Het minste dat je ze geeft is al goed genoeg en iets echt goeds is toch niet aan ze besteed.’

Een kilte sloeg neer op Ina’s hart. ‘Iets wat goed is niet aan ze besteed.’ Wat kon hij bot en gedachteloos die dingen eruitflappen. Hij zei het zonder kwade bedoelingen maar toch... het was zo ruw en grof, zo volsprekt het tegendeel van alles wat op respect en vriendelijkheid leek.

Ze worstelde en vocht om haar zinkende opgewektheid vast te houden, haar boosheid tegen te gaan. Het leek was nu net even harmonisch en vredig, maar het hielp niet, er zat plotseling een harde bittere brok in haar keel, haar innerlijke stabiliteit was als stuk gestoten en viel uit elkaar. De intieme aanraking met hem voelde nu ondraaglijk. De warmte van zijn knie stond haar tot walgens toe tegen, ze liep bij hem weg terug naar haar eigen stoel.

‘Heb je iets?’ – ‘O, nee,’ haar stem klonk zo vreemd, met zo’n schrille, droge klank dat beide anderen opkeken. – ‘O, ik dacht het maar, je doet zo raar ineens.’

Zweeg hij nu maar liever, liet hij nu maar dat wrange in haar uitwetken en zichzelf verteren als het hem toch niet lukte door één woord van liefdevol begrip het kwetsende ongedaan te maken. Ze kon er zelf niet over spreken, maar dat verlegen meisje bij zat die toch al vaag schuld bewust voor zich uit keek in de plotseling ver-kilde sfeer.

‘Is er iets, Ina?’ drong nu Geertje ook aan.

‘Ik schijn weer iets misdreven te hebben,’ zei Egbert achteloos, ‘dat is tegenwoordig aan de orde van de dag.’

Ina voelde dat ze wit en koud werd, ze kneep de lippen op elkaar om het snikken en de boze woorden binnen te houden. Het samenzijn was nu onherroepelijk verpest, Geertje en Nesje stonden op en namen afscheid. Ina voelde duidelijk dat de spon-

tane ingenomenheid van het vriendinnetje zich van haar afwendde en naar Egbert keerde. Terwijl hij de twee onder grapjes uitgeleide deed, stond zij somber en stil met krampachtig gebalde handen naast de tafel, en toen Egbert even later weer binnenkwam, verroerde ze zich niet en wachtte vastbesloten en uitdagend. Nu mocht hij weten dat ze *iets had*, nu mocht hij opheldering vragen! Hij leek het niet van plan, het voorval blijkbaar al weer vergeten tot hij haar als toevallig in het oog kreeg. – ‘Wat had jij toch voor een kippekuur zo-even?’ – ‘Ik heb geen kippekuur als ik mij onbegrepen voel omdat je mij krenkt en het zelf niet eens merkt.’

‘Weer wat nieuws! Ik heb Hare Majesteit gekrenkt. En zonder dat ik het weet; me dunkt, dan is alle schuld toch uigesloten.’

‘Dat je altijd even lomp bent, dat je zo’n onhoffelijke ploert bent.’ Verder kwam ze niet, haar stem smoorde in drift, haar adem stokte.

‘Mens, je bent niet goed. Ga naar je bed en slaap je roes uit. Je bent van streek, je bent giftig, omdat je niet naar je zin de ‘interessante schrijfster hebt kunnen spelen voor dat onnozele schaap, dat hier zo-even zat.’

Ze voelde het bloed naar haar hoofd stijgen, benauwd kloppen in haar keel, het zweet brak haar uit, een gloeiende siddering haar over de huid, overal, haar ogen brandden... ze moest iets doen, ze wilde iets doen, ze kon niet anders dan haar drift in een gewelddaad ontladen – ze greep met twee handen een zware stoel en smakte die tegen den muur.

Hij wierp zijn krant op tafel en sprong op.

‘Ben je helemaal gestoord geworden?’ Hij pakt de stoel op, onderzocht met deskundig oog aan alle kanten of er niets aan gebroken was, klopte en wrikte en zette hem weer op zijn plaats.

‘Gaat het nog lang zo door?’ Het klonk weer kalm en schamper. Bleek en hijgend leunde Ina tegen de muur.

‘Het is maar dat ik het weet, zie je – dan kan ik bijtijds maken dat ik wegkom.’ Het klonk nu zakelijk luchtig, zonder een zweem van sarrende opzet.

‘Ik zal wel gaan.’ Haar stem klonk gebroken en lusteloos, ze liep verflauwd de kamer uit en knakte boven op haar bed ineen.

Toen haar woede bedaard was en toen ze uit de halve verdoving van het eerste ogenblik kwam, toen lag ze gespannen luisterend in de stilte van het huis, afwachting met van moment tot moment benauwder hartebonzen of beneden geen stoel meer

verschoof, of geen deur nog kraakte, of hij nog niet komen zou, om verzoening te zoeken. De ellendige onvrede, de kwellende disharmonie – zij hier ontredder en levensmoe boven, hij beneden onbewogen – hing rondom haar in de lucht die ze ademde en maakte haar ziek, zoals de wanklank van vals-strijkende violen haar miselijk zou maken. Nu de minuten verstreken en hij maar niet kwam, kon ze weer niet langer stil blijven liggen – de onrust besprong haar opnieuw, haar bloed ziedde heet naar haar hoofd en een gloeiende prikkeling joeg haar over de huid. Een ellendige, tergende zekerheid dat hij ook nu niet komen zou, ook nu geen onrecht zou erkennen, deed haar wild snikken in het kussen. Haar hart smachtte naar terugkeer en vrede en harmonie – en haar eergevoel verweet haar, dat ze durfde verlangen naar die vrede met hem, die nooit, nooit, nooit zijn onrecht toegaf. Ze haatte hem omdat hij haar belachelijk had gemaakt, omdat hij haar vernederde, omdat hij altijd weer die ellendige drift in haar opwekte, omdat hij geen tact en geen zachtheid bezat en tegelijk smeekte ze dat hij komen zou, dat ze het eerlijk zouden kunnen uitpraten, dat hij dan ook zijn deel, al was het maar een klein deel van ongelijk op zich zou nemen, inzien, dat hij zó niet met haar kon omgaan, zo niet tegen haar spreken, zonder enige voorzichtigheid, zonder ooit haar kwetsbaarheid te ontzien. Hij wist dat ze zelf haar drift verfoeide en haatte, ze had het hem gezegd, ze had hem met woorden gevraagd haar te helpen om die hel te ontgaan.

Maar hij kwam niet. Als hij straks op bedtijd kwam, zou zij, uitgeput van drift en innerlijke tweespalt die als nasleep na elke driftbui kwam, lamgeslagen en uitgeput van zelfverwijten en zelfverguizing, vrede nemen met zijn bleke grapjes en zich glimlachend een malle med laten noemen, tot geen tegenspraak of verweer in staat, al blij met de schijn van hervonnen vrede, teruggekeerde harmonie. Ze zouden het nooit samen uitpraten zoals ze nooit iets uitgepraat hadden.

Esbert haatte toch theoretiseren – en alles zou vergeten zijn en zijzelf ook zou het – hoe ondenkbaar nu haar bloed nog kookte – de volgende dag vergeten zijn, en zich nog schuldig voelen om haar ruwheid en misschien wel ongelijk bekennen. O, dit alles was mogelijk, ze wist het al uit ervaringen, en hij zou weer vriendelijk zijn. Hij

bleef toch de kalme, sterke, waardige man – het verlangen naar vrede en harmonie dat haar altijd weer naar hem toe dreef begreep hij eenvoudig als karakterloze zwakheid, en haarzelf meer en meer als een driftig kind dat van tijd tot tijd even uitrazen moet en dan vanzelf wel weer bijdraait.

LICHT EN SLEPENDE MUZIEK, ZWARE BLOEMENGEUR. Het gedempte vrolijke Lrumoer van vele mensen, drentelend door de ruime zaal of in groepjes tussen het plantengroen. Zijzelf eindelijk daartussen, in 't wit gekleed, trillend van ongeduld alsof ze nu al meteen mij binnenkomst alle vreugde en zaligheid naar zich toe wilde trekken. Ze waren laat. Egbert die nog steeds van een verplicht corvee sprak, waartoe hij zich in een moment van zwakte had laten overhalen en voortdurend voorspiegelde dat het *stom-vervelend* zou zijn, had lusteloos getreuzeld en Ina had niet durven aandringen en haar eigen ongeduld met schaamte verborgen. Hoe kon ze bekennen dat ze verlangend uitzag naar een fancy-fair en een etentje, naar iets, dat ze *duf-burgerlijk* en vervelend hoorde te vinden? Het wachten door zijn tergende traagheid had zelfdiscipline en berusting geveegd – en voortdurend had ze voor haar breekbare balans gevreesd, dat het in verbeteren drift gestoord kon worden, haar geest voor alle genot afgestompt, alle vreugde bij voorbaat uitgesloten. Nu was het gevaar voorbij, stond ze vrij en veilig, de uren lagen lokkend voor haar open en ze moest genieten. Ze wist nog niet waarvan en hoe, voelde alleen een trillende, gejaagde, onbestemde gretigheid, als een uitgehongerde voor een volgeladen tafel, naar wat ze niet kende en waarmee ze niet kon omgaan. Ze bekeek de mensen, haar feestgenoten – met hen samen zou ze opgaan in feestelijke harmonie, in een blijde roes van eensgezinde levensvreugde. Tussen bloesemgeur ruiste muziek, licht straalde van alle kanten – de weke, lokkende klanken vervoerden haar tot verlangen en zoet zelfbeklag. Ze had zo graag tussen de anderen gestaan die daar glimlachend en rustig praatten en drentelden. Maar ze durft niets te laten zien. Ze stond toch naast Egbert en verborg daardoor vanzelf wat er in haar omging, ze hield zich koel-kritisch als hij en lachte mee in zijn laatlunkende spot op alles wat hij zag, haar gedachten vertoefden bij de mensen. Ze wilde zonder aanzien of onderscheid in harmonische feestelijkheid verenigd zijn – juichen en dansen en lachen, het leven doen oplaaien, wijder, rijker, gloeiender laten uitschijnen, alsof er goudvlammige vreugdevuren werden ontstoken, als kinderen zingend hand in hand tot een rondedans, om het dansen, om het zingen, om de vergetelheid en de zegeningen, de verruiming en vernieuwing van het hele bestaan in die momenten van zinloze verrukking. Haar schuwheid hield haar tegen, Egbert kende wel veel van de aanwezigen, maar maakte geen aanstalten om zich bij hen aan te sluiten.

Wat moesten ze met al die mensen, vond hij, hij bleef liever alleen. Ina durfde niet te vragen om aan deze-en-gene te worden voorgesteld. Het hoorde nu eenmaal bij hun levenswijze van arrogante minachting dat ze boven de anderen stonden en die anderen vanuit de hoogte belachelijk maakten. Terwijl ze daar doelloos stond, als een ontevreden, teleurgesteld kind dat zich tegelijk schaamde, slopen alle verwachtingen uit haar weg. Daar gingen plotseling de deuren naar een andere zaal open en een feestelijk geklede jonge man met rode bloem stond in de ingang, hij vroeg stilte, sprak enkele woorden die voor Ina door de afstand onverstaaanbaar bleven en trok zich terug. De mensen stroomden nu die andere zaal binnen, Ina volgde met Egbert en zag tussen de planten en siergroen, die de grijze wanden halfhoog verborgen, de fleurige tentjes met de vrolijke, fleurig-geklede meisjes die bloemen, sigaretten en prenten verkochten, hun lachende gezichtjes keken over hun uitstallingen heen de zaal in, ze knikten en wenkten vrienden en broers. In een mum van tijd waren ze door groepjes omringd. Hoe graag had ze ook in een van die tentjes gestaan, geprezen, bewonderd, gestreeld door vele ogen en van allemaal de meeste complimentjes, het meeste respect oogstend.

Waarom had Egbert toch besloten dat het verkopen in een tentje te onbeduidend en te smakeloos was voor haar? Omdat ze van werken en nadenken hield en streefde naar begripsverheldering? Maar stond ze dan daardoor apart van anderen, moest dan altijd het een het andere uitsluiten? Voor anderen gold dat misschien – voor haar niet. Elk moment heeft toch zijn eigen behoefte – elk uur brengt toch zijn eigen bekoring mee, zijn eigen verlangen. In dit uur wil ze alleen maf, uitgelaten en vrolijk zijn.

‘Laten we nu maar gauw ons penningke offeren,’ stelde Egbert voor, en dan ergens in een hoekje een kopje thee drinken. Dan kunnen we meteen het programma even doorkijken.’ Ze kozen een prent uit, Ina kocht een boeketje en stak dit in haar ceintuur hoewel ze het liever in haar haren had gestoken maar durfde dat niet. Aan een tafeltje in een hoek bekeken ze samen het programma.

‘Il ne faut jurer de rien,’ zei Ina. ‘Wat leuk, dat ze dat juist gekozen hebben. Weet je wel?’

Het is allerliefst!’

‘Als ze er nu maar wat van terecht brengen. Het blijven amateurs, ik heb er weinig fiducia in!’ – ‘Oh... een strijkorkestje, dat de Kleine Nachtmuziek geeft! Ze hebben het best knap in elkaar gezet, toch?’

‘Het ziet er inderdaad vrij goed uit,’ gaf Egbert toe. – Ina neuriede zacht de melodie van de romanesca en knikte even naar Egbert. Dat hadden ze destijds samen gehoord en beiden volop van genoten. Weet je nog wel?

Hij knikte en lachte om haar blijdschap alsof ze een kind was. Ze lette er niet op, ze was allang blij dat het knagende ongeduld, de dwangmatige begerigheid, het opkomende begin van die verdriet veroorzakende en riskante lichtgeraaktheid voelde verdwijnen en ze rustiger werd. Ze dacht aan het tijdstip, nog veraf, dat ze zou moeten voorlezen. Haar naam op het programma en de verwachting zet haar hart in zachte gloed, alsof een mist optrekt, schiet een ongeremde levenslust door haar lichaam. Er was toch nog iets om naar uit te kijken! Alles heeft nu een ander en lichter aanzien, ze zat tevreden-mijmerend naast Egbert en kon de mensen gadeslaan zonder die vurige begeerte, zich tussen hen mengen en één met hen te zijn. – Wanneer Egbert iemand groette, vroeg ze alleen naar de naam en keek hem dan na. Egbert groette weer, het was een kleine vrouw donker en dartel, kleurig gekleed, zich losjes bewegend naast een veel oudere, grijs-blonde lange man met een smalle, gebogen neus, scherpe wenkbrauwen, diepliggende ogen en een verfijnde bewegelijke mond. Ze maakten voortdurend grapjes, Ina keek ze na tot ze door anderen aan haar gezicht waren onttrokken.

‘Wie waren die twee, Egbert?’

‘Professor Ruysenaers en zijn vrouw. Hij doceert kunstgeschiedenis – zij is een doctoranda in het een of ander – ze schrijft ook artikelen over allerlei onderwerpen, je zult haar naam nog al eens in tijdschriften zien.’

‘Ken je ze goed?’

‘O nee, heel oppervlakkig – hem heb ik eigenlijk maar een keer ontmoet, haar ken ik uit de tijd, dat ze wel bij Geertje kwam. Ze liepen toen samen college bij hem en zo zijn die twee elkaars slachtoffer geworden.’

Ina zweeg, ze had Egbert willen vragen om haar aan ze voor te stellen, ze leken zo anders dan de anderen, lossier, subtieler en vrolijker, dieper en beschaafder tegelijk, maar ze durfde niet goed, ze durfde eigenlijk niet eens verder naar hen vragen en al helemaal niet over haar indruk die uit die ene vluchtige aanblik had over gehouden.

‘Is ze aardig, Egbert?’ ‘Wie?’ – ‘Die vrouw van zo-even.’

‘O, die. Ik weet het waarachtig niet. Wat er rondzingt nogal een curieus vrouwmens, zoiets als de kruising van een flirt en een geleerde dame die niet kan koken.’

Haar ogen bleven hen gretig volgen tussen de andere mensen. Nu stonden ze stil en kochten iets, nu gingen ze weer verder – om de haverklap werden ze aangesproken door jongeren met wie ze dan even lachten en praatten – soms waren ze onzichtbaar te midden van een hele groep.

‘Ze vermaken zich nogal’ probeerde Ina achteloos te zeggen, maar haar mond trok even alsof ze iets wrangs proefde.

‘Hij is hier natuurlijk voor haar,’ veronderstelde Egbert, ‘dit hier lijkt me niets voor iemand van zijn leeftijd en positie.’

Ina antwoordde niet, ze schokte haast onbewust nerveus even met haar schouders. Het paar stond nu weer vlak bij hen, ze keek zonder het te merken met gespannen aandacht toe: hij hield een klein takje bloemen in zijn hand en stak het, terwijl haar ogen tintelend naar hem opkeken, tussen de donkere haren van zijn vrouw. Ze zag zijn vingers teder en verhefd bewegen door de dichte lokken – een zachte rilling trok haar over het hoofd, en heel eventjes voelde ze die liefkozende vingers in haar eigen haren, zó sterk was haar aandacht erop gericht als een instinctief verlangen.

Nu dwong hij haar schertsend zichzelf in de spiegel toe te lachen en te huldigen en over haar schouder gebogen lachte hij mee. Ina kon haar er ogen niet van afhouden – een vreemd gevoel overviel haar, afgunst en ook onvrede en een eindeloos verlangen – haar gedachten gingen onwillekeurig terug naar die avond dat ze Eriks beleedigende brief ontving en haar gesprek met Egbert. Ze voelde ineens het labbekakkerige en kleurloze van wat ze zich toen als logisch en redelijk had laten aanpraten.

Er waren betere mogelijkheden – ze voelde het nu wel – liet iemand maar eens de hand uitsteken naar dat jonge vrouwtje, haar een respectloos woord zeggen, een beleedigende blik toewerpen – hij zou haar weten te verdedigen, ondanks zijn leeftijd en positie en niemand zou hem belachelijk vinden. Ineens schrok ze, haar hart leek in één heftige slag al het bloed uit haar lichaam naar zich toe te trekken, het jonge vrouwtje had haar blik opgevangen, keek naar haar en fluisterde met haar man – ineens vuurrood geworden, sloeg ze haar ogen neer, ze had zitten kijken als een hongerig kind. Zonder op te kijken voelde ze hen naderen en even later hoorde ze vlakbij haar stem.

‘U kent mij toch nog wel van vroeger bij Geertje, meneer De Kruijff... mag ik eens kennismaken met uw vrouw?’ – Haastig stonden ze op en Ina zag dat Egbert nu toch wel gevleid was, omdat de man met zijn positie en zijn leeftijd het eerst naar hem was gekomen. Ze drukten elkaar de hand.

‘U zit hier zo stijfjes,’ berispte zijn vrouw op de overmoedige toon van een verwend kind, ‘en ik weet zeker dat uw vrouw veel liever wat zou willen meedoen.’

‘Ze moet straks voorlezen,’ zei Egbert vaag glimlachend. – ‘Maar dat is toch geen reden om niet even rond te kijken.’

‘We zaten eigenlijk net,’ weerlegde hij nog eens en keerde zich toen naar de man: ‘Vindt u er eigenlijk veel aan?’ met een lachje van mannelijke verstandhouding, dat onbewust de vrouwen bedoelde uit te sluiten.

‘Het is best wel genoeglijk,’ vond Ruysenaers, ‘en Charley is op haar tijd gelukkig nog kind genoeg om het heerlijk te vinden. Vooral als ze al haar vriendjes hier vindt om haar het hof te maken. Dat is de helft van de vreugde, nietwaar?’

‘Driekwart,’ verbeterde Charley lachend en stak plotseling haar arm door die van Ina, ‘kom, we laten de mannen even samen hier en we gaan er vandoor.’ Ina voelde zich warm en dankbaar, ze knikte Egbert nog even toe – hij had nu óók gezelschap en hoefde zich niet verlaten te voelen. Hij lachte terug, als tegen een kind. Het irriteerde haar even – zó keek Charley’s man niet naar haar. Maar ze vergat het meteen. Charley’s hand lag zo warm op haar arm, haar ogen straalden zo donker, zo groot en zo vrij – ze bewoog met een kalmte en volkomen op haar gemak. Iedereen kende haar en alle mannen leken van haar te houden. Hoe kon het ook anders? Onder het praten vergeleek Ina haar met de meisjes en vrouwen die ze kenden, met Mary en haar vriendinnen, vol eigendunk en geleerdheid, met Annie, harteloos pralend in haar kille schoonheid, met Coby’s boekenwijsheid, wantrouwig en zuur, met Gerda die lief en kleurloos was, met Coby’s vriendin, die haar beledigd had en pijn had gedaan – badinerend en zonder mededogen – toen ze zich de sterkste voelde, met het ideaalbeeld uit haar kinderjaren, die ze als een hoger wezen had geïdealiseerd, voor wie ze haar hele ziel en zaligheid, tot aan haar gedachten toe, had willen verheffen en louteren – en die haar uitgelachen had. Nog kon ze er niet zonder een siddering van afgrijzen en schaamte aan denken. Maar ze wilde er niet aan denken, ze was nu veilig bij Charley, ze was nu gelukkig en haar wensen gingen in vervulling.

Naast Charley werd ze opgemerkt met liefkozende blik van vele ogen. De slanke jongen met zijn rode bloem was bij hen gekomen, met een brillette en zacht glanzend haar. In de buiging van zijn stem was dezelfde onpersoonlijke distinctie als in zijn hele uiterlijk wezen; hij sprak met aangeleerde hoffelijkheid, maar wat hij zei klonk te midden van muziek en bloemengeur zo strelend en vervoerend teer, dat Ina er

zich graag door bekoren liet. Hij had haar al een paar maal gezien, vertelde hij, eenmaal op straat en eenmaal in een concertzaal en had haar meteen herkend en zich gehaast om aan haar voorgesteld te worden, nu hij wist dat zij eigen werk voorlezen zou. Hij stelde zoveel belang in kunst en in kunstenaars – hij las zelf ook wel veel, maar hij zag in dat hij het juiste inzicht miste. Het was misschien wel wat onbescheiden, maar mocht hij haar toch haar oordeel over enkele boeken vragen? Onder het spreken had Ina Charley's nabijheid helemaal vergeten, nu ze opkeek, ontwaarde ze haar een heel eind verder de zaal in, met anderen in gesprek.

De jongen keek rond naar een hoekje om even rustig te zitten – tenminste als Ina wilde. Ze liet zich meenemen, de stoeltjes stonden tegen een palm aan, haast er onder; als ze naar achteren leunde voelde ze het prikkelende kriebelen van de bladen in haar haren en haar nek, dat gaf zo'n zoet-verdovend gevoel.

De jongen naast haar vertelde haar nu vertrouwelijk een wonderlijke geschiedenis van de verbroken verloving van een vriend. Zij had hem De Kleine Johannes als verjaardagscadeau gegeven en hij had gezegd, dat hij het een suf verhaaltje vond of iets van die aard. Toen had ze het uitgemaakt, niet zo maar voor de grap of om hem een lesje te leren. Nee, onherroepelijk verbroken! Hijzelf begreep dat niet, kon er niet bij, en nu was hij zo blij dat hij Ina had ontmoet, om te vragen of zij zoiets begreep. En Ina maakte zich warm voor het meisje, en antwoordde uitvoerig om aan te geven dat ze zijn vraag serieus nam, maar voelde dat haar woorden verward klonken omdat ze haar volle aandacht er niet bij had – ze was verstrikt in de bekoring van het moment, op de verklikkerde veredering voor zichzelf, in de dankbaarheid voor de jongen die haar zo bewonderend aankeek en zo eerbiedig luisterde, en omdat ze er voortdurend en bewust op uit was hem met haar woorden nog meer bewondering in te boezemen.

De tentjes werden een na een gesloten, de opgewonden verkoopstertjes drongen samen en prezen hun opbrengst.

'Eigenlijk moet ik daar nu ook bij zijn,' glimlachte hij, 'ik ben namelijk zoiets als de penningmeester.' – Maar hij ging niet en Ina boog zich weer zacht naar de palmbladen en liet ze strelend door haar haren gaan.

De mensenstroom dreef naar de andere zaal terug, ze zagen het zwijgend aan, Egbert en Ruysenaers en Charley waren niet meer te zien. Ze wilde nu ook opstaan, maar hij hield haar tegen.

‘Toe, laten wij nu hier blijven en nog wat praten. Niet meteen tussen al die mensen.’ Ze glimlachte en gaf zich gewonnen en voelde zich een kind dat aan de schoolmeester is ontsnapt, met diezelfde heimelijke angst en schuldbesef. Ze had zo graag de jongen volop reden tot zijn voorkeur gegeven, ze wilde hem zo graag ook belonen, ze had geestige en bijzondere dingen willen zeggen maar in haar zenuwachtige onrust vond ze wel heel veel maar onsamenhangende, onbetekenende woorden. In de andere zaal – de deuren waren opengebleven – zetten de violen nu zacht de Nachtmuziek in, een schok trok door haar ziel, de lach trok weg van haar gezicht, ze sloot de ogen – een zoete bedroefdheid streek over haar heen, al het andere wegvagend tot er alleen een hang naar rust en koel water en zomerbomen ruisend in avondwind – een eindeloos berouw en een eindeloos verlangen. Ze opende even haar ogen en keek naar de jongen en zag dat hij doelloos en leeg rondkeek in de verlaten zaal. Hij was een vreemde, wat moest ze met hem, wel recht had hij op haar vertrouwelijkheid? O, waarom kon ze niet liever alleen zijn? Ze wilde het, ze zou het, ze moest het – maar met dat de violen zwegen, viel alles weer van haar af – liet haar verward en verlangend en ze ging niet weg, bleef en lonkte alweer naar zijn bewonderende blik en naar zijn vleierijen.

‘Nu is het bijna uw beurt,’ zei hij, ‘mag ik hier op u blijven wachten?’

Ze antwoordde niet dadelijk. Een vluchtig, onbehaaglijk gevoel bekroop haar dat hij een spelletje met haar speelde – ze hield zich voor, dat ze naar Egbert moest – maar ze kon niet de lieflijke harmonie van het ogenblik met wantrouwige, koele afwijzende woorden breken – ze zwichtte en beloofde.

‘En we souperen samen,’ drong hij aan. – ‘Dat gaat niet er liggen al kaartjes bij de plaatsen.’ – ‘Dan verleggen we die kaartjes. Toe -, laat ik dat mogen doen.’ Zijn stem klonk nu vrolijk en vol blij overmoed, zijn ogen hadden een sterker glans dan eerst en opnieuw zwichtte ze.

Maar even later, terwijl ze alleen voor de zaal stond en voorlas, steeg haar gevoel weer ver boven het directe bestaan en haar eigen wezen uit. Ongedacht bewogen door haar eigen verhaal, tot anderen gesproken, zag ze tegelijkertijd haar uiterlijke verschijning weerspiegeld in de ogen van haar toehoorders en voelde een krachtige drang allemaal zonder onderscheid in dat éne ogenblik te behagen om van allen zonder onderscheid in dat éne ogenblik geliefd te zijn.

De jongen van zo-even was vergeten, ook Charley en Egbert en Ruysenaers, elk

afzonderlijk voor allen tezamen. Toen ze klaar was, voelde ze zich opnieuw zo vertederd en harmonisch en zo zacht verblijd. Ze wilde nu weer naar Egbert, maar niet hij, maar de ander wachtte op haar in de verlaten smalle corridor en liet haar champagne drinken en zei bezorgd dat haar wangen gloeiden en haar voorhoofd klam was en blies haar zacht over de ogen, zodat ze wel glimlachen moest in een zachte, duizelzoete vervoering en fluisterde vleiend over haar uiterlijk, oogopslag en de klank van haar stem. - Ze liepen samen naar het vertrek waar de tafel al was gedekt voor het souper. Een bediende liep verveeld en stram heen en weer als schildwacht en wilde hen tegenhouden maar werd overrompeld en Ina keek toe, terwijl haar chaperon haar kaartje pakte en naast het zijne legde. Ze was bang, in een benauwd besef dat steeds zwaarder op haar drukte, dat ze te ver ging. 'Ik zal u maar een heel eind van uw man neerzetten', grapte hij en Egberts kaartje werd nog verder verlegd. Ze voelde het als een minachtende hoon, Egbert aangedaan. Haar hart kwam in opstand, een wanhopig wantrouwen overviel haar – dat hij opzettelijk met brute overmoed en sans gêne te ver ging – wat hij nooit met een andere vrouw zou durven, dat hij deed met haar. Hoe had ze toch ineens zo ver kunnen laten komen?

'Zullen we het kaartje van mevrouw Ruysenaers naast de onze leggen?' Ze hield het kaartje in haar hand, maar hij pakte het snel af: 'O, nee, dat gaat niet, dat zou ze zeker niet goedvinden.'

Het brandde haar teleurgesteld op de lippen om te vragen 'waarom zij niet – en ik wel?' Het lukte haar niet. Ze wilde hier met die onbekende jongen geen tragisch en zwaarwichtig gesprek beginnen. Ze wist het wel van zichzelf, het werd straks onaangenaam en serieus bij haar na alles wat ze had geaccepteerd en waarin ze had toegestemd. Ze kon nu niet opeens weigeren om met hem aan tafel te zitten. Want met wie dan wèl?

Met Egbert die haar getergd en geërgerd ontvangen zou? Met Charley en haar man? Ze durfde ze niet onder ogen te komen. Ze voelde zich nu, ten langen leste, ineens alleen veilig bij die jongen, die ze amper kende, aan wiens genade zij zich onbesuisd

had overgeleverd.

Hun drukke en aanhoudende samenzijn, hun afzondering en hun verdwijnen, was niet onopgemerkt gebleven en deed al de ronde... Ze voelde het, ze kon het niet tegenhouden dat haar ogen tintelden en haar wangen gloeiden.

Zo kwam ze dan aan tafel tussen een vrolijke groep jongens en meisjes terecht en schaamde zich in den beginne en was stil omdat Egbert haar zo donker en verachtend aankeek. Omdat Charley, tegenover haar man, een heel eind van haar af, haar hoofd schudde, half-verdrietig, half-schertsend en waarschuwend de vinger naar haar ophief. Ze had wel kunnen huilen, zo diep-vernederd, zo gekleineerd... voor heel eventjes haatte ze Charley het meest. Toen liet ze zich meeslepen in het opgewonden plezier van de jongens om haar heen. Haar vriend van die avond dronk veel – zij dronk geen alcohol – en vroeg haar nu niets meer over de boeken die hij had gelezen, maar zei met glimmende ogen ondoordachte dingen die haar afschrikten en waarop ze niet inging, soms met een zwak lachje, dan weer op haar ziel getrapt en het huilen nabij.

Uiteindelijk gaf ze zich gewonnen, zong mee, liet zich joelend meeslepen, gaf rake en brutale antwoorden die gelach uitlokten en zichzelf steeds meer verliezend tot haar stem en haar lach boven die der anderen uitklonken en de andere mensen geërgerd naar haar keken, de mensen, die ze voor zich had willen winnen – de meisjes stootten elkaar aan en de jongens vuurden haar aan met bravogeschal zodat ze tot twee keer toe tot stilte moest worden gemaand omdat ze een spreker stoorde. Achter haar luidruchtigheid en gelach spookten hulpeloze angst en grauwe verlatenheid door haar heen.

Toen ze eindelijk opstond en naar Egbert zocht, vond ze hem niet – ze doolde gejaagd door de zalen die voor het dansen gereed werden gemaakt. Ze durfde haar ogen niet op te slaan door het gevoel dat iedereen spottend naar haar keek.

‘Zoek je Egbert? Hij is al weg!’ riep Geertje haar toe vanaf het tafeltje waar ze het geld uittelde. Een groepje jongens en meiden stond om haar heen. Ze keken nu allemaal op. Nesje Waldorp knikte stroef met een vuurrode kleur. Radeloosheid maakte zich van haar meester, ze haastte zich weg, ze beet in haar hand om het snikken te smoren. Wat moest ze doen? Zonder een woord te zeggen, zonder een waarschuwing was hij weggegaan. Ze vergat waar ze was. Toen haar vriend van die avond bij haar kwam staan en vroeg wat haar scheelde, verloor ze haar zelfbeheersing en biechtte snikkend als een kind op, dat haar man alleen naar huis was gegaan omdat hij waarschijnlijk boos op haar was. Ze woonde wel niet ver, en er waren vrienden die haar vergezellen konden, maar...

‘Ga maar met mij mee, hoor!’ Ina rilde even onder de beschamende dronken toon,

maar zag ineens Charley en Ruysenaers naar zich toe komen, klaar om te vertrekken. Ze liep hun haastig tegemoet en zag bij de deuropening Egbert staan, wit weggetrokken met zijn jas over zijn arm, die haar met z'n ogen zocht. Ze had haar armen wel naar hem willen uitstrekken en haar eerste gedachte was er een van vreugde. Vreugde voor hem omdat hij haar nu niet meer met die jongen zag. Ze wilde hem toelachen terwijl hij dichterbij kwam. Het ging niet, haar lippen trilden en het huilen stond haar weer nader dan het lachen. Toen hij bij haar was, greep ze zijn hand. Hij rukte die los, liet met een korte groet de Ruysenaers staan en onderdanig volgde ze hem naar buiten zonder haar ogen op te slaan.

2024

NA EEN PERIODE VAN BENAUWENDE DRUK EN BLAMAGE WERD HET LEVEN ALLENGS WEER WAT DRAGELIJKER. Ina incasseerde haar nederlaag en kwam weer tot rust. Ze had niet durven hopen dat alles het tussen haar en Egbert zo snel zou worden gladgestreken en herstellen. Ze voelde zich dankbaar voor zijn vergevingsgezindheid en vergat de schimpende woorden waartegen zij zich de dag na het feest – hoe schuldig en verslagen zij zich ook voelde – heftig-huilend had verzet. Ze kon het niet aanhoren om *niet beter dan een verachtelijke meid* te worden genoemd en Egberts herhaalde treiterende verzekering dat haar zogenaamde vriend haar de hele avond voor de gek had gehouden, deed haar kreunen van afgrijzen en pijn. Het was te erg voor haar eergevoel – ze wilde er niet in geloven en niet van horen. Maar wat nog het meest door haar ziel sneed was dat Egbert zich kennelijk nog het meest op zijn hart getrapt voelde omdat ze hem die avond had *verwaarloosd* en daarmee belachelijk had gemaakt tegenover de Ruysseenaers en al die anderen – en dat verwijt voelde ze als terecht. Na een week werd er niet meer over gesproken maar de schaamte bleef haar bedrukken. De angst voor pijnlijke woorden maakte haar kopschuw en ze durfde over uitgaan en feestvieren niet meer reppen.

Charley Ruysseenaers had niets meer van zich laten horen, ze gaf er zich in menig kleurloos namiddaguur met berouwvol verdriet rekenschap van. Ze had zich die avond zoveel van die spontaan verworven vriendschap voorgesteld. Schaamte en spijt gloeiden in haar op als ze aan haar en haar man dacht en vroeg ze zich af hoe Charley kon dollen met al haar vrienden, luider en lossers dan zij, en toch respectvol blijven. De jongen op die avond hoorde niet tot Charley's intimi; hij kende haar maar vluchtig en toch sprak hij over haar met respect en terughoudendheid als over een meerdere; en tegen haar... loszinnig en achteloos als tegen een onbetekenende meegaande vrouw. Van waar dat verschil? Was het omdat hij voelde, omdat iedereen voelde dat Charley hen niet nodig had maar zij haar wel? Dat Charley dus sterk was en zij zwak door haar pijnlijke behoeftes en dat zij haar nu onbewust wreed uitzochten om te kwellen zoals kinderen soms een hulpeloos diertje?

Kon zij zich daarover en over al die andere dingen die haar bewogen maar eens uitspreken bij Charley – maar Charley verachtte haar en bleef weg en Geertje en Nesje Waldorp, niemand wilde meer iets van haar weten. Was ze dan echt zo verachtelijk? Vaak twijfelde ze aan zichzelf en die twijfel hield haar klein.

De winter door leefde ze rustig thuis bij Egbert en het kind. Ze had nooit omljnde gedachten gehad over de instelling het huwelijk en stond in hun dagelijks samenleven op geen enkel omschreven recht. Onbewust schikte ze zich in de verhoudingen die ze in haar jonge jaren thuis had gezien: moeder had steeds gezwegen als vader sprak, zich voor haar daden moest verantwoorden, voor elke bijzonderheid, een aankoop, een uitstapje, een bezoek eerst toestemming vragen, het zich zonder morren inschikken, en de kinderen eerbied ingeprent, voor zijn werk en zijn slaap, tot voor zijn stoel en theeopje toe. Dat Egbert dus breeduit neerzat in hun gemeenschappelijk huis en dat zij moest vragen en hij mocht nwilligen; dat hij aan al zijn verlangens toegaf en zij niet aan de hare, dat haar werk achterstond bij zijn werk en zelfs bij het huishouden, voor zover dat op zijn gemak was gericht, hinderde het haar niet en viel het haar volstrekt niet op als iets afwijkends of onredelijks, en bij een enkel woord van vluchtige waardering, voelde ze de volle bekoring van de huwelijks-dienstbaarheid.

Hij had haar in het begin verweten dat ze slordig was, papieren liet zwerven en haar jas niet altijd netjes aan de kapstok hing – en ze deed haar best om het te verbeteren en iets van waardering te voelen maar hij merkte het niet, dat stemde niet vrolijk, ze voelde het als een vernedering.

Toen het lenteweer aanbrak, ging ze vaak uit wandelen met haar kindje in zijn wagentje – ze ontmoette andere moeders en vaak liepen de vaders er ook naast.

Maar Egbert wilde dat niet en hij lachte hopen om de flauwe kerels, die papa'tje speelden naast de kinderwagen zoals hij gelachen had om de idioten, die de vrouw idealiseerden en om Ode die zijn vrouw de baas liet spelen. Thuis wijdde hij de gepaste vaderlijke aandacht aan de ontwikkelingsfasen waarop Ina hem opmerkzaam maakte en toonde de gepaste mannelijke griezel tegen geschreeuw en onzinnelijkheid.

Ina was weer aan het werk gegaan. Deze keer was de ontstekende vonk de gloeiende wens zich te herpakken na de hoorn die ze over zichzelf had afgeroepen, vooral in de ogen van Charley Ruysenaers en haar man. Zij wilde hun laten zien dat ze wel iets meer was dan een losbollig onnadenkend kind naar wie een waarschuwend vinger werd opgeheven. Ze had de moed nog niet opgegeven om hen voor haar te winnen en vond schrijven en gelezen worden een waardige weg om dit te bereiken. Als Egbert van huis was en haar jochie sliep werkte ze elke dag met een goed humeur

in weldadige rust en tevredenheid. Ze zat dan zo veilig in de stilte tussen de muren van het huis – niemand kon in de buurt komen om haar van de wijs te brengen en met charme en complimentjes langs onrustige wegen en koortsachtig doelloos verlangen naar afronden van vernedering verleiden met wroeging achteraf. En uit haar zelf was dan ook elke ondoorzichtigheid weg, alle twijfel verdwenen, druk en begeerte als voorgoed van haar afgevallen.

Helder keek ze door haar eigen wezen heen en uit die stilte in en om haar stegen de woorden voor wat haar bezielde op, foutloos en zeker. Dan trilde haar hand van bewogenheid om het wonder van het woord dat zich als zachte was hanteren en vormen liet, voor het wonder van de ritmische volzin als voor een omsluierd geheim, waarin een afglans van het grote levensgeheim van mens en heelal verborgen ligt. Zonder eer- en zelfgevoel besepte ze dat ze dienstig was, zwak en onvolmaakt, omdat ze toch wat voorbij het gezichtsveld bewoog met woorden niet zeggen kon. Dankbaar dat zij dat werktuig wezen mocht, dat ze in die volkomen nederigheid, dat volkomen loochenen van eigen macht en kunnen, groter en gelukkiger was dan in de oude, kleingeestige, indringende, altijd op anderen bedachte trots.

Zo werd het verhaal voltooid, waarin ze probeerde het echte wezen van liefde als vervoering en bewondering begrijpen en uit te drukken in de weergave van gevoelens van kracht, onbaatzuchtigheid en de bloemrijke levenslust die haar ooit hadden bezielde toen ze in de kamer achter de klokkenwinkel onder het blote waterwitte licht van de gordijnloze bovenramen bij de oude man zat met de zware baard en de vurige ogen die vertelde over zijn jeugd, zijn vaderland, zijn dromen, reizen en idealen en zij wist en voelde dat ze in zichzelf, in de ganse wereld en in God geloofde.

Ze wist al bij voorbaat dat Egbert met dat verhaal niet in zijn nopjes zou zijn. Ook nu was ze weer uit schaamte voor hem angstvallig geweest in haar woordenkeus en met opzet het woord GOD, waar het zich twee keer geheel natuurlijk en bijna niet te vermijden aan haar openbaarde, vermeden en vervangen door een neutrale, fletse, wat kleurloze omschrijving van wat ze voelde. Ze had haar best gedaan om door een zekere losheid in de vorm de indruk te wekken alsof het ging om het onpartijdig weergeven van een jeugdige gemoedstoestand die ze inmiddels volop was ontgroeid. En dit alles ook wel enigszins uit twijfel aan de waarde van haar eigen gevoelens – die toch misschien niets beduiden dan wat Egbert had genoemd: *Overblijfselen van de kinderachtige vrees der voorgeslachten, bestemd om in het voortschrijden der bescha-*

ving onder te gaan, die in haar bestonden, maar in Egbert niet en waarvan het ontbreken misschien bewees dat hij in kracht en verstand haar meerdere was! Ze bezat met al haar prikkelbare verbeelding zó weinig zelfverzekerdheid, dat ze zich langzaam aan was gaan schamen tegenover Egbert voor de diepste, echtste trillingen in haar wezen. Ze wilde zich vooral niet minder dan hij vrij en onafhankelijk tonen, even ongevoelig voor suggesties, even ontoegankelijk voor boerenbedrog; al deed ze daarmee geweld aan de intensiteit van haar werk maar repte er met geen woord over.

Op een middag lag het tijdschrift op tafelen in de dagen daarna zag ze met kloppend hart Egbert erin lezen. Hij las het bij stukjes en beetjes, legde het bij elke aanleiding weg maar eindelijk op een avond had hij het uit. Hij sloeg het tijdschrift dicht, legde het neer en pakte een krant op.

In benauwde spanning wachtte ze af op wat hij te zeggen had – hij bleef zwijgen. ‘Heb je het uit, Egbert?’ ‘t Is nog een hele geschiedenis geworden, toch? Ruim dertig bladzijden!’

‘Ja, het valt me erg mee, en als je zo doorgaat, worden we nog rijk,’ lachte hij.

‘En... hoe vind je het?’ Met een benepen stemmetje piepten de woorden uit haar keel.

‘O, het zal wel in de smaak vallen denkkelijk. Het is echt heel behoorlijk geschreven en er zijn altijd een massa mensen, vrouwen vooral, die zulke dingen graag lezen.’

Meer dan in de woorden hoorde ze in de toon de achteloze laatdunkendheid. Ze wist precies waarop die gericht was, voelde ditmaal zonder voorbehoud zijn ongelijk en bedwong zich niet.

‘Ik snap wel wat je bedoelt – je houdt het voorscheurkalenderproza, nietwaar? Maar je vergist je – ik weet, ik voel dat er iets anders en iets beters in is.’

Hij zette zich onmiddellijk schrap.

‘Natuurlijk weet je wel precies wat ik denk – en uiteraard is jouweigen mening de hoogste wijsheid. Dat je jezelf niet in waardering te kort zou doen – daar heb ik echt nooit aan getwijfeld.’

Ina vatte vlam, ze trilde.

‘Dat is een hoosvaardige valse leugen – niemand beter dan ik weet, hoeveel er nog aan mijn werk ontbreekt – niemand kan meer dan ik respect hebben voor echt mooi werk – maar ik weet ook dat ik geen scheurkalenderleuterpraatjes schrijf.’

‘Maar als je dat dan allemaal zo goed weet en als ik toch altijd lieg, waarom praten we dan nog? Je bent zo ijdel als een kat en je scheldt als een viswijf – ziedaar een

paar kleine, onaangename waarheden. Ik heb genoeg van dat eeuwige debatteren. Waarom wil je altijd praten - praten - praten? Je bent net een klapekster, een klets-majoor - waarom vraag je mij mijn oordeel en stuift al op nog voordat ik iets heb gezegd? Je bent nu toch zo groot - ik heb altijd gedacht dat edele geesten alleen konden leven.'

'Da's niet waar,' riep Ina opgewonden, 'zelfs Beethoven kon dat niet - zelfs Michelangelo kon dat niet. Die hebben tot het laatst toe onder de mensen en hun gevoelloosheid geleden.'

'Waar heb je die wijsheid opgeduikeld?'

Hij staarde haar spottend aan met in gespeelde verbazing opgetrokken wenkbrauwen. Het dreef haar buiten zichzelf, want dit alles wat hij bespote, de woorden die ze zo-even gesproken had, ze voelden ineens zo buiten elke proportie belachelijk, haar drift vlamde als rode koorts voor haar ogen.

'Als je zo licht... Egbert... en als je mij zo aankijkt... dan gooi ik nog eens wat naar je hoofd... dan pak ik een mes...'

'Ja, dat argument kennen we al. Het is wel niet bijzonder overtuigend maar dat lijkt er minder op aan te komen.' Hij stond op en zei bedaard: 'Nu laat ik je de keus - je bedaart en dan blijf ik hier, of je raast hier alleen maar uit en dan zie je me de verdere avond niet meer terug. Zoek het nu zelf maar uit.'

Alleen gelaten worden, zo hulpeloos en geteisterd van drift, neergesmaakt in gedwongen zwijgen met haar hele lichaam bevend van weezin, haar hart trillend van verdriet en hoon, het was niet te dragen. En terwijl ze haar eigen lafheid vervloekte en verafschuwde, ging ze aan tafel zitten en zweeg.

Egbert was met een heersersblik bij de deur vandaan gekomen en was alweer bezig met zijn papiertjes met aantekeningen. Het was plotseling, na de kortstondige heftigheid van daareven, vreemd klamstil in de kamer. Ina voelde aan haar voorhoofd, het was nat van heet zweet. Er lag een brok in haar borst, als een onweerswolk grauw en zwaar. Ze wist dat ze niet tot rust zou kunnen komen voor het zich in alle hevigheid en tranen ontladen had, voor ze, hoe dan ook, tot een oplossing, een einde was gekomen, voor het verbroken evenwicht was hersteld.

Ze walgde tegen haar drift en tegen haar onmacht om zich te doen gelden, tegen hem en zijn koude kalmte. O, hem daar bezig te zien met zijn papiertjes, terwijl ze ziek van ellende was. Waarom lette hij dan altijd alleen op haar 'toon', viel haar in

momenten van heetste spanning in de rede om te vragen of hij misschien de deur zou openzetten om de meid te laten profiteren en dat ze anders nog wat harder schreeuwen moest. Nooit een poging om met voorbijzien van het hoe, eerlijk te weerleggen wat ze zei, of haar gelijk te erkennen – niets dan nijdig kribbebijten, laffe grappen om er vanaf te komen, vangen op woorden, honen om een spreekwoord of een citaat dat haar in het vuur der rede ontviel – treiterig vragen waar ze haar wijsheid haalde, verwijten dat ze ruzie zocht, in ruzie behagen schepte, niet rustte voor ze ruzie had – terwijl haar enige drijfveer gericht was op waarachtige eenheid door waarachtig begrip, desnoods door storm en twist heenjagend, maar recht niet naar storm en twist. Ze wist toch al te goed hoe vredelievend ze was van nature.

Samen tot een waarheid komen – er viel niet aan te denken. Het woord, de voorslag alleen al irriteerde hem, hij lachte haar openlijk uit en noemde haar een wijsgeer van de koude grond. Verviel ze dan tot bloedens toe vernederd en gepijnigd tot een razernij van heftigheid, tot schelden dan speelde hij meteen de beledigde onschuld, misprees haar toon, sprak over de burelen de meid of trok zonder een woord tergend langzaam zijn schoenen aan en vertrok. Zo kon het niet blijven, er moest iets op gevonden worden – dit leven was niet wat ze wilde, wat haar bevredigen kon. Al dat honen, de schimpscheuten, het neerkijken, haar voor gek aanzien, de smalende neerbui-gendheid bij gevoelsuitingen, weekheid, geestdrift – het was ondragelijk, het was een dorre wind die over alles heen streek, alles verschrompelde, ook haar en haar levenslust. Ze durfde zichzelf niet zijn, uit angst voor zijn sarcasme, ze verborg haar ingenomenheid met mensen die ze hier of daar ontmoette om niet te hoeven horen hoe onbenullig of malong ze waren.

Vroeger toen ze hem pas kende, ja – toen vond ze zijn spot verkwikkend, zijn hooghartige mensverachting, die alles durfde, die geen naam of reputatie ontzag en die toch haar eigen rekening met de mensen moest vereffenen – maar altijd en overal tegen alles nooit een andere houding aannam dan die zelfverzekerde spot, geen spoor van aarzeling of twijfel, van deemoed, terughoudendheid of respect, nooit geestdriftig, nooit vurig, nooit dwaas – als een verstarde steriele spotlach arrogant tronend boven elke bewogenheid, boven vloed en tranen, boven hartstocht en twijfel – meer en meer ging ze er onder gebukt – het kon dan wel hoog en groot zijn maar het was zo hard en zo genadeloos en het benauwde haar – het maakte haar zo klein.

VI

Bewogenheid trok voorbij als bloemen en getijden, alleen de nagedachten der vergankelijkheid bleef achter, maar het starre onbewogene, van dag tot dag hetzelfde, het bleef en het leek onvergankelijk en daardoor al iets, en daardoor al hoger in aard en waarde. – Haar bijtende zelfbeklag liet tranen uit haar ogen stromen – haar drift ging op in verdriet, de brok in haar keel versmolt en trok weg als in damp – ze voelde niets dan deernis, redeloze meelij, ook met hem. Lang sliep Egbert al in het bed naast het hare, het was diep in de nacht en nog huilde ze van een hulpeloos leed dat ze niet begrijpen en niet verklaren kon.

LANGZAAM EN STEEDS DIEPER VRAT DE TWIJFEL AAN INA'S ZELFVERTROUWEN. Tegenover Egberts zelfverzekerde, zelfvoldane rust die dag-na-dag hetzelfde bleef, zag ze meer en meer haar eigen – bij dag en uren wisselende gevoelens en vermoedens als karakterzwakte. Als Egbert toch gelijk had... haar werk onnozel, zichzelf ijdel en zwak? Ze vergeleek hem met zichzelf... Zijn onverschilligheid die genoegens, waardering, vriendschap en liefde ontberen kon en zij met haar brandend verlangen naar dit alles... Was het niet zijn goed recht haar sentimenteel te noemen? Zij neigde voor wat ze zag of las al snel tot waardering, zelfs tot geestdrift... Hij bleef bedachtzaam en koel-kritisch tegenover alles en vond maar heel weinig zaken de moeite waard. Dat duidde toch wel op een fijnonderscheidende geest. De dag na haar ongelukkige feestavond had hij haar schamper gezegd dat die 'vriend' haar die avond voor de gek had gehouden en haar achter haar rug om uitlachte. Ze had zich kwaad gemaakt maar de uitkomst had hem wel gelijk gegeven.

Ze wist van Ode hoe kleinerend hij zich in Annie's kring over haar had uitgelaten. Stond Egbert dan niet ook in onderscheidingsvermogen en verstand boven haar? Hij kon haar in hun ruzies wel snerpend raken en des duivels maken met de vraag uit welk boekje ze haar wijsheid haalde en dat ze altijd de mening van degene die ze het laatst had gesproken verkondigde... Als ze alleen was vroeg zij zich bang en benauwd af of hij ook daarin geen gelijk had? Ze was al door zoveel heengegaan, zoveel malen van uiterste tot uiterste geslingerd. Elk boek dat met vuur en innerlijke kracht was geschreven, bezat de macht naar stante pede te overtuigen, haar gedachten zo te vervullen dat ze aan wat ze kort tevoren had gelezen en geloofd weer twijfelde. Ze was van een woeste, dronken verrukking om Nietzsche's Der Antichrist tot een weelig, hartstochtelijke vereering voor de *Imitatio Christi* gekomen. De ene dag was de gehele mensheid laag en boosaardig en de Bijbelse erfzonde van die boosaardigheid en laagheid het waarachtig symbool... De volgende dag geloofde ze in de ingeboren menselijke goedheid en in Rousseau... Ze geloofde met de gelovigen en twijfelde met de twijfelars, loochende met de loochenaars en te midden van die verwarring raakte zij zichzelf en haar eigen gedachtegoed kwijt. Ze filosofeerde dagelijks over de vrijheid van haar wil en kwam dagelijks tot een ander besluit. Ze had van kindsbeen af en van nature elke vorm van beperking en dwang verafschuwd; nauwelijks had ze het verhaal van Socrates' gevangenschap gelezen of ze gloeide van eer-

bied voor de man die zelfs een slechte wet niet overtreden wilde en voelde ten volle het majestueuze daarvan. Het was haar eergevoel waardoor ze geen belediging verdroeg. Dat nam niet weg dat ze huiverde van emotioneel ontzag toen ze begreep hoe eindeloos veel groteren dan zij beledigd, beschimpt en vervolgd waren en geglimlacht hadden. Ze las met grenzeloze nieuwsgierigheid in een koortsige drang naar opheldering en begrip, zonder leiding of toetsing en alles sleepte haar mee.

Wie het laatst had gesproken, had haar, voor zolang het standhield, voor zich gewonnen: *lest heugt het best*. Had Egbert dan niet toch gelijk als hij haar dat verweet en spottend verzekerde dat haar woorden en redeneringen langs hem heengingen en nooit enige indruk op hem maakten en waardoor hij er nauwelijks naar luisteren wilde?

Daarnaast kwam ook nog dat hij zoveel andere zwaktes kende die wezensvreemd voor hem waren. Dat ze bang was in het donker en haar spokenvrees niet was ontgroeid die hij zonder aarzelen uit dezelfde psychische gestoordheid verklaarde waaruit ook haar *overgevoeligheid* en al haar andere aandoenlijke neigingen voortkwamen. Als dat zo zou zijn – dat zij simpelweg naast zo'n sterke man niets meer dan een zwak, onnozel vrouwenzielje was...? Ze twijfelde altijd en aan alles in zichzelf – kleine gebeurtenissen konden een diepe en blijvende indruk op haar maken.

Op een herfstdag zaten ze beiden voor het open raam en werkten toen er een draaiorgel voor de deur begon te spelen. Egbert sprong op en gooide het raam dicht, greep zijn papieren en vluchtte voor het *helse gejangel* naar een andere kamer; Ina daarentegen, hing achterover in haar stoel en genoot met dichte ogen heimelijk van het klaag-zoete melodietje en ademde zacht in de koele herfstgeur die haar opeens voller en weelderiger leek.

'Kun jij dat gemiauw daar hebben, vlak aan je oren?' had Egbert gevraagd; ze kon de moed niet opbrengen om te erkennen dat het haar wél bekoorde en wiegelend weggevoerd had naar stille, raadselvolle werelden.

Dit kleine verschil versterkte haar overtuiging, dat zijn hele wezen van een fijner en hoogstaander gehalte was dan het hare.

Zo hield de twijfel haar lafhartig tegenover Egbert – dit kon echter niet voorkomen dat bij vlagen haar spontane en onweerlegbare zelfgevoel zich verzette tegen zijn glimlachende laatlunkendheid en meer en meer maakten door dit alles gevoelens van onrust en ontevredenheid zich van haar meester.

Geertje was na verloop van enkele weken weer teruggekomen en was na de moeizame eerste bezoeken haar wrevel tegen Ina vrijwel kwijt. Ze rekende niet meer op een huwelijk. Ze hechtte zich meer en meer aan Ina's jongen waarmee ze wandelde bij mooi weer en waarvoor ze kleertjes maakte. Maar enige vertrouwelijkheid bleef bij haar stroeve en koele, aan Ina's eigen zo tegenstrijdige natuur, uit en hun relatie voegde aan Ina's hart en geest niets toe.

Op een dag kwam ze na een schilderles in de buurt te hebben gegeven bij Ina en Egbert eten. Ina was stil – aan tafel merkte Geertje op dat ze er bleek en smalletjes uitzag.

'Omdat ze niet eet. Ze klaagt tegenwoordig voortdurend over hoofdpijn en lusteloosheid en dan zeg ik dat ze beter eten moet en extra zier innemen – maar ze klaagt liever, dat is veel interessanter.'

'Ik eet niet, Egbert, omdat ik mij lusteloos voel, dan kan ik niet eten.'

'Nee, meisjelief, nu zet je weer de dingen op hun kop. Je voelt je lusteloos omdat je niet eet!' – 'En wat voor reden zou ik hebben om niet te eten?'

'Dat weet ik niet - dat is jouw zaak'. – Ina trok haar schouders op.

'De voornaamste oorzaak moet dan toch ergens liggen.'

'Grote genade – maak er nu asjeblieft geen geleerde discussie van. We zijn pas van die andere over mijn gevoelloosheid verlost. Ze blaast tegenwoordig zó hoog van de toren, Geert, ze heeft nu zo'n beetje van de boom der kennis gesnoept en nu wil ze mij opvoeden en mij aan een levensbeschouwing helpen. Ja meisje, ik moet er aan geloven of ik wil of niet, nietwaar schat? Kijk, nu zie je het zelf, ze zit al weer bijna te grienen.'

'Je bent wel bijzonder prikkelbaar, Ina,' meende Geertje ook, 'waarom in vredesnaam wil je Egbert toch ook voortdurend overtuigen, opvoeden zoals hij zegt? Laat hem denken wat hij wil, en denk jij wat jij wilt.'

'Ik zou zo graag willen dat we het wat vaker eens waren over allerlei dingen.'

'Jawel, je zou willen, dat ik het altijd met jou eens was.' Ina voelde zich afgemat, zweeg en keek voor zich uit. Geertje en Egbert aten verder.

'Waar heb je die aardige paarse blouse vandaan, Ina?' vroeg Geertje even later, 'die heb ik nog niet van je gezien.'

'Omdat je in zolang niet hier geweest bent. Het is mijn witte geverfd.' Weer zweeg ze, maar kon het toch niet voor zich houden. 'Egbert schijnt er ook niets van gezien

te hebben -, ik loop er anders al een dag of tien mee.’ – ‘Maar beste meid, je hebt dat ding toch al maanden?’ Hij bukte zich naar haar toe om beter te kijken.

‘Je bedoelt die wollen jurk, die ik al maanden niet meer heb en waarvan ik je gevraagd heb of je goedvond dat ik ze weggaf?’

Hij haalde z’n schouders op.

‘Mens, doe nu weer niet meteen zo tragisch om een jurk.’

‘Niet om een jurk, wel omdat je voor elk vaasje en elk prentje meer aandacht hebt dan voor mij, omdat je wel kijkt naar mijn jas die bij ongeluk over een stoel hangt maar niet naar wat ik draag en hoe ik er uit zie en niet naar wat ik doe.’

‘Ik zal in het vervolg met een kaarsje en een vergrootglas naar je kijken en noteren wat Haar-edele belijft heeft aan te trekken. Goed? Is dat nu uit te houden Geert? En zo is het nu elke dag. De ene keer omdat ik in slaap val over de tweederangs-wijsheid van meneer Ruskin – ik hou nu eenmaal niet van Zondagsschool-literatuur – en de andere keer omdat ik iets had vergeten dat ze mij net de vorige dag had verteld. Ze geeft mij de ene dag boeken waar ik niet om vraag, om mij te hervormen, en is de volgende dag, zoals vandaag, boos om een jurkje dat ze niet krijgt.’

‘Ina klemde de lippen op elkaar, haar vingers plukten het broodje naast haar bord tot kruimels.

‘Hij liegt het Geertje. Het spijt me dat ik het zeggen moet, maar hij liegt wel vaker, hij liegt eigenlijk altijd.’

‘Dat is niet waar, Ina, daar ken ik hem te goed voor,’ riep Geertje verontwaardigd; Egbert stelde zich tevreden met een gelaten schouderophalen.

‘Ik bedoel het niet in platte zin, ik beweer niet dat hij mij opzettelijk bedriegt, ik bedoel het, zoals ik mij voorstel dat Schopenhauer het bedoeld moet hebben toen hij van de vrouwen zei dat ze altijd liegen, dat hij geen verschil voelt tussen waarheid en leugen omdat hij over het wezen van *waarheid* eenvoudig niet nadenkt, ontkent op een bepaald ogenblik wat hij vijf minuten eerder beweerd heeft, omdat hij de portee van zijn eigen woorden niet voelt, en dat is het wat ik liegen noem. Meer niet.’

‘Ik moet het er maar mee doen, vind je niet?’ vroeg Egbert, achteloos-lachend naar Geertje toegewend.

‘Ze is overspannen,’ vond die, ‘ze zou eens een poos naar buiten moeten. De mooie dagen komen nu aan. Vorige zomer heb ik een hele poos bij oude boerenluitjes in een klein huisje gewoond, ergens in Utrecht, waar niet veel mensen komen. Het is

er hei en bos, ook wat weiland, heel afwisselend en het oude stel is allerliefst. Daar moest Ina nu eens alleen een poos heengaan – dat zou voor allebeide goed zijn.’

‘Ik zeg het haar zo vaak,’ zei Egbert. ‘maar ze wil er niet van horen. Ze is altijd even dom tegen zichzelf in. Ik kan er geen touw meer aan vastknopen.’

‘Ze zou het kind kunnen meenemen. Voel je er voor, Ina?’

‘Ik weet niet,’ zei ze benepen; tranen kropten haar in de keel omdat hij daar zo rustig zat en het blijkbaar gewoon vond, dat ze elkaars bijzijn niet meer verdragen konden.

Voelde hij het dan niet – brandde het hem dan niet zoals bij haaschokjes door mr op het hart, dat dit de ondergang was van hun heerlijke, hooggaande verwachtingen, van hun huwelijk? Moest dat het einde zijn? Bittere tranen vloeiden vrijelijk over de wangen. Zo mocht het niet, zo wilde ze het niet. Plopseling leken haar hare grieven klein, het egoïstisch doordrijven van een onredelijk kind. Boven al dit persoonlijke uit was de vastheid, de onverbreekelijkheid van haar huwelijk. Zij hield van hem ondanks de bittere woorden van zo-even, van zo vaak, en hij toch ook nog wel van haar, daar ging het om, daaraan moest ze zich houden, daartoe zich bepalen. Ze liet haar gedachten teruggaan naar hun begintijd, de verre tochten door weer en wind,

in donker onder de grommende bomen, zij veilig en vertrouwd aan zijn hand, het dwalen door vreemde dorpen en binnenvallen in een boerenherberg tegen de avond waar ze dan in het rossig lamplicht tussen de rokende en splende boeren met hun steenrode, harde koppen, samen aten aan een tafeltje in een hoek. Het vrije, ongebonden jongensleven, aan regel noch tijd gebonden, dat wat ze altijd had gemist en door hem had gekregen. Door hem heeft ze zich kunnen vrijmaken, hij heeft haar die kracht gegeven. Wat deed het er dan toe, hoe hij dacht over de boeken die zij hem gaf? Wat hadden ze met de wereld te maken? Had hij niet eigenlijk gelijk, ging niet de huiselijke vrede boven persoonlijke mening en boven persoonlijk gevoel, terwijl ook in haarzelf dit alles toch nog zo ongevormd, zacht en wankeelmoedig was?

Maar Ina, nu zit je al weer zonder reden te huilen! Beste kind, je bent er erger aan toe dan je zelf weet.’

Egbert stond op en trok haar naar zich toe.

‘Kom, meisjelief, al je zonden zullen je vergeven worden. Maar luister dan ook een keertje naar de goede raad van oudere en wijzere lieden. Schrijf nu vanavond nog een briefje aan die mensen en laat de jongen hier thuis bij mij. Ik ben toch niet Saturnus, die zijn eigen kroost vreet!’

VII

Maar Ina, zwak weifelend en toegevend aan hun verlangen, bleef er op staan het kind mee te nemen.

‘Goed dan,’ besliste Geertje, ‘maar dan ook het meisje om hem op te passen. Je moet werkelijk rusten. En ik zal in die tijd mijns broeders hoeder zijn.’

INA WAS NU ENKELE DAGEN BUITEN, IN EEN OMGEVING VAN VOLMAAKTE LANDELIJKE KALMTE, MAAR ZE KON NIET TOT RUST EN EVENWICHT KOMEN. Het was eind februari en er woeien dagelijks vochtige winden, regen sloeg uit zware wolken op de beuken en naaldbomen neer, klaterde koud in de beek achter het huis. Al dat sombere en ruwaardige droeg tegelijkertijd zo'n duidelijke belofte van de komende lente in zich mee dat Ina zich onrustig en beklemd voelde. Het was in de rosse wildheid van de diepe avondlijke onafzienbaarheid, in de vochtige kleuren van de beukenstammen, het trok tillend over het raaakte water en over de velden, het scheen haar met gefluisterde beloften als uit zichzelf weg te lokken, en ze wist niet waarheen het haar voeren wilde. Het was, als had dit ding een eigen geheim, een eigen kloppend hart, het hare na, met het hare één, en waar haar bewustzijn toch geen deel aan had, zomin als aan haar eigen hart. Had ze maar gedachteloos zich aan de wijde frisheid van lucht en wind en water kunnen overgeven – werd ze maar niet zo dag aan dag door dat geheime leven beslopen, door die geheime stemmen verontrust – nu verlangde ze bij tijden bijna terug naar de nuchtere stad, waar niets tot haar sprak en niets haar verontrustte, zoals ze vaak in zoete vertwijfeling door de geur van de eerste hyacinten – zó smachtend afwachtend – naar de verstarde winter had terugverlangd.

Ook thuis vond ze geen rust. Gedwee had ze ditmaal alle raad, die haar gegeven was, opgevolgd, de boeken thuisgelaten, het werk laten rusten, besloten zich vol te eten en met lichaamsspanning te tevreden te stellen, maar het ging niet. De eerste middag al had ze zich gretig meester gemaakt van een stoffig dik geschiedenisboek dat de boer op zolder had liggen, in een plotseling verhangen te weten te komen hoe haar gevoel zich nu verhiel tegenover de dingen waar ze op school gedachteloos naar geluisterd had.

En terwijl ze las van vurige kruisvaarders, opzweepende godsdienstpredikers, idealisten en helden, was het alsof Egbert tegenover haar zat met zijn zelfgenegzaamheid en zijn ironie, die voor geen raadsel stond, alles in drie tellen met drie woorden besliste, elk raadsel van toen of nu in een handomdraai oploste en hetzelfde historisch-materialistische ezelsbruggetje, dat zijn hoogste wereldwijsheid uitmaakte en waarop hij elke avond in volkomen gemoedsrust het hoofd te slapen legde. Voor hem leek de wereld uitsluitend te bestaan uit bedriegers en bedrogenen, met een klein

VIII

uitgelezen keurkorps van krachtige geesten, sluwe vossen zoals hij, die ontoegankelijk waren voor enig sentimenteel of *ethisch* boerenbedrog! Ze voelde af en toe wel het bekrompen, beperkte en ontoereikende van die opvattingen, maar vond generlei vastheid binnen haar eigen beschouwingen om er tegenover te stellen waarmee zij zich aan hun invloed kon onttrekken.

Het was na haar laatste verhaal niet meer tot werken gekomen. Maandenlang was ze zo leeg en uitgeput alsof ze alles wat ze wist voor eens en altijd had uitgesproken. Maar langzamerhand begonnen op de achtergrond van haar geest zich weer nieuwe beelden en nieuwe gestalten te vormen maar als zij ze naar zich toe wilde trekken stoven ze als as in de wind uiteen. Het gaf het gevoel van vroeger, dat ze op een of andere wijze van zichzelf was afgesloten en soms dacht ze aan het Scheppingsverhaal, hoe God een wezen kneedde uit leem en daarna leven gaf met zijn adem... Dan smachtte ze hartgrondig naar de adem Gods die de lemen beelden binnen in haar leven inblazen zou... Langs welke wegen zou zijn adem tot haar kunnen komen?

Door al die bewogenheid en strijd verkeerde ze de eerste week in zo'n toestand van neerslachtigheid dat ze ondanks de stevige plattelandsvoeding en gezonde lucht bleker en slapper was dan tevoren. Ze schreef Egbert alle dagen maar verzweg vanzelfsprekend over wat haar het meest bezighield. Ze vertelde hem van de jongen, over de ligging van het huis, de omgeving en de mensen en over een oude kast die ze bij burens had ontdekt en die misschien wel te koop zou zijn.

Hij antwoordde in dezelfde opgewekt-schertsende toon, moedigde haar vol harte-lijkheid aan dat ze flink eten en *lucht-happen* moest en betuigde dat hij haar benijdde om het buitenleven dat ze genoot. En Ina drong er op aan dat hij zich voor een paar dagen vrijmaken moest en overkomen, en dat ze dan weer als vroeger samen zouden wandelen en zwerven. Wanneer ze hem zo schreef, voelde ze zich vol aanhankelijkheid, tederheid en trouw, warm van dankbare herinnering en dan wilde ze het liefst weer snel met hem omgaan en zonder zwaarigheid en aanvaringen verder met hem leven en dit leek haar in dit licht gezien ook gemakkelijk te volbrengen.

Op een regenachtige avond zat ze alleen in de lage, halfweg witgekalkte bovenkamer te turen in de lamp met in haar borst dat oude gevoel van knagende ongedurigheid, dat gestage vragen, altijd op dat ene gericht: wat toch haar hierzijn betekende, wat haar aanwezigheid tussen de mensen inhield tot ze beneden in de keuken hoorde spreken en lachen. De oude mensen hadden bezoek en nu ze goed luisterde, onder-

scheidde ze een mannenstem, buigzaam en diep van klank die niet van een boer kon zijn. Nieuwsgierigheid prikkelde haar: wie kon die vreemdeling wel wezen met zijn beschaafde, welluidende stem? Ze voelde een sterke drang om op te staan en zich bij hen te voegen, het nieuwe gezicht te zien, de nieuwe ogen, de nieuwe stem te horen, ze stond al naast haar stoel, de hand op de leuning en zocht gejaagd naar een voorwendsel. Er was al een dalende klank in de stemmen beneden alsof ze waren opgestaan en spraken van heengaan. Kon ze niet vragen wat later gewekt te worden morgen of naar de post om brieven? Ze bedacht zich niet langer en liep hakkelend de steile trap af, het rosverlichte blauwe gangetje door waar het naar verse kaas rook en naar melk, en kwam de keuken binnen. De onbekende was net klaar om te vertrekken. Een zoete, warme haarsreuk stroomde haar tegemoet, de warme van het houtvuur omringde haar en trok haar binnen als met zachte handen. Tegen het vlammeende licht stond hij stoer en donker in stoere sportkleren en draaide zijn hoofd naar haar om toen ze binnenkwam.

‘Een gast?’ vroeg hij verwonderd glimlachend aan de oude boerin. Maar die leek met haar komst niet echt ingenomen. Ze knikte met een stijf lachje en bood haar wat minder vriendelijk dan anders een stoel aan bij het vuur. Ina voelde een koud rillinkje en had de indruk dat zij een onwelkome indringster was en de oude vrouw heimelijk jaloers. De boer daarentegen toonde zich met haar komst uitbundig verheugd. Hij had het toch wel voorspeld dat ze het niet avond aan avond boven alleen zou uithouden! Hij en zijn vrouw hadden het al telkens vorige avonden gezegd: zou het mevrouwtje niet eens naar beneden komen? Maar nu, hij wist het zeker, nu kwam ze op moneer af – en ze hoefde er geen kleur om te krijgen, er waren er wel meer met rokken aan die hem wat graag lijden mochten!

Ze trilde van verlegenheid om haar kleurende blos die haar verraadde. ‘Ik wist niet dat u bezoek had,’ stamelde ze, maar de oude boer schaterde de mond wijd open in zijn steenrode gezicht en knipogde de bezoeker toe. Hij glimlachte, maar toen hij merkte dat Ina streng naar hem keek, werd hij meteen ernstig en correct. Hij had een mager, bruin gezicht met scherpe trekken, hardglanzende blauwe ogen en smalle pezige handen, zijn hele wezen drukte gemak en zekerheid uit alsof hij veel had gereisd en in zich in allerlei kringen thuis voelde. Hij was op aandringen van de boer weer gaan zitten maar eigenlijk tegen zijn zin vermoedde Ina en ze voelde zich gekrenkt. Ze zat naast de boerin en draaide zich bij het spreken opzettelijk

geheel om op haar stoel om hem uit haar ooghoek steelsgewijs en ongezien gade te slaan en er achter te komen of hij ook naar haar zou kijken. Hij deed het, de harde staalblauwe ogen rusten op haar gezicht, streken langs haar handen en langs haar lichaam en verzachtte zijn blik, om de stroeve mond kwam de schaduw van een glimlach – belangstelling in de ogen en ondertussen praatte Ina met de boerin, niet echt wetend wat ze zei, haar krampachtig vasthoudend in gesprek om niet gedwongen te worden haar ogen in zijn richting te sturen en zijn strelend kijken af te snijden. Want het beviel en charmeerde haar, dat kijken. Het gaf haar eenzelfde zoete verdoving als onder een bloeiende boom en de bladeren zacht tussen haar nekharen krieuwen en boven haar hoofd de takken ruisten en er af en toe een bloesemblaadje viel. Ze ervoer wat ze die avond bij Coby's vriendin had ervaren, een sidderend uitstromen van haar wezen naar hem toe, als om het zijne te omvatten en daarmee één te zijn – niet langer alleen, verlaten, zonder begrip en warmte en steun. Ze had willen weten of ze hem bekoorde maar liet niets van haar gevoel blijken. Integendeel, ze probeerde het te verbergen nu ze vrijwel zeker wist dat hij haar blozen opgemerkt had en er om geglimlacht, nu ze vrezen moest, dat hij haar komen om zijnentwil vermoedde. Ze antwoordde dus op zijn vragen – geërgerd en toch aangetrokken door een bijzondere, gevoelige klank in zijn stem waarvan ze onmiddellijk aanvoelde als speciaal voor haar, zo koel en nors, dat hij even de wenkbrauwen optrok en bijna onmerkbaar, vluchtig de boer aankeek met vragende ogen. Het ontging Ina niet en ze voelde zich vernederd, ook beetje bozig over zichzelf: had die vreemde man het nu al meteen in zijn macht om haar van kalmte en evenwicht te beroven, zodat ze zich van louter nerveuze gejaagdheid, zonder zin of redelijke grond, aanstelde als een opgewonden puber, met koele, preuts-prikkelde woordjes en een wrevelig mondje? Wat moest hij van haar denken? Het beste was nu nog maar dat hij haar voor nukig en onvriendelijk hield.

Hij vertrok nu snel, de atmosfeer leek afgekoeld en Ina had weer het gevoel alsof door haar het vriendschappelijk samenzijn was verstoord en verlegen, zonder veel woorden, klauterde ze na zijn vertrek haar trapje weer op naar boven.

Maar de volgende morgen bij het wakker worden was haar eerste gedachte bij hem. Nauwkeurig ging ze na al wat er die vorige avond gezegd en gebeurd was, elke blik, elk gebaar haalde ze naar voren als om het van alle kanten te betasten en te bekijken. Wat zou hij van haar denken, hoe zou hij haar vinden? Hij scheen haar als mysteri-

eus. Ze dacht aan zijn smalle, stoere handen, als waren het de eerste mannenhanden die ze ooit zag; aan zijn onnatuurlijke zoet-slepde stem, als afgericht om vrouwen te lokken -, ze vermoedde dat hij een man-voor-vrouwen was, ze wist dat er in werkelijkheid niets wonderlijks aan hem bestond, niet aan zijn handen en niet aan zijn gelaat en dat zij er na enkele malen ontmoeten ook niets wonderlijks meer in ontdekken zou. Toch kon ze dat gevoel van gespannen verwachting niet van zich afzetten. De hele dag was ze vervuld van de gedachte aan hem, bracht in de namiddag de oude boer aan de praat over hem, op gevaar af dat hij haar doorgronden en weer verraden zou, en verweet zichzelf beschaamd die spanning, dat verborgen verlangen naar opnieuw de ontroering van zijn aanwezigheid, als onwaardig, ongegrond, karakterloos en klein.

Vooraf wanneer ze de gedachte aan hem verbond met die aan Egbert, wakkerde de schaamte in haar aan. Wat zou hij zeggen als hij het wist, dat de hele dag haar gedachten hadden vertoefd bij een onverschillige vreemde, met wie ze geen tien woorden gesproken had, dat haar ogen helderder stonden, haar wangen fleuriger bloosden bij de enkele gedachte dat die vreemde man haar aantrekkelijk vond!

Egbert zou haar schimpen, honen, verachten. Het was toch ook karakterloos, het was om de spiegel om te draaien en te ontkennen dat ze fleuriger was geworden door de gedachte dat ze een vreemde man had bekoord en door de verwachting van hun weerzien. Ze was toch niet de eerste de beste! Ze was geen puber meer, geen leeghoofdige, loszinnige wijfjesdier dat voor genot en ijdelheid leeft. Ze was een vrouw van vierentwintig, met ontwikkeling en misschien zelfs talent, moeder van een kind waarvoor ze verantwoordelijk was, dat ze opvoeden moest! Ze nam het zich ernstig voor, de hele avond lang. Toen de volgende morgen grauwde door het triest-beslagen lage raam in de kalkmuur was het weer de gedachte aan de kans dat ze hem die dag zou zien. Hij woonde in de buurt en wandelde veel; het maakte een zachte gloed in haar los en haar voortzicht van dag voelde meer dan draaglijk uitlokkend...

Ook die dag ontmoette ze hem echter niet, wel liep ze langs zijn huis, dat de boer haar wees, een statig ouderwets huis met een witte gevel en veel groengelukte ramen in een tuin met glooiende, geschoren gazons en platte bruggetjes zonder leuningen over smalle vijvertjes; rondom tegen de witte hekken stond hoog opgaand geboomte. Maar de volgende dag in de ochtend zag ze hem ineens van een heel eind ver in de beukenlaan tegenover het huis op zich afkomen; zijzelf liep achter de kin-

derwagen, waarin het jongetje rechtop zat en ernstig en zoet speelde met een lappenpop. Ze werd warm van schrik, maar tegelijk raakte er in haar bewustzijn, in haar zelfbeheersing iets los en deed het uiteen vallen: gejaagd, terwijl haar hart bonsde, in een vreemde ijlhoofdigheid vroeg ze zich af, wat ze hem zeggen zou als hij haar aansprak en hoe ze haar bewogenheid verbergen moest, ook als hij haar met een enkele groet voorbij ging. Om alles ter wereld wilde ze zich niet weer verraden, zich niet aan zijn genade, mogelijk aan zijn verachting prijsgeven. Haar vroegere ervaringen stonden in haar op als om haar te waarschuwen en te vermanen. Als ze nu maar gewoon kon zijn – zonder die malle, redeloze snauwerigheid waarmee een puberend meisje haar waardigheid ophoudt tegenover *de jongens*, maar ook zonder die heet-gestookte drang hem stormenderhand te bekoren en te winnen, zonder dat haar vlugge stem zinledige dingen zou zeggen, zodat ze zich bij het herinneren weer zou doodschamen en zich vol afkeer van zichzelf zou afkeren.

Zou ze hem wel ontmoeten, zou hij niet de smalle zijlaan inslaan, voordat hij haar had gezien? Ze duwde het wagentje sneller voort, om die vóór hem te bereiken en hem de pas af te snijden, en schaamde zich in het ogenblik zelf, voor wat ze deed. O, als hij iets van voorkeur of ingenomenheid in haar bemerkte, zou hij haar toch uitlachen en verachten, zoals de anderen en Egbert. Ze was getrouwd en hij wist het, ze mocht niet eens aan hem denken. Haar hart stormde, nu was hij vlak bij -, nu nam hij zijn hoed af, correct en strak en ging langs haar heen verder, zonder een blik op haar, zonder een blik op het kind. Ze merkte nu pas, hoe ze erop had gerekend dat hij haar aanspreken zou, ze werd rood van schaamte. Zij was vervuld van hem en hij dacht zelfs niet aan haar – het was zo krenkend en alles wat ze over haar houding vastgesteld en bedacht had, ineens zo belachelijk van overbodigheid. Ze streed met haar tranen, de wind voer zwaar door de natte takken, maar het machtige ruisen, dat haar anders onmiddellijk beetgreep en meesleepte, ging ongehoord langs haar heen – haar gespannen denken, haar strakke verwachting stond naar hem gericht, als was hij plotseling de enige spil van haar bestaan, de hoeksteen van haar wezen, als moest van hem alle geluk komen en alle leed en alle noden. Was ze *verliefd*? Maar ze kende hem niet. Er was niets goed te praten – het was alleen maar *gênant*, verwarrend, ellendig en belachelijk.

Ze was aan het eind van de laan gekomen en draaide het wagentje om, ze had het eerder niet gedurfd. Ze kon nu zien hoe snel hij was doorgelopen, of hij al verdwe-

nen was in de richting van het huis of de zijlaan in, maar het bloed stroomde in een hete golf naar het hart. Op geen tien passen afstand stond hij tegen een boom geleund te wachten. Zou hij op haar wachten en zou hij nu naar haar toe komen? Voor ze het zich had afgevraagd, stond hij naast het wagentje en ze begroetten elkaar en ze hoorde zijn stem als uit verten, zo verbijsterd als ze was.

‘Mag ik u even wat vragen? U moet het niet onbescheiden vinden. Maar die avond bij de oudjes daar, heb ik toen misschien iets gezegd of iets gedaan dat u onaangenaam trof?’

Zijn stem klonk zo bescheiden dat ze er ineens naar verlangde hem lieve, tedere en vertederende woorden tot beloning te zeggen, maar hield zich in.

‘Waarom denkt u dat?’

‘Wel, omdat... Zouden we niet even oplopen? Het kan niet goed voor uw baby zijn, zo stil te staan in de wind.’

Haar hart smolt van dankbaarheid voor zijn zorg, ze gingen verder, hij naast het wagentje.

‘Ik vraag het u maar,’ vleide de stem, ‘omdat u mij zo koel groette, daareven en dat bracht ik in verband dat u die avond ineens zo stroef en bijna vijandig tegen mij werd. Met die bedoeling kwam u toch niet bij ons binnen, is het wel? Het moet dus aan mij gelegen hebben.’

Weer had ze terwijl hij sprak het gevoel dat zijn bescheidenheid deels schijn was en dat zijn stem alleen die overweldigend-zoeten klank aannam om haar te vleien en te verleiden. Maar ze wilde toch al te graag gevlend zijn... hoe zoet bonsde haar hart, en een zalig zacht tintelen trok door haar bloed. Haar stem hoorde ze ook gedempt en een blos overtoog haar wangen.

‘Ja, het lag ook aan u. Aan de manier, waarop u glimlachte toen u begreep dat ik om u was gekomen – dat is te zeggen, dat ik was gekomen omdat ik hoorde dat er bezoek was.’

‘Het vleide mij. En u was zo grappig, toen u jokte ik wist niet dat er bezoek was. Het was regelmatig zo duidelijk dat u jokte en het ging u zo slecht af. Dat was de bekoring. En daarom lachte ik. Dat mocht toch wel even?’

‘Dus niet, omdat u mij verachtte?’ Haar stem klonk bijna onhoorbaar zoals haar de overzoete klank van de zijne omstrikte.

‘Omdat ik u verachtte! Waarom zou ik?’

Ze antwoordde niet, ze stond stil naast het wagentje en legde haar kind, dat zittend in slaap gevallen was, op zijn kussentje neer. Ze deed het efficiënt en was hem dankbaar dat hij niets zei, want ze wilde nu niet *moedertje-spelen* voor hem en ook niet dat hij het vermoeden zou. Toen greep ze het handvat, wat rood van het bukken, en reed verder.

‘De meesten verachten een persoon die op geen enkele wijze enige ingenomenheid met de ander laat blijken,’ zei ze hard, en voelde zelf dat die hardheid de bedoeling had, zijn belangstelling te prikkelen.

‘Hebt u die ervaring opgedaan?’

‘Ja.’ Ze zweeg. ‘Hij wil mij laten uitpraten en klagen,’ zei ze zichzelf, ‘maar ik wil niet uitpraten en klagen, hoe ik er ook naar verlang.’

‘En maakte ik zo’n slechte indruk op u?’

‘Integendeel,’ bekende ze spontaan, ‘maar mijn indrukken, en vooral mijn eerste indrukken betekenen niet zo heel veel. Ik vind bijna iedereen aantrekkelijk die ik pas leer kennen. Ik idealiseer snel en dat is zo lastig, want dan moet ik daarna weer terugkrabbelen.’

‘Waarom doet u dat dan?’

‘Omdat ik het niet laten kan, heel eenvoudig.’

‘Het is in elk geval bijzonder sympathiek.’

Ina bloosde heftig. Zo zoet en effen, met een glimlach en een zwak-ironisch knakje in zijn stem had hij dat gezegd.

‘Ik geloof niet dat u snapt wat ik bedoel. Het is geen deugd of iets van die aard. Het betekent gewoon dat ik mij alles van de wereld, van de mensen voorstel zoals ik het graag zie, zoals ik het aangenaam en gemakkelijk zou vinden en redelijk. Soms wordt dat nogal belachelijk. Toen ik pas getrouwd was, ben ik met mijn man op reis geweest. We kwamen in een coupé terecht bij een meneer van zo rond de vijfendertig jaar en interessant bleek, een beetje hoog in de schouders, met bruine ogen en zo’n vlassig baardje – minstens een dichter, dacht ik, in elk geval iets verhevens en mogelijk wel tragisch ook. De reis leek me ineens veel interessanter – ik hou niet heel veel van reizen om het reizen, zie je – en ik was nieuwsgierig wie en wat hij kon zijn. Op het laatste moment kwam een vriend ons nog even uitzwaaien en een paar prachtige perziken brengen voor mij, mijn man geeft er niet om. Toen we een poosje onderweg waren begon ik er een op te eten de andere lag op mijn schoot, ik zag dat mijn inter-

ressante dichter ernaar keek. Onmiddellijk bood ik hem de perzik aan...'

'Dat was inderdaad heel aardig van u.'

'Ik deed het dan ook, opdat hij mij aardig zou vinden.' 'Stelt u daar zo'n prijs op?'

'Bijzonder.'

Hij glimlachte en ze keken elkaar even aan.

'Vertel nu verder.'

'Ik bood hem die perzik aan en mijn man lachte mij uit, ik was boos want hij lacht wat te gauw om die dingen, maar meestal heeft hij gelijk en nu had hij ook gelijk. Mijn tragisch genie scheen wel even verwonderd, maar toen nam hij de perzik aan en of hij nu dacht dat we zo dolgraag een beetje met hem praten wilden – zo zal het wel geweest zijn, tenminste hij heeft ons doorgezaagd, zoals mijn man het noemt, twee uur lang tot hij uitstappen moest. Hij sprak Rotterdams en handelde in snuisterijen. Hij moet wel gedacht hebben dat ik stapelgek was – iets anders viel gelukkig moeilijk te veronderstellen, tegenover mijn man. Dat komt van het idealiseren.' 'En waarin denkt u nu wel, dat ik handel?' Ze lachte mee en antwoordde niet.

Hij zweeg eveneens en onder de waaierende, naakte beuken gingen ze verder. Ina voelde dat haar keel droog was en haar hart klopte. Ze had snel en hoog gesproken, met een vreemde lichte duizel in haar hoofd, als ontwoeien haar de woorden, en kon ze zich niet precies rekenschap geven van wat ze zei. En nu hij zwijgen bleef, begon ze zich jachtig te bezinnen op een ander onderwerp, op iets anders om hem te vertellen – maar juist daardoor vond ze niets. Het zwijgen leek eindeloos en ze vroeg zich af, of hij haar nu vervelend vond, of hij het hele verhaal misschien vervelend had gevonden – of zij het wellicht saai en kinderachtig, niet geestig genoeg had verteld – of het ook de indruk van kinderachtige zelfverheerlijking kon hebben gegeven – of het wel handig was zoveel over zichzelf te hebben gesproken, of hij het niet gek en opdringerig zou vinden. Al haar gewone vrijmoedigheid was weg, ze voelde zich klunzig en schuw en keek steeds gewijze naar zijn gezicht, als om er de gedachten van af te lezen.

'En is dat uw enige ervaring op dat gebied?' vroeg hij eindelijk opnieuw.

'O nee.' Ze even leefde op, maar daarna voelde ze weer dat strakke, gejaagde gevoel in haar hoofd door het inspannend bezinnen, wat ze hem zeggen zou en hoe, om hem het best en het zekerst te bekoren. 'Zó goedleers ben ik nooit geweest – en nog geloof ik niet, dat ik genoeg leergeld heb gegeven.'

Hij glimlachte weer en antwoordde niet en opnieuw had Ina het gevoel dat ze het verkeerde had gezegd, met verkeerde woorden.

Ze wilde zo graag én oprecht zijn én zichzelf tot de sterren verheffen, een zachte compassie in hem opwekken en toch weer niet, omdat bewondering haar lief was boven medelijden die klein maakte en klein hield – en nu vond hij haar misschien al onnozel en klein. Ze had herhaaldelijk over *mijn man* gesproken, om duidelijk en dadelijk te tonen dat ze niet vergeten wilde dat ze was getrouwd, maar ze had wel Egberts lachen om haar bevestigingen verteld met een stille hoop en een heimelijke zekerheid dat hij wel meer begrip zou voelen voor haar bevestigingen dan voor het lachje van een verstandige man. Haar verklaring hij heeft altijd gelijk was niet helemaal oprecht, was ze niet onder het mom van argeloosheid Egbert afgevallen en had zij zichzelf een mooiere rol toebedeeld? En doorzag hij die handeling en verachtte haar?

‘Ik moet nu gaan,’ zei ze gejaagd, om erachter te komen wat hij zou zeggen. ‘Moet u echt? Mag ik u dan evengoed naar huis brengen?’

De staalblauwe blik straalde in haar ogen – haar angst en bezwaren vielen van haar af. Wat was ze toch snel aanstellerig en opgewonden zonder opzet of reden. Hoe ridicuul de gedachte dat hij haar verachtte om wat ze over Egbert had gezegd. Wat had haar toch zo onrustig en wantrouwig gemaakt?

Ze liepen samen naar huis en hij vertelde over zijn leven met zijn oude moeder die hij elke winter naar het Zuiden vergezelde, en hoe zwaar de eenzaamheid hem soms viel en hoe weinig hij geschikt was voor het lichtzinnige stadsleven en de teleurstellingen die hij had ondervonden van vrienden en vrouwen – allemaal met die weke en op zinnenstrelen gedresseerde stem. Zij geloofde alles wat hij zei en bij voorbaat wat hij nog niet had gezegd; niet omdat geloofwaardig overkwam, maar omdat het de behoefte van haar hart was om hem in zijn hele wezen te voelen als zuiver en oprecht. Wat had het anders voor reden en motief gehad, dat ze hem wilde charmeren? Zijn betekenis moest toch de verontschuldiging zijn voor wat zijzelf deed – dat ze dit onbewust gevoelde haar noodzakelijk ertoe dreef hem van meet af aan op een voetstuk te plaatsen.

Bij het afscheid vroeg hij terloops met een vluchtige glimlach of en hoe laat zij dagelijks wandelde. Toen wist ze dat ze hem de volgende dag en zolang zij wilde elke dag zou ontmoeten.

RUIM EEN WEEK LATER, OP ZATERDAGOCHTEND, MAAKTE INA ZICH IN ALLE VROEGTE KLAAR OM EGBERT VAN DE TREIN TE HALEN. Het stationnetje was een half uur lopen. Hij kwam deze keer vroeg en had geschreven dat hij tot maandagmorgen kon blijven. Sinds die brief vroeg zij zich af of ze blij was met die tijding. Bij het wakkerworden vroeg ze het weer. Opgelucht voelde ze dat Egberts komst haar oprecht verheugde. Bovendien was het een opluchting dat het nu zo uitkwam dat Paul vanaf gisteren voor een tijdje van huis was en pas na dinsdag terugkwam. Hoewel het vanzelfsprekend voor haar was dat Egbert op de eerste plaats kwam, leek het haar voor hem te pijnlijk als ze nu al genoodzaakt was om de gedachte aan haar affectie te moeten delen in de lieflijkheid van hun samenzijn.

Na die dag dat ze elkaar weer hadden ontmoet – en in de paar dagen tussen toen en nu had zij zich zo wonderlijk snel hersteld. Ze gloeide nu van enthousiasme en durf, voelde zich zo blaken van gezondheid dat ze er zelf verbaasd over was. En beschaamd. Ze raakte het gevoel niet kwijt dat, in dat intense onderdompelen in wat alleen een impulsieve bevinging was voor de eerste de beste man die ze tegenkwam, bijna iets verachtelijks, iets minderwaardigs lag. Tegelijkertijd wist ze ook dat dit niet helemaal haar eigen gevoel was, maar dat van Egbert. Dat hij het zo zou zeggen: *De eerste de beste man*. Dat was niet waar – ze ontmoette er genoeg die haar koud lieten – maar Paul was niet *de eerste de beste*. Hij wist haar te geven wat zij nodig had omdat hij haar doorgrondde: het eerbewijs dat geen hulpvaardigheid uitsluit.

Hij had als een rechtzeggende tot haar gesproken, haar gezegd dat haar zwakte inbeelding was, dat ze terug moest naar haar huis in de stad en werken – en als in hetzelfde ogenblik met de zoetste woorden de meest verfijnde vleierijen gefluisterd. Daaraan terug te denken, die woorden zacht en in haar borst te laten ontluiken en weerklinken, zo vaak, zoveel ze wilde, zodat het was alsof ze opnieuw tegen haar worden gesproken... als een zoete snaak. En weer als vroeger keek ze met ontzag op het zalige wonder der herinnering, de bewuste en willekeurige herbeleving van het voorbije. De uren van hun samenzijn die minuten leken, werden toch daardoor dagen en nachten met een zoete en warme glans bezwangerd...

Hoe kon het niet langer dan drie dagen geleden zijn dat hij haar, toen de maan scheen, in de beukenlaan had gekust, op wangen en lippen en ogen zó zacht en ze gehuild had en weer gevraagd of hij haar toch niet verachten zou.

Over haar huwelijksleven had ze zorgvuldig gezwegen, over Egbert alleen gesproken met waardering, bijna met een overmaat van warmte als een soort boetedoening voor wat ze aan schuld op zich laadde – en nu ze, klaar om te gaan, nog even peinzend toefde met haar voorhoofd tegen de vensterruit, vroeg ze het zich weer af: was het zo goed geweest als het kon, had ze nu, tegen de een, noch tegen de ander of tegen zichzelf al te zwaar gezondigd? O, ze wilde wel naar Egbert teruggaan zodra hij dat verlangde en het leven voor beiden gelijkmatig houden, ruzies vermijden, zwijgen over alle precaire onderwerpen...

Door Paul was ze nu gevangen, aan hem gebonden en ze voelde dat hij nodig was om haar kracht te geven tot het volledig vervullen van wat ze voor Egbert op zich nam. Geen voortdurend samenzijn maar het blijvend besef dat hij haar bestond en haar gadesloeg en vereerde. Als Egbert eens wist, van haar gedachten enig idee had... hoe zou hij het minachten – het kinderachtig romantisme, het zwakzinnige grijpen naar verbeelding en waan, het zichzelf paaien als met zoetheid om haar plicht te kunnen doen! O, verachtelijk was het – en het besef daarvan had met de wroeging van het zoete het zoetst geroofd, zou het zoete het zoetst blijven roven, tot een verdiende straf. Ze moest nu gaan, het werd tijd.

Ze keek uit het raam door de verlaten beukenlaan en zag de blauw geüniformeerde postbode op zijn fiets zag komen; altijd van haar kinderjaren af, deed die aanblik haar hart kloppen van onbestemde verwachting... zelfs als ze er een zag in een vreemde stad. Nu voelde ze een heftige spanning opkomen. Gisteravond al was het geweest, onmiddellijk na Pauls vertrek – alsof er een teken van hem zou komen. Toen was ze teleurgesteld. Nu leek het zekerheid. Ze voelde een sterk verlangen naar een brief van hem, met zijn handschrift die haar naam had geschreven... een brief van hem leek haar mysterieus alsof ze nog nooit een brief van een man had ontvangen, zoals zijn handen en zijn ogen en alles zoals zij hem ervaren had... die eerste avond. Terwijl de fietsende man snel dichterbij kwam, bestormde zij zichzelf met jachtige vragen... wat hadden al die redeloze, onverklaarbare, onopbiechtbare gevoelens toch voor betekenis? Had de bode een brief... wat zou hij geschreven hebben? Het leek haar bij voorbaat belangrijk, bekoorlijk en vreemd – snel de steile trap afstommend werd zij zich van de sterke zoetheid van dit wachten en verlangen bewust... Ze nam uit de handen van de postbode zonder groet of dank een klein, licht pakje aan en bekeek het gretig en werd vaal en wit van teleurstelling. Haar naam stond er op,

maar in grove letters, verkeerd gespeld, dus niet door hem. Ze schrok van haar wanhoopsgevoel en zoals de wereld rond haar verbleekte en verkrampte. Ze rukte, door een flauwe hoop gedreven, touwtje en papieren stuk, voelde een klamvochtig rieten korfje, sloeg het open en zag drie trillende zilverbloeiende orchideeën op koel mos, met een klein briefje ernaast. Ze gunde de orchideeën voorlopig niet meer dan een vluchtige blik... het verlangen bleef onverflauwd, een gulzige, gretige begeerte naar de woorden van zijn gedachte en van zijn gevoel.

Op het witte blad las ze niet meer dan deze vier regels:

*Te, dea, te fugiunt venti, te nubila cœli,
Adventumque tuum, tibi, suaves dædala tellus
Summittit flores; tibi rident æquora ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine coelum.*

LUCRETIUS

ZE BLEEF TEGEN DE MUUR GELEEND, licht verdoofd, de sierlijke cadans van de significante majestueuze regels bewogen nog in haar hoofd, in haar hart, het was alsof haar bloed zich door haar lichaam bewoog op eenzelfde maatslag.

Een klok sloeg uit de verte en herinnerde haar aan Egberts komst. Ze liep het huis weer in, zette vlug de bloemen in een vaasje op een hoge kast, stak na een korte aarzeling het briefje tussen haar blouse en vertrok haastig.

En terwijl ze liep betaasten haar handen het harde kaartpapier en ze begon al gauw te hunkeren de geschreven woorden weer voor zich te zien maar bedwong dat verlangen om het te laten aanzwellen tot het onnoudbaar, en het uithalen en overlezen van het briefje daardoor een zeldzame en bijzondere vreugde scheen, of ze het weer voor het eerst las.

[Voor jou, godin, voor jou sterven winden uit de weg, voor jou vluchten de wolken van de hemel.]

Voor jouw komst; voor jou doet de vernuftige aarde
Lieflijke bloemen opkomen,
Voor jou lachen de vlakten der zee
En glanst met gespreid licht de gekalmeerde hemel.

Ze liep vlug verder en naderde het perron. Zij was warm van het snelle lopen en daardoor voelde de lucht rondom zo zoel of het ineens lente geworden was. Alles lag ook zo stil, sloten en weiden waar de zon op scheen. In de verte floot langgerekt de trein – een dromerig, prettig geluid. Nu kwam Egbert – ze zou hem vertellen van Paul en overlegde met zichzelf hoe. Vooral niet te snel, niet gewichtig en vooral niet laten merken dat ze bijzonder ingenomen was met de ontmoeting – beetje luchtig en losjes en onverschillig alsof hij geen enkele indruk op haar had gemaakt. Ze zou hem vertellen hoe belezen en bereisd hij was, Paul, en hoe leuk het zou zijn hem aan huis te ontvangen. Als het haar lukte om van nu af aan vrolijk en rustig te blijven, niet meer discussieerde en huilde, dan zou hij uiteindelijk misschien nog vrede hebben dat ze Paul had leren kennen. Terwijl ze het overdacht, wist ze al dat het zelfmisleiding was. Toen ze de trein ineens over de hoge spoordijk zag en hoorde denderen merkte ze aan het angstig kloppen van haar hart wat ze inderdaad van Egbert verwachtte.

Even later liepen ze naast elkaar over het grindpad tussen de geknotte wilgen dwars door het weiland. Egbert had zijn arm door de hare gestoken, naar de jongen gevraagd, zijn vreugde betuigd over het zachte weer en Ina werd een warm, stil gevoel van saamhorigheid gewaar. Ze liep rustig, keek om zich heen en voelde zich niet gejaagd en opgehitst zoals bij Paul voor wie ze toch altijd geestig, bijzonder en bekoorlijk wilde zijn, bij wie ze toch bang was dat ze hem zou vervelen – maar toen ze onder haar blouse het briefje voelde en zich de klank en het ritme van de Latijnse woorden herinnerde, voelde ze in een wonderlijk verweven gevoel van verlangen en schuld het algemeen-ontoereikende van wat in dit ogenblik voldoende en bevredigend scheen.

‘Nieuws in de stad?’

‘De aarde draait nog steeds, hoe heb jij het gehad?’

‘O, goed’, zei ze onaangedaan en gewoontjes. – Hij keek naar de lucht.

‘Ik geloof wel dat het weer zich goed houdt vandaag. Dus vanmiddag er eens een stevig eind op uit! Ik heb er de hele week naar verlangd.’

‘Heb je ’t druk gehad?’

‘Nogal: een paar tentoonstellingen. Niet veel zaaks wat ze tegenwoordig maken, en dan moet je die lui nog met zilver bedienen ook. Als je ze tenminste maar royaal op de korrel kan nemen, al die halfzachte kunstenaars.’

Ina zweeg en keek onbestemd om zich heen. Waar kwam nu ineens dat onverklaarbaar gevoel alsof er een zwarte wolk op haar hart neer daalde vandaan? En voelde alles zo vlak en machteloos? Ze wilde nu toch over Paul spreken.

‘Zeg, Egbert, ik heb hier iemand ontmoet die ook wel eens schildert.’

‘Zo, een meisje?’ – ‘Nee, een man.’

‘Zó’, en zweeg.

Ina vroeg zich angstig af, had er in dat koele zo geen begin van ontstemming, wantrouwen en wrevel geklonken? Lag er nu al voor zijn gevoel een schaduw over zijn komst, was zijn vreugde nu al verstoord? Ze vreesde het vaag en voelde zich slecht op haar gemak maar durfde het zwijgen – dat meer dan woorden kon betekenen – niet langer te laten duren.

‘Misschien ken je hem wel, Egbert, misschien heeft hij wel eens geëxposeerd, ik weet dat natuurlijk niet precies.’

Ze wist zeker van niet maar wilde Egbert niet te krenken door de gedachte aan intimiteit tussen haar en een vreemde.

‘Hoe heet hij?’ – ‘Paul van Oord.’ – ‘Ken ik niet.’

Ze zwegen.

‘Egbert, de kippen hebben gisteren gelegd, ik heb de verse eitjes voor jou bewaard – wat vind je daar van?’

‘Grootmoedig’ zei hij droogjes.

In Ina begon een lichte wrevel te ontwaken, ze voelde zich gekrenkt door de toon van zijn laatste antwoord. Als een meester die merkt dat het kind zoete broodjes bakt en het even wil laten voelen. Ze was geen kind meer en bakte helemaal geen zoete broodjes – wat dacht hij wel!

Hij zweeg weer. Naarmate dat zwijgen voortduurde, zwol de wrevel in haar hart. Ze voelde dat ze onrustig werd en het bloed onder haar huid gloeiend prikkelde. Uiteindelijk werd het haar te machtig. Met een ruk trok ze haar arm uit de zijne – de aanraking was ondragelijk geworden.

‘Wat heb je?’ vroeg hij verbaasd

‘Zo warm.’

Ze ademde zwaar, haar neus trilde. Weg was haar plezier, verwachting, berusting – de transparante rust verjaagd die binnen in haar toefde. Overal giste en schiftte het nu. Haar vingers voelde het briefje in haar blouse en ze kalmeerde. Weer die

schaamte... Ze wilde toch graag zijn zoals Pauls eerbetoon haar zag, lieflijk, verstandig en ruimhartig, zonder rancune en driftig als een domme boosaardige vrouw? Welk recht had ze ook om zich aan Egberts woorden en zijn toon te ergeren, zij, zijn eigen vrouw, die met een briefje van een andere man heimelijk aan haar borst geborgen naast hem liep? Het gevoel dat ze iets goed te maken had, kreeg weer de overhand.

‘Ik heb al gezegd dat we niet thuis komen eten omdat jij niet graag aan tijd gebonden bent. We vinden dan onderweg wel wat.’

Ze zei het koeler dan ze nu voelde – hij moest niet weer zoete broodjes vermoeden.

‘Dan weet ik een tocht van een uur of vier, vijf, een prachtige wandeling, als het jou tenminste niet vermoeit. Anders kunnen wij er wel een stuk afsnijden.’

‘Nee, dat lukt wel,’ zei Ina. Vorige week kon ze amper een uur lopen, nu voelde ze zich weer onuitputtelijk krachtig, grenzeloos onvermoeibaar met een onbesuisd verlangen naar inspanning, geestelijk en lichamelijk, als om de volheid van haar eigen kracht en kunnen in alle richtingen en tot het uiterste te voelen.

‘Dan ben je vooruitgegaan,’ zei Egbert opgewekt, ‘dat valt me bijzonder mee.’

Ze antwoordde niet – ze liepen weer gearmd.

‘Om een ander is het,’ verweet ze zich in gedachten met schaamte; ‘maar Egbert profiteert er toch van,’ bestreed ze haar eerste overweging, en ze wist niet hoe ze zich tegenover hem voelen moest. Zo-even, in de verse vreugde van hun samenzijn was ze Paul vergeten; maar bij Paul vergat ze Egbert niet – integendeel, de wroeging om hem, de schuld die ze op zich laadde, had bij elk samenzijn het proeven van de volle vreugde verhinderd. Dat betekende dat ze het meest om Egbert gaf! En zo moest het, zo moest Paul het leren inzien, zo zou zij het hem zeggen, later, als hij eerst nog van de pure vreugde van haar aanwezigheid had genoten – en als het nodig bleek.

Ze kwamen thuis en terwijl Egbert beneden in de keuken een oogeblikje toefde bij de boer en zijn vrouw, ging Ina naar boven om naar het kind te kijken. Ze reikte daarna op haar tenen bij het kastje en nam er de orchideeën af. De zilverblanke blaadjes trilden boven het kristalklare water, ze keek er met verrukking naar, ze had nog nooit orchideeën gehad. En weer schoten de versregels haar te binnen – het was of er een last van haar afviel – dat ze weer opgetild werd naar een betere, een rijkere, fijnere, blijdere wereld zonder benepen angsten, kleinhartig gekibbel, listig woordenwikken om zelfverachting, smaad en minachting te ontlopen. Ze keek in de spie-

gel en zag haar ogen schitteren, de blos op haar wangen versterkt. Ze herinnerde zich hoe twee dagen geleden Paul hier had gezeten in de hoek bij het raam en naar haar gekeken, terwijl ze het jongetje op haar schoot zijn soep te eten gaf. ‘Wat doe je daar toch zo stil?’ – ‘Ik kijk naar je.’ – Ze bloosde en hardop gelachen: ‘En vind je dat een genoegzame bezigheid voor een volwassen man?’ – ‘Volkomen voldoende en bevredigend’, met die strelende klank waar ze rillinkjes van kreeg. Elk woord schoot haar weer te binnen: ‘Je bent zo mooi, in dit licht – je bent niet altijd mooi, hoor! Je hebt zo je dagen en zelfs je uren, maar je ogen zijn altijd heerlijk om in te kijken’.

Het was alsof ze een kind was en op een zoete herfstdag goudgele honig zoog onder een boom met ritselende bladeren.

Ja, ze wilde, ze moest moeder en volmaakter worden voor hem die zelf zo verfijnd was, uiterlijk en innerlijk – ze wilde datzelfde voorname en rustige van de Latijnse verzen in de bewegingen van haar eigen geest – geen rauwe drift, geen kleinzielig gekibbel. En... ze zou weer gaan werken! Paul zou haar boeken sturen en zij hem daarover haar gedachten schrijven. Ze zou nu en dan bij hem komen om hem uit eigen werk voor te lezen. Geloofde ze in dat alles? Ze stond tegen het kastje geleund, sloot even de ogen... of een koele wind langs haar oogleden streek... ze schudde het toekomstdenken van zich af – wat het nu opleverde was voldoende.

Ze hoorde stappen op de trap, ze schrok en schoof instinctmatig het glas met de bloemen achter een vaas... ze bedacht zich en zette ze in het gezicht – hopend dat hij ze niet zou zien. Zij wilde ze niet opzettelijk en geniepig voor hem verbergen.

Egbert kwam binnen en pakte zijn tas uit, trok pantoffels aan en vertelde dat er zo brood en koffie zou worden gebracht.

‘Ik moet nog even hier dit Duitse ding doorkijken. Corrigeer jij dan ondertussen dit stukje proef, wil je? En ik heb ook nog wat wasgoed meegebracht waar bandjes en knopen en weet ik al wat, aangezet moeten worden. Net een goed werkje voor jou. Hier.’ Hij legde het bundeltje op tafel. ‘Ik kan anders niet zeggen dat die wasbaas van jou mij bevalt. Mijn hemden zijn tegenwoordig in mindere dan geen tijd naar de maan en verleden week had ik weer een verkeerde zakdoek. Ik wel wel graag dat je daar wat beter op lette.’ – ‘Ik heb nogal veel tijd. – Hij haalde z’n schouders op.

‘Tijd! Dat kost geen tijd. Iemand moet het doen, dat zul je hoop ik wel met mij eens zijn en mijn werk is het in elk geval niet.’ – Ze antwoordde niet, klemde haar lippen op elkaar – weer voelde ze die brandende onrust in haar bloed. Hij vond de kwestie

voldoende toegelicht en ging lezen, zonder een blik of een woord. Dat was het, wat haar altijd boven alles kwetste.

‘Proeven corrigeren is dan mijn werk niet,’ barstte ze ineens los, ze voelde de onredelijkheid deed, maar als gedreven duwde ze het papier van zich af. Hij keek op.

‘Uitstekend. Dus dat wordt dan in het vervolg op het goudschaaltje gewogen. Ik heb er niets op tegen, hoor! Laat jij mij mijn werk maar doen. Als jij dan maar zorgt dat het jouwe in orde is.’ – ‘Ontbreekt daar wat aan?’ vroeg ze uitdagend. Hij lachte schamper. ‘Kijk hier eens rond. Jas op een stoel, schoenen in een hoek, dan weet je genoeg.’

‘O, dus dat is mijn werk? Zorgen dat jij geen verkeerde zakdoeken krijgt, knoopjes aan je kleren zetten! Dat durf jij tegen mij zeggen, dat durf jij mij aan te wijzen als mijn werk?’ Hij zweeg en deed alsof hij las.

‘Kan je geen antwoord geven?’ Hij keek op, loom verbaasd.

‘Wat moet ik antwoorden op dat gekrijs? Je moet op de markt gaan staan met een stalletje. Daar is geld voor je te verdienen.’

Ze wilde antwoorden maar de boerin kwam binnen en begon de tafel te dekken. In de pijnlijke stilte las Egbert onverstaanbaar verder; Ina die snel een boek had gepakt om zich een houding te geven werd onder berouw bedolven. Hij was toch voor haar gekomen – hij had toch eigenlijk niet zoveel onredelijks gezegd, zij had met Paul eindeloos meer schuld jegens hem op zich geladen. Moest ze nu dit samenzijn weer bederven en stikken in een armzalig, kleinzielig gekrakeel? De boerin was klaar, en ging de kamer uit.

‘Zullen we aan tafel gaan?’ vroeg Egbert droog.

‘Mij goed’. Ze versteende weer, zij wilde nu ook niet anders dan stug antwoorden als hij haar niet tegemoet kwam. Ze ging tegenover hem zitten en voordat ze er erg in had, glipten tranen uit haar ogen en haar mond vertrok alsof ze ging huilen. Hij zag het.

‘Kom,’ – hij stak over tafel zijn hand naar uit – ‘stel je niet aan, meid.’

Altijd en eeuwig diezelfde lege woorden, waarbij hij niets dacht, niets voelde, zei ze geërgerd in zichzelf maar nam de hand en en drukte die even.

‘Je bent zo onmogelijk prikkelbaar.’

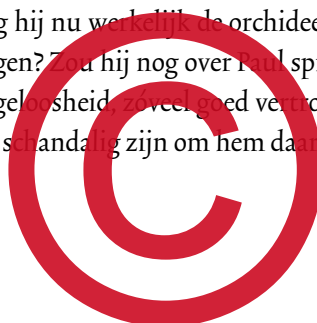
‘Misschien ben ik prikkelbaar, maar dat zit in mijn aard en in mijn gestel. Kun je daar dan niet een klein beetje rekening mee houden?’

‘Ja, hoor eens even beste meid, ik kan mij werkelijk niet door jouw zenuwbuitjes laten regeren.’

‘Zenuwbuitjes zijn het niet, dat is een idioot, gestoord woord.’

‘Goed. Dan is het een idioot, gestoord woord. Laten we het daarop houden en overgaan tot de orde van de dag. Nog een boterham?’

Ze antwoordde niet, voelde zich hulpeloos met ingehouden wanhoop. Even later veerde ze toch weer op. Ze gunde Egbert een prettige middag, ze had er zich voor hem zo op verheugd. Zag hij nu werkelijk de orchideeën daar niet staan? En als hij ze zag, wat moest ze zeggen? Zou hij nog over Paul spreken? Nee, hij dacht er zeker niet meer aan. Zóveel argeloosheid, zóveel goed vertrouwen in haar goedheid en in haar trouw. Zou het niet schandig zijn om hem daarin te teleurstellen?

2024

TRILLEND VAN NERVEUS ONGEDULD ZAT INA IN DE VOLLE, SNIKHETE COUPÉ. Iedere keer wanneer de trage trein op een brug of kruising wachten moest, balde ze haar vuisten en kromde in krampachtige drift haar tenen. Het was nu al kwart voor zes. Om vijf uur kwam Egbert om half zes gingen ze altijd eten; het was nooit eerder gebeurd dat hij thuiskwam en haar niet aantrof. Wat moest ze zeggen, dit goedpraten en rekenschap afleggen? Ze was bij Paul geweest en hij was de tijd vergeten. Zij vergat die niet, zij dacht steeds met hart en beven aan de trein die ze zou missen maar wilde hem er niet om de haverklap aan herinneren, het ergerde hem dat zij zo afhankelijk was. Ze wou niet constant denken aan de nadelen en verwachtingen van haar huwelijksleven die harmonie van hun spaarzame samenzijn verstoorde. Een keer, aan het begin had hij haar *een lust voor zijn ogen en geest* genoemd en had zij zich in bezielde vervoering voorgenomen om zo te zijn en te blijven en geen *getrouwde vrouw* die haar vriend lastig valt met gezeur over de tyrannie van haar man, de spot van vrienden en burens of de honende blikken van het dienstmeisje. Ooit had hij zo'n vrouw ontmoet en van dat gezeur had hij snel genoeg gekregen! Ina had hem daarop verzekerd en zich voorgenomen dat ze nooit zou zeuren en klagen en alleen geven zou. Ze wilde uitmuntend zijn, zich van andere vrouwen onderscheiden en tonen wat een vrouw zijn kan en geven kan. Hij had toch vrijwel iedereen die hij kende op den duur onbelangrijk en vervelend gevonden. Dat mocht haar niet overkomen.

Zolang de trein regelmatig, en naar het leek in versneld tempo, voortging gaf het voorbijschieten van palen en borden haar een kalmerend gevoel en kon ze betrekkelijk rustig denken, haar hoofd naar het raam gekeerd, het praten en gezoem in de volle coupé niet meer horend; maar nu stokte het opnieuw, gierend en knarsend kwam de machine tot stilstand en het bloed steeg gloeiend naar haar hoofd, tandenknarsend van machteloze razernij. Wat zou Egbert zeggen, hoe zou hij haar ontvangen? Het kon nog wel een uur langer duren voor ze thuis kwam. Wat had ze zich gehaast om op tijd te zijn, gedreven door haar angst – ingehouden door Paul's donkere en ontstemde gezicht. Ze werd er wat ongeduldig van. Wat verlangde hij dan? Dat ze huis en kind verwaarlozen zou? Zou hij van haar houden kunnen als ze een slechte moeder was? En Egbert – hij wist wel dat ze nu en dan naar buiten ging naar Paul. Ze vertelde naderhand wel over hun gesprekken, en sloeg daar dan een luch-

tige toon bij aan, alsof het de normaalst zaak van de wereld was. Ze wilde, om zijn eigenliefde te sparen, vooral de indruk wekken dat ze bij Paul alleen gedachtewisseling zocht. Het kon hem dan toch niet anders voorkomen dan als iets heel gewoons, dat ze bij een ander iets zocht waar hij zelf niets voor voelde en nooit interesse voor had getoond. Zo misleidde ze hem, want die voorstelling was misleiding, ter wille van haar eigen rust, ter wille van de lieve vrede en om verwijten te ontlopen; uit schaamte ook, maar vooral om de gekrenkte eigenliefde die ze goed kon begrijpen bij een man wiens vrouw een ander de voorkeur geeft boven hem. Dit laatste ontkende ze dan ook hardnekkig; ze durfde er nauwelijks voor uit te komen en wist zelf eigenlijk niet of het wel zo was.

De trein reed verder. Ina's gedachten effenden zich weer en vloeiden glad. In een dromerige verbazing dacht ze aan de februarimaand en het begin van maart, die eerste dagen met hun wonderlijk-krachtige smaak, die een verbreding en verrijking van haar wezen hadden gebracht, waarin beloften van eeuwigheid besloten leken. En toch... De eerste avond bij het knappende haardvuur had ze naar zijn sterke, smalle handen gestaard alsof ze nog nooit mannenhanden had aanschouwd. Ze had het gevoel gehad dat iets in hem en aan hem – ongreepbaar maar onmiskenbaar – hem anders maakte dan alle andere mannen in de wereld. Waar was dat gevoel heen gegaan? Wanneer en waardoor was het geluwd, afgenomen en verdwenen? Ze wist het niet. Ze wist alleen dat het er nu niet meer was, dat ze nooit meer iets wonderlijks aan hem bespeurde. Toch hadden ze in de lente en in de zomer samen zoete uren doorleefd, maar zo vluchtig, zo schaars en zo verborgen!

Toen ze weer in de stad was, had ze Paul een keer te eten mogen vragen en zich uitbundig verblijd in dat bezoek, zonder dat ze het durfde tonen, bij voorbaat beschaamd door Egberts spottende blikken en schampere opmerkingen. Ze had het nauwelijks gewaagd de tafel met bloemen te sieren en een feestelijke jurk aan te trekken. Paul was allenemendst geweest, en Egbert merkbaar koel. Na Pauls vertrek had ze tegen beter weten in Egberts mening gevraagd.

‘Nogal een kwast,’ had Egbert achteloos geantwoord, ‘maar wel volkomen in stijl met zijn witte orchideeën en zijn Latijnse rijmelarij – dat moet ik erkennen.’

Ze hield zich in, maar was toch in kalme bewoordingen tegen die plompe neerbui-gendheid opgekomen; Egbert had alleen z'n schouders opgehaald.

‘Ja, dat je verliefd op hem bent, dat is nu al wel zo klaar als een klontje, en dat jij je

aan hem opdringt, dat is ook duidelijk genoeg en dat zal hij zelf ook wel gemerkt hebben – vandaar de bloemetjes en de klassieke voor-de-gek-houderij. Of dacht je echt dat hij een andere, fatsoenlijke, getrouwde vrouw, als hij haar nog geen week kende en zelfs nog niet aan haar man was voorgesteld met die nonsens had durven aankomen?’

Alles herinnerde ze zich van dat gesprek. Het schamper verwijten van wat het vorig jaar op het feest was voorgevallen, van haar dwaze ijdelheid, die met de grofste vleierij genoeg nam – de herhaalde verzekering dat zij natuurlijk doen kon wat ze verkoos, als ze hem er maar buiten liet – als hij die jongen maar niet meer in zijn huis behoefde te zien!

En hoe absurd dat ze, nadat de eerste drift was gezakt het gevoel niet van zich af kon zetten dat Egbert het volste recht had om zo tegen haar te spreken. Toen Paul, de eerste keer dat ze hem daarna weer zag, hatelijk over Egbert wilde uitvallen, had ze Egbert verdedigd met zoveel warmte, dat Paul ontstemd gezwegen had en dat hun samenzijn van die dag er onherroepelijk door was verstoord. Egbert had recht op haar, dat stond vast. Van Pauls rechten wilde haar gevoel nimmer iets weten, hoe vaak de nuchtere billijkheid haar die ook voorhield. Aan Egbert was ze door hun verleden, het kind dat van hen samen was, de gemeenschappelijke zorgen, het gemeenschappelijk leven verbonden. Hoe ze ook als ze samen waren tegen hem opstond en te keer mocht gaan, tegenover anderen verloochende ze hem niet, en ze klaagde minder dan tot haar eigen rechtvaardiging geoorloofd zou zijn geweest.

Van haar omgang met Paul had ze zich een voortdurende en blijde verheffing gedroomd, boven het benepen dagelijks leven vol van zorgen en netelig getob. Hem wilde ze alleen het mooie, het vlekkeloze, het romantisch-bekoorlijke en lieflijke van haar wezen tonen, en onbewust eiste ze die houding ook van hem tegenover haar; maar hij was niet altijd in doen en laten vlekkeloos, bevallig en romantisch-lieflijk. Hij vertelde wel over schandaaltjes van vrienden of zei lichtzinnige dingen – dan voelde ze altijd een korzelige wrevel en een niet te overwinnen afkeer opkomen.

Voelde ze dan niets bepaalds voor hem dat ze zo weinig kon verdragen? Ze kwam er niet achter. De afgelopen maanden waren niet makkelijk. Ze wilde heel graag allebei, Paul en Egbert, iets geven wat ze gelukkig kon maken en deed voor allebei haar uiterste best. Ze had Paul geschreven, wat ze hem moeilijk in zijn gezicht kon zeggen – dat ze niet wilde, niet voor hem kon zijn wat de mensen zijn minnares noem-

den. Dat was in het begin en Paul had geestdriftig beloofd dat hij haar besluit zou respecteren. Ina voelde later dat de vasthoudendheid waarmee ze zich aan zijn verlokkingen onttrok hem teleurstelde. Was het uit een onzinnig eergevoel, was het uit afkeer tegen het halve en steelse, het weinig fraaie overspel in een wereld waar ordenelijkheid zijn plaats heeft als de dozen in de schoenenwinkel, waar voor het buitensporige geen verlof en geen ruimte is? Of kon haar droom van ideale wederzijdse verheerlijking geen enkele gedachte aan sensuele realiteit verdragen zonder hopeeloos en voorgoed ontregeld te worden? Ze vroeg het zich af en wist het niet.

Ze wist wel wat ze tot elke prijs wilde vermijden, door haar gevoel dat het Paul teleurstelde en kwetste, liet ze zich steeds opnieuw halve wege op paden verleiden, die ze tot hun einde toe niet durfde en wilde gaan. Dat bracht allerlei onrust en verwarring mee, een onwaardig, laf en kwezelig wikken en wegen van wat wel en niet mocht, hoever kon ze gaan zonder schuldgevoelens, zonder echtbreuk te hebben gepleegd? Zuiver, ongemengd genot bestond er misschien niet? Er waren dagen dat het kalme huiselijke gebeuren met Egbert zonder spanning of opwinding verkwikkend was na een zenuwslopend bepratende middag bij Paul. Was Egbert dan liefderijk, dan liet ze zich gemakkelijk vertederen. Dan had ze het gevoel dat ze Paul bedroog; bij Paul had ze soms het gevoel dat ze Egbert bedroog. Regelmatig drong het besef van het pijnlijke en belachelijke van die zonderling-verweven gevoelens en verhoudingen tot haar door. Geen enkel moment dacht ze er aan met Paul te breken. Want onrust en verwarring, zelfs verdriet en bittere gevoelens betekenden nog altijd beweging en verwachting, onzekerheid en hoop altezamen, leven – maar zonder hem zou er weer alleen het beperkte vlakke bestaan overblijven. En... hij was nu aan haar gehecht en moest ze ook als plicht met zijn wensen rekening houden.

Zo ging ze dan door met haar afspraken en met Egbert zo nu en dan terloops iets over haar bezoeken te vertellen om zichzelf te laten geloven dat ze eerlijk was en elkaar de illusie te laten dat ze geen geheimen voor elkaar hadden.

Maar Egbert gaf alleen bijtende, ironische of helemaal geen antwoorden zodat ze zich schaamde en doorkreeg dat het spreken hem toch nog dieper greefde en ten leste tot zwijgen en verbergen besloot.

Vandaag zou ze niet kunnen zwijgen en nu haar denken weer uitvloog naar dat moment van thuiskomen, leek het dat haar hart een ogenblik stokte en daarna het bloed heet naar haar hersens joeg. Bang voor de kwetsende, vernederende woor-

den en haar eigen beschamende schuldgevoel die ze niet weerleggen durfde. Of als hij onverzoenlijk werd en haar dreigde met scheiden? Even overwoog ze die mogelijkheid maar haar gevoel weigerde dit te aanvaarden. Scheiden – zij en Egbert uit elkaar, het was dwaas, was ondenkbaar. Trok het idee van een mogelijk huwelijk met Paul haar niet aan? In één huis met hem, reizen met hem, altijd samen met hem? Ze probeerde het zich voor de geest te halen, maar des te scherper voelde ze dat er geen vertrouwensband bestond tussen haar en Paul. Haar andere kant wil een lust voor zijn ogen en een lust voor zijn geest voor hem zijn en van haar verlangen dat hij dit ook voor haar zou wezen en dat ze tezamen het leven omhoogtillen, fijner, glanzender aantrekkelijker en ook nobeler en dieper en zoeter zouden maken. Het was een blijvende dwang om alles, dat aan die eisen van fijnheid en bevalligheid niet voldeed, te verstoppen. Daardoor had hij haar nooit grillig en driftig gezien, of ongekleed of geeuwend of op welke wijze ook alledaags en banaal. Door voortdurend haar verlangen, het gewone en platvloerse uit hun relatie te verbergen, uit hun gesprekken te weren – een verlangen dat zichzelf niet geheel en niet altijd begreep – was haar geest na elk samenzijn dodelijk vemoeid door de inspanning, de te sterke wil om altijd maar geestig en slim en teder te willen zijn, van steeds te willen schitteren en te bekoren. Tezamen zwijgen hadden ze nog niet geleerd.

Met Egbert leefde ze onbewust, zonder inspanning of opwinding, met hem deelde ze de talloze zorgjes voor gezin en kind. Die voortdurende wisselende stroom van gevoel en overleg – onbeduidend en minimaal op het oog – had een sterke band tussen hen geweven, die haast onverbrekkelijk scheen. Paul dacht dat ze uitsluitend bij Egbert bleef om hun kind. Zij liet hem die waan die zijn eigenliefde op onschuldige wijze streelde en haar in zijn oog groter waarde gaf; de waarheid was dat haar hart op Egbert stemde, altijd en blindelings.

Het was over zevenen toen ze met benauwd bonzend hart hijgend haar huis bereikte. Er werd niet dadelijk op haar bellen gereageerd. Opeens bedacht ze dat Egbert wel weg kon zijn gegaan. Dit leek haar erger dan alles en dat zijzelf het dan ook in huis niet zou kunnen harden. Ze belde nog eens en de deur werd opengetrokken, gretig door het smalle, halfverlichte trapgat omhoog kijkend zag ze dat Egbert zelf had opengedaan en zonder woord of groet naar binnen was verdwenen. Toen ze even later duizelig van het stormend trappen klimmen de kamer inkwam, zat hij daar met zijn boek onder de lamp of hij niet van zijn stoel was geweest en er niemand

was binnengekomen. Trillend van opkomende drift bleef ze staan, toen keek hij op, haalde met een hoonlachje zijn horloge uit zijn vest, keek er veelbeduidend op en stak het daarna bedaard weer bij zich. Dit gezicht deed haar elk zelfbedwang verliezen, alle berouw was uit haar weggezweept, ze werd wit en viel hikkend uit, dat ze zo niet ontvangen wilde worden, dat ze even precies als hij wist hoe laat het was, dat ze zich had verlaat – wat iedereen kon overkomen – dat ze ten slotte haar eigen baas was... Tot haar stem alle klank verloor, haar borst gierend naar adem hijgde en afgemat in een stoel neerviel.

‘Mens, bedaar’ smaalde Egbert, ‘stel je niet aan. Je weet toch allang, dat ik mij niet door jouw zenuwbuien laat intimideren. En ik heb je maar één ding te zeggen – dan kan je daarna razen zoveel als je wilt en hoeft je niet meer op een antwoord te rekenen – dit heb ik je te zeggen: dat bedonder met die jongen moet uit zijn. Ik accepteer het niet langer. Ik wil graag geloven dat het in alle eer en deugdzaamheid toegaat – God, je hoeft niet op te stouwen, ik bedoel het zoals ik het zeg, je hebt eenvoudig geen temperament voor wat anders, alles draait bij jou alleen maar om je voze ijdelheid en ik bedank ervoor om in mijn eigen huis verwaarloosd te worden. Ik heb je gezegd, dat ik je je gang zou laten gaan, zolang als ik er niets van merk. Nu is het uit en hou dat voor gezegd.’

‘En als ik dat nu eens niet voor gezegd hou?’

‘Wat bedoel je?’

‘Dat ik ook zonder je hoeggewaardeerde toestemming mijn eigen gang kan gaan.’

‘Zou je denken? Dan zal ik je nog wat zeggen. Als jij morgen die jongen niet hebt geschreven en aan de hele geschiedenis radikaal een eind gemaakt dan schrijf ik hem overmorgen. Duidelijk toch?’

‘Bijzonder duidelijk’ haar stem was blankloos, haar lippen trilden in wittgloeiende woede.

‘En wat ben je dan van plan te schrijven?’

‘Dat kan je veilig aan mij overlaten. Ik vraag jou ook niet naar je brieven.’

‘Zou het in elk geval niet beter zijn als ik hem van een dergelijke beslissing mondeling op de hoogte stel? Want tot een brief van jou laat ik het in elk geval niet komen. En dat weet je, en daarmee heb je mij in je macht, en daar maak je misbruik van.’

‘Goed, goed,’ zei hij met een wrevelig-verachtelijk gebaar.

‘Misbruik, machtsmisbruik, hoe zei je? Alles tot je dienst. Je grote woorden en je

gekakel laten me koud, dat kan je weten en het verbaast mij, dat zo'n scherpe geest zich alles zo vaak moet laten zeggen.'

Ina haalde zwaar adem, maar bedwong zich. Al haar wil was samengetrokken op het verlangen het schrijven van die brief te ontlopen – en niet te huilen, wat hem zo sterk maakte en haar zo zwak.

'Ik zeg niet meer dan dat ik het beter vind het hem zelf te vertellen, als je het absoluut onverdraaglijk vind, dat ik langer...'

'Ik zie er de noodzakelijkheid niet van in.'

'Maar ik wel' spuwde ze fel uit.

'Naar jouw mening wordt op het ogenblik niet meer gevraagd. Wanneer jij je als een klein kind gedraagt, om het vriendelijk te zeggen, dan moet je ook als een klein kind behandeld worden. En daarmee is geloof ik de zaak voldoende toegelicht.'

Ina sidderde in haar hele lijf en zweeg. Haar hoofd leek op barsten te staan, rood vlamde de moorddadige drift voor haar ogen, haar vingers kromden als klauwen. Ze had het gevoel, dat ze hem gewurgd zou hebben, als ze niet was opgestaan en weggegaan.

Z E STOND MET DE KLEINE JONGEN OP HET BALKON EN KEKEN SAMEN NAAR EGBERT UIT. Het was al weer bijna winter – de lantaarns blonken bleek in de koude, dampblauwe schemering – beneden in de straat liepen de mannen, die naar huis kwamen van hun werk in de binnenstad. Sommigen herkenden ze door hun bouw of loopje en keek ze peinzend, half-onwillekeurig na tot ze in de huizen naast en tegenover haar verdwenen. Nu en dan kwam er een heel groepje tegelijk de straathoek om en verspreidde zich daar, dan wist Ina dat er op het pleintje verderop een tram was aangekomen. De kleine jongen hield haar rok vast en trappelde van ongeduld als zijn vader er weer niet bij was. Hij droeg vandaag voor het eerst echte jongenskleren – het tot nu toe een geheim tussen zijn moeder en hem, nu gingen ze vader er mee verrassen.

Vader had al wekenlang als hij thuiskwam plagerig gegromd: ‘Ik wil die meid in rokken niet langer zien’ en nu was hij een echte jongen geworden. Ina had Egbert vooraf omfloerst uitgehoord over welke kleur en stof hij voor hun jongen het mooist vond – ze vertrouwde op zijn smaak en wilde dat het hem beviel. Nu wachtten ze samen op zijn komst. Achter hen lag de kamer warm en nog donker, de meubels waren daar zo natuurlijk en harmonisch geplaatst alsof een andere opstelling niet mogelijk was. Als ze over de balkonrand geleund door de ramen aan de overkant naar binnen keek, vervulde het haar met een soort pijnlijke verbazing dat al die onverschillige, ongezellige woningen – net als de hunne – op elkaar leken. Als Egbert thuiskwam zou ze de lamp aansteken en gedrieën aan tafel gaan met het kleine kereltje tussen hen in. Maar hij kwam nog niet – weer was er een groepje mensen de straat ingekomen en bij de hoek uitelkaar gegaan. Het werd al donkerder, hier en daar ging weer een man naar binnen en Ina dacht met een vluchtig gevoel van jaloezie aan de vrouw die nu niet langer alleen was. Een ogenblik was de straat helemaal verlaten, de lantaarns brandden eenzaam en bleek in de gaarheid van de komende avond. Als hij nu eens nooit terug kwam... Als hij nu eens verongelukt was, Egbert, in het water, onder een tram overreden, bloedend verminkt. Zijn ogen dicht, zijn mond stijf-gesloten.

De pijn kneep haar hart samen en tegelijk ging er een zacht jubelgevoel door haar heen – om het zuivere, zekere weten, dat ze toch van hem hield. Een weten dat toch op echtheid en standvastigheid van haar eigen wankele wezentje wees. Ze verlangde niet alleen naar hem voor de verrassing van hun jongen maar ook om weer met z’n

drieën bij elkaar te zijn. Het moment van zijn thuiskomst bracht haar dagelijks die kleine vreugde, die opleving, dat gevoel van hernieuwde innigheid; al wist ze van de zovele vorige dagen dat die opbloeit als snel verwelkte omdat zijn thuiskomst toch niets wezenlijks opleverde. Nu dacht ze daar niet aan. Toen ze hem eindelijk de hoek om zag komen met zijn stevige tred recht op huis aan, zijn hand al naar zijn jaszak voor de sleutel, sprong haar hart open van onvermengde vreugde.

De straat lag er nu verlaten en vrijwel donker bij. Voor hij haar gezien had, sloot ze snel de deuren en pakte de jongen in haar armen. ‘Daar komt vader en nu gaan wij ons verstoppen zodat vader ons niet vinden kan.’

Ze doken lachend weg achter het zware gordijn en zaten er hurkend gebukt in het donker. Ze hield het kind om zijn borstje heen met de armen omklemd en voelde het verwachtende hartje slaan, het hele lijfje sidderend van opgetogen ongeduld. Ze hoorde het zachte lachen, drukte haar open lippen tegen het warme ronde kopje en voelde tranen naar haar ogen vloeien. Beneden klonk dat blij-verwachte kleine geluid van de sleutel in het slot. Nu was hij boven, hing zijn jas op in de gang... opende de huiskamerdeur... stuitte op het ongewone duister en ze hoorde zijn stem: ‘Is er niemand hier?’ Het jongetje kon zich niet bedwingen en proestte een kirrend lachje uit. Nu doorzag hij kennelijk het plan, stapte snuivend met dreigende stem de kamer in, keek achter kasten, tilde stoelen op – hield zich een tijdlang grommend van de domme voor het kind dat nu argeloos gierde van pret... Eindelijk trok hij moeder en kind achter het gordijn vandaan. Ina stak de lamp aan en ze lieten het kind de volle vreugde van zijn verrassing en glimlachten in elkaars oog – Ina voelde de hare vochtig worden.

‘En nu eerlijk zeggen,’ vroeg Ina toen ze aan tafel zaten, ‘heb je heus niets vermoed van broertjes verrassing? Dat glorieuze overwinning voor mij zijn – je weet, ik ben niet zo goed in het bewaren van geheimen.’

‘Dan moet je het incasseren van die glorie nog maar even uitstellen,’ plaagde hij, ‘want je bent weer net zo listig geweest als toen met het bronzen poppetje. Weet je nog? Op mijn eerste verjaardag dat we elkaar kenden? Jij zou me verrassen, maar ik hoor het je nog vragen, toen we langs die winkel kwamen, met meesterlijk gespeelde vebazing: ‘Dat poppetje is weg, wie zou dát nu wel gekocht hebben?’

‘Jij raadde het ook meteen,’ ze sprak schertsend met een pruilende kindertoon. Ze verdroeg het zo makkelijk en zo graag, dat hij die zachtaardige vaderlijk-bazige toon

aansloeg tegenover haar. Het was zo bekoorlijk om zich van tijd tot tijd kinderlijk-klein en onbeholpen te voelen.

Na tafel brachten ze samen de jongen naar bed en daarna ging Ina even op de bank liggen voor ze haar werk begon. Egbert zat aan tafel en tekende ijverig in de weer met driehoek en liniaal. Tussen haar ooghaartjes door tuurde ze naar hem, ze wist dat hij bezig was een nieuwe boekenkast te ontwerpen. Er moesten allerlei kleine geriefjes en handigheidjes bij – hij zat er elke avond aan te werken en te peuteren. Ina bewonderde zijn slimheid – hij had toch nooit voor meubelmaker geleerd. Ze bewonderde ook altijd zijn handigheid, vooral ook omdat zij zelf nogal onhandig was, en ook het gemak waarmee hij elke compliment lachend afwees.

Na een mijmerend toekijken, ging haar blik als vanzelf naar de lamp en haar gedachten vergleden van het heden naar de afgelopen maanden met hun allerhande bewegingheid.

Hier lag ze nu en was tevreden – ze had een balans gevonden na weken van spanning, onrust, wrok en zelfverwijt. Ze had zich radeloos gevoeld omdat ze niet in alle eerlijkheid en schappelijkheid tegen Egbert opvliegen kon toen ze doorkreeg dat zijn ingrijpen het einde van haar relatie met Paul wel bespoedigd maar niet veroorzaakt had. Dat was zo vernederend, zo kwellend en het maakte alle opwinding, drift en verzet in haar herinnering zo onbeduidend en pijnlijk onzinnig. Ze moest het voor zichzelf wel opbiechten, ze kon toch toch een leven zoals ze het die hele zomer had geleid op den duur niet aan, met haar gevoeligheid en bewustheid, haar mededogen en zelfbeklag. Het was haar boven het hoofd gegroeid; het had haar vooral onvrede en verwarring opgeleverd, haar tot verbergen, veinzen en liegen gedwongen.

Als ze met hun driejes buiten waren en andere ouders met een jong kindje ontmoetten die hun toelichten of soms een gesprekje probeerde te beginnen, voelde ze in een schrijnende soijt de tegenstelling tussen het echte geluk van die anderen en hun eigen schijn geluk. Dan durfde ze Egbert niet in de ogen kijken. Dit was allemaal verdwenen. Veinzen, liegen en verbloemen hoefde niet meer, en ze was verlost van alle gewetensnood. Het breken met Paul had haar minder moeite en verdriet gekost dan ze eerst durfde te bekennen. Met het onder ogen zien dat het vuur was uitgedoofd en de vervoering verdwenen, vergat ze Paul zo snel dat ze er zelf van schrok. Uitgedoofd, vervlogen, dus nooit geweest – zij-zelf oppervlakkig, lichtzinnig, vol ijdele waan en slap zelfbedrog. Precies zoals Egbert het gezegd had.

Moest hij dan altijd gelijk hebben, alles eerder weten en raden? Die erkenning was zo bitter dat ze wrok in haar bloed tegen Egbert had gekweekt. Ze bleef hem lange tijd koel bejegenen om hem te laten denken dat ze als een hond de hand zou likken, die haar geslagen had. – Als ze eraan dacht, ook nu nog – dan voelde zij zich opstandig en trok er een niet te harden onrust door haar lichaam. Ze keerde zich met een ruk om op de bank en probeerde haar zinnen te verzetten.

‘Lukt het nog een beetje daar?’

Ze schrok van Egberts stem – ze sprong overeind en voelde de behoefte met hem te praten.

‘Egbert, raad eens wie ik vandaag op bezoek heb gehad?’

‘Ken ik de gelukkige?’

‘Nee, en je moet ook niet raden wie maar wat!’

‘Een... handelaar-in-knoopsgaten?’

‘Bijna zo iets – een uitgever. Ja, daar zit je van te kijken. Ik zat er ook van te kijken. Hoe hij erachter was gekomen dat ik aan een boek bezig ben – maar hij was er achter gekomen, en nu...’

‘Wacht even,’ peinsde Egbert. ‘Het heeft in een blad gestaan, bij de bespreking van je laatste verhaal.’

‘En dat heb je me niet eens verteld!’ verweet Ina half-schertsend, half-gehinderd. ‘En zo achterhaalt de roem mij voordat ik het weet.’

‘Zoveel mooier de verrassing, maar vertel, welke uitgever?’

‘Je zult hem wel niet kennen, een jonge man – o, zo jong en enthousiast – hij heeft pas een zaak opgericht en nu vroeg hij mij mijn boek om mee te beginnen. Is dat niet aardig?’

‘Je hebt hem toch niets beloofd?’

‘Eerlijk gezegd – heb ik hem half, en wel driekwart beloofd – het was bijna niet te doen om het hem te weigeren.’

‘Maar beste meid, wat is dat nu toch weer lichtvaardig en dom van je. Een jong auteur en een jong uitgever, dat is toch geen combinatie. Voor hem is jouw naam nog geen reclame en jij krijgt van een gevestigd uitgever zeker tweemaal zoveel. Weet je dat wel?’

‘Nee, daar heb ik geen moment aan gedacht.’

‘Ja, beste kind dat is het juist, maar handel dan niet in zulke dingen op eigen gezag.’

Een gevestigde uitgever besteedt ook veel meer zorg aan het uiterlijk en de reclame van zijn boeken, aan druk, papier, bandversiering. Hoe groot wordt je boek?’

‘Ik weet het heus niet, hoor!’

‘Maar op hoeveel schat je dan ongeveer wat je af hebt?’

‘Geen flauw idee’, lachte Ina – ‘ja, dat laat ik maar weer aan jou over – dat krijg je ervan als je zo handig bent. Onze oude juffrouw thuis zei altijd: *hoe meer kunstjes de aap kent, hoe meer hij er moet vertonen*. Ik geloof dat ik nooit in mijn leven zal leren, hoeveel blaadjes er in een vel gaan. Ik heb trouwens ook op jou gerekend om een bandversiering te kiezen. Je weet, dat is niet mijn sterkste kant. Kan je misschien niet zelf wat maken?’

Ze deed zich half-bewust onbeholpener voor dan ze was, om hem het gevoel te geven, haar helper en haar meerdere te zijn.

‘Jij hebt gemakkelijk praten’, lachte Egbert toch wel gestreeld, ‘de sierkunstenaars in den lande zouden mij zien aankomen! Niet dat het zo heel veel bijzonders is wat ze maken, maar je moet wel de slag te pakken hebben. En ik heb er nooit iets aan gedaan. Maar ik zal in elk geval wel zorgen, dat je wat fatsoenlijks krijgt. Bemoei jij je er dan niet mee en laat het aan mij over. Afgesproken?’

‘Afgesproken.’

‘Maar nu de uitgevers-kwestie. Heb je nog iets bewaard van die knipsels uit de kranten van je eerste dingen? Er waren er heel waarderende bij. Dat kan je nu te pas komen.’

‘Nee,’ zei Ina verslagen, ‘als ik het geweten had, dan had ik ze wel bij elkaar gehouden. Nu weet ik werkelijk niet waarheen ze gevlogen zijn. Je kunt toch ook niet alles bewaren.’

‘Er zijn er genoeg die wel alles bewaren,’ lachte hij, ‘maar voorbij is voorbij. Enfin, een uitgever is altijd wel te vinden, al is hij dan niet jong en enthousiast.’

‘Ik zal die jongen een briefje schrijven,’ zei Ina wat bedrukt, ‘het is niet prettig, maar hij moet toch begrijpen dat ik ook voor mijzelf moet zorgen. Dat zal hij toch wel begrijpen, toch?’

‘Daar zou ik me geen snars van aantrekken,’ lachte Egbert, ‘en geen briefje. Eenvoudig vergeten. ’t Is toch geen kwestie van vandaag of morgen? Of wel? Hoe ver ben je al?’

‘Best wel ver al. Soms werk ik uren achter elkaar en dan, dan wil het ineens weer niet.

Het valt me nogal moeilijk, zie je...'

'Je hebt je onderwerp nog niet helemaal te pakken?' vroeg hij luchtig en vaag.

Ina aarzelde... ze voelde gevaar... Met hem erover spreken... Het lag allemaal zo buiten de sfeer die hij waarderen kon. Tegelijk verlangde ze juist nu zo sterk naar vertrouwelijkheid, naar aanmoedigende, warme woorden. Haar hart klopte zacht en bang. Het stond haar nog zo duidelijk voor de geest hoe het tegen Paul uitspreken van wat ze in haar werk zeggen wilde, voor haarzelf alles duidelijker leek te maken. In het spontane vrije spreken onder de bezielende invloed van het belangstellend en vleiend luisteren, kon ze vaak sterker en zuiverder dan schrijvend formuleren wat ze voor ogen had. Paul had wel eens lachend beweerd dat haar gesprekken met hem het meest leken op discussiëren met zichzelf en meer dan eens had zo'n gesprek een avond van vlot en inzichtelijk werken opgeleverd. Zoiets moest ze toch ook met Egbert kunnen beleven.

'Weet je,' ging ze verder, hoewel hij verder niets had gevraagd en onbestemd voor zich uitkeek, of hij zich bedreigd voelde en spijt had dat hij nu zelf door vragen een zwaarwichtig gesprek uitgelokt had, 'weet je, Egbert – ik wil van mijn boek iets meer maken dan een verhaal zonder meer. Ik wil de gevoelens, de gemoedsbewegingen van de personen niet alleen beschrijven maar proberen ze te laten zien in hun onderling verband en samenhang en vooral in hun algemene en diepere zin, iets als een samenvatting, een synthese, boven het toevallige en persoonlijke uit. Ik praat er niet veel over, maar ik denk er wel voortdurend over na – over de diepere, universele zin van ontroeringen en gevoelens bedoel ik. Het fascineert mij zo, het trekt me aan om te schrijven. En... het woord is natuurlijk te groot maar ik weet zo snel geen ander... Het is ook niet precies wat ik bedoel. Het neigt dan allicht meer naar de filosofische dan naar de bepaald genoemde literaire kant'.

Ze keek naar Egbert, hij keek voor zich uit. Ze had het gevoel alsof haar woorden in een lege koude ruimte waren weggevallen – zij was er armer en leger en hij niet voller en rijker van geworden.

Zou hij nu helemaal niets antwoorden, volharden in dat laatdunkend, ongelovig zwijgen? De atmosfeer veranderde, werd zwaar en dreigend – teleurstelling, drift en onvreë begonnen overal binnen in duister te schiften, de grauwe onweerswolk hing laag boven haar.

'Vind je het niet curieus?', vroeg ze, om hem tot antwoorden te dwingen.

‘Ja, kijk eens’ antwoordde hij achteloos, ‘ik kan er natuurlijk niets positiefs van zeggen voordat ik het gelezen heb, maar het lijkt mij nogal een hachelijke onderneming, zoals jij het nu voorstelt. Je zou dan in elk geval eerst wat filosofie moeten bestuderen zodat je een beetje op de hoogte bent van wat er tot nu toe over gedachten en hersenfuncties etcetera is geschreven. Want daar gaat het toch om niet waar? Anders loop je de kans dat je dingen schrijft die al eerder gezegd zijn die iedereen al weet. En me dunkt, als je in die richting gaat, dan moet je toch in de eerste plaats met iets nieuws aankomen.’

Ze staaarde hem even sprakeloos aan met wijd open ogen, haalde haar schouders op en keek in de lamp. Onmiddellijk zette hij zich schrap.

‘Wat heb je, wat doe je, wat kijk je neens tragisch? Heb ik misschien weer wat verkeerd gezegd?’

Na een hoog lachje: ‘Hoe kun je het bedenken! Hoe zou jij iets verkeerd kunnen zeggen? Ik moest alleen even kijken of jij het was of onze buurman die in wijnen doet. Maar je schijnt het wel te zijn!’

‘God mens, wordt niet theatraal op de late avond. Zeg wat je bedoelt – of zeg liever helemaal niets, dat is nog het beste met het oog op je beminnelijke stemming.’

‘Mijn humeur was de hele dag uitstekend, en dat weet je, tot vijf minuten geleden. Maar jij hebt mij weer vergiftigd, zoals je mij altijd vergiftigt, met je pedante, pompeuze, hersenloze onzin. Zeg een dichter dat hij alle verzen van de wereld moet lezen en zorgvuldig het signalement van zijn liefste veranderen, voordat hij een liefdeszang voor haar schrijft mag... omdat misschien een ander al... vertel een schilder dat hij geen bokkingen en geen citroenen meer mag schilderen maar inktvissen en de een of andere onbekende uitheemse vrucht, omdat hij iets nieuws moet geven. Iets nieuws, iets nieuws – haute nouveauté, als een winkelier, als een clown in Carré. Alsof het in kunst niet juist gaat om het ongerepte persoonlijke, het subjectieve, het zelf-beleefde, alsof er iets anders belangrijker is dan ieders diepste waarheid over zichzelf, in zijn verhouding tot zichzelf, tot de mensen en tot... tot de Oneindigheid.

Alsof een kunstenaar iets anders kan dan over zichzelf spreken – wat stompzinige idioten hem dan verwijten – maar dan zó over zichzelf spreken, dat zijn eigen stem tegelijk de stem is van de oneindigheid-zelf, omdat hij toch alleen het universele, het eeuwige, het boven-persoonlijke van zichzelf uitspreekt, tenminste daarnaar streeft, onbewust of bewust. Maar jij met je burgermansontzag voor boeken die je

niet gelezen hebt en voor denkers, die je niet kent omdat die geschriften en die boeken nu eenmaal klassiek zijn, omdat jij je anders blameren zou – jij leutert maar, jij bazelt maar, jij praat maar na. Alsof we bijkans iets anders kunnen geven dan wat in onszelf is. Alsof we een andere macht hebben dan naar beste te kunnen oogsten en samenbinden van wat wij waarachtig niet zelf gezaaid hebben, maar de Geest, die wij niet kennen – en als dat dan nieuw is, dan is het omdat wij zelf altijd nieuw zijn, omdat de tijd altijd nieuw is, maar niet, omdat we vooraf een beetje filosofie gestudeerd hebben.’

‘Ik meen toch wel eens gehoord te hebben,’ zei Egbert pompeus zelfgenoegzaam, met een smadelijk-toegeeflijk glimlachje, als tegen een kind dat doorslaat, ‘dat er nog zo iets bestaat als objectief denken. Maar een stommeling als ik kan zich daar natuurlijk in vergissen.’

‘Objectief denken!’ riep Ina ‘ook alweer een woord, waarvan je zelf niet weet, wat je ermee bedoelt. Zo als jij het stelt, kun je net zo goed praten over ‘objectief eten’ of over ‘objectieve kiespijn.’ Of bedoel je misschien – ja, wat bedoel je er eigenlijk mee? Zeg dat nu eens – probeer dat nu eens te omschrijven!’

Ze zweeg in uitdagende afwachting, haar ogen fonkelden wijd open, haar borst hijgde, er parelde zweet op haar voorhoofd. Egbert keek langzaam op.

‘Wat bedoel je? Moet ik daar antwoord op geven?’

‘Ja, ik vroeg je toch iets, nietwaar?’

‘O, ja, ik dacht dat het meer een oratorische fraaiigheid moest voorstellen, ik denk er niet aan, hoor, ik voel geen enkele behoefte om me hier door jou een examentje te laten afnemen.’

‘Nee, je hebt meer zin om opgeblazen onzin uit te slaan, te schermen met grote woorden, die je zelf niet begrijpt, dat is ook wel zo makkelijk dan dag en nacht te lopen tobben, wroeten en bidden om wat inzicht en begrip, dan alles in je zelf om te gooien, binnenstebuiten te keren, omdat je schrikt wanneer je eenmaal de ogen zijn open gegaan en je de verwarring binnen in je ziet. Al die woorden, die we maar gebruiken en die geen begrippen dekken, al die zogenaamde voorstellingen die aan je buitenkant kleven, die je eigendom niet zijn omdat je ze niet zelf gemaakt hebt, die dus niet met je geest zijn vergroeid – al die zogenaamde feiten en waarheden, die je maar klakkeloos overgenomen hebt op gezag en loutere praatjes... Dan pas leer je, dat iedereen het uiteindelijk van zichzelf moet hebben, uit eigen innerlijke

ervaring, niet uit boeken – zelfs al lees je ze, wat ik doe en jij niet eens – zichzelf van de grond af opnieuw opbouwen moet. En de resultaten van dat innerlijk breken en bouwen, als je ze goed bewust weet en goed bewust en begrijpelijk zeggen kunt, dat is het *nieuwe*, dat we te geven hebben. Ik kan je bezweren, dat ik de laatste tijd geleerd heb meer vertrouwen te stellen in de waarheid van mijn ziel dan in de waarheid van mijn ogen...'

Haar stem smoorde in ontroering, haar drift was gezonken. Ze keek naar Egbert, hij zat aan de tafel – zijn hoofd op de borst, spelend met een vouwbeen, de eeuwige vaag-spottende glimlach als verstart om zijn mond. Nooit was hij zo ver van haar af geweest.

'Egbert,' drong ze opnieuw aan, 'geloof mij toch – deze dingen zijn mij liever dan alles en boven alles heilig – alles wat echt en vurig in mij is, gaat op in mijn verlangen naar begrip en verheldering. Ik heb liever dat je mij persoonlijk pijn doet, dan dat je zo oppervlakkig, plomp en gedachteloos over die dingen spreekt. Je kunt er niet over spreken, zolang je ze niet zelf hebt beleefd. Denken - voelen - begrijpen -, dat zijn maar woorden, er is enkel zijn, een diep innerlijk bewust zijn, een besef dat het denken en het voelen te boven gaat - we hebben geen ander werkelijk geestelijk bezit dan onze subjectieve ervaringen. Je weet dat ik van kind af aan gelezen heb met een gretigheid en een dorst, waar ik toen al, niet veel later tenminste, zelf over nadenken moest. En nu geloof ik, dat ik weet, wat ik in boeken zocht en nog altijd zoek: de innige aanraking, het gevoel van eenheid met mensen, die dezelfde subjectieve ervaringen hebben gehad als ik en die zich daarvan bewuster zijn geweest en het daardoor mooier en krachtiger hebben kunnen zeggen. En ik geloof, dat er niet zo heel veel mensen zijn, die in alle gebieden subjectieve ervaringen bezitten – eenvoudig omdat ze nooit in alle gebieden zichzelf ontgornen en doorploegd hebben – en die dus hun hele leven genoeg nemen met de subjectieve ervaringen van anderen, van een meerderheid of van erkende autoriteiten en een taal spreken die ze niet begrepen en die hun eigendom niet is en meningen verkondigen, die ze niet kennen en niet belijden en die ze elk moment door hun daden te niet doen, en hun instincten overtuiging noemen en dat houden ze dan voor objectief denken. Dat weten ze natuurlijk niet – en in den beginne zijn we allemaal zo; maar sommigen van ons worden wakker.

'En juist dat wakker-worden, dat met ontsteltenis ervaren, dat je tot dusver hebt

gesproken over wat je niet begreep, dat je jezelf niet kent en niet waarachtig toebehoort, en dan dat wanhopig reiken naar jezelf, om jezelf wél toe te behoren, jezelf te kennen en in waarheid je-zelf te zijn... Dat zijn precies de dingen die ik in mijn boek beschrijven wil, de dingen waar ik voor gestreden en onder geleden heb. –

‘En daar sta jij buiten omdat jij er niet voor gestreden en er niet onder geleden hebt. En ik zou zo graag willen dat je dat tenminste erkende, dat je ook eens de moed kan opbrengen om te zeggen: ik begrijp dat niet, in plaats van alles met machtwoorden af te doen, dat je een keertje naar mij luisteren wil en inzien, dat je niet alles beter weet, dat je niet overal verstand van hebt en dat je dan ook eens iets van mij zoudt willen geloven en aannemen en leren in de dingen, die ik door mijn aard nu eenmaal beter weet.’

Egbert stootte een scherp lachje uit.

‘Wel kijk, daar komt de aap nu toch nog uit de mouw – het welbekende aapje van mevrouws ijdelheid. En het povere slot van de hele verheven slotrede is een vriendelijk verzoek om een beetje wierook. Ik kan niet zeggen dat ik je geluk wens met je speech en mijn motie van vertrouwen in je verdere filosofische of metafysische capriolen moet ik je daarom voorlopig nog blijven onthouden.’

Ina sprong op uit haar stoel en rende op hem toe alsof ze hem te lijf wilde gaan – hij week achteruit en greep haar bij de polsen en slingerde haar van zich af.

‘Het viswijf is weer losgebroken – we zijn weer waar we wezen moeten. Maar als jij nu zo dol op algemeenheden bent, hou je dan deze algemeenheid voor gezegd, dat dit onherroepelijk de laatste keer is, dat ik me in een dergelijk gesprek begeef. Zodra je in het vervolg die kant uitgaat dan kap ik het altijd en direct af. Je krijgt er mij niet meer toe, en je kunt je dus verder elke moeite besparen.’

ZE KWAM MET DE JONGEN AAN DE HAND DE DEUR UIT IN HET ZONNIGE, ZLUWE VOORJAARSWEER. Eenmaal op straat gaf ze hem de bos wuivende witte sering en die hij zelf wilde dragen om ze aan Ode te geven, die hem had beter gemaakt. Een paar weken daarvoor was hij met zijn hoge stoel omgetuimd, op de scherpe rand van een stuk speelgoed terechtgekomen en met een bloedende wond aan zijn hoofdje krijsend op de grond blijven liggen. De schrik dreunde nog dagen lang na in Ina's hoofd. Wat een geluk dat Egbert was met zijn kalmte, zijn onverstoorbare rust. Hij had het ventje al opgenomen, zo goed hij kon het bloeden stelpend terwijl zij nog doodsbleek, en met trillende benen tegen de muur stond. Hij wilde met hem naar de dokter gaan, met toen Ode kwam en de zorg overnam. Ode was onverwacht komen eten zoals hij wel vaker deed als Annie uitging met vrienden. Ze had er vele, en telkens andere en wist zich met glimlaches en beminlijke kleine diensten overal geliefd te maken waar ze winst en voordeel zag voor Ode's praktijk. Ze hadden geen kinderen; toen Ina er een teespeling op waagde, vertelde Ode dat Annie geen kind wilde, geen kind durfde krijgen omdat ze doodsbang was dat ze het niet zou overleven. Hij lukte hem niet om haar van die gedachte af te brengen en moest er dus droeviglijk in berusten. Ina had van het hele verhaal, zoals haar broer het had overbracht, geen woord geloofd. Annie met haar tergende koelbloedigheid en haar forse gestalte, Annie zou bang zijn een kind te krijgen! Nee, ze was er eenvoudig te luid en te egoïstisch voor, bang om dik te worden, waar ze aanleg voor had, bang om in beslag genomen te worden door zorgen die haar eigen belang niet dienden. Maar ze had niets losgelaten van wat ze dacht en Ode hechtte zich meer en meer aan haar eigen kind. Die middag aan tafel hadden Egbert en hij haar geplaagd met haar hulpeloosheid en gemis aan tegenwoordigheid van geest. 'Ze zou het huis rondom zich laten afbranden en van schrik vergeten weg te lopen', hield Egbert vol – en zij had gelachen, het zich laten zeggen en dankbaar naar hem opgekeken en gezegd dat ze er op vertrouwde dat hij haar dan wel zou komen redden. Schertsend had hij haar gewaarschuwd: 'Dáár moest ze het vooral niet op laten aankomen.' En de dagen waren omgegaan in het gemeenschappelijk zorgen voor het kind, dat verbonden in bed moest blijven en weer had Ina, als vroeger, heimelijk bijna gewenst dat er weer eens zo iets mocht gebeuren, dat Egbert nog eens ziek zou worden of zij zelf, om die halfgedempte atmosfeer van eensgezinde innigheid,

dat gevoel van saamhorigheid, zonder gedachte of overweging, dat haar wezen zo lief was, te houden. Ze had zich, de dag na hun laatste grote ruzie, opnieuw voorgenomen dat zij nu van haar kant alle gedoetjes en ruzies zou vermijden en hem niet aanspreken over kwesties die blijkbaar zijn wrevel opwekten en hem aanzetten tot verzet.

Haar boek was voltooid. Ze hadden er alleen zakelijk over gesproken. Het kon nu elk moment verschijnen, maar ze kon hem dan maar beter niet naar zijn oordeel vragen – na alles wat hij gezegd had, zou van waardering toch geen sprake meer zijn. Hij waardeerde sowieso weinig. Wat was er logischer en redelijker dan dat hij haar werk ook niet waardeerde? Ja, er bestonden mannen die blindelings bewonderden wat hun vrouwen deden, ook al hadden ze minder in huis dan zij – maar zo stond hij er nu eenmaal niet tegenover. Dat lag niet in zijn aard, dat heeft ze altijd geweten en daar had hij haar nooit in misleid. Eerlijk beleden onverschilligheid, al voelde ze die vaak als afkeer tegen haar gemoedstoestand – bleef te verkiezen boven laffe ondoordachte verering. Zo probeerde ze altijd weer opnieuw de jammerklachten van haar hart te stillen. Tegenover Egbert hield zij – zoals eerder met het zelfverwijt om haar heftigheid, boven alles vooral de twijfel aan haar eigen kracht en kunnen – zich nu klein. Vaak hield ze zich voor dat ze toch moest kunnen zwijgen en berusten, dat al haar opinies, wensen, verlangens en bezwaren het niet waard waren om er zijn vrede over te verstoren. Bij elk nieuw voornemen leek het waarmaken zo makkelijk... en het lukte maar niet.

Maar vandaag voelde zij zich sterk en stilmoedig, de zonneglans lag overdadig mild op de vijvers in het park – er dreef zo'n stille zoete zoetheid in de lucht en alle bomen stonden op uitbotten. Uit de zachte bast van de heesters waren overal de verse lovers te voorschijn gekropen, teer behaard als kinderhuidjes, geurig als bessenblaadjes. Waar de zon het zand had warmgestoofd, koesterde zich een hele groep bolle dik-bevederde mussen. En haar kind liep naast haar en neuriede en keek verrukt in de wuivende pluimen van bloemen boven zijn witte gezichtje. Een golf van warmte en innigste tederheid stroomde door zijn handje dat in de hare lag haar lichaam binnen. Het kind lachte om de kijkende vogels die met driftige poten het zand verwoelden en zich draaiden als dollen. Ze bleef staan en bukte zich tot haar mond bij zijn zachte warme halsje was en ze wees hem de hartstochtelijkste vogel en lachte, met warme tranen achter haar oogleden, en drukte hem plotseling hevig tegen zich

aan... Ze voelde hoe haar hele wezen naar geluk, vrede en harmonie reikte... Dat ze vervuld was met een onbeschrijfelijk berustend verlangen waar geen woorden voor bestaan. Het was, terwijl ze verder liep en om zich heen keek, alsof uit het zonlicht en de zachte lucht de edelste voornemens, de meest verheven wensen op haar aanvlogen als witte duiven en aan haar hart klopten en kwamen er binnen. Ze werd als een eindeloze verruiming van zich zelf gewaar, als ontsteeg ze aan zichzelf en gaf zich in een ijl en zoetvloeiend vertrouwen aan het omringende over en nam dat tegelijkertijd weer in zichzelf op zodat ze er één mee werd.

Elke geur die ze opsnoof, maakte stromen van ontroering los en een gevoel dat op heimwee leek – haar hart gaf, onstuimig siddeënd, weerklank op de overzoete vogeltoon.

De krokusjes bloeiden al; binnen de stugge gesloten koker van sappig groen zwollen de hyacinten, roze en paars schemerde door de spleten – het was alsof ze de geur al snoof.

Tot in de straten hing lentegeur, woei lentewind door het wemelende zijde-achtig groen, dat grappige, speelse schaduw-tjes op de stenen van straat en gevels toverde.

Hier en daar in de tuin zetten de seringens al knop en bij Annie's huis zag Ina de vroege azalea's op het zuiden in bloei, met bloemen als ijle, geelrode vlammen.

Ode was niet thuis, hij bezocht met een collega een zieke maar hij zou niet lang meer wegblijven. Annie vertelde het haar vluchtig, ze zat met de vrouw van de andere dokter – Ina had de naam niet verstaan – in de ruinkamer en ze namen direct na de begroeting hun gesprek weer op. Ina begreep uit wat ze verstond, dat de vriendin naar de opera had willen gaan en daarin gehinderd was. Ze voelde zich na de zachte opwinding van zo-even, plotseling slap en als van de wereld vervreemd. Ze keek de rap-kleppende vrouw aan, zag het smalle voorhoofd, de koele ogen, de vouwen om haar mond, de lippen zonder kleur of weelderigheid van vorm, het flesse rood op de schrale wangen en een zachte halfvering van onverklaarbare afkeer gleeed over haar huid alsof die vrouw tegenover haar een geboren vijand was. Ze was niet onaantrekkelijk eerder knap en niet oud, ondanks het haar dat begon te grijzen

goed gebouwd en zorgvuldig gekleed. Het was die blik zonder overgave en die mond zonder mildheid, de luie handen in haar schoot waardoor Ina zich afgestoten voelde. 'Had je het haar niet kunnen vragen, om die avond af te staan?' vroeg Annie, met haar glimlachje zonder belangstelling.

‘Vragen? Vragen aan een ondergeschikte? Nee, maar ze had het uit zichzelf moeten aanbieden. Ze zag heel goed dat de kaart gebracht werd – ik sprak er trouwens opzettelijk over terwijl ze in de kamer was, iets ik anders nooit doe, dat was dus duidelijk genoeg. Maar geen woord.’ En ze leuterde klagend voort over de ontevredenheid, de veeleisendheid, de gevoelloosheid van haar dienstbode, waarvan een *de aardigheid had uitgehaald* om tyfus te krijgen nadat ze vier weken bij haar was en haar handenvol geld aan verpleging had gekost. – Annie troostte haar lachend met een levendig verhaal van haar eigen rampspoeden. Zij had een meisje, dat er een vrijer op na hield. ‘Wat kun je daar op tegen hebben?’ vroeg Ina.

‘Alles,’ lachte Annie, ‘alles heb ik er op tegen. Ik griezel letterlijk bij de gedachte dat ze daar beneden met een jongen zit. Ik heb niet zo’n zwak voor de liefde als jij, Ina, en ik heb het haar doodgewoon verboden. Maar denk nu vooral niet, dat zo’n kind zich daaraan stoort – telkens merk ik, dat hij toch weer in de tuin is en dan bel ik dadelijk, nodig of niet om haar hier te krijgen. Soms laat ze tot driemaal toe bellen.’ De ander kwam weer op haar verkeken uitje terug.

‘Maar je hebt er toch twee,’ wierp Annie tegen, iets ongeduldig over het zeuren, ‘die met de tyfus en dan dat kleintje. Eén is toch genoeg om bij de kinderen te blijven.’

‘Als de kinderen niet zo’n teerhartige vader hadden,’ zei de vriendin met een scherp lachje, ‘hij heeft alleen vertrouwen in die met de tyfus, zoals jij haar noemt, en als die uit is, heb ik thuis te blijven.’

‘En dan gaat papa alleen?’

‘O nee, hij is altijd thuis ’s avonds.’

‘Met die van de tyfus?’ lachte Annie.

‘O, hoe kom je er bij?’ protesteerde de ander schertsend, ‘neen, dat is in orde, hoor. Ze is vrij oud en vrij lelijk maar trouwens – er zijn er wel andere in huis geweest, eenmaal een charmant kinderjuffertje, maar ik geloof niet dat mijn mannetje zich zo iets in het hoofd zou durven halen.’

‘Beweer maar niet te veel!’ waarschuwde Annie lacherig.

De ander zweeg met een glans van triomf in haar ogen.

Buiten werd een sleutel in het slot gestoken, brommig gepraat van mannen in gewichtig gesprek begeleidde de naderende voetstappen door de lange gang.

‘Daar komen ze,’ zei Annie. De mannen kwamen binnen en Ina, zwak nieuwsgierig naar de deur kijkend, herkende met een schok van verrassing de man naast Ode.

Het was dokter Ramondt. Ze dacht te zien dat hij haar na al die jaren ook herkende en dat zijn gezicht als door een glans werd overtoegen. Even later dacht ze dat ze zich vergist had; zijn begroeting was gematigd-vriendelijk en op hun vroegere ontmoeting zinspeelde hij alleen met een vluchtige opmerking die aan het ooit gebeurde alle betekenis ontnam.

Het vervulde Ina met het overbekende gevoel van teleurstelling, twijfel en schaamte ineen, dat ze altijd had wanneer anderen tegenover haar hooggestemde herinneringen of overmatige verwachtingen nuchter en koel bleven. Ze was door de plotselinge herinnering van die lang geleden lentelag en het gesprek dat haar nu zo betekenisvol leek én door die plotselinge teleurstelling zo afgeleid, dat ze Ode's vragen naar haar jongen maar opperflakkig beantwoordde – voortdurend tersluiks de ander gadeslaand. Nu de kans op een hernieuwde toenadering door zijn houding te was geslonken, leek de oude halfvergetene naar nog waardevoller en hijzelf nog aantrekkelijker. Nu Ode haar kind op zijn schoot had getrokken, ermee praatte en speelde terwijl hij het nog rode litteken bekeek, kwam Ramondt toch achter zijn vrouws stoel om ongemerkt en als toevallig naar haar toe. Haar hart klopte hinderlijk – zij voelde, een beetje jammerlijk en beschaamd, dat ze bloosde. Hij was nu bij haar en leunde tegen het vensterkozijn en keek haar glimlachend in de ogen.

‘Wat bent u weinig veranderd in die vijf jaren! En intussen al vrede gesloten met de mensen? Of doet u nog steeds aan vrijwillige cellulaire opsluiting?’ Hij hield zijn stem gedempt – er was, vond Ina, iets schichtigs en onrustigs in zijn doen, ofschoon hij kennelijk vrijmoedig wilde overkomen. Maar ze vond het fijn dat hij zich dat lang geleden gesprek nog herinnerde en het schoot haar tegelijk te binnen hoe het haar toen had teleurgesteld dat hij na die ene keer nooit meer was gekomen. Voor dat zij het zich realiseerde had ze hem dit nu al, half in ernst, half in grap, verweten. Hij kreeg een kleur – zijn gezicht verstrakte en antwoordde niet meteen. Ina kreeg het gevoel dat ze te veel en iets te brutaal, misschien wel indiscreet, iets had gezegd dat op hem overkwam dat ze zich aan hem opdrong en ze wist nu ook niet meer wat ze zeggen moest. Zo stonden zij even ontdaan, zwijgend tegenover elkaar.

Plotseling hoorde ze de stem van zijn vrouw achter zich. ‘Het wordt onze tijd, Annie.’ Ina keek om en zag op het gezicht de blosjes verscherpt en ontmoette een beledigende, laatlunkende blik die haar ongegeneerd van top tot teen de maat nam, Ina gloeide ineens van woede maar sloeg haar ogen niet neer.

‘Komt het rijtuig gauw?’ vroeg mevrouw Ramondt haar man.

‘Het rijtuig? Met dit heerlijke weer? Ik had veel liever willen lopen.

Als antwoord stak ze haar voet vooruit. ‘Met die schoentjes dan zeker?’

Hij wierp er een treurblik op en zweeg gelaten.

‘Loop jij dan alleen,’ stelde Ode voor, ‘het is dezelfde weg als mijn zus – jullie lijken nog oude kennissen en dan breng je haar even thuis met de jongen’. Ina bloosde van blijee verrassing en ze zag duidelijk aan Ramondts ogen dat hij wel wilde, maar bedwong elke uiting.

‘Vind je dat goed’ vroeg hij, ‘dat jij hier op het rijtuig wacht en dat ik dan ga lopen? Kan ik thuis nog iets voor je doen, ik zal er wel als eerste zijn.’

‘Dank je – maar ga je gang, hoor!’ Het klonk bijtend van opzettelijke achteloosheid, maar haar vluchtige blik op Ina was weer laatdunkend en minachtend en maakte een stijf buiginkje bij het vertrek zonder een groet en haar een hand te geven.

Ina trilde.

Wat verbeeldde die vrouw zich wel? Dat ze hem had gekocht en betaald? Dat hij haar eigendom was? En hoe durft ze haar zo afkeurend te bekijken? Hij was duizendmaal te goed voor dat zelfzuchtige, onbeleefde wezen, met haar luie handen en lege beuzelpraat, te beroerd om te lopen, nog niet eens mooi en geestig zoals Annie.

Eenmaal op weg verdween de wrevel en voelde Ina alleen de wonderlijke bekoring van dit onvoorziene samenzijn. Het zette haar hart in een vreemde gloed – veelsoortige gevoelens namen bezit van haar – het blinde, redeloze vertrouwen in hem die ze ternauwernood kende, het vertrouwen dat ze zelf indertijd tegenover Paul van Oord bespottelijk vond en waarzonder ze toch niet gelukkig kon wezen. Hetzelfde gold voor het welbekende verlangen hem te behagen, te bekoren, te schitteren tegenover hem en vooral half-bewust te laten zien dat zij aardiger, geestiger was dan zijn eigen vrouw – ook mooier en jonger, wist ze.

Ze voelde een baldadige lust om die vrouw, haar geboren vijand die haar beledigd had, te kwetsen in haar verknipte, opgeblazen zelfvertrouwen dat nergens op sloeg. Ze schrok van dat laatste gevoel dat uitdagend en onontkoombaar haar bewustzijn binnendrong. – Ze dacht met weemoed en verbazing aan haar hoogstaande en verheven stemming van een uur geleden. Nu was er een alles overheersend verlangen om door hem bewonderd en geveleid te worden als een levensbehoefte die elke andere overweging wegduwde.

Terwijl ze luchthartig over hun eerdere ontmoeting sprak en hem probeerde zijn eerste indruk die hij van haar had te ontlokken – en van dat zonderlinge gesprek, voelde ze weer diezelfde jachtige, nerveuze innerlijke stuwingen, dat gulzig, smachtende verlangen naar zijn sympathie, zijn bewondering. Ze wist dat ze het risico liep het omgekeerde te bereiken van wat ze beoogde. Toch kon ze het niet laten... Ze was niet bij machte om wat haar ook in haar eigen ogen vernederde, al zoveel pijnlijk berouw had bezorgd te onderdrukken. Waarom kon ze toch nooit rustig afwachten en geduldig zijn? Waarom moest alles toch zo stormenderhand gebeuren? En haar altijd zo onstuimig overvallen?

Ze had hem het verhaal van haar jaren geleden kennismaking met Egbert verteld en van hun huwelijk en hoe ze toen op staande voet bij Wary Rutgers was betrokken en elkaar daardoor nooit meer terugzagen – haar aandacht was minder bij wat ze vertelde, alswel bij de indruk die het op hem maken moest.

‘Toch jammer,’ vond hij, ‘dat u nu niet studeert, of geeft het huishouden en uw kind, nu voldoende bevrediging?’

‘Maar ik schrijf,’ riep Ina met gespeelde verontwaardiging, ‘en dat weet u niet eens! Ik ben al half beroemd, de uitgevers komen bij drommen op mijn onvoltooide manuscripten af – jongeren vragen mijn oordeel over hun meesterwerken waar geen tijdschriftredactie vertrouwen in heeft en u kent geneens mijn naam.’

Luchtigjes en bijna achteloos had ze het gezegd – toch vond ze het nu prettig dat hij het wist. Het verhoogde toch haar belangwekkendheid voor hem.

‘Ik heb weinig tijd, maar ik beloof u...’ Hij was er een beetje verlegen mee, voelde ze en greep de gelegenheid aan om zich als eenvoudig en vooral geen opgeblazen kunstenaar te affineren.

‘Het maake niet uit, zoveel verliest u er heus niet bij. Wacht maar tot mijn boek is verschenen dan krijgt u een exemplaar.’

‘Dat is een mooie belofte,’ lachte hij, ‘daar houd ik u graag aan.’ Ze zwegen even en Ina liet een vriendelijkheid die op haar lippen brandde onuitgesproken.

‘Ik ken nog een schrijvende vrouw,’ begon hij daarna te vertellen. ‘Een patiënt van mij, maar ze is heel anders dan u, een moeilijk persoontje. Ze kan thuis niet werken – ze woont ruim en heeft maar een kind, maar als ze de inspiratie in zich voelt, dan moet ze weg. Dan gaat ze naar buiten, bij mensen die haar kennen en die niet tegen haar spreken mogen; ze heeft dan allerlei aparte neigingen en verlangens omdat het

anders niet gaat. Ze heeft er mij wel van verteld’.

‘Ik ben blij, dat ik zulke eisen niet stel in mijn kleine huis en met mijn drukke jongen. Hoe heet uw beroemdheid?’

Hij noemde de naam. ‘Kent u haar?’

‘Wel eens hier en daar een gedicht van haar gelezen. Maar... nee, ik wil geen kwaadspreken.’

‘Doe het maar wel, het brandt op uw tong.’

‘Och, ik weet eigenlijk niets kwaads. Is ze aardig?’

‘Interessant, en zich daar erg van bewust. En apart. Vol moderne theorieën. Een beetje *conventioneel-onconventioneel* zoals Shaw het uitdrukt.’

‘Dat zijn ze allemaal,’ viel Ina uit, wat scherper dan ze bedoelde, ‘en bar weinig oorspronkelijk!’

‘U houdt nog steeds niet van uw medevrouwen?’ Hij lachte en voegde er medischdeftig bij, ‘een vaak voorkomende vrouwenkwaal, die ik mij bij u nog van vroeger herinner.’ Ze kreeg een kleur.

‘Als ik een man was, zou ik vrouwen denklijk heel aardig vinden. Nu ik een vrouw ben niet. Ik verfoei die gladde handigheid waarmee ze zich andermans gedachten eigen maken, en het aplomb waarmee ze hun mannen en vrienden napraten. Misschien dat volgende generaties vrouwen van een hoger gehalte zijn, maar voor het ogenblik en voor mijn gevoel behoort de moderne, de zogenaamde ernstige, de *ontwikkelde* vrouw tot het onbehaaglijkste van wat de natuur oplevert.’

‘En de ouderwetse!’

‘Die ken ik niet,’ zei ze kort, schouderophalend, vaagverdrietig als om iets leegs onder de woorden. ‘Als ik denk aan vrouwen die ik heb ontmoet – behalve één, die ik maar oppervlakkig en vluchtig ken – dan kan ik me geen herinneren met wie ik heb kunnen praten als een man, niet een van wie ik ooit een oorspronkelijke gedachte heb gehoord, niet een die een grap of een anekdote aardig vertellen kon, niet een die kritisch tegenover zichzelf stond. En ik heb er nooit een, voor- of achterwaarts, met iets van die onvolprezen vrouwelijke elegance uit een tram zien stappen. Als ik een man was zou ik die stunteligheid misschien wel leuk vinden en vooral strelend door het contrast met mijn eigen voortreffelijkheid. Ze zijn of frivool en dom en onbeduidend – of versteend in boekengeleerdheid. Het kleinste ziertje *wijsheid* maakt ze voor hun hele verdere leven topzwaar, zoals u het indertijd uitdrukte, en ongenietbaar.’

Ze had nu vrijmoedig gesproken, haar behaagzucht was naar de achtergrond van haar geest verschoven. Ze liepen zwijgend naast elkaar.

‘Nee,’ zei ze, plotseling geraakt door een teder-deelnemende blik. ‘Nee, het komt mij allemaal soms zo kleingeestig, zo pietluttig, kleinsteds. Dan heb ik heimwee.’

‘Waarvoor?’

‘Naar een grotere wereld, naar wezens, tegelijk luchtiger en dieper dan het lauwe, lompe merendeel der mensen. Of misschien nog naar wat anders. Ik weet het niet. Wat ik er ook over zeg, het dekt mijn gevoel toch niet geheel en al. Maandenlang voel ik het soms niet en kan het mij zelfs nauwelijks voorstellen, en kan ik mij aanpassen, en dan ineens wordt het mij weer te machtig. Dan komt weer dat overschuijvende gevoel dat ik ten koste van alles losbreken moet. Maar waaruit? Met welk doel? En... onverschillig met welk gevolg.’

Hij wilde wat zeggen, maar ze boog zich naar haar zontje die droevig-fluisterend klaagde omdat niemand hem aandacht schonk. Ze voelde dat ze tekort was gescho-ten en nam hem snel aan de andere kant tussen hen in.

‘Nu praten we verder alleen met broertje, is het niet? En we gaan wat met hem spe-len?’ Ze lachte hem vertrouwelijk toe. En het verlangen hem te bekoren en te beha-gen drong opnieuw al ’t andere naar den achtergrond. Ze zag zijn ogen die haar toe-lachten, met belangstelling, deelneming, bewondering, ze voelde zijn bescheiden en zuivere blik langs haar haren, haar handen, langs haar gestalte en ze werd er warm onder als onder een zachte, tedere liefkozing. En terwijl ze naast hem ging dacht ze aan Paul van Oord en aan de eerste dagen van hun vroeger samenzijn. De nieuwe vertrouwelijkheid leek boven de oude, een belofte van vastigheid en duurzaam-heid in te houden, de herinnering verschrompelde en verbleekte in het licht van het heden. Wel plaagde haar de herinnering aan wat ze wist: hoe ze het ook duur-zaam had gewaand – en toch was weggeteerd en bijkans vergeten – Ze probeerde dat beschamende weten te niet te doen en te overstemmen door de onstuimige voornemens van hechte standvastigheid voor de toekomst, als ze hem nu mocht winnen.

Het oude was voorbij, ze wilde er niet aan denken: de toekomst was nu als altijd onzeker. Ze kon zich alleen opnieuw het beste voornemen en het beste ervan hopen. Ze bracht haar zontje aan het babbelen om te tonen hoe aardig en schrander hij was en vertelde Ramondt van zijn snedige antwoorden en van zijn streken, en wist zelf dat ze tegelijk volkomen argeloos en gewoontegetrouw was. Haar wan-

gen bloosden warm onder zijn zacht-vertederde, bijna vaderlijke, maar tegelijk zo innig liefkozende glimlach. Toen ze langs het krokusperkje ging, waar ze eerst hoogdravende gedachten en verheven voornemens als witte duiven haar hart had voelen binnenkomen, werd ze zich pijnlijk bewust van wat ze deed: met al haar macht een getrouwde man veroveren, bekoren en naar zich toe halen. En ze voelde zich bang en benauwd en klein in het besef van haar zwakke, arme, wankele aard, het vage, vluchtige, veranderlijke van haar hart. In een angstig voor gevoel gaf ze er zich rekenschap van hoe al het andere van zo-even wellicht niets anders was geweest dan het verholven verlangen van wat ze nu probeerde te verwezenlijken...

Ze namen afscheid – en ze had niet de moed hem te laten gaan, zonder iets van een verbintenis tot stand te hebben gebracht. Ze kon hem niet, ze wilde hem niet op goed geluk van weer zo'n toevallige ontmoeting loslaten, ze kon het herboren gevoel van eenheid en contact, de hoop op steun niet prijsgeven. Terwijl haar hart bonsde in haar keel ze liet ze hem beloven dat hij een keer komen zou en dat ze hem dan wat van haar werk zou voorlezen.

Thuis vertelde ze Egbert van haar ontmoeting en duidde Ramondt aan als de dokter die haar vroeger bij Mary behandeld had. Ze durfde niet zwijgen omdat de kleine jongen haar argeloos zou kunnen verraden en daardoor de schijn van opzettelijke geheimhouding op zich zou laden. Ze sprak bangig en nederig, met voorzichtig gekozen woorden, en keek naar zijn gezicht, dat echter geen belangstelling of anticipatie van welke aard ook verried, maar strak en gesloten bleef onder een schaduw van hovaardig wantrouwen en ongenoegen.

's Avonds werkte ze bij het open raam met het kleine lampje voor zich – de rest van de kamer lag in de schemer. Egbert neuriede en floot op de veranda, zacht wuifden de toppen van de hoge, donkere populieren – een fluit in de verte leek een vleiende en wonderlijk-vertederde lokroep op haar af te sturen. Ze hief haar hoofd op en peinsde hoe wonderlijk dat was – dat ze nu weer het leven zoveel voller en dieper dan anders voelde, door de volheid en de diepte van haar eigen hart. Dat het was alsof alle dingen haar eerst hun rugzijde hadden getoond en nu ineens hun volle gelaat – dat alles weerklonk op wat in haar hart was aangeslagen, een versmelting met al het omringende als delen van haar eigen wezen, een veruiming en verheerlijking, een verjonging van dat eigen wezen en van de dingen daarbuiten, als na een zomers regenbad wanneer alles helder en duidelijk is. En ook sloop in de volheid die

vertederende vreugde weer de schaamte haar het hart in: om een man was het, om een man was het nu alweer, om een man was het altijd, zou het altijd zijn. Wat was ze toch voor iemand? Had ze geen fierheid en geen kracht, geen vrouwelijke hoogte, geen eergevoel?

In een golf van angst en bittere onrust trok haar zoete vervoering weg. Ze wist dat ze Egbert weer ergernis en zichzelf weer onrust, onvree, wroeging ging bezorgen.

Ze wist ook dat het onontkoombaar was – dat de vredige maanden verstreken waren.

Dat ze doorging en doorzetten zou tegen beter weten, tegen raad en tegen elke overweging in. Ze schudde de zinnbeeldige angst van zich af en in een spontane opwelling om voor Egbert tenminste voor deze avond iets liefs te doen, als bij voorbaat schadeloos te stellen zo goed ze kon, ging ze naar hem toe, legde haar arm om zijn

schouder en zei dat ze haar werk zou laten liggen en liever met hem ging wandelen.

Hij nam verheugd en verrast haar voorstel aan.

2024

EEN WEEK LATER KWAM RAMONDT. Doordat Ina bijna voortdurend aan hem had gedacht, had zij zich gevoelsmatig het weerzien na hun wandeling van een vanzelfsprekende liefderijke vertrouwelijkheid voorgesteld. Nu viel het haar tegen. Bij binnenkomst deed hij zakelijk en afstandelijker dan die middag in het park en bijna afwerend – met iets dat naar wantrouwen zweemde – tegenover haar warme tegemoetkomendheid. Het deed haar pijn, ze kroop in haar schulp. Ze voelde al aankomen dat als hij zo zou blijven, het verlangen naar haar gedroomde lieflijkheid van dit eerste nieuwe samenzijn haar teveel zou worden en dat ze het dan uit alle macht zou willen afdwingen en niet afwachtend kon blijven. Daarom wachtte ze ongeduldig dat hij iets zou zeggen.

Hij vroeg alleen vaag-belangstellend en zakelijk naar haar kind, haar werk, haar leven. Hij stond op, liep naar de boekenkast en keek met schuin hoofd naar de rugtitels en vroeg vaag, lukraak en met weinig animo naar enkele dingen. Ina voelde pijnlijk krampachtig alsof ze in snikken zou uitbarsten en voor hem wilde gaan staan, hem in de ogen kijken en bevragen over de reden van zijn veranderde gedrag. Zó was het niet uit te houden. Ze wist die behoefte nog te bedwingen en tegenover elkaar voor het raam zittend, het theetafeltje tussen hen in, hield ze het gesprek zo goed mogelijk gaande met een gevoel alsof daar iets warmes in droge, grijze vlokken uiteen viel en verstierf.

Daar hoorde ze plotseling, ongedacht op dit uur, beneden de sleutel in het slot en Egbert de trap op komen. Het gebeurde een enkele keer dat hij vroeg thuis kwam, maar ditmaal gaf het haar een schok van weezin en schrik. Het doodde haar laatste hoop, de laatste kans op een verklaring en op een nieuwe vertrouwensband. Ging Ramondt zó weg, dan was er geen reden voor haar om hem nog eens uit te nodigen en voor hem was er geen reden om weer langs te komen. Dan was haar hoopt vervlogen, haar leven weer kil en flets.

Ergbert kwam binnen, hij werd aan Ramondt voorgesteld en groette zonder de geringste poging vriendelijk of zelfs maar beleefd te zijn. Alsof hij al meteen op zijn onverstoorbare plomp-zelfgenoegzame wijze de nieuwe bezoeker te kennen gaf dat hij zijn vrouws vrienden niet voetstoots accepteerde!

Ina voelde de arrogante afzijdigheid waarmee hij na een kort, droog gesprekje van jas en schoenen ging wisselen en daarna in de andere kamer, zichtbaar door de open

deur, met de rug naar hen toe voor een tafel in papieren stond te grabbelen, en ze keek verbitterd toe, met een kwaad verbeten mond.

Ramondt stond op om te gaan, verlegen met de toestand en Ina voelde als ze nu thuis bleef, zouden er weer boze en verwijtende woorden vallen, door zijn schampere zwijgen uitgelokt, door haar emoties aangejaagd, opgestoken en waarvan de schuld in haar schoenen zou worden geschoven want wie niets zegt is altijd schuldeloos. Op een andere manier kon Egbert hun talloze botsingen toch niet zien. Maar zij wilde ook niet Ramondt zo, en dan zeker voor goed laten gaan, ze wilde weten wat hij tegen haar had, waarom hij haar een beleefdheidsbezoekje was komen brengen... Zij had hem gevraagd... Daarom voelde hij zich verplicht... Hoe zwaar woog haar dat besef.

‘Ik ga zover met u mee,’ zei ze snel plotseling vastbesloten naar hem opkijkend, ‘ik moet nog een boodschap te doen.’

Ze voelde dat haar ogen vershard flikkerden en dat haar lippen droog en gloeiend waren, haar stem klonk hakkelend. Hij keek verbaasd, liet even zijn blik in haar ogen rusten en Ina zag er meer warmte in dan daarvoor. Haar humeur verbeterde wonderbaarlijk vlug.

‘Egbert,’ riep ze naar de andere kamer, ‘luister even, ik moet nog even een boodschap doen, vind je ’t goed dat ik zover even met dokter Ramondt meeloop?’ Hij keerde zich om.

‘Ik?’ zei hij koeltjes en liep sloffend naar ze toe, ‘je hoeft mij toch niet te vragen of je een boodschap mag doen? Zo onderdanig niet is ze meestal niet’, voegde hij er richting Ramondt aan toe die met een gedwongen lachje antwoordde. Ina kreeg een kleur. Hij gaf duidelijk aan dat hij haar smoesje niet serieus nam. Zijn bijna onmerkbaar schouderophalen was haar ook niet ontgaan. Zou ze blijven? – Door met Ramondt op te lopen, liep ze het risico hem te irriteren door haar grote welwillendheid en dat zij zich van hem zou vervreemden... Als ze thuisbleef, volgde onvermijdelijk het afschuwelijke en uitpuittende ruziën. Ze voelde het, haar woede lag op de loer om zijn minachting aan te vallen.

Dus ging ze. – Op straat bleven ze een tijdje stil, toen vroeg hij ineens, onvast van toon, met iets wanhopigs in zijn stem alsof hij tot spreken wordt gedwongen en niet echt wil en niet goed weet hoe: ‘Komt u vaak bij uw schoonzuster? Kent u elkaar goed?’ Ina bleef even stilstaan – in een lichtet, witte duizel zag ze als uit een diepte de

onvermoede waarheid van zijn gedachten en zijn terughoudendheid uit de weinige bijna onnozele woorden. Annie had over haar geroddeld, had haar belasterd, had van haar jeugdvriendje, van haar leven met Egbert, van de jongen van het feest en van Paul verteld. Annie wist alles – Ode zelf had het gezegd. Dat ze van iedereen alles weet en over iedereen kwaadspreekt. Ze werd bloedwarm en koud tegelijk terwijl ze met een geforceerd-luchtige stem zei: ‘Ik durf te wedden dat mijn lieve schoonzusje kwaad over mij heeft gesproken’. Ze had het gevoel dat haar geluk en leven afhing van zijn antwoord.

‘Onrustig geweten?’ Hij probeerde hij gekscherend, maar er klonk ernst en angst in zijn toon.

Het bloed schoot haar naar de slapen, ze ging op de vraag niet in’

‘Wie spreekt er kwaad over mij? En wat? Wat weten ze, wat beweren ze?’

‘Slaat het allemaal nergens op?’ Hij liet zijn lichtvoetigheid varen. Ze wilde uitval-
len, maar hij was eerder: ‘Ik had er eigenlijk niet over willen spreken – maar mis-
schien is het beter van wel.’

‘U had liever willen zwijgen en mee-lasteren.’ Haar stem schoot dreigend en heftig
uit, hij bloosde hevig en keek onthutst en boos maar bedwong een antwoord.

Ze keek hem aan, haar hart bonsde. Ze had expres die woorden, die ze niet meende,
op die toon gezegd om hem met haar heftigheid te laten schrikken en als vanzelf
te laten voelen, hoe de gedachte alleen al – dat hij haar afviel – haar buiten zichzelf
bracht en ze voelde dat er inderdaad precies gebeurde wat ze wilde: dat ze hem had
gekwetst en geveleid tegelijkertijd. En in hetzelfde ogenblik, in een bliksemsnelle
wisseling van vraag en antwoord, verwonderde ze zich over haar eigen bewustheid,
over haar dialoog en vroeg zich af hoe dat rijmen kon met haar oprechtheid en haar
ernst. Was dit alleen maar een spel? Ja – en met geluk als inzet. Zo voelde ze het,
zo moest ze het spelen. Onschuldig was ze, het verleden zou ze verloochenen, niet
alleen voor hem, vooral voor zichzelf. Het was als een ander die daden van toen had
bedreven, die woorden gesproken, die mensen gekend, zijzelf was ongerept en vrij
en maagdelijk en jong. Zo wilde ze in zijn ogen zijn en ze mocht het, want zo voelde
ze zich: oprecht en een onbeschreven blad: *tabula rasa*.

‘Er is natuurlijk geen sprake van mee-lasteren,’ zei hij, van de schrik bekomen, een-
voudig en zacht, ‘maar een man is zo gauw geveleid als een vrouw... – niet elke vrouw
natuurlijk... – aandacht aan hem schenkt en vriendelijk voor hem is. En als ze dan

jong, lief en geestig is en als hij haar dan ooit al eens ontmoette en nooit helemaal vergat...’ Ze dronk de woorden in en liet zich verdoven door hun zoetheid, ‘dan wil hij haar het liefst dadelijk op een voetstuk plaatsn. Zo is een man... Zo ben ik tenminste al kan ik het niet altijd uiten... Ik wil het ook niet altijd uiten... Als hij dan hoort dat hij misschien niet meer is dan een proefkonijntje, omdat zij misschien niet meer is dan...’

Hij zweeg, Ina was tot in haar hart bewogen. Ze liet alle boosheid en alle behaagzuchtig spelen varen.

‘Ik begrijp het precies,’ zei ze nederig en warm, ‘en ik wil me ook niet verontschuldigen – en als u niet wilt dan hoeft u mij ook niet te vertrouwen.’

Nu speel ik toch weer – ze ze tot zichzelf – want hij geeft mij zijn vertrouwen, dat ik zó vraag, of ik de vriendin van honderd mannen was geweest – en anders dan ik ben. Ook voelde ze, dat ze in alle eerbied en oprechtheid hunkerde naar dat vertrouwen als een levensbehoefte. En dat ze het waardig wilde zijn. En dat ze er dus uit alle macht voor knokken moest. Wan ze zijn velering en zijn vertrouwen niet, dan wilde ze ook niets anders van hem winnen, ze begeerde hem niet verliefd te maken. Alle liefde en alle vertrouwelijkheid waren toch één.

Hij antwoordde nog niet en ze liep snel ademend naast hem, alles stond nu onvast en wankel, het ging om erop of eronder en in het volgend ogenblik moest de beslissing vallen. Nu hij niets zei, moest zijzelf weer het zwijgen breken.

‘Ik heb nooit iets slechts gedaan,’ zei ze op goed geluk, met een voortdurend angstig besef van het gevaar waarin ze verkeerde, van een donker waarin ze ronddoolde nu elk woord net zo goed het verkeerde als het juiste kon zijn.

‘Natuurlijk niet,’ zei hij, blozend als voor haar.

‘En mijn man wist van alles wat ik deed,’ drong ze aan, tegelijk uitdagend en smekend, en vreesde dat dit nu wel de verkeerde woorden waren.

‘Van alles?’ vroeg hij bang en verbaasd.

‘Ja,’ zei ze vast; het was weer verkeerd, dit ogenblik had alleen tot eis hem te lokken en te winnen. Voor zichzelf – en om zijnentwil. Want ze wilde een blijde verrijking voor hem zijn.

‘Paul van Oord was niet goed genoeg voor je.’

Zij werd vuurrood – maar proefde toch de zoetheid van het eerste ‘je’, dat ze nog niet durfde en niet wilde terugzeggen.

‘Kent u hem? Er was niets tussen Paul van Oord en mij.’ – ‘Is niets niet wat erg weinig?’ – ‘Waarom was hij niet goed genoeg?’ – ‘Ik zei het verkeerd, u was te goed voor hem. Het is een lieve jongen met een goedaardig karakter, maar hij stelt zich met zoveel minder tevreden. Hij zal je natuurlijk wel gewaardeerd hebben, zolang hij u kende, daarvoor heeft hij wel verstand en smaak genoeg, maar je blijft toch een uit velen – en zoals hij al zijn vorige *liefdes*, zal ik maar zeggen, verloochende tegenover u, nietwaar? Zo zal hij u verloochenen tegenover uw opvolgster, heeft dat waarschijnlijk al gedaan. Dat is geen valsheid, hij doet het alleen om zijn nieuwe liefde te vleien en de illusie te geven, dat ze zijn eerste is, zijn eerste *ernstige*, iedereen wil toch die illusie koesteren en ik geloof eigenlijk dat hij het zich zelf het zó wijsmaakt, en het zelf zó graag wil dat hij er ten slotte zelf in gelooft en al het vorige als fletse, vervellende geschiedenissen voelt.’

Het was Ina, alsof ze over zichzelf hoorde spreken. Zij toch zou ook zonder aarzelen voor de lokkende glans van deze nieuwe delicatesere vriendschap de oude als onbeduidend verloochend hebben. Toch viel het haar zwaar om dit zonder bittere smaak van een man te horen.

‘Ik heb daar allemaal niet aan gedacht,’ erkende Ina bescheiden. ‘Ik was toen buiten en was melancholiek omdat mijn leven en werken geen doel meer had. Wie dat nooit lijfelijk heeft ervaren, kan het zich niet denken, dat verpletterende besef van doeleloosheid en zinledigheid. Van jezelf, en van de hele wereld, het universum. Denk het je maar eens in. Doel- en zinloos.’

Ze zweeg en peinsde, kalmer dan eerst. Ze voelde dat ze hem nader kwam. ‘Hetzelfde als dat uit de meisjesjaren? Het keldergewelf en de enge muren?’

‘Zoiets, niet in die mate huiveringwekkend, maar ook niet zo kortstondig – kleurlozer en langduriger.’

‘En dan is *liefde* de redding. Hield u van hem?’

‘Ik weet het niet, maar toen ik voelde, dat hij mij zocht – en ik zocht hem ook – dat we elkaar zochten viel mijn neerslachtigheid van mij af. Ik werd weer sterk, ik kon werken en vooral dit: ik zelf en het leven hadden weer zin. Het gaf niet zozeer *geluk* aan mijn leven, daarvoor waren er te veel moeilijkheden, maar het gaf realiteit aan mijn leven. Ik zou het zo willen zeggen, dat alles toen – zoals nu – met het gezicht naar mij toe stond en niet met de rug. Nu het voorbij is en hem niet meer zie, nu denk ik niet meer aan hem. Verklaren kan ik het niet, goedpraten wil ik het niet.’

‘En zo zal het nu altijd gaan?’ zei hij weifelend. ‘Dat weet ik niet, ik hoop het niet en ik geloof het niet. Toen ik hem pas kende, geloofde ik het ook niet. Het is toch ondenkbaar dat iemand bij aanvang het einde zou zien of erkennen. Het eigenaardige is dat het altijd naar eeuwigheid smaakt – alles dat liefde heet. Dat maakt het zo uitdagend, zo begeerlijk dat je er niet afblijven kunt, in het onzekere en lauwe en losse van alle verhoudingen en zelfs van mening en stemming en overtuiging.’

‘U heeft een andere vriendschap nodig dan hij geven kon – voor zover ik hem ken.’ Hij had zacht gesproken en haar niet aangekeken.

‘Dat heb ik ook,’ erkende ze op dezelfde toon.

Hij greep plotseling haar hand, een ogenblik maar – een schok tintelde haar door de leden. Weer had ze het gevoel dat dit gebeuren iets heel wonderlijks en bijzonders was...

‘Ik zal niet meer over hem spreken. Ik zal naar niets meer vragen.’ Het klonk zo bijzonder deemoedig.

‘En mij vertrouwen?’ Ze keek naar hem op, haar lippen wilden glimlachen, maar trilden, ze zag zijn gelaatstrekken door een waas, of haar leven van zijn antwoord afhing. ‘In mij geloven zoals een gelovige zijn God? Tegen de evidentie? Dat is het ware wezen van vertrouwen. Zonder wantrouwen is vertrouwen licht genoeg – maar tegen de onverklaarbare zekerheid, als een gelovige zijn God? Wil je zo in mij geloven? Een vertrouwen die voor de angst zo ondragelijk is... Zo onbestaanbaar...’

‘Ja.’

‘Zonder voorbehoud?’

‘Zonder voorbehoud.’

Gevoelens van triomf en verrukking bestormden haar en deden haar zillen – met de edelste wensen, de meest verheven voornemens, het nastreven zo waard, en de vervulling ineens weer zo zinvol, ja, onvermijdelijk is geworden. Het gevoel van lauwe doelloosheid, vage levensmoetheid was weg. Werken en levenslustig zijn, dat wilde ze. En hem behagen met wat ze was en kon.

Een kalmte sloeg in haar neer – een gevoel van eindeloze verruiming en verheugen.

Alle spanning was voorbij, het duizellichte gaan, het snelle ademen, het jachtige, de gespannen onrust, voorbij gegaan voor het rijk en wijdse geluk van de pas gewonnen zekerheid.

‘Ken je Monna Vanna?’

'Ja – ik las het jaren geleden.'

'Weet je nog... Haar thuiskomst... Dat haar man haar niet dadelijk voluit geloofde. Dat hij in zakelijke redeneringen vervalt, mogelijkheden wikt en weegt? Dat is het ondraaglijke voor haar, zo heb ik het altijd gevoeld. Hij had haar meteen moeten geloven. Ook al had hij het tegendeel gezien.'

'Ad absurdum,' zei hij glimlachend.

'Ad absurdum,' riep Ina – het klonk als een wapenkreet. 'Zo vraag ik het ook – en anders niet.'

Hij keek haar aan – hij was wit weggetrokken maar zijn ogen flonkerden – ze voelde dat ze hem nu zeker en blijvend had bekoord en voor zich gewonnen. Het oude bestaan en de oude zwakheid vielen van haar af – aan een toekomst dacht ze niet – hij, die *ad absurdum* in haar geloven wilde liep naast haar. Het was of ze altijd en alleen naar dát alleen altijd had uitgekeken en het leven zich in volkomen harmonie en plezante zorgeloosheid en stilte om haar heen vlijde, haar veilig omsloot, nu ze dát had verworven.

'Het regent,' zei ze plotseling verrast.

'Het regent al de hele tijd, sinds we de deur uitgingen bijna. Jij hebt niets gemerkt?'

'Had geen idee. Toen ik net even langs m'n voorhoofd streek, toen dacht ik wel even: 't is nat, maar verder...'

Hij lachte stil, Ina voelde dat ze hem gevlaid had.

Toen begon van uit de diepten onder haar vreugde, een gevoel van ontredning in haar op te groeien: Egbert en thuis!

'Ik moet naar huis,' zei ze kleintjes, 'wat zijn we ver.'

Hij bracht haar naar de dichtstbijzijnde tramhalte, ze beloofden elkaar dat ze schrijven zouden. Maar hoe dichters bij huis kwam, hoe meer haar vreugde werd verdronken door een grauwe angst voor wat zou komen... Het rustversturende, smadelijke ruziën. Maar Egbert was uitgegaan. Ze at samen met haar kind.

Dank zij de uitstekende opvoering in het „Burgtheater“ is „Monna Vanna“ te Weenen zó populair geworden, dat ze al overal op prentbriefkaarten te krijgen is en op het lied van het Süsser Mädli, dat men 's avonds in de restauraties en de „Weinstuben“ hoort Hedelen, nu wordt gezongen:

So g'wachsen wie a Tannort
Im schönen Weanerwald
So ist das Monna Vanner!
Die reizendste Gestalt.

We ontvingen de vertaling, die de heer Frans Nijssen van „Monna Vanna“ heeft gegeven. De heer Veldt gaf 't boekje uit.

Ziedaar een vertaling, op menige plaats zeer enthousiast geschreven, geheel in den Masterlied-geest, en zeer getrouw. Zulke goede gedeeltes zijn: Vanna's verrukking aan 't eind van 't tweede bedrijf, als zij in bevrijd Pisa de vreugdevuren branden ziet; Marco's begroeting van de uit Prinzivalle's tent terugkeerende Vanna.

Er is ook veel minder goeds in, 't Hollandsch van den heer Nijssen klinkt op verre na niet zoo onstoffelijk als Masterlied's prachtig Fransch. Maar de gevoelde, zeer goede gedeeltes, verzoenen daar toch mee.

De heer Veldt gaf 't boekje keurig uit.

ZE HADDEN WAAR GEERTJE BIJ WAS GERUZIED. Egbert was zoals gebruikelijk kalm gebleven, Ina was opvliegend geweest en had gehuild. Geertje zat vijandig in de stilte, met hard-glanzende ogen, strakke mond, boos-rode wangen. Ina voelde haar solidariteit met haar broer en dat ze alletwee op hun eigen manier tegen haar waren. Het maakte haar droevig en benauwd. Ze had graag die sfeer van gespannen vijandige stilte met vriendelijkheid willen doorbreken om de illusie van eendrachtig en vredig samenzijn op te houden. In schuldbesef gedompeld erkende ze haar rol in de ordeverstoring maar durfde het niet. Ze had het al te vaak gedaan. Egbert nam haar grieven en klachten nooit serieus en nog steeds beschouwde hij haar als een lastig kind dat vanzelf wel weer bijdraagt. ‘Nog een kopje koffie, Geertje?’ ‘Dank je, ik moet zo meteen gaan, ik heb nog twee lessen vanmiddag.’ Het klonk afgemeten hard. ‘Ik moet ook weg, naar Ode; Jozefien logeert daar en ik heb haar nog niet gesproken.’ ‘Kan ze niet hier komen?’ vroeg Egbert rustig en onderkoeld. ‘Niet met dit weer.’

Het sneeuwde buiten – alweer winter. Zoveel winters al. Wat was ze rusteloos en bangig – wat zat Egbert daar onaangedaan, Geertje vijandig en hard – wat bleef er over van leven en geluk met de winterkou buiten en kille vijandigheid binnen?

Het was onverdraaglijk en haar schuld.

Waarom noemde Egbert haar de laatste tijd altijd mens dat onpersoonlijke, hatelijke onverdraagzame woord? ‘Mens, je raaskalt,’ had hij geantwoord toen ze hem vertelde dat hij haar onderdrukte. Maar raaskalde ze dan werkelijk? Had hij dan niet gedreigd Paul van Oord te schrijven? Had hij haar ooit een woord van opheldering en uitleg gegund behalve in schimpscheuten omgeven met voorbeelden uit het verleden? En met Ramonda... Dat hij haar vrijgelaten had... En hoe rijkelijk had hij die vrijheid in hoon en zijdelings verwijt teruggeïnd! Bij elke klacht, elke vraag, elk verzoek om iets van zijn koude onverschilligheid te laten varen, belangstelling tonen

waardering uiten, geen ander uitsluitsel dan: ‘Je hebt nu toch een ander’. En dan zij: ‘Maar ik wil het zo graag van jou!’ En dan hij: ‘Je kan wel zoveel willen’ of zoiets dergelijks. Dan zat ze vast, dan was ze uitgepraat, dan was elke poging platgewalst, wist ze niets meer te zeggen bleef met een onvoldaan gevoel achter. Nooit, nooit, nooit

een poging, een goedbedoelde poging om samen tot overeenstemming te komen... Een weg te vinden... Nooit iets anders terugkrijgen dan buien van vage, halfslachtige goeiigheid, een constante afwijzende ironisch-eloquentie zonder enige hogere kracht, geen diepere behoefte dan oppervlakkige snedige manoeuvres – zonder tegenspraak te dulden.

En toch... Geertje staat aan zijn kant. De hele wereld is op zijn hand en heeft met hem te doen... Die zachtzinnige bedaarde man met zijn frivole en fladderzieke vrouw. Hij laat het zich aanleunen. Al vertelde ze Geertje nog een keer wat ze net had gezegd terwijl haar tranen uit de ogen stroomden, van zijn gebrek aan aandacht, geestdrift en warmte. Zijn koude afstandelijkheid, spot, kil en scherp als snijdende hagel, zijn machtsmisbruik soms. Al was Geertje getuige, nog zou ze het niet geloven. Of ze zou het wegstrepen tegen dat waar zij zich op blind staarde, waar iedereen zich blind op staarde: dat zij ontrouw was, een *flirt* omdat ze vrienden had. Woog dat echt het zwaarst? Het moest haast wel als iedereen het zo voelde. Diep in haar hart voelde zij het soms zo ook. Door frustrerende onmacht, haar gevoel niet serieus te worden genomen, kon zij in de boosheid van haar verweer voor geen millimeter toegeven dat zij tegen al haar redenen, verlangens en behoeftes in trouw had moeten blijven. Ook nu beslopen haar weer die oude twijfels, die de afglans van de twijfel van anderen was. Het zelfverwijt, uit de verwijten van anderen gedestilleerd, maakten haar zwak en wankel en woelden medelijden met Egbert in haar los, die ze wilde, maar ook weer niet wilde en door haar trots niet kon en durfde te uiten.

Geertje was opgestaan om te gaan – ze mopperde over de koude, de smeltende sneeuw en de lange loopafstand.

‘Wil je mijn overschoenen?’ bood Ina aan, met een vaag verlangen iets goed te maken; al zwaarder schuldig voelde zij zich nu.

‘O, dankje, mijn schoenen zijn dicht genoeg.’

‘Ik moet ook gaan, Egbert.’

‘Ga je gang.’

‘Kan ik nog iets zeggen tegen Jozefien, zal ik haar te eten vragen?’

‘Goed – maar liever niet deze week. Spreek maar een dag af in de volgende.’

Geertje stelde niet voor om samen met Ina te vertrekken omdat hun route een groot stuk hetzelfde was. Ze vertrok na haar afscheid hartelijker dan gewoonlijk tegenover Egbert en koeler dan gewoonlijk tegenover Ina.

Ina liep alleen en gedachteloos door de vale, smeltende sneeuw in de gure wind naar het huis van haar broer. Ze was terneergeslagen, moe, lusteloos en afgestompt alsof alle leven uit en rondom haar was weggevloeid. Ze voelde alleen onbehaaglijke kou. Zo arriveerde ze bij Annie's huis. Rondom de rode haard zag ze Annie samen met Mary Rutgers en Coby van 't Hoff, die na Gerda's huwelijk met Erik bij haar familie hoorde, veel met haar omging, en nu meegekomen was om Jozefien, de oude vriendin, te verwelkomen. Jozefien rustte als elke namiddag en was nog niet beneden. Ina schrok bij binnenkomst. Ze had Coby en Mary in jaren niet gesproken, ze waren ruziënd uit elkaar gegaan. De onverwachte confrontatie bracht vergane tijden, schokkende, verwarrende herinneringen tot leven. Vlak daarna ging haar hart naar de warmte van het samenzijn uit. Nu zag ze vooral hun gemeenschap waarin ze zo graag opgenomen wilde worden – zonder rancune en oud zeer.

Geen van drieën kwam haar tegemoet, stak een uitnodigende hand naar haar uit in woord of gebaar – alsof ze zich verbaasden dat ze überhaupt nog durfde te komen. Hun houding gaf haar een gevoel van verlegenheid, dat haar komst als onbeschaamd en aanmatigend werd ervaren. – 'Ik kom voor Jozefien' stamelde ze alsof zij zich moest verontschuldigen, 'ik moet haar iets vragen.'

'Ze zal wel zo komen,' zei Annie stug met een kleur om het pijnlijke en onaangename van de situatie, 'trek je jas even uit. Je maakt de stoel nat en vlekkerig met je druipende jas.'

Ina's lippen trilden. Haastig als een betrapt kind trok ze haar natte jas uit. Ze was het liefst meteen vertrokken, bang dat ze zou moeten huilen, maar het ging niet meer. Toen ze binnenkwam, zag ze de drie bij de haard opgewekt kletsen. Nu zwegen ze. Zij had hun samenzijn verstoord, hun genoegens verjaagd en voelde weer die benauwende druk om schuld te bekennen, genade vragen, allerlei kwaad weer goed te maken en tegen elke prijs de vrede en het evenwicht te herstellen. Maar ze hield zich in en zweeg. Buiten de kring ging ze zitten en nam een boek. Tot haar opluchting werd het gesprek rondom het haardvuur weer opgepakt en Ina begreep dat Coby net tot schoolarts was benoemd. Zou ze haar gelukwensen? Zou Coby dan

weer goed met haar willen zijn en niet zou koud en vijandig naar haar kijken? Maar ze deinsde terug voor een smadelijke afgang die ze bij voorbaat al voelde aankomen. Ze haatte zichzelf om haar lafhartig verlangen om met vleiende woordjes mensen, die haar niet genegen wilden zijn, tot genegenheid te bewegen.

‘Wat een geluk dat Erik zulke goede relaties heeft,’ vond Annie, ‘maakt dat nog wat uit? En hou je nog wat vrije tijd over? En waren er veel sollicitanten?’

‘Best wel, maar de meesten kwamen niet in aanmerking. Het ging eigenlijk alleen tussen Nelly Keyzer en mij – zij had wel enige raadsleden op haar hand – ze heeft het blijkbaar nogal nodig, ze moet voor een moeder en een zenuwzieke zuster zorgen. Uiteindelijk waren er toch meer die mij wilden.’

Ze zweeg even en vervolgde daarna met een kort, schamper lachje: ‘Ja, en stel je voor – nu is ze boos op mij! Ze komt niet meer bij me langs, groet me nauwelijks op straat. Is het niet intens belachelijk? Ik geloof dat ze had verwacht dat ik mij zou terugtrekken om haar. Wat een gedachte, alsof er filantropie aan te pas komt in zuiver zakelijke kwesties. Als ze mij vijfentwintig gulden vraagt, zal ik dat heus niet weigeren, maar zoiets – het is te belachelijk voor woorden. Iedereen vindt zichzelf toch het belangrijkste.’ – ‘Natuurlijk,’ beaamde Annie.

‘Hoe komt ze op het idee,’ liep Mary zich warm. ‘Zo dom, dat verwarren van persoonlijke en zakelijke kwesties. En idioot veeleisend. Herman vertelde laatst ook iets van een jong curator, een kennis van hem die er bij een faillissement zo lelijk was ingetrapt, ook aldoor dat speculeren op zijn teerhartigheid.’ Ze wilde vertellen, maar het dienstmeisje opende de deur en meldde bedeesd dat de dame, die er al meer geweest was, in de vestibule wachtte. Mevrouw had haar besteld, zei ze.

‘Ach, dat is waar ook,’ zei Annie wrevelig, half tot zichzelf, ‘die protégé’s van Ode altijd. Het is een...’ Maar voordat ze verdere uitleg gaf, wendde ze zich tot het meisje. ‘Geef die dame het pak dat in de eetkamer klaar ligt.’ Het meisje vertrok.

‘Wat is er?’ vroeg Mary nieuwsgierig.

‘Een patiënt van Ode,’ zei Annie koud, schouderophalend, ‘altijd datzelfde sentimentele gezeur. Als je zó moet beginnen, zat je in minder dan geen tijd zelf op straat. Een arme schilder – een van die zogenaamde artiesten, te lui om een vak te leren en liever op een andermans zak teren. Omdat Ode zo zeurde over een paar jurken die boven hingen en die ik toch niet meer droeg – over een paar maanden had ik ze misschien weer wel willen dragen – heb ik haar maar hier laten komen, de vrouw van die schilder, begrijp je. Maar mijn paarse, je weet wel, die zware dichte stof met dat kantstuk, die heb ik er, stilletjes weer uitgehaald, om Ode had ik die er bijgedaan, ik laat die voor Daatje vermaken voor haar Sint-Nikolaas. Mannen als Ode zijn zo onpraktisch – je moet ze soms tegenwerken in hun eigen belang – en dit soort halve artiesten zijn

toch geen behoorlijke kleren waard. Nu heeft ze de grijslakense en wat ondergoed, schoenen en kousen, een oude deken, mooi genoeg. En op Daatje heb ik tenminste contrôle, dat ze er behoorlijk op past.'

'Gerda is ook zo roekeloos met weggeven,' zei Mary, 'geven is goed, maar je moet het doen met verstand. Onze vroegere meid – ze had al jaren gediend bij Hermans moeder en toen bij ons en nu is ze weduwe met acht kinderen – die mag elke maand zes gulden bij ons komen halen. Maar ik moet precies weten hoe zij die besteedt, tot de laatste cent en ze weet, als ze mij voorligt of als ik iets merk van pronk of van snoep of van uitgaan, dan is het meteen uit. Af en toe ga ik erheen tegen etenstijd, en dan kijk ik wat ze haar kinderen geeft, bruin brood en bonen, want daar kan je die mensen bijna niet toe krijgen, ze bezuinigen liever de hele week voor een stukje vlees op zondag, maar de mijne weet precies, waar ze aan toe is.'

Het gesprek ging verder. Ina voor het raam gebogen over haar boek met brandende ogen de besneeuwde tuin instarend, voelde zich wanhopig en was het meer dan zat. Alles om haar heen, alles wat gezegd werd, de mensen en hun gedachten stonden zo haaks op haar eigen levensbeschouwing, besmeurden de glans en de waarde van het leven alsof het in benauwenis tezamen klonterde en elke diepere zin ontnam en dat elke droom van schoonheid bedorven was en vals. Weg was de wens om in hun samenzijn opgenomen te worden, ze voelde alleen tegenzin. Ze klapte haar boek dicht en smakte het naast zich op tafel.

'Wat bezielt je?' vroeg Annie.

'Niets,' antwoordde ze, 'maar ik ga liever naar huis. Ik kwam alleen om Jozefien te eten te vragen en dat kun jij eigenlijk ook wel even doen.'

Maar net kwam Jozefien binnen, ze liep blij op Ina af en kuste haar. Ze was slapper en smaller dan vroeger met haar blauwe ogen, een verflinst, ouwelijk kind.

'Ga je nu net weg, nu ik binnenkom?'

'O ik kan hier prima gemist worden hoor,' zei Ina snel en hoog en terwijl ze sprak voelde ze dat ze niet slim bezig was door haar teleurstelling te laten blijken, haar

zwakheid en haar hartsbehoefte te tonen aan hen die daar als altijd weer misbruik van zouden maken. Toch sprak ze door, met moeite om de zenuwtrekjes om haar mond te bedwingen: 'Ik heb het bij de geachte aanwezigen hier blijkbaar voor heden en hiernamaals verbruid. Kijk maar eens naar die welwillende gezichten.'

Jozefien staarde hulpeloos vragend van de een naar de ander.

‘Ina deed beter als ze haar mond hield en ons de bek niet openbreekt,’ zei Annie kwaad. ‘Als Ina zo’n behoefte aan openhartigheid heeft en als ze met alle geweld wil dat jij weet waarom wij haar zo vriendelijk ontvangen, vraag haar dan maar eens, waarom Caroline Ramondt hier de laatste maanden iedere keer heeft zitten huilen, waarom ze met haar kinderen heeft willen verhuizen, waarom...’

‘Die?’ riep Ina, trillend van drift, ‘kan die nog huilen? Dat is een ontdekking! Tranen uit dat stuk ongere brood? Dat had ik wel eens willen zien!’

‘Je verbeeldt je, geloof ik, dat je heel wat meer bent dan mevrouw Ramondt, omdat je haar man verliefd op je hebt gemaakt met je opdringerige kunsten. Een armzalig klein handigheidje beste kind, dat iedere vrouw wel kan waar een fatsoenlijke vrouw zich

dood voor zou schamen.’

‘Denk je werkelijk?’ hoonde Ina met een blik op Mary en die krengerige Coby, ‘dat iedere vrouw dat kan?’

Coby werd knalrood.

‘Weet je, wat ik jou vind – met al je mooie praatjes die ik nog van vroeger ken – zal ik je dat nu eens eerlijk zeggen: je bent een wanstaltige gemene egoïst. Wat je tegenover je eigen man doet, die je ongelukkig maakt, die je belachelijk maakt – dat moet je zelf weten en hoe je het voor je kind verantwoordt, is ook je eigen zaak. Maar dat je een andere vrouw haar man afpikt en helemaal aan het geluk van die ander denkt, dat vind ik zo egoïstisch van je dat ik niet naar je kan kijken zonder van je te walgen!’

‘Precies’, zei Mary, sarrend kalm, ‘ze denkt aan niemand – niet aan Ramondt die bij zijn eigen vrouw en kinderen hoort, niet aan Caroline – niet aan haar man, op wie ze o zo vreselijk verliefd is geweest dat ze er iedereen mee ergerde moest, niet aan haar kind, niet aan Ramondt’s kinderen, ze denkt alleen aan zichzelf, bah!’

Jozefien stond er hulpeloos bij, ondervragend met de ogen, Ina trilde zo heftig dat ze bijna niet rechtop kon blijven staan. Ze had nog steeds geen repliek.

‘Zelfbeheersing,’ beleerde Annie. ‘Dát mist Ina! Iedereen zonder discipline veracht ik.’

‘Nou, ik geloof ik dat ik het hiermee voorlopig wel doen kan,’ zei Ina, uiterlijk kalm-spottend. Haar mond was krampig-vertrokken en haar voorhoofd deed pijn door de spanningen van haar woede.

‘Jullie hebben me daar met z’n allen aardig in kaart gebracht. Egoïst, geen zelfbe-

heersing, wreed, wat was er nog meer? Coby zal niet veel moeite hebben, medisch bedoel ik, als psychiater bedoel ik godbetert – met de juiste diagnose voor mij te vinden. Kom, kind, denk er nog eens over na.’

‘Dat hoef ik niet,’ zei Coby, nog kwaad over Ina’s sarcastische opmerking, ‘je bent een erotomaan.’

‘O...’ proestte Annie. ‘hoe durf je!’

Ina keek Coby aan, ze voelde dat haar ogen flikkereden als die van een waanzinnige – ze was grauwbleek, haar hele gezicht vertrok als in zenuwkramp, maar Coby, koud en sterk, weerstond haar blik zonder de ogen neer te slaan.

‘Toe, stel je niet aan,’ kapittelede ze smalend. ‘Wou je mij bang maken met een paar grote ogen?’

‘Pas op dat ze je niet aanvliegt,’ lachte Annie. ‘Daar had ze als kind een heel aardig handje van.’

Ina voelde tot haar onuitsprekelijke opruchting, dat de boosheid wegtrok. Al het hete, klevende viel van haar af en liet haar koud. Ze zouden haar niet langer zwak, ze zouden haar niet in tranen zien. Ze bracht Jozefien met Egberts groeten zijn uitnodiging over en zonder nog iets te zeggen verliet ze het huis.

In het huis had zij zich ingehouden, nauwelijks had ze de deur achter zich dichtgetrokken of ze rende het koude sneeuwpad over door de tuin, haar keel vol versmoorde snikken, haar hart jammerend in wanhoop tot ze bij het hek in Ode’s armen liep. Hij vroeg haar verschrikt wat haar mankeerde en wilde haar met zich mee terug het huis brengen maar ze verzette zich heftig.

‘Nooit meer Ode – nooit meer kom ik in je huis – als je mij wilt zien, kom dan bij mij. Als je mij tenminste niet zo laag en gemeen vindt als de anderen mij vinden. Vind jij dat ook, Ode?’

‘Waarom vraag je mij naar de bekende weg? Dat ze over je spreken als over een slechte vrouw, als over een vrouw zonder fatsoen en zonder gevoel vind ik ellendig, voor Egbert – hij is toch een prima kerel, nietwaar? – en voor jou ook.’

‘Spreek er niet over,’ smeekte Ina gesmoord met neergeslagen ogen. ‘Ik kan het niet aanhoren. Ik vraag wat jij van me vindt. Vind jij mij slecht, vind jij mij minder dan je vrouw, dan Annie?’

‘Kindje, kindje, wat maak jij je eigen leven moeilijk – en jezelf godverlaten.’

Ze stonden vlak bij elkaar voor het tuinhek onder de bleke sneeuwhemel.

Hij legde zijn arm om haar schouders, zijn ogen stonden vol tranen.

‘Jij zou toch ook wel niet, als je mijn broer niet was, graag met mij getrouwd willen zijn!’ probeerde ze te grappen. Hij ging er niet op in.

‘Je bent moeilijk, Ina – maar soms, soms denk ik, dat ik om alles in de wereld getrouwd zou willen zijn met een vrouw, die op haar minst in staat was om van iemand te houden, om lief te hebben – al was ik het dan niet altijd in de eerste plaats,’ een soort snikkende zucht sprong vanuit zijn borst naar boven, zijn mond stond droevig, hij tuurde peinzend in de verte en leek Ina even vergeten.

Bij haar had het zelfmedelijden op slag plaatsgemaakt voor een zuiver medeleven met hem. Het had haar van de prangende, hartverscheurende razernij verlost. Het was of ze in zijn verdriet haar eigen ellende had overgebracht en kwijt was. Toen ze afscheid van elkaar hadden genomen, voelde ze zich verlost, verheven en begrepen; haar sarcastische wraakengelen waren gevlucht. Terwijl ze de weg insloeg richting haar huis trok die kortstondige, zachte vervoering weer uit haar weg. Knellend snoerde het gekrenkte Zelf zich om haar heen. Nu, weer alleen met dat Zelf, kwam de gedachte aan wat in het huis van haar broer was voorgevallen opnieuw naar boven. Ze dacht aan wat Coby haar in het gezicht had gespuwd... *liefdesrazernij*... Het raakte als een gifpunt haar ziel... klonk zo onverdraaglijk vernederend. Het stootte haar uit de gemeenschap van gezonde waardige mensen naar een kring van griezelig-zieke ontaarde minderwaardigen. Maar had Coby gelijk? Hadden ze allemaal gelijk? Was ze ontaard en gedegeneerd?

De zomer lag achter haar. Wat was er geworden van de glanzende verwachtingen, de dromen, de bovenaardse vervoering? Vernield en verdreven, uiteengevallen in kwellingen en beproevingen.

Egberts meedogenloze spot, het dagelijkse gevolg die zij voor haar *vrijheid* moest incasseren, waaronder ze verkrampte van ondragelijk schuldgevoel. En Ramondt's huiselijke klachten, de ruzies en tranen van zijn vrouw Caroline, haar dreiging, dat ze met de kinderen vertrekken zou en hem alleen laten... Zijn voortdurende angst om samen met haar te worden gezien – en zij hem dan verweet omdat al dat steelse en stiekeme haar van de laatste illusie van verheffing en heerlijkheid beroofde. En zijn verlegen schuldgevoel tegenover Egbert... Alles bij elkaar was het een dagelijkse misère, een afmattende marteling waarin elke droom verloren ging en waarin ze alletwee elkaar moeizaam staande hadden gehouden... om het scheiden – dat nood-

zakelijk werd nu Caroline hem voor de keus had gesteld óf met hem, óf zonder hem te verhuizen – nog een laatste glorie van zelfopofferende allure en verdriet te geven – maar alletwee heimelijk blij met het verlossende einde.

Het was een nederlaag geweest – niet alleen tegenover een slechtgezinde, ongastvrije wereld – ook tegenover zichzelf. Was het niet eigenlijk haar eigen gevoel dat in de werkelijkheid geen stand hield omdat het uit te broze dromen opgebouwd geen eigen werkelijkheid in zich droeg? Zo heftig en alles omvattend en machtig en tragisch-opgehemeld het in haar opstond. Het kon toch het leven niet aan, het licht niet verdragen. Waarom was ze niet tevreden geweest met die extase, die weliswaar door hem was opgewekt maar die heider persoonlijkheid verre te boven ging... Zich met die bron van werkkraft en berusting genoeg genomen?

Het was dat die bovenpersoonlijke vervoering tegelijk en onafwendbaar zoveel brandend verlangen en verdriet, pijnlijk ongeduld en hunkerken om met hem te zijn met zich meebracht. Een eenheidsverlangen dat boven hem uitgetild, zich om hem heen wilde kristalliseren en een week een jaar liet duren, een etmaal eindeloos en een uur zo ondragelijk lang, waardoor de glorie van het zuivere gevoel verduisterde en er niets van een blijde uitkomst overbleef, dat haar alles deed vergeten, voorzichtigheid en overleg onder haar voeten vertrapte, de wereld blind en koppig uitdaagde tot alles en iedereen schoon genoeg van haar kreeg en het noodlot zich aankondigde...

Haar denken vervloede tot zwak gemijmer, haar geest was doodop van de laatste maanden, bleekdronken door het vruchteloos rondtollen in dezelfde gedachte-rondjes, in dezelfde cirkeltjes van twijfel en vertwijfeling... Ze wist niet meer wat ze verwachtte en loopre, geeneens of ze nog wel wensen en verlangens had, niet voor later en niet voor nu. Ze kwam bij de buitenrand van de stad langs een half-landelijke café tje met een glasveranda en kreeg opeens zin om naar binnen te gaan, in haar eentje wat uit te rusten en tot bezinning te komen. Ze had daar weleens met Egbert gezeten. Was een bladstille herfstmiddag, de zon scheen met wind door de bomen, die levensmoe hun laatste bladeren strooiden, dromerig en gelukkig hadden haar ogen naar de blauwen rook van zijn sigaar gestaard terwijl haar hoofd tegen zijn schouder lag.

Nu stond de grauwe gevel onbedekt en kantig tegen de grijze lucht, in de tuin lag alles verdord en rot als om nooit weer tot leven te komen. Binnen was warmte en ze zette zich aan de bruine tafel in de hoek waar ze met Egbert zes jaar geleden had

gegeten. Ze zat stil, haar ogen staaarden het venster uit en het was alsof geluidloos een golf van tranen hoog en hoger rees, haar hart opstuwend tegen haar keel. Tranen van weemoed, onzekerheid en eenzaamheid, van onverklaarbaar verlangen, ongrijpbare grenzeloze niet te benoemen droefheid – dan zonk de golf weer en vervlakte tot een grijze zee van lichtloze verwondering. Waarom was het zo gelopen, hoe wonderlijk en ondoorgrondelijk was het leven, haar leven – elk leven. Het leek zo klankloos en mat, zo uitzichtloos, zonder vertroosting, langzaam verpletterend met eeuwig om de eigen as wentelende zinledigheid.

Plotseling ving haar starende blik de gestalten van twee mensen die over het besneeuwde pad aangesneld kwamen – een man en een vrouw in vrijetijdskleding, in haar dolend en verzwakt bewustzijn gloorde een herinnering. Nadat hij haar lachend met een zwaaiende arm had toegegroet herkende ze Paul van Oord.

Hij overlegde een oogwenk fluisterend met zijn gezellin. Ina zag haar over haar schouder heen kijken – toen kwamen ze samen naar haar toe. Paul drukte haar hand en vroeg onbevangen hoe het ging en met het man en kind. Hij stelde haar voor aan zijn glimlachende vriendin, en vertelde dat ze een ongevalletje met de auto was overkomen dat nu door de chauffeur werd hersteld. Het liefst zou hij bij de auto blijven en was nu blij dat hij in Ina gezelschap voor zijn vriendin had gevonden, als Ina daar geen bezwaar tegen had. Dit laatste zei hij met een luchtig zelfverzekerd lachje, overtuigd dat het tegendeel vanzelf sprak.

Even bleven ze met hun drieën zitten, toen stond Paul op en Ina bleef met de vreemde alleen. Zij had bij het voorstellen *mevrouw* verstaan – haar opvolgster was dus een getrouwde vrouw, ze was in het gezelschap dat bij haar paste, ze had geen reden om jaloers te zijn. Zij had een opgemaakt en gepoederd poppengezicht met kleine ogen, aangezette wenkbrouwen, was opzichtig gekleed en opgestoken haar. Ze droeg onder haar openhangende bontmantel een kanten blouse, ringen aan de lange, dunne vingers – een witte orchidee was op haar mouw gestoken. Zolang Paul op het tuinpad en daarna op de weg zichtbaar bleef, keek ze hem na met knikjes, lachjes en kushandjes en ondertussen staaarde Ina in het poppengezicht en naar de orchideeën en voelde zich verward en verbijsterd en wist niet wat ze zeggen moest. Maar de ander begon meteen en verward over Paul te spreken. Hoe aardig hij was, hoe geestig, bereisd, hoe goed hij zich kleepte en dat ze hem nu drie maanden kende en dat ze samen een heerlijke tijd hadden. Haar man merkte niets. Paul kon zich zo

verrukkelijk in plooi houden bij haar thuis of in vreemd gezelschap. Ze zou ook wel zorgen, dat het heel lang duurde want je bent maar een keer jong, en de mannen namen het er net zo goed van. Zij vatte het leven heel modern op.

Zij moest niets hebben van de ouderwetse dubbele moraal. De vrouwen hadden evenveel recht om zich uit te leven als de mannen. Paul zei dat ook en ze was het volkomen met hem eens.

‘U bent het toch ook met mij eens, nietwaar? U hebt Paul toch gekend, voordat ik hem ontmoette? Hebt u hem lang gekend?’

‘Niet zo heel lang,’ ze wist amper wat ze zei, haar mond was dor, strak staarde ze het raam uit.

‘Kom, nee, u hoeft niet jaloeus zijn,’ zei de ander beschermend of ze ineens de oorzaak van Ina’s verlegenheid begreep, ze boog zich naar Ina over en legde de hand op haar arm. ‘Ik begrijp er alles van. U moet het leven vooral niet te zwaar opnemen! Paul is een lieve boy – maar geen man in de hete wereld is het toch waard dat een vrouw om hem treurt.’ Ze lachte, geheel van zichzelf vervuld en praatte verder. Toen ze merkte dat Ina nauwelijks antwoordde, zweeg ze spiedend en bukte zich naar het raam. De hoge, donkere auto schoof zacht-glijdend door de sneeuw langzaam dichterbij. Paul sprong er uit en kwam lachend, vlug, met een groetende zwaai het pad over.

‘Het is sneller klaar dan ik dacht,’ riep hij ze al tegemoet, en ging weer zitten, ‘en hoe hebben jullie het gehad, kinderen? Prettig samen gepraat, niet gekibbeld?’ Hij strekte naar weerskanten lachend de armen uit en kniep ze beiden tegelijk in de wang. – Ina trok snel haar hoofd terug.

‘Toe, laat dat,’ zei ze gesmoord, vechtend tegen tranen. Hij zette verbaasde ogen op. ‘Wat een knuisje-roer-me-niet ben jij geworden! Blijven we hier nog, of zullen we Ina even in de auto thuisbrengen?’

Ze sprong op. ‘Dank je, ik ga liever alleen.’

De andere vrouw boog zich naar Paul over en trok hem even aan het oor. Haar lachje en haar stem klonken scherp.

‘Je bent onhandig geweest, boy! Je hebt mevrouw in verkeerd gezelschap gebracht!’

‘Verbeeld-jel!’ mompelde hij en keek verbaasd naar Ina op. Ze knikte kort en liep naar buiten, de sneeuw en schemer tegemoet.

WEER WAS INA IN VERWARRING EN DOOR DE HUISELIJKE SPANNING OPGE-
 JAAGD BIJ EGBERT WEGGEVLUCHT. Weer had hij haar – na die avond met
 Van Oord en zijn vriendin – bij zich genomen. Ze had gehuild en haar hart gelucht.
 Hij had haar getroost als een kind, een glas water gegeven en laten beloven dat het
 nu voor goed met de malligheid uit zou zijn. Hij was toch – suste hij voor de grap – de
 allerbeste man voor haar? Wat wenste ze meer dan zo'n trouwe echtgenoot? En die
 avond – na een dag vol narigheid, onvrede, verwarring en misverstand – die avond
 in het beschutte warme huis had ze zich weer veilig en gelukkig bij hem gevoeld, al-
 les beloofd, alles toegezegd en zich laten sussen en goedig beknorren om haar flaters
 en onnadenkendheid.

Diezelfde nacht – wakker, het zoete vredesgevoel geluwd – be kroop haar al het voor-
 gevoel van wat ze aan vrede won, onherroepelijk verloor: alle aanspraak op achting
 en ontzag van Egberts kant. De verhoudingen stonden van nu af vast in haar nadeel.
 Ze was teruggeduwd en verslagen, ze had verloren en moest berusten in vrede met
 vernederende voorwaarden. Nu was hij voor altijd de sterke zekere zelfbewuste man,
 verheven boven de wereld en haar verzoeken. Hij de baas – zij het zwakke kind,
 onstabiel, zonder karakter dat overal en van iedereen de dupe werd. De ruwe con-
 touren van de feiten schenen hem gelijk te geven. Zij hoefde ook niet meer te hopen
 ooit nog ergens aanspraak op te kunnen maken – laat staan op aandacht of respect
 van zijn kant.

Zó had ze het die rusteloze nacht aangevoeld: een rillerige afkeer die het weldadige
 vredesgevoel verdrong en een Egbert die ze bijna haatte om zijn superieure *force*
majeure. En zo geschiedde.

Die winter leefde ze onder een gestaag-voelbare druk. Ze had in hulpeloze verwar-
 ring schuld bekend, zwakheid beleden, onnadenkendheid opgebiecht en het boete-
 kleed aangetrokken. Ze mocht nu rustig, opgewekt en tevreden zijn, haar gesprek-
 ken beperken tot huiselijke aangelegenheden, zijn plompverloren beweringen, zijn
 onstuitbare minachting voor menselijke drijfveren, mallotig idealisme, vastge-
 roeste nonsens, op halfgare filosofen, krachteloze poëten en slappe dominees, over
 zich heen laten gaan. Over haar werk alleen zakelijk spreken als een beroep, vermij-
 den wat overdreven, hoogdravend of abstract scheen, gevoelsuitingen smoren – alleen
 dan bleef hij vriendelijk en welwillend.

Ina ervoer zijn beste welwillendheid als smakeloos water en onsmakelijk als onbelegd oud brood. Er hoefde maar dít te gebeuren, een bui van somber ongeduld of geprikkeld omdat lezen benauwde en 't werk niet opschoot... Eén kritisch woord, onwelgevallige opmerking en het was weer met de vriendelijkheid en welwillendheid gedaan. Minder dan ooit was hij toegankelijk voor haar redenen; alle kritiek op zijn denken en zijn doen was uit den boze.

Niets wekte zijn spotlust sterker op dan wanneer hij haar niet begreep. Gedecideerd en volkomen overtuigd van het tegendeel weigerde hij elke toelichting met zijn gebruikelijke uitvlucht: dat hij niet verkoos om door haar, als 't haar uitkwam, geëxamineerd te worden. Hij zou haar die uitsenning weleens geven in zijn eigen tijd – nooit kwam hij er op terug.

Ina werkt weinig die winter, ze las wel veel maar vaak verveelde zij zich, vooral 's-avonds. In het begin van het jaar hadden ze nieuwe burens gekregen: een jong stel, beiden broodmager en allebei onderwijzers – hij bezat een akte voor middelbaar onderwijs en deed moeite voor een plaats als leraar. Ze waren beiden socialist en verder van een zuinige, droge ingetogen aard, alleen loskomend in het schelden op de gulzige bourgeoisie en de onrechtvaardigheden in de huidige maatschappij. Egbert deed daar trouw aan mee en die Ina niet weerspreken wilde of kon – hoe onsympathiek ze, zowel het paar als de gesprekken, het overigens vond. Als vanzelf waren de bezoeken over en weer tot een gewoonte geworden. Ze tutoyeerden elkaar, er werd nu en dan over politiek gesproken maar meestal kaartten ze en ten slotte werd er op Egberts voorstel een vast kaartavond ingesteld. Dat zou, vond hij, een allergechikste afleiding voor Ina wezen! Een mens kon toch niet voortdurend lezen en werken – de boog kon niet altijd gespannen zijn!

Ina wist niet wat ze er van vinden moest – of ze het leuk vond of niet ze had nooit kaart gespeeld en voelde er van nature weinig voor maar wilde Egberts genoeg niet bederven. Zo zat ze een tijdlang elke zaterdagavond met de kaarten in de hand en merkte dat ze zich dan niet verveelde en dat dan niet die vreemde, ijle leegte haar hoofd binnensloep alsof de doelloosheid van het leven haar zou verpletteren.

Lang duurde het kaarten niet. Na een paar maanden kreeg de buurman een benoeming als leraar in een provinciestad en moesten ze verhuizen. Ze kwamen afscheid nemen en toonden zich die avond bijzonder opgewekt en ongewoon monter: de vrouw, die wat hardhorend was, had vriendenraad opgevolgd, zich voor dat euvel

om lichaamsgebreken laten afkeuren en ontslaan en daardoor onverwachtst recht op pensioen gekregen! Driehonderd gulden jaarlijks! Hun huishuur bijna! Nooit had Ina het dunne ingetogen vrouwtje zó vrolijk gezien, nooit zich in haar bijzijn zo onbehaaglijk gevoeld.*

Nadat het paar vertrokken was, zei ze het tegen Egbert, omdat ze zich toch ook eens tegenover iemand uitspreken wilde, hoe onaangenaam ze socialisten vond, die altijd neerkeken op de gretige en meedogenloze bourgeoisie en die goed hadden kunnen rondkomen met hun leraarstraktement en zich nu de-koning-te-rijk voelden omdat het ze gelukt was jaarlijks driehonderd gulden in te pikken, die de *gemeenschap* dan toch ten goede hadden kunnen komen. Wat kon dat voor betere toekomstmaatschappij worden, gevormd door lieden met zulke gevoelens, met zoveel koude hebzucht beziel! Maar Egbert haalde de schouders op.

‘Ik geef ze groot gelijk. De tegenwoordige maatschappij is door-en-door bedorven en verrot. Zelf zou ik ook halen wat er te halen is. En met een gerust geweten. In een toekomst-gemeenschap, waar om zo te zeggen voor iedereen een *open tafel* moet zijn – ja, daar ziet alles er natuurlijk heel anders uit.’

‘Maar Egbert – wanneer iedereen er zo over denk, als die twee en jijzelf, hoe kunnen we dan ooit tot die betere gemeenschap komen?’

‘De mensen... de mensen, jij praat altijd over de mensen – je schijnt te vergeten dat ‘een gemeenschap’ iets anders is dan ‘de mensen’.

‘Ik weet niet precies wat je bedoelt... Er is toch, lijkt mij, geen ander materiaal om *een gemeenschap* van te maken, dan *de mensen*. Of wel? Brood is natuurlijk iets anders dan meel, maar je kunt van slecht meel geen goed brood bakken – toch?’

‘Die vergelijkingen!’ ontweek Egbert onwillig. ‘In de dichterlijke beeldspraak ben ik niet thuis. Ik hou me aan de nuchtere feiten.’

‘De nuchtere feiten,’ zei Ina zacht en hees, ‘het grootste en het nuchterste feit is, dat alle mensen in hun eigen kring en op hun manier precies hetzelfde doen wat ze anderen verwijten. En zolang dat zo blijft, hebben ze eenvoudig niet het recht om die ander wel iets te verwijten. Iedereen hoort toch aan zichzelf te werken om het zo te zeggen om kritiek op anderen te kunnen oefenen.’

‘Dat beweer jij maar eeuwig en altijd – dat ben ik helemaal niet met je eens. Uit het feit dat je zelf iets doet, volgt absoluut niet dat je een ander datzelfde niet zou mogen verwijten.’

Het was Ina of ze duizelde. 'Hoe bedoel je?'

'Precies, zoals ik het zeg.'

'Dus, als ik zelf lieg en steel of zwelg – zou ik het recht hebben een ander te verwijten dat hij een leugenaar, een dief of een gulzigaard is?'

'Natuurlijk. Waarom niet?'

'Maar Egbert, dat kan niet.' – Hij lachte hooghartig.

'Ja, beste kind, uit het feit, dat jij zo iets niet begrijpt, volgt nog niet, dat het niet kan. Bewijs me het tegendeel!'

'Ik kan het niet bewijzen,' zei Ina snel en heftig. 'die dingen zijn niet te bewijzen, maar ik voel dat het de grondslag is van alle dingen. Je kunt net zo veel op anderen aan te merken hebben als je zelf wilt – maar het morele recht daartoe heb je toch alleen als je zelf je niet verwijt aan wat je anderen verwijt. Dat is toch duidelijk, of niet?'

'Jij kunt het duidelijk vinden, mij overtuigt het helemaal niet,' hield Egbert hoogdravend vol, 'want jij – jij kunt geen personen van zaken onderscheiden en je haalt overal moraal bij, waar moraal niet te pas komt. Wat jij onder moraal verstaat, is vergane onzin. Een politieke overtuiging is van verstandelijke aard en heeft niets met morele overwegingen en dat soort zaken iets te maken.'

'En hoe kom je dan tot die politieke overtuiging?'

'Door inzicht – het zogenaamde gevoel staat daar buiten.'

'En iets als zelfkennis, het streven naar persoonlijke ontwikkeling en harmonie om tenminste iets in jezelf van een ideaal te realiseren, dat vind jij dus onnodig?'

'Alle idealisme in die richting vind ik volkomen overbodig, ja. Gewoon Don-Quichotterie – trouwens een uitstekend tijdverdrijf voor vrouwen en makeuzen.'

'Maar dat jij die betere gemeenschap wilt, die open tafel voor iedereen zonder onderscheid, dat is toch in laatste instantie een kwestie van je gevoel,' hield Ina vol. 'Je gevoel van menselijkheid en rechtvaardigheid wijst deze slechte samenleving af en reikt naar een betere. Is dat waar of niet?'

'En verder?' vroeg Egbert met een licht-ironisch glimlachje

'Hoe bedoel je: verder?' Onthutst en met haar handen naar haar hoofd: 'Ik weet werkelijk niet meer waar we waren. Ik wou je alleen dit vragen: zou je voor je zelf tot grote, persoonlijke offers in staat zijn, om betere samenleving te bereiken? Wij hebben meer dan het gemiddelde, Egbert, veel meer, geloof ik! Als alles, wat we voor een

betere *gemeenschap* wensen, nu eens niet van anderen af moest, maar voor een groot stuk direct van onszelf, zou jij daar dan moeite voor willen doen? Zonder dat zijn het toch alleen woorden zonder die niets kosten en geen inspanning kosten.'

'Ik dacht dat we een zuiver zakelijk debat voerden,' kwam Egbert ironisch en uit de hoogte, 'maar dat gaat kennelijk je begripsvermogen te boven.'

'Ik bedoel het zuiver zakelijk – ik geloof niet in een redelijke wereld zonder redelijke mensen, of in een onzelfzuchtige *gemeenschap* zonder onzelfzuchtige mensen.'

'Dan zijn we het gewoontegetrouw weer niet eens en kunnen dit leerzaam onderhoud gevoeglijk staken.'

Ina sprak niet meer, Egbert verschool zich achter zijn krant, Ina probeerde haar gedachten te ordenen. Ze voelde de onzinnige leegheid van hun gesprek maar wist niet goed waar of bij wie ze de verantwoordelijkheid moest zoeken. Ze was van haar stuk gebracht en afgepeigerd. Ze vroeg zich af wat Egbert bedoelde met inzicht en politieke overtuiging, die gevoel en ethiek buitensloot. Hij was geen lid van een partij, nam aan geen enkele beweging deel, hij stemde rood en noemde zichzelf spottend gematigd-onverschillig, met een rode streep erdoor. Maar wat hielden zijn democratische neigingen dan werkelijk in? Begreep hij het zelf in extenso?

Ze waren niet op warme menselijkheid of wetenschappelijke inzichten gebaseerd en evenmin door direct eigenbelang ingegeven. Waar kwamen dit soort gedachten vandaan? Langzaam kreeg ze het vermoeden dat het misschien eenvoudig zijn karakter was dat hem in het kamp van cynische alles ontkennde nihilisten had gedreven. Zo'n stroming waarin nihil goeddoet, de deugd verguisd en *grandeur* goedkoop is. Een denkwereld waarin alles ontbrak wat voor hem oneigenlijk was – traditie, opvoeding, beschaving – en als muizenissen worden gezien. Geen vooroordeel hoeft te worden geëerd, geen heilig huisje gespaard!

De toon en gebaar van de zogenaamd satirische rode blaadjes – was het niet volkomen Egbert's eigen toon – de toon waarin zijn hele denkwereld was gestemd, de toon van hovaardige schimpscheuten, dorre zelfverheffing die de eigen grootheid zoekt in het kleineren van anderen, zonder enig benul van bescheidenheid en mededogen

Ze schrok op van haar eigen spijtige gedachten. Over de tafel heen keek ze naar Egbert die stil in zijn krant verdiept zat. Een ellendig gevoel, dat ze hem achter zijn rug verraden had, becroop haar. Berouw maakte zich van haar meester – en deed

langzaam, langzaam de weegschaal naar de andere kant overslaan. Wat even tevoren nog onwrikbaar leek, haar eigen natuurlijk inzicht en ethisch besef, de stem van hart, rede en geweten tezamen, werd zwak en wankel, kwam op losse schroeven te staan...

Wat had Egbert ook weer gezegd? Iemand mocht zich aan bepaalde dingen schuldig maken, en toch met recht anderen diezelfde dingen te verwijten? Nee, werkelijk, het tegendeel valt niet aan te tonen. Egoïsten mogen op egoïsten afgeven die machtiger zijn. Een goede gemeenschap kon gevormd worden zonder dat de mensen zichzelf hoefden te verbeteren – streven naar eigen morele volmaaktheid was tijdverdrijf voor vrouwen en andere malloten. Maar als deugd nonsens was, moraal een verouderd begrip – in naam waarvan had hij haar dan met geweld tot de bekrompen burgerdeugd en burgermoraliteit gedwongen? Wist hij het zelf wel? Bedoelde hij eigenlijk wel ooit iets serieus met alles wat hij doordreef en beweerde en in de loop der jaren had doorgedreven en beweerde, iets anders dan wat zijn pretentie en gemakzucht hem ingaven?

Het was zo verbijsterend van onsamenhangendheid – zonder kop of staart en er viel geen touw aan vast te knopen. Het was in geen enkel principe geworteld, het was uit geen levensbeschouwing gegroeid, die dingen hield hij er toch niet op na? Hoe was hij dan tot al die opvattingen en oordelen gekomen? Op welke grond durfde hij in te grijpen in andermans leven, in haar leven?

Zijn glansloze gedachtegoed legde meer en meer beslag op Ina's gemoedsleven, zogen haar levenslust en kracht op maar konden niet voorkomen dat Egberts zekerheid en zelfvertrouwen tegenover haar eigen wispelturigheid haar altijd weer opnieuw imponeerde en aan zichzelf deed twijfelen.

In het voorjaar verscheen haar boek. Egbert had haar met het nakijken van de drukproeven geholpen, een handtekening uitgekozen en met de uitgever onderhandeld over de geldzaken. Dit alles gaf Ina een lief en zachtromantisch strelend gevoel dat er voor haar gezorgd werd, dat de materiële dingen des levens haar werden bespaard en ze voelde zich zeer dankbaar en besloot van haar kant Egbert elk gesprek over de

inhoud en de strekking van het boek te besparen. De dag dat de eerste exemplaren kwamen, waren er bloemen op tafel en Egbert probeerde hun vierjarig zoontje de reden van de feestvreugde uit te leggen en ze lachten samen om de vragen van het kind. Daarna werd er niet meer over gerept.

Wel bracht hij in de weken die volgden krantenknipsels mee waarin over haar boek op min of meer waarderende toon werd geschreven, meestal met zijn toevoeging dat *de kerel er geen steek van begrepen had*, zonder dat het Ina duidelijk werd hoe hij, die het boek maar vluchtig had gelezen, aan dat oordeel over het oordeel van anderen kwam. Desalniettemin vond Ina in haar hart die toon, die geen twijfel of tegenspraak toeliet, imponerend.

Zijzelf was met de geogoste lof al gauw tevreden en van de minder gunstige beoordelingen hoopte ze voornamelijk dat Aart Ramondt ze niet zou lezen. Ze wist dat hij haar leven en werk uit de verte gadesloeg en in wiens verering zij zich nu weer zuiver verheugen kon nu de lichtgrauwe last van het dagelijkse verdriet niet langer op hen woog. Ook dacht ze aan Paul van Oord. Ze vroeg zich af of hij nu nog haar op één lijn zou durven stellen met zijn gepoederde avontuurtjes en hoopte van niet. Ze dacht zelfs aan de jonge gymnasiast uit haar meisjesjaren en verheugde zich voor hem dat hij in haar toch iets bijzonders had vereerd. Wat kon er grotere vreugde geven dan iemand te hebben vereerd die werkelijk vererenswaardig bleek?

En ze hoopte dat de Ruysseenaers haar boek zouden lezen of althans er van horen.

Als zij het zelf in de etalage van een boekenwinkel zag liggen met haar naam in rechte, gouden letters op de band, dan bedacht ze hoe Charley en haar man langs die winkel zouden lopen en de naam zagen, haar herinneren en over haar spreken.

In maart – toen ze het al niet meer durfde hopen – kwam er een briefje van Charley Ruysseenaers. Ina's handen trilden toen ze de envelop opensneed. Ze bloosde van vreugde. Charley schreef in woorden van blijde verbazing over het boek dat ze had gelezen – de sterk uitgedrukte verbazing veroorzaakte een lichte steek. Was zij er nu ook zo een die alleen ernst verwachtten achter een uitgestreken facie? Gelukkig was de vreugde groter en goedmoedig lachend zei ze Egbert, terwijl ze hem het briefje aangaf en over zijn schouder nog even meelas: 'Ze hadden er blijkbaar niet zo heel veel van verwacht.'

'Heb je ze een exemplaar gestuurd?' – 'Natuurlijk niet', blij dat ze dat kon zeggen.

'Zie je wel?' Ze wees ze met haar vinger: 'ze vragen of ik eens langs kom! Zou ik het doen?'

'Je kunt het doen,' zei hij op zijn gewone, achteloze toon. 'Het is in elk geval prettig, dat ze je boek mooi vinden. Hij ook, schijnt het'. Ina voelde dat zij en haar werk in Egberts achting stegen door de waardering van de Ruysseenaers.

‘Ze zullen waarschijnlijk wel bedoelen dat ze ons samen verwachten’, meende Egbert. Ina voelde iets van wrevel en verzet maar wilde en durfde het niet om het te laten merken. Samen met Egbert, Charley en haar man ontmoeten... Dat betekende een voortdurende belemmering voor elke uiting, voor elk woord... Een permanente angst te zijn zoals ze zich voelde en was, te praten over dingen die zijn koude ongelooft en schampere superieure lach uitlokken moesten. En waarom ook? Waarom moesten ze altijd als brave echtgenoten gemeenschappelijke vrienden hebben, gezamenlijk anderen bezoeken, waarom kon ze niet zonder hem daarheen gaan?

‘Zie je, Egbert, zij schrijft over voorlezen van stukjes uit mijn boek. Ze vindt dat ik zo mooi voorlees, zie je wel? Jij houdt toch niet van voorlezen!’

‘O, maar voor een enkele keer kan ik dat nu ook wel slikken,’ antwoordde hij onverstaanbaar. ‘Je zult toch wel van plan zijn ze ook eens hier te vragen, nietwaar? Daarom lijkt het mij geschikter en gepaster als we er tenminste de eerste keer samen heengaan. Tenzij jij een of ander geheimzinnig bezwaar hebt’. Het laatste klonk Ina nogal schamper in de oren.

‘Natuurlijk niet,’ haastte Ina zich te zeggen. En ze durfde niet te vragen dat ze gauw, liefst deze week nog zouden gaan om Egbert niet te laten merken hoe vereerd ze was met Charley’s verzoek. Toen hij de kamer uit was, pakte ze het briefje op las het nog eens over en borg het zorgvuldig weg.

Haar ingezakte stemming leefde langzaam weer op. Die avond in bed bleef ze zoals gewoonlijk opzettelijk wakker in donker en stilte en voelde zich na maanden van lusteloosheid en neerslachtigheid opnieuw weerkrachtig en verwachtingsvol. De lucht was opgeklaard. Ze zou weer vriendschap vinden – een vriendin. Geen man – maar een vrouw, hoe heerlijk was dat idee! Zeker voor zichzelf te weten, dat ze niet in de eerste plaats de vleierij en aandacht van mannen zocht – het voor zichzelf te weten, het anderen te tonen – het leuke woord dat Coby haar in het gezicht geslingerd had, te logenstraffen. Het woord dat haar in eigen ogen en in dat van anderen verachtelijk en belachelijk moest maken en onteren moest... Dat haar, met andere woorden, met andere aantugingen, de jarenlange smaad – méér dan iemand wist, in eigen ogen allang had oonteerd, belachelijk en verachtelijk gemaakt. Ze zou zich aan Charley hechten, zoals ze zich nooit aan een man had gehecht, niemand zou haar belasteren, niemand smadelijk om haar lachen, niemand haar gevoelens met laaghartige namen benoemen... Ze zouden elkaar bewonderen, beiden glorievol groeien

en stijgen in de warmte van hun gevoel. Ze wilde niet alleen vereerd worden, gevlaid worden, ze wilde ook en bovenal zelf mogen vereren en zelf mogen vleien. Waar had ze het ooit gekund? Ze dacht aan de mannen, die ze had ontmoet, aan de vrouwen, die ze had gekend. Aan Egbert! Al had hij over de hele lijn gelijk, al waren al zijn inzichten juist, al was hij begiftigd met alle mogelijke kritische vermogens, al was hem oordeel en verstand van alle dingen gegeven, al was hij de sterke tegenover haar zwakheid... Altijd was er die jammerlijke klacht: dat hij haar evenmin verering had gevraagd als had gegeven! Verering, vleierij... Kinderachtigheden, tijdverdrijf voor vrouwen en andere idioten waar hij met zijn superieure bombast boven iedereen uitstak.

Nu Charley haar wilde leren kennen, en als zij vrienden werden... Dan zou hij haar daarin tenminste niet willen storen omdat Charley toch ook maar een vrouw was en de vriendschap met een vrouw zijn eigenliefde als man niet kwetsen kon.

Zo hoefde ze dan ditmaal niet bang voor de toekomst te zijn... Hoopvol keek ze er naar uit...

Wederom schudt ze het lauwgrauwe verleden van zich af om zich te omhullen met een beter en rijker leven.

[* p. 158 – f 300,- in 1910 komt overeen met f 9.500,- in 2023 = € 4.275,-]

‘CHARLEY,’ ZEI INA, MET HAAR VLEIENDE STEM EN ZACHTSTRALENDE OGEN, ‘blijf jij daar nu stil voor het raam liggen, de seringen ruiken zo zoet – je kunt den meidoorn bijna zien opengaan en ik vind het zo fijn, je daar te zien liggen, en te bedienen. Ik maak chocola voor je klaar en een boterhammetje...’

‘Vindt ze het zo heerlijk mij te bedienen?’ plaagde Charley, ‘of vindt ze het zo zalig, dat ik hier lig en mij laat bedienen en dat ik denk, wat is Ina vandaag weer bijzonder lief en wat ziet ze er leuk uit met dat blauwe jurkje, wat is ze toch anders dan de anderen en wat hou ik veel van haar. Is dát het niet wat je eigenlijk zo fijn vindt?’ Ina stond stil en luisterde glimlachend.

‘Misschien wel’, zei ze zacht. ‘Misschien heb je wel gelijk, Charley.’

‘Je geeft het nogal eerlijk toe,’ lachte de ander. – ‘Waarom ook ik niet? Je weet niet half hoe fijn ik dat vind dat ik mijn zwakheid, mijn vele zwakheden niet hoeft te verbergen daar waar mijn tekortkomingen veilig zijn. O, Charley, kind, niets is erger dan te moeten leven, waar je zwakke punten onveilig zijn; waar je ze dus altijd moet onderdrukken, ontkennen, verbergen. Het geeft zo’n belachelijk-opgeblazen, arrogant gevoel. Begrijp je wat ik bedoel? Heb je ook wel eens gehad die behoefte om je te nederig te voelen, om jezelf bloot te geven?’

‘Als de held in je boek?’

‘Als hij! Die een goed mens, in de zin van een gelukkig mens, een harmonisch mens wilde zijn. Herinner je je? Dat hij eerlijk wilde zijn tegenover zichzelf en tegenover anderen? Hoe hij niet kon verdragen een christen te worden genoemd omdat hij niet in staat was het te zijn. En hoe hij zich bekende tegenover zijn dorpsgenoten? En hoe zij hem vordrukten en verachtten en verjoegen, de brave gelovigen, die bij zichzelf geen enkele zwakheid en geen enkel tekort konden vinden en zich uitnemende christenen waanden? Ik vertel het slordig, maar omdat je het toch gelezen hebt...’

Toen ik bemerkte, dat ik mijn zwakheid niet kon belijden, mijn twijfel en mijn wankelmoedigheid niet kon tonen, zonder mij over te leveren aan de minachting en onderdrukking van iemand die zichzelf sterker en beter acht omdat hij altijd zeker van zichzelf is, altijd alle recht en alle gelijk plompverloren naar zich toe trekt. Toen moest ik mij wel verbergen en verschansen achter een schijn van zelfverzekerdheid en zelfingenomenheid... Toen moest ik hem wel met zijn eigen munt betalen – met zijn eigen wapens bestrijden. Het was een kwestie van zelfbehoud.

Of had ik moeten ondergaan?’ – Charley antwoordde niet, ze streelde Ina’s haren. ‘Hier ben ik veilig, bij jou en bij Hugo. Zou Hugo nog thuis komen voor de middag?’ ‘Ik weet niet. Meestal is hij er wel tegen twaalven. Kom nu hier even bij mij liggen.’ Ze keken samen het open venster uit en Ina zei weer: ‘Je kunt niet half weten hoe veilig ik mij voel.’ – ‘Ik zag de eerste avond al wat je nodig had.’

‘En na die eerste avond?’ lachte Ina droevig.

‘Toen dacht ik dat ik mij vergist had. Hoe was het ook mogelijk, dacht ik toen, dat je met die jongen... Maar nu geloof ik dat ik het begrijp. Jij zag de jongen niet, jij zag alleen jezelf en wat je nodig had.’

‘Ik kan het niet goed verdragen eraan herinnerd te worden,’ zei Ina hees en snel. ‘Ik kan er niet over spreken, het vernedert me, het doet mij pijn. Maar toen ik de eerste keer hier kwam, toen was je toch ook weer niet zeker van mij. Ik voelde het toen ik vertrok, dat de eerste indruk niet goed was geweest, dat ik tegengevallen was.’

‘We waren allebei doodmoe, Hugo en ik. Je was zó druk, zó opgewonden, je deed zo vreselijk je best, je kraamde zoveel geest en zoveel geleerdheid uit. Je had een heel andere stem, een heel ander gezicht dan nu. Doet het pijn als ik het zo ronduit zeg?’

‘Het doet pijn,’ zei Ina, met betraande ogen. ‘Maar ik weet dat het waar is. Ik wist het al bij m’n vertek. Je had me moeten zien, mijn hoofd was leeg, mijn lippen waren wit. Zodra ik buiten kwam, had ik het gevoel dat moest ik vallen. Het was weer het oude liedje. Ik was te gretig, wilde jullie onstuimig snel veroveren. Daardoor stootte ik jullie af. Altijd ging het zo. Ik had de mensen zo nodig, ik smeekte ze bijna om hun liefde, ik speelde de clown om ze te laten lachen, ik maakte mij klein, om ze een illusie van grootheid te geven, ik liep ze achterna, ik...’ Haar lippen trilden, ze zweeg. ‘Dat zag ik juist toen,’ zei Charley zacht. ‘Je hebt de mensen te veel laten merken dat je ze nodig had. Daarmee heb je ze vervreemd. Zo zou je zelf ook zijn. Ik bedoel er niets naars mee. Ik beschuldig niemand, het is een natuurwet.’

‘En jij dan, heb jij ze niet nodig?’

‘Ik heb het graag – maar ik kan ze desnoods missen. Want ik heb Hugo. En dat geeft onbewust een ander gevoel, een andere houding – en daardoor komen ze nu juist naar mij toe. Ik weet het van ik een jonge student was en er ongeveer net zo voorstond als jij. Ik droomde ook van een jongensleven, misschien anders dan jij – ik had illusies van ingespannen werken, en uitgelaten feestvieren, een leven vol geestdrift en laaiende levensvreugde. En ik vond voor geestdrift alleen een soort flets en steriel

idealisme, als stilstaand water – zonder levensmoed en vuur – en voor levenslust loszinnigheid zonder allure, zonder gloed, zonder iets van echte vervoering. Hollandse studenten – tenminste zoals ik ze ontmoette, die weten niet wat feestvieren is en ze weten eigenlijk ook niet wat studeren is. Hun feestvieren is liederlijkheid, hun studeren is ploeteren voor examens en voor een baantje.’

‘En jij was *de combinatie* van een blauwkous en een flirt.’

‘Dat was de definitie. En meer dan een definitie, meer dan woorden mag je niet verlangen. Dat was al meer dan genoeg.’

‘Charley – die avond dat jij en Hugo bij ons waren, toen was ik ook afschuwelijk.’

‘Och,’ Charley trok de schouders op, ‘daar zou ik me nu maar niet weer druk over maken. Ik begrijp het nu helemaal.’

‘Ja, vreemd dat ik er nog zwaard aan denken moet. Het leek zo boosaardig en zo vals hem te vernederen waar jij en Hugo bij waren. Maar o, Charley – toen was toch mijn laatste kans, na die eerste, mislukte keer. En het is altijd dezelfde pose... De zachte, goedge, lijdzame De Kruiff, arme De Kruiff met zijn lastige, lichtzinnige harteloze vrouw. Het is zijn postuur en om zijn stem – hij heeft altijd de lachers en de gematigde, brave mensen op zijn hand. Hij kan zo grappig zijn – altijd, onder alle omstandigheden. Omdat niets hem heilig is, omdat niets hem aangrijpt, omdat alles voor hem stof tot grappenmaken is, de hele wereld, de mensen met al hun nood en problemen. Hij blijft ook altijd binnen de perken, hij zegt nooit een onvertogen woord en hij is zo huiselijk, zo oppassend, zo braaf. Ik blijf niet altijd binnen de perken en ik zeg wél onvertogen woorden, als ik onzin hoor beweren of ze aan dingen raken die mij heilig zijn, of als ik mij persoonlijk gekrenkt voel, en ik ben niet altijd grappig en niet gematigd en niet lijdzaam en niet braaf. Daarom is iedereen tegen mij – en ik was zo bang dat jij en Hugo ook tegen mij zouden zijn, dat jullie hem geloven zou, toen hij zo pakkantig praatte over het huwelijk als *verouderde instelling* en dat getrouwde mensen elkaar behoorden vrij te laten. Het was een laffe leugen, een gemene grootspraak, na alles wat hij mij heeft aangedaan. Nog drie maanden geleden, toen ik hem dat van Paul van Oord verweet, antwoordde hij mij ik zou het weer

doen doodkalm. En toen tegenover jou en Hugo de mooie rol, de ruime, vrije, weldenkende man! Ik kon het niet over m’n kant laten gaan. Daarom heb ik dat die avond gezegd, dat hij loog, en daarom heb ik jou later alles verteld. Hij heeft mij soms zo zeldzaam gemeen uitgescholden, Charley, altijd maar geschimpt en gescholden.’

‘Ja, die avond’, lachte Charley. ‘Hugo vond het in het begin heel erg, dat zag ik duidelijk – al zijn maatschappelijk fatsoen en óók wel een beetje zijn klassieke huwelijks-opvatting kwam er tegen in opstand – je was ook zo nerveus en zo scherp en zo vijandig bijna. Maar heus kindje, het was overbodig. We zouden er zelf ook wel achter zijn gekomen.’

‘Maar niet zo snel’, hield Ina vol. ‘Je weet niet, Charley, hoe misleidend die zwierige vastberadenheid van hem is. Alle mensen vliegen erin. En ik had zo’n spijt, later. Hij was zo verbitterd en hij zag zo wit, hij verweet mij dat ik hem opzettelijk belachelijk had gemaakt en hij had gelijk, en dat gaf ik toen ook wel toe.’

‘Nonsens’, riep Charley geprikkeld. ‘Je was niet beleefd en niet lief en niet parlementair en ik dacht toen dat je hem niet luchten kon. Nu zie ik dat je eigenlijk heel veel om hem geeft – maar dat doet er niet toe. Hij zal wel een beste, brave, fatsoenlijke jongen zijn met smaak voor dit en voor dat – het ziet er bij jou thuis alleraardigst uit – en als hij zoals je zegt, het helemaal in z’n eentje heeft ingericht, dan zeg ik *chapeau!* Daarmee is het dan ook wel gedaan. Spiritueel is hij een absolute botterik en in het intellectueel een volstrekte parasiet – en dat mag hij wel weten ook. Hij ratelt jaar in jaar uit papegaaientaal met een wijsneuzig gezicht en vindt zichzelf dan nog heel wat meer dan eenvoudige mensen, zoekers die stamelen maar wel eigen gedachten tot uiting brengen. Hij zoekt zijn grootheid in het neerhalen van anderen. Dat vraagt een minimum eigen inspanning en niets eigens – een doodgewone burger van twaalf in een dozijn.

Die keer bij jou – eerst met een soort lollige bravoure vertellen, dat jij hem zo lastig viel omdat hij geen *levensbeschouwing* had, en daarna de hele avond strooien met meningen als Sinterklaas met pepernoten. Bestaat er één opvatting zonder achterliggende gedachte? En dat snapt hij niet eens, net zo min dat je onmogelijk kunt spreken van het *absolute* in kunst. Dat had hij natuurlijk van een *erkende autoriteit* – zonder het *absolute* te zien in elk spiritueel en ethisch domein. Als je *ABSOLUUT* zegt, zég je toch *GOD*. Dat beseft hij niet – en praat maar – en praat maar – het is gewoon een chaos in zijn hersenpan.

En dat is allemaal niets... Dat jij met hem getrouwd bent, dat is het ergste! Dat jij getrouwd bent met een man, die boven *deugd* en *moraal* en *idealisme* en *religie* verheven is, en aan de benepenste kleinburgerlijke huwelijksopvattingen nog niet ontgroeid. Die je behandelt als een kind – als een idioot – met zijn glimlachjes en zijn

knipoogjes – die de baas over je speelt, die je dingen verbiedt en andere dingen goedvindt. Ik kan er gewoon niet bij... Hugo ook niet, Hugo kan het niet meer aanzien.' 'Hij is laat vandaag', zei Ina. 'Hij zal toch wel komen?' Charley keek naar de klok. 'Zijn vriend is wat lang van stof. En hij is altijd zo blij als Hugo komt – die wil dan natuurlijk niet gelijk weer weggaan.'

'Ik heb Egbert nog nooit geestdriftig gezien, Charley – nog nooit ontredderd, nooit bewonderend behalve dan voor een mooi vaasje of antiek kastje en zelfs dan nog zonder diepe verwondering. Hij weet alles al hij voorbaat en alles spreekt voor hem vanzelf. Ik weet nog dat ik iets las van een bekend natuurkundige dat er op neerkwam dat de wetenschap het voor wezenlijke vooruitgang in laatste instantie toch van het gevoel moet hebben – van dat onbewuste, ongewisse, onnaspeurlijke, dat wij intuïtie noemen. Vind je dat niet een curieuze uitslating voor een natuurwetenschappelijk geleerde? Ik ook ja. Toen ik het Egbert vertelde, glimlachte hij met dat gewone smadelijke lachje: 'Wie heeft daar dan ooit aan getwijfeld? Ik misschien?' Zie je, Charley, zijn hele leven is de ontkenning van wat die man bedoelde, al zijn uitslatingen, al zijn beweringen staan recht tegenover tegen het persoonlijke van intuïtie. Als hij merkt, dat zo iets officieel erkend wordt, dan wil hij het vooral ook gezegd hebben, ook erkend hebben! Het is zo karakterloos. Hij beseft de draagwijdte van zo'n uitslating niet eens. Hij weet nooit, nooit wat hij meent, wat hij is wat hij bedoelt. En toen ik hem dat mooie boekje van Anatole France gaf, *Le Jardin d'Epicure* – ja, jij hebt het ook had ik al ontdekt – dat was oudbakken koek – en John Ruskin is een tweederangs-geest en Lafcadio Hearn – je weet wel, die zo curieus over Japans gevoelsleven en geestesleven heeft geschreven – die is onbelangrijk en zoetelijk. Tot ze dood zijn, totdat ze klassiek zijn. Dan zijn het grote kers als het geen Hollanders zijn. Hoeveel overwonnen standpunten heb ik al aangehoord in de loop der jaren...' 'Ja, vooral véél overwonnen standpunten, hoorde Charley grinnig. 'Wij hebben een neefje van een jaaz of tien, dat hier wel logeert. Laatst vertelde Hugo hem dat de Ouden de aarde voor een plat vlak hielden. Wat een domme mensen, zei de jongen alsof hijzelf de rondheid van de aarde had ontdekt

Dat is pas de ware grootheid, alle standpunten overwonnen hebben en je over niets ter wereld verbazen!

En dan zegt Plato nog, dat alle wijsheid uit verwondering stamt – zo'n eigenwijze oude kwibus'.

‘Alle wijsheid uit verwondering,’ herhaalde Ina langzaam, ‘daarvan voel ik de bedoeling wel. Alle dingen zijn verwonderlijk ook wat volkomen natuurlijk en vanzelfsprekend lijkt. Niets is gewoon en op je vingers na te tellen, ja dat is wel het begin van wijsheid. En dan volgt, dat we ook niet oordelen moeten, maar aanschouwen en proberen te begrijpen. Hoe zegt Flaubert dat ook weer? Het oordeel, de rechtvaardiging aan God – aan ons de pogingen om, al falend door gebrek aan wijsheid, te doorgronden. Onze wijsheid is de gave om te verwonderen. En inzicht dat niets vaststaat en vanzelfsprekend is. Zeg ik het duidelijk?’

‘Voor iemand, die weet wat je bedoelt, ja,’ glimlachte Charley. Ik geloof, dat wij vrijwel hetzelfde bedoelen. En Hugo en ik bedoelen ook gewoonlijk hetzelfde. Daarom hebben wij weinig woorden nodig.’

‘Zo zalig te spreken met weinig woorden’ zei Ina zacht – en dan: ‘Oh, Charley – waarom heb ik toch niet gelukkig mogen zijn met Egbert? Hij is zo vriendelijk en zo hulpvaardig, hij heeft zoveel goeds en ik had zo graag gelukkig willen zijn.’

‘Jij met hem! Je bent hem tot last. Je bent zijn ergernis. Hij zou je niet kunnen verdragen als er niet nog een gedwee huisvrouwje ook in je stak... En iets van het voormalige hongerkind dat nog steeds niet verzadigd is aan vriendelijkheid. Hij geeft minder om jou dan jij om hem. Heeft hij je ooit gezegd dat hij je nodig had, dat hij op je steunde, op je bouwde, dat hij je voor zijn geluk niet missen kon? Heeft hij je ooit iets gevraagd, heb je ooit gemerkt dat je iets voor hem was? Heeft hij je ooit afgesmeekt wat je toch miste, wat je zocht, wat je toch verlangde, dat je altijd naar anderen ging?’

‘Nee,’ zei Ina, ‘dat heb ik je al gezegd, hij schold en hij verguisde en hij eiste, en hij zei dat het gedonder uit moest zijn en dat hij er anders een stokje voor zou steken. Zie je, het was niet, dat ik vrienden had; het was dat hij niet wilde, dat ik hem voor een ander verwaarlozen zou.’

Charley lachte bitter. ‘In duidelijk Hollands: je gevoel kan me niet schelen, je gepraat en je gezanik is lastig, ruk je hart uit je lijf – maar ik ben nummer één. Ik wil een thuis, ik wil een vrouw, ik wil met rust gelaten worden. Voor sokkenstoppen, voor de keuken, voor het kind – daar heb ik mijn vrouw voor – daar heb ik recht op als ik mijn geld binnen breng, niet drink, geen doordraaier ben en de boel niet stuksla. Wel, jij bent in je eentje een kant van de vrouwenkwestie – en niet eens zo’n onbelangrijke. De vrouw met geest en talent onder de druk van de man zonder geest en zon-

der talent en die toch, die juist daarom de dominante toon aanslaat van de klassieke huwelijksverhouding. Heb ik dat niet kweek en keurig geformuleerd.'

Ina lachte flauwtjes. – 'Maar als hij niet werkelijk de sterkste van ons was, Charley, zou hij mij dan kunnen domineren?

'Ach kom,' riep Charley opspringend en de kamer op en neer lopend 'altijd die onzin die de mensen elkaar napraten. De sterkste is de baas niet – de slechtste, de grofste, die is de baas. Die geen middel schuwt, die niet aan zijn eigen recht twijfelt. Wat jou zwak maakt tegenover Egbert is je gebrek aan zelfvertrouwen, hij twijfelt niet en dat lijkt kracht.

Dat is het ook, een ruwe, brute kracht – maar het betekent geen edelmoedigheid, het is het tegendeel, kwalijke zwakheid en eenzijdigheid. Het is toch niet de eerste maal, dat we erover praten.'

'Hoor ik daar Hugo niet?' viel Ina haar plots in de rede, beiden luisterden gespannen.

'Nog niet,' zei Charley en ze zwegen.

'Kun je niet bij hem weg, Ina?' Nu ik je ken, lijkt me je huwelijk zo overladen-onzinnig. Hij sloopt je balans, snoeit je ontwikkeling, activeert je boze drift, kwetst je eergevoel, hij laat je het beste in jezelf kreupel slaan en dingen zeggen waar je later spijt van hebt en die je zelf het meest vernederen. Hij dwingt je tot een houding van prementie om je zelfbehoud, ik begrijp het zo goed – jouw hele wezen is geschapen om in eenvoud ootmoedig en harmonieus te leven. Hoe heb je in hemelsnaam ooit met hem kunnen trouwen, kind?'

'Ik hield van hem, Charley – hij was de eerste echte mens, die ik ontmoette na mijn provinciale vrienden, na Mary Rutgers en haar vrouwenkiesrecht dames. Hij was niet dorps en niet bekrompen en niet stoffig – hij durfde tegen de mensen op te staan, hij weerstond ze, allemaal – hij was voor niemand bang en accepteerde geen enkele dwang. Zó was ik toen ook – elke druk kwelde mij, ik wilde geen last meesjduwen en niet onderdanig zijn, niet voor God, niet voor de mensen.'

'Was jij zo, jij Ina?'

'Ik kon niet anders, was al te vaak vernederd. Ze wilden mij beperken ze snoeiden het beste uit mij weg. Mijn verzet was toen zelfbehoud. Als je met een boot naar open water wilt dan moet je van je af duwen, dan moet je zogezegd de oever te lijf. Niet om te kwetsen, niet om pijn te doen, gewoon omdat je open water zoekt. Voel je?'

Zo moest ik met mensen omgaan. Ik wilde ruimte, ik duwde ze af. Dat was inder-
tijd mijn overeenkomst met Egbert. Beiden verwierpen de wereld en haar dwang.
Maar in mij, Charley, was het noodzaak, jeugdige blinde drift om zelfbehoud. Nu,
nu niemand meer rechtstreeks gezag en macht over mij heeft, nu zoek ik ze en houd
ik van ze in mijn goede periodes. En mijn grenzen bepaal ik nu zelf. Maar in hem, in
Egbert, is geen bescheidenheid, geen dienstbaarheid, geen zelfkennis. Hij stelt geen
belang in mensen. Hij heeft lak aan hun instellingen – dat is zijn levenshouding’
‘Ina, kind, ga dan bij hem weg – hij verminkt je, hij demoraliseert je, hij onttrekt je
aan jezelf.’

‘En mijn jongen?’ ‘Ja...’

‘En ook zonder mijn jongen’, riep Ina wanhopig, ‘ik kan toch niet bij hem weg. Juist
omdat hij zo is, omdat hij niets begrijpt, niets weet, niets erkent. Hij zei me een tijdje
geleden: je wilt een nul van mij maken... Hij ziet niet in dat het precies andersom
is... Dat hij mij nivelleert. Hij heeft nooit iets in mij gewaardeerd en beseft niet eens
wat dat voor mij betekent terwijl hij het nuchtere feit niet ontkennen kan. Maar
daarom, omdat hij niet weet wat dat alles voor mij betekent, voelt hij dat wat ik hem
aandoe, mijn heftigheid en mijn zogenaamde ontrouw als onrecht hem aangedaan.
En o, Charley, je weet niet hoe pijnlijk dat is, hoe ellendig iemand om je heen, die
zich voortdurend verongelijkt voelt – al weet je dat het onterecht is.

Ik begrijp nu pas goed waarom in Shaw’s *Candida* zij haar pompeuze man en domi-
nee zwak noemde. Om zijn blinde vlekken. Hij was tenminste deemoedig. Er is geen
groter kracht, Charley, geloof ik, dan zelfkennis, inzicht en het besef dat alles wat
gebeurt logischerwijs rechtvaardig is. Ik ben er nog lang niet altijd aan toe, maar ik
weet wel hoe het in mij moet worden. En hij niet. Als ik van hem wegga, zou hij zich
misschien niet ongelukkig maar wel bitter verongelijkt voelen en miskend en het
gelijk naar zich toetrekken. Dat kan ik niet dragen – er moet eerst klaarheid tussen
ons zijn, dan zou ik kunnen weggaan – en dan zou het niet meer nodig zijn. Maar ik
ben niet zo geduldig als *Candida*. Nu weet je mijn verklaring voor wat ik mijn *rede-
loze gehechtheid* noem; misschien is er een andere...’

‘Misschien is er een andere,’ zei Charley.

De klank van haar stem deed Ina opkijken en blozen.

‘Nee – niets van dat, wat jij bedoelt,’ weerde ze snel af. ‘Maar mijn leven is met het
zijne vergroeid, wij hebben samen ons kind en dat niet alleen: samen ons leven,

samen ons verleden. En herinnering is voor mij zo'n geweldig ding, Charley, dat weet je. Er is zo'n bindende kracht in het dagelijkse kleine samenzijn; wie dat niet heeft die kent het niet. Er is een tijd geweest dat ik tegen hem opzag, dat ik hem verafgoodde, dat ik in hem opging... Ben ik dan voor de lol ongelukkig geworden? Heb ik dan plezier in een slechte naam? Dat had hij zich ook eens moeten afvragen – de hemel weet hoe bitter ik die draag, hoe gevoelig ik ben voor wat *de mensen* zeggen. Ik weet, dat het klein is.'

'Nonsens,' weerlegde Charley, 'het is niet klein. Iedereen geeft om *de mensen*. Maar het hoort er nu eenmaal bij om het te ontkenen en klein te noemen.'

'Ik ontken het niet. O, Charley, hij had zo'n mooie kans, ik begon met hem lief te hebben en ik wilde zelf ook graag gelukkig zijn', haastem brak en ze zweeg.

'In dit huis, hier bij Hugo en jou, hier leef ik op. Thuis bij Egbert heb ik wel dagen gehad dat ik mijzelf om mijn piekeren voor de dood voor volslagen marginaal hield. Als iemand dag aan dag zijn schouders ophaalt voor wat je zegt dan komt het zover. Dan hield ik mijzelf voor dat ik altijd goed kon leren op school, dan dacht ik aan het begin van Faust, aan zijn getob, dan zei ik mijzelf dat zelfverzekerdheid toch geen

verdienste kon zijn – tot zulke onzin verviel ik in mijn radeloosheid omdat ik altijd aan mijzelf twijfel, omdat ik altijd de invloed onderga van zijn eigendunk. Ik durf het bijna niet zeggen: ik heb mij nooit helemaal van hem losgemaakt, ook niet, nu ik hem zie zoals hij is. Als hij mij maar lang genoeg vertelt dat ik mijn moeder heb vergiftigd dan zal ik eindigen met hem te geloven. Kind, mijn aandeel van de vrouwkwestie is wanhopig ingewikkeld. Het gaat voor mij nooit om recht. Het gaat mij om liefde – en liefde is verering – daar ben ik nopeloos onderwets in – ik heb praatjes over de onhoudbaarheid van het huwelijk; in mijn hart geloof ik in eenige liefde, mijn ziel smacht ik naar het gelukkige gemis. En daarom, Charley, daarom ben ik tegen de toestand waarin ik mijzelf heb gebracht niet opgewassen. Omdat alles in mij half en ontoereikend is behalve mijn bewustzijn – ik kan niet inhouden – ik kan niet lijdzaam ondergaan, niet trouw zijn en ik deins terug voor het expliciet aanvaarden van overspel. Ik heb een soort zonderling religieus respect voor de trouwgelofte.

Ook weer niet zó sterk dat ik er mijn persoonlijke behoeften voor opofferen kan.'

'Het is jammer, Ina', zei Charley 'dat jij jezelf altijd de vrouw van de man voelt. Al was Candida nog zo zacht en zo goed en zo voortreffelijk – zij was de vrouw van de man. Jij... jij bent in de eerste plaats een mens op jezelf, met een eigen roeping, een

eigen bestemming, een eigen levenswandel om het zo te zeggen. Vergeet dat toch niet.'

'Dat is het vrouwelijke in mij,' glimlacht Ina, *het ouderwets vrouwelijke*.

'En dát, meer dan wat Egbert doet, staat dan ook je vrijheid in de weg. Maar als je nu getrouwd was met een lieve man als Hugo, die mijn man is, dan zou hijzelf je gesteund hebben, je van hem vrij te maken. Wij vrouwen hebben nu eenmaal de dienstbaarheid in het bloed van onze moeders, grootmoeders en de eeuwenoude rolverdeling; Hugo zou geen onderdanigheid, geen onderworpenheid aannemen en aanvaarden. Egbert wel, die maakt er gebruik van, maakt er misbruik van – niet uit boosaardigheid, kind, dat weet ik ook wel – maar uit gemakzucht en gewone mannelijk pretentie – met al zijn overwonnen standpunten en zijn beweringen over wat een modern mens alzo te boven is.'

'Dat ik mijzelf niet durf zijn – dat mijn zwakheden zich niet veilig voelen... Mijn veel verfoeide ijdelheid... Ben ik zo buitensporig ijdel?'

'Je hebt niet eens een zakspiegelkje, je bewaart de kritieken over je werk niet. Bovenmatig ijdel ben je in elk geval niet, wel 'n beetje verliefd op jezelf.'

'Ik vind het zo zalig om mezelf klein te maken en geliefkoosd te worden en vertroeteld als een kind of een poes. En dat is ook zo'n gemis voor mij: dat ik mij daarin nu ook verbergen moet. Niet omdat Egbert mij minachten zou; hij ziet mij eenvoudig als een klein kind. En dat zou natuurlijk ondragelijk wezen. Ten slotte ben ik toch wel zoveel mans, dat ik voor mijn aanzien nog wel wat kan laten varen. En hij begrijpt niet dat een vrouw met wat spirit en talent toch altijd en in de eerste plaats vrouw is met vrouwelijke gevoelens en vrouwelijke verlangens – en dat het een het ander in elk geval niet uitsluit.'

Charley lachte.

'Die avond dat we bij jullie waren en hij mij niet in mijn jas hielp – hoorde je wat hij toen zei? Nu de vrouwen zó knap en zo geleerd zijn en ons toch eenmaal de gehoorzaamheid hebben opgezegd, dan hoeven wij ook niet hoffelijk meer te zijn. Hij keek naar Hugo of die hem gelijk gaf. Het was grappig omdat Hugo het heerlijk vindt om hoffelijk te zijn. En het liefst tegenover diezelfde geleerde vrouw die hem de gehoorzaamheid heeft opgezegd. Juist tegenover mij omdat ik het waardeer en er altijd weer van geniet omdat ik het prettig vind. Ik trek er niet als vrije vrouw mijn neus voor op en accepteer het ook niet als mijn privilege, als een soort pop in zachte zijde en fluweel die dame wordt genoemd.'

‘Ja,’ zei Ina, ‘dat axioma ken ik ook al. De mannen hoeven niet meer hoffelijk te zijn, nu de vrouwen niet meer gehoorzaam willen zijn. Precies als de vrouwen die zich niet meer hoeven te generen wanneer ze eenmaal getrouwd zijn. Dat heb ik mijn schoonzuster Annie en de haren horen beweren. Omdat ze niet weten hoe lieflijk het voor een man is om altijd hoffelijk te zijn en voor een vrouw om zich altijd te generen. Het zijn maar lastige dingen, de hoffelijkheid en de pudeur, dat giechelende schaamachtige waaraan ze voor hun fatsoen wel moeten meedoen op zo’n onechte en onappetijtelijke wijze.’

‘Als ik Hugo zie flirten met jonge meisjes – ze zijn allemaal gek op hem – dan benijd ik hem, dan zou ik een man willen zijn om die half-gemeende en in hun eigen moment toch wel weer helemaal gemeente vleierijtes te mogen zeggen. Hij doet het zo leuk.’

‘Hij is wel hoffelijk, Hugo. En jij, Charley, jij... jij... genereert je wel voor hem?’ Charley lachte en kreeg een kleur.

‘Las je ooit wat Arthur Schnitzler zegt, ik weet niet meer in welke eenakter uit de Anatol-Serie, ik zal het opzoeken – over schaamte en schaamteloosheid?’

‘Nee, maar ik snap wat je bedoelt, geloof ik.’

‘Dat denk ik ook’ zei Charley en bleef voor zich uitstaren met een lach in haar ogen. Ina sprong ineens op van de bank waarop ze samen hadden gelegen.

‘Hugo is laat vanmorgen.’

‘Bijzonder, ja kun je wel zeggen!’

‘Ik zal maar niet nog langer op hem wachten.’

‘Als je tenminste voor half een thuis wilde zijn. Maar je komt toch gauw genoeg weer eens langs.’

‘Ja – stik is hij daar niet?’

‘Het is het meisje dat de deur uitgaat.’

‘Dan ga ik maar’. Ze kuste Charley, trok langzaam haar jas aan, treuzelde nog even bij de deur en vertrok. Onderweg kocht ze voor Egbert een lap oud fluweel waarover hij gezegd had het mooi te vinden om een stoel te bekleden. Een vaag gevoel van gemis en onrust, vluchtig maar onmiskkenbaar drukte op haar hart; vol wantrouwen en angst probeerde ze het weg te jagen. Ze wilde niet erkennen, ze wilde niet geloven dat het kwam omdat ze de hele morgen tevergeefs op Hugo had gewacht.

Z^E WAREN NIET THUIS TOEN INA KWAM, maar het huismeisje had haar naar hun werkkamer gebracht om te wachten. Dat zij hier nu alleen mocht zitten in het heiligdom waar maar weinigen toegelaten werden, gaf haar een strelend gevoel van vertrouwelijkheid en veiligheid. Ze kende Charley en Hugo pas enkele maanden. Ze zag ze nu regelmatig en hadden veel lange gesprekken. Hugo las ook wel voor en Ina had in den beginne tot haar verbazing bemerkt hoe weinig zij het rustig en geduldig toelisteren was gewend en hoe veel zij van Egberts vluchtig en oppervlakkig oordelen overgenomen had. Wanneer Hugo een gedicht of een artikel had voorgelezen had ze weleens een misprijzend of spottend woord in stelling gebracht – dan keek hij op en wenste haar op droge toon geluk met de vaardigheid van haar oordeel. Hij noch Charley wisten er ooit – verzekerde hij met een zacht-ironische nadruk – zó snel raad mee! Dan voelde zij zich beschaamd. De zinloze schraalheid, nutteloosheid, waardeloosheid van het onzinnige bestempelen en oordelen zonder poging tot begrip werd voor haar zo duidelijk zichtbaar. Het drong diep tot haar door dat elke uiting, hoe onbeholpen, hoe onbelangrijk ook op het eerste gezicht, een fenomeen was en als zodanig van belang was.

Egbert was nu niet jaloers en toch bezocht ze hen veel vaker, sprak over haar bezoeken en gesprekken veel openlijker en opgewondener dan ze het ooit over Paul en Aart Ramondt had gedurfd. Ze hoefde de omzichtigheid van eerst niet meer in acht te nemen, ze voelde niet meer die kinderlijke angst als een kind voor de strenge meester op school, die haar trots onterecht noemde, maar waarvan haar diepst gevoel heimelijk de legitimititeit beled. Ze kon wat later thuishkomen zonder verwijten. Charley had gelijk realiseerde zij zich. Hij was niet ongelukkig, zelfs niet beledigd omdat ze met gedachten die hij niet wenste te kennen naar anderen ging, nu die anderen een getrouwd waren en haar verhouding tot hen geoorloofd was... Haar zelfs in zijn ogen tot aanzien strekte dan tot het tegendeel die hem niet goed gezind waren... Al wilde hij dat niet erkennen... De verlangens en gevoelens waar hij niet aankon voldoen... Die hij niet begreep... Wat hem dus eerder tegen haar had opgezet, haar fel te bekritisieren... Het was eenvoudig rancuneuze mannetjes-ijdelheid! En dat bij iemand die alle ijdelheid in anderen – in de vorm van behoefte aan erkenning, waardering, bewondering – zo absurd intens kon beledigen. Het meest treurige was nog dat hij zelf niets doorhad, het niet inzag en nooit zou willen erkennen of toegeven.

Haar gevoelsbehoefte geloofde en begreep hij niet omdat hij ze niet kende. Haar geestdrift raakte hem niet, daar stond hij buiten, star en onverzettelijk was hij in zijn zelfbehagen en voelde zich de bekochte echtgenoot van zo'n soort vrouw, waartegen je in een vertrouwelijk gesprek met je vertrouwde huisdokter met gefronsd voorhoofd het woordt hysterisch fluistert.

Was het dan niet beklagenswaardig dat het gehate, hatelijk verwrongen woord haar toch liet blozen van schaamte en ergernis?

Charley lachte erom – ook van haar hadden botte jonge studentjes, zakenploeters met rode koppen en gestreken overhemden en keurige heertjes gezegd dat ze 'hysterisch' was omdat ze ogen als gloeiende zwarte juwelen had waarvan alleen Hugo de diepten had gepeild, en een tartende rode mond, waarvan geen andere man de zachtheid en de weemoed had ontdekt, die Hugo kussend riek van liefde had gemaakt. O, hij was ziek van liefde, Hugo. Ina had het die eerste avond geraden, toen zijn vingers de bloem vasthechtten in Charley's haren en zij zelf zo smachtend had toegekeken dat het voelde als een liefkozing van haar eigen hoofd. Ze zag het aan zijn glimlach van grenzeloze vertedering, zijn vochtige ogenglans, ze zag de bezorgdheid in zijn handen in al zijn bewegingen... Zoals hij zich om haar heen bewoog, wanneer zij hoofdpijn had.

Charley had veel hoofdpijn door de warmte van de laatste weken. Dan trof zij Hugo alleen aan en een tijdlang alleen met hem bleef. Dat gaf haar altijd een rillinkje van blijde verrassing. Ze schaamde zich onderhuids tot haar besef het toeliet en het schaamtegevoel hals over kop verdreef. Dacht ze er later aan terug, dan leek het haar vermoeiend en mistak, zij zelf al te zwaarwichtig of van een strakke nerveuze grilligheid die rustig praten en denken in de weg stond, daardoor eerder van hem vreemd dan genaderd. Hij gelijkmatig vriendelijk, hoffelijk en geduldig zodat zij er niet echt hoogte van kreeg of hij haar lief, leuk of vervelend gevonden had.

Wat vroeg ze zichzelf al te vaak? Haar overdenkingen hielden haar meer dan zij wilde en prettig vond bezig; hoe vond Hugo haar, wat dacht hij van haar, wat voelde hij voor haar?

Het boek gleed haar uit de handen, haar hart klopte zacht en bang; mocht zij zich dat sowieso afvragen? Mocht zij zo aan hem denken? Niets meer mocht hij voor haar zijn dan Charley was en zij had zo graag gewild dat ze het ook zo had kunnen voelen maar ze wist dat ze naar alleen-zijn met hem verlangde.

Ze zocht het niet op maar was in haar hart wel blij dat haar verlangen niet in vervulling ging, dat alleen-zijn met hem haar verontrustte. Dan moest ze toch denken aan de vertrouwelijkheden die zij – gedreven door een nieuwsgierigheid die haar anders vreemd en bij anderen weezinwekkend vond – complimentjerk Charley over hem en over zijn liefde voor haar, zijn verliefdheid en zijn vertedering had laten zeggen. Het leek alsof hij achter zijn hoge voorhoofd, zijn dieplachende ogen en zijn ironische mond een hele wereld vol verrukkelijke, verboden geheimen met zich meedroeg. Dat denken vervulde haar dan met zo'n vreemde onrust, dat ze haar gedachten over wat hij zei niet bepalen kon.

Ze schrok op – de voordeur sloeg dicht – ze hoorde Charley lachen in de brede gang en kwamen beiden binnen.

'Het is haar geluk dat jij hier bent', lachte Ruysenaers – ze verdient dat ik haar opsluit in haar kamer. Het is een schande. Ze wordt gewoon de schrik van de buurt.' 'Wat heb je uitgespookt, Charley? Belletje trek, of je tong uitgestoken tegen je antipathie op de hoek? Daar heb je al lang mee bedreigd.'

'Was het maar dat, al is het erg genoeg. Maar die arme mevrouw De Weert te beschimpen aan de arm van haar man, de man zo aan te kijken waar ik bij ben, alleen om haar te plagen!'

'Nu zie je waarmee je getrouwd bent – nu zie je, waar je verliefd op bent,' lachte Charley. 'Ik haat haar, omdat ze dom en slecht en jaloers is, omdat ze hoog in haar schouders is en dik om haar heupen, omdat ze een pruimenmondje heeft en een mopsneus, ze kan het niet helpen en ik weet dat ze het niet helpen kan en toch heb ik een hekel aan haar en wil haar plagen – en noem dat nu maar gerust mijn inconsequente, vrouwelijke – je mag het ook mijn duivelse aard noemen.'

'Maar nu weet ik nog niets', klaagde Ina schertsend 'je zit daar maar te kibbelen.'

'Ach jawel Ina, je weet er al alles van. Ik heb je toch die De Weert wel eens gewezen, hier in de buurt, dat slappe Lohengrintype, die mij zo smachtend aankijkt en zo plechtig groet. Ik ken hem van bij vreemden, van een theevisite of zo, en hij durft mij niet te groeten waar zijn vrouw bij is. Dat ridicule wezen schijnt namelijk jaloers te zijn. Niet te beschrijven. Je hoort er de raarste verhalen over. Van een knap nichtje dat hier studeerde en dat hem wel om hulp vroeg – hij is bibliothecaris of zoiets – en waar zij net zo lang mee kibbelde tot ze wegbleef van een huisnaaister die de deur uit moest omdat mevrouw zich verbeeldde, dat ze verliefd naar meneer keek.

En de man is volmaakt tam, hij eet uit je hand, hij zou letterlijk niets durven – als je 't mij vraagt. Nu vandaag – ik weet niet hoe ik zo baldadig kwam, nu had ik het erop gezet: hij zou mij groeten waar zij bij was. En daar kwam ze, prompt en parmantig aan zijn arm, met haar lorgnetje voor haar schelvisoogjes. Hugo kneep mij vreselijk – ik voel het nog – hij wilde dat ik de anderen kant zou uitkijken. Gewoonlijk ben ik echt héél gehoorzaam – maar vandaag, het werd mij te machtig. En toen moest hij wel en ik keek zo uitdagend en hij kreeg een enorme kleur en ze loerde vooraf al zo, dus ze zag het meteen, en ik had het uitgeschaterd als mijn waarde echtgenoot mij niet nog een kneep had toebedeeld.

‘Dat is nu het loon voor zijn stomme huld,’ zuchtte Hugo, ‘vertrouw op vrouwen!’ Charley haalde de schouders op.

‘Een pantoffelheld! Ik gun het hem best, dat de barometer thuis op storm staat.’

‘Maar zij?’ vroeg Ina weifelend – ze dacht aan de vrouw van Ramondt.

‘Zij?’ Charley sprong op, haar ogen fonkelden. ‘Zij en al die aanmatigende wezens, die van de angst – dat de wettig-gedeponeerde echtgenoot een andere kant uit kijkt dan waar haar lieflijke ogen lonken – een deugd hebben gemaakt... Denk je dat ik er iets voor voel? Voor hun edelaardige praatjes over huwelijkstrouw die eigenlijk vrees voor gevaarlijke concurrentie is? Ze stikken gewoonlijk ook niet in hun idealisme, die lieve wezentjes – ze weten alles naar zich toe te rekenen. Vraag dat maar aan de dienstmeisjes en aan de leveranciers... Zodra het huwelijk – wel te weten haar eigen huwelijk, want je moet het zachzinnig leedvermaak om andermans schandaaltjes ook niet wegcijferen! – ter sprake komt, dan vliegen ze plotseling de lucht in, dan worden ze allemaal even hoog en onbaatzuchtig.’ Ze ging weer zitten. ‘Als ik aan Ina’s verhaal van haar laatste bezoek bij haar voortreffelijke schoonzuster denk: al die vrouwen die het belachelijk vinden dat een gefortuneerd curator wat geld laat zitten in het bankroetje van een arme drommel... De gedachte alleen dat iemand een baan zou afstaan aan een ander omdat die andere het bitter nodig heeft, als volslagen krankzinnig verwerpen, die het zonde vinden een jurk weg te geven, die je misschien nog ooit zou kunnen dragen, of keren, of waar dweilen uit te knippen zijn. Die voor

vijf hele guldens in de maand de voogdij kopen over een weduwe met acht kinderen... Die hun naaste liefhebben onder de even kernachtige en duidelijke als vaderlands-praktisch-geformuleerde zinspreuk: *Al te goed is buurmans gek...* Zo echt verheven en edelmoedig en christelijk, die elkaars liefde waarderen onder de dito aan-

geboden diensten zijn zelden aangenaam... Die je zouden uitlachen als je met altruïsme aankwam op het punt van baantjes, van jurkjes en van haar liefdadigheids-geldje. Zodra het om huwelijkstrouw gaat, dan moet je vooral heel idealistisch en onzelfzuchtig wezen, dan moet je denken aan een ander die je niet kent, van wie je niet houdt, die vaak iemand is als de geachte spreekster-zelf; een degelijke dame die voor haar rechten opkomt!

‘Maar wat bedoelen ze dan?’ vroeg In, onzeker, ‘want wat je zegt, lijkt me nogal logisch...’

‘Wat ze bedoelen? Ze bedoelen dat ze bang zijn om hun eigen man – een instinctieve afkeer van het buitensporige, het lastige, het onmaatschappelijke dat hun de baas is en dat hun huwelijksvrede bedreigt. Denk je dat vrouwen als van De Weert en Ramondt werkelijk lijden als hun man naar een ander kijkt? Als er in die dingen zuiver verdriet bestond – wat zouden er dan troepen ontroostbare weduwen zijn. Maar de meesten zien hem liever dood dan met een ander. En bekennen dat. Alsof het niet de intens laagste vorm van egoïsme was. Dat we zo zijn – dat we allemaal zo zijn, dat kan kennelijk niet anders... Dat ze er een deugd, een recht van gemaakt hebben, van die jaloersheid, dezelfde die ze met een schuin oog naar elkaars etentjes, huizen, kleren en de positie van elkaars man doet loeren, precies dezelfde jaloersheid, dat is het erge. Nee, vertel er mij niets moois van; zolang de liefde nog een maatschappelijke kant heeft, zolang het huwelijk een promotie is, een oude vrijster belachelijk, en afgewezen worden een schande, zolang weet ik precies wat het verdriet van een verwaarloosde vrouw waard is! Angst dat het huismeisje iets zal merken, dat de burens zullen lachen, de vriendinnen praatjes rondstrooien, dat de mensen het zullen weten en meneers kennissen er haar op aankijken... Vooral woede als een andere vrouw triomfeert. En hoe bitter is dan de ondankbaarheid des mans, die zijn leven lang als een klit aan haar hals hing en naar wie zij met lichtende ogen luisterde...

Hoe zegt Strindberg het ook alweer?

Wat een zegen, wat een rust, wat een garantie voor gelukkige huwelijken dat

*Het is vreselijk lastig om getrouwd te zijn...
Moeilijker dan wat dan ook.
Ik denk dat je een engel moet zijn.*

de meesten er niet genoeg van krijgen en uitstekend gedijen op een honingdieet! En dat zijn de componenten van liefde en trouw – in al de dierbare gezinnen tegenover ons en naast ons en achter ons en onder ons en boven ons – van al de heren met brillen en sikjes en de dames in groen-en-bruin met vegetarische koontjes, hygië-

nisch schoenwerk en jurken uit De Vrouw en haar Huis. Wat doet het er ook toe wie je sokken stopt!' – Ina luisterde in peinzende verbazing. Ruysenaers schudde langzaam zijn hoofd en glimlachte – zijn ogen streelden verliefd over Charley's verhitte gezichtje. Ze merkte het ineens, kwam voor hem staan en greep hem bij de oren.

'Ik weet precies wat jij weer denkt,' zei ze lachende dreigend. 'Ina, vind jij dat ook niet onuitstaanbaar... Als je bezig bent allemaal serieuze dingen te zeggen, die je al eervreselijkst na aan je hart liggen, dat dan zo'n man naar je zit te kijken met ogen van - want in woorden durft hij het niet te zeggen: 'Wat zijt gij wonderschoon, als gij zo toornig zijt?'

'Als iemand mij zó aankeek als Hugo jou daareven,' zei Ina, en ze voelde tot haar schrik dat haar gezicht warm werd, en dat ze eigenlijk tot hem sprak, hoorde ze aan haar eigen stem, 'al was ik om zo te zeggen bezig mijn geloofsblijdenis op te zeggen – ik geloof niet dat ik het onuitstaanbaar zou vinden.'

Ze durfde niet naar Hugo kijken en Charley ging opgewonden erop in.

'Alweer een nieuwe kant aan de vrouwenkwestie die wij ontdekt hebben: de tweestrijd tussen de behaagzucht des vrouws – zegt Hugo – waarzonder zij geen vrouw meer zou zijn, en haar aanspraken als geestelijk wezen op aandacht en gehoor! Als een vrouw er leuk uitziet en dan dingen zegt die de moeite van het luisteren waard zijn, dan is ze natuurlijk boos wanneer de man naar haar kijkt en niet naar haar luistert... Als hij luistert en niet kijkt – dan is ze ook boos... De vraag is dus wat ze het ergste vindt.' 'Een ingewikkeld geval,' lacht Hugo. 'Wat maakte jou dan boos zo net?'

'Ik ben het vergeten,' zei Charley mat. 'Ik geloof dat ik weer aan een inzinking toe ben. Haar gezicht werd wit, als versmald om haar neus heen weggetrokken.'

'Hoofdpijn?' vroeg hij bezorgd.

'Even naar boven,' zei Charley. 'Wat innemen en een kwartiertje liggen voordat het erger wordt, dan zal het wel weer overgaan.'

'Alleen met hem,' dacht Ina; haar hart begon te kloppen om het plotselinge en ongedachte van die mogelijkheid.

Zo plotseling en zo ongedacht... Haar gelaatsuitdrukking uit de plooi... Net nu hij naar haar keek... Ze voelde dat hij haar gedachte doorgrondde... Ze durfde hem niet aan te kijken... Bang voor zijn reactie over wat hij had aanschouwd... Te afschuwelijk, Charley had pijn en haar eerste gedachte: alleen met hem te zijn – en dat hij het wist. Hij bracht Charley naar de deur met zijn arm om haar schouders – daar praatten ze nog even zacht en Ina had de indruk dat hij met haar mee naar haar kamer wilde en dat zij hem terugwees.

Toen Hugo, na zacht de deur te hebben gesloten, weer de kamer in kwam, zat ze strak voor zich uit te kijken haar lippen samengeperst, haar hart zacht-heftig bonzend en durfde niet op te kijken... Alsof de kamer was veranderd, de lucht droog en benauwd, zacht trillend als van hitte. Waarom moest ze nu, met een half oog loerend – terwijl hij van de kast waarin hij een boek had rechtgezet naar naar zijn schrijftafel liep – waarom moest ze nu weer denken aan wat ze bij Charley had uitgelokt over hun intieme liefde? Zij, die altijd 't liefst zo min mogelijk en nooit zonder huiverende rillinkjes en afstandelijke verbazing aan de intieme liefde van anderen dacht... Zij die nooit ten volle haar eigen intieme liefde met had Egbert begrepen of uitleggen kon en die intimiteit nooit met haar hele wezen in harmonie gevoeld had? 'Waar denk je aan, Ina?'

Ze sloeg haar ogen op en glimlachte. Ze voelde een nerveuze siddering over haar gezicht. Hij had zich in zijn stoel half naar haar toegekeerd en wendde nu zijn blik weer af, iets zoekend tussen zijn papieren, kuchte even en tikte met een vouwbeen op tafel. Zij voelde hoe hij zich terugtrok om zich tegen vertrouwelijkheid in te dekken. Ze voelde geen warmte.

'Ik denk aan wat Charley zei.'

'Over huwelijkstrouw?'

Haar gezicht begon ongewild te gloeien – ze was bang dat hij het zou zien.

'Maakte het zoveel indruk op je?' glimlachte hij.

'Op jou dan niet?' Ina's eigen toon klonk nu ook luchtig. Zijn glimlach had haar moed gegeven, de stroeve spanning gebroken, er was weer lenigheid in haar geest – ze voelde dat ze met hem zou kunnen praten – ze stond op en liep zo ongedwongen mogelijk naar zijn tafel en ging half afgewend op de rand naast hem zitten met haar benen zo dat ze zijn knieën niet zouden raken. Zó dicht was ze nog nooit bij hem geweest, ze zag duidelijk het zilver blinken tussen het zachte, donker-blonde

haar, het hoge, bleke voorhoofd, de grillige tekening in de grijs-blauwe pupillen, het blinkende oogwit, de rechte scherpe neus, zijn jonge mond. Het was weer net zo wonderlijk en bijzonder als toen ze voor het eerst zijn zilverblonde haar en jeugdige mond in een ouder gezicht zagen ze vroeg zich vluchtig af, wat dat wonderbaarlijke gevoel van wonder en intensiteit steeds weer moest betekenen. Tegelijk zag ze zichzelf al spiegelend haar profiel naar hem toe en de lijn van haar ronde schouders in de zachte zijden stof, de tekening van haar haar langs achterhoofd en slapen en vroeg zich in verliefde vertedering af, hoe hij haar nu zou zien.

Het duurde heel kort, over wat hij gezegd had – ze wist niet precies wat, maar probeerde uit wat hij nu zei de bedoeling van het vorige af te leiden.

‘Charley heeft volkomen gelijk, dat het onzinnig is de echtelijke jaloersheid als iets verhevens en nobels voor te stellen en het vrijpleiten van zogenaamde passionele misdrijven wijst naar een bedenkelijke terugval tot barbaarse gebruiken en opvattingen. Het is de menselijke en nogal hebbelijke neiging om te houden wat je hebt tot een recht en een deugd te verheffen. Daarmee is de kwestie niet afgedaan. Er is over trouw wel meer te zeggen dan die ene kant. Dat weet Charley blijksems goed. Ze wil het niet altijd zien. Soms wil ze haar hart luchten tegenover vrouwen die op anderen een beroep doen op deugden die ze zelf niet bezitten en ze weet best hoe onredelijk ze dan is.’ Hij glimlachte even, en dan, half tegen zichzelf: ‘Ik geniet wel van die felheid, hartstocht en kracht.

Ze heeft daarnaast ook inzicht! Kracht en inzicht gaan zelden samen. Er is in velen kracht zonder inzicht – in enkelen inzicht, gewoonlijk zonder veel kracht. Charley kan de dingen redelijk zien en zich dan door naar hartstocht weer aan hun onredelijkheid onttrekken, en er onredelijk boos om worden.’

Ina voelde een lichte wrevel. Nu hij over Charley praatte leek hij haar vergeten.

‘Je zei, Hugo, dat er een andere kant was aan trouw.’

Hij knikte. ‘Niet voor iedereen, misschien niet voor de vrouw van die aanbieder van Charley, of voor mevrouw Ramondt – maar bijvoorbeeld wel voor jou en mij.’

Ze kon een heftige beweging niet bedwingen. ‘Voor jou en mij?’

‘Ik drukte me niet duidelijk uit,’ zei hij rustig zonder enige nadruk. ‘Ik bedoel voor mij in mijn huwelijk en voor jou in je eigen huwelijk.’

Ze zei even niets. In haar gloeide de angst en de schaamte dat zij zich misschien ver-raden had. Of was het hem ontgaan? Hij had niets laten blijken. Of wel?

‘Ik bedoel, dat trouw nog iets meer kan zijn dan egoïsme en angst voor praatjes – de trouw die we onszelf opleggen. Je hebt Charley en mij van je huwelijk verteld – ik mag er dus wel vrijuit over spreken, toch? Je hebt het vaak over de *wroeging* die je voelt tegenover je man, om het onrecht dat je hem aandoet en, dat je die gevoelens hebt tegen beter weten in. Ik geloof dat er eenvoudig sprake is van onvrede met jezelf. Omdat je niet in staat was te doen wat je je voorgenomen hebt toen je van Egbert ging houden. Je bent natuurlijk ook aan hem gehecht en je voelt medelijden, meer dan redelijk, meer dan nodig is. Het is moeilijk jezelf terug te nemen als je jezelf hebt gegeven, nietwaar? Het is als die scheve vouw in dat blad papier daar – je kan het jammer vinden, maar je krijgt het er nooit helemaal meer uit. Hoe zinloos zo’n *onderdanigheid van het gemoed* is – vaak voel ik er toch juist daarom iets heel geheimzinnigs en verhevens in, als in natuurwetten. Toch is dat niet de hoofdzaak, die ligt in jezelf, de hoofdzaak ben jezelf. Weet je nog hoe we op een avondwandeling met ons drieën over het *heimwee naar de eeuwigheid* spraken? En hoe Charley toen zei dat dit verlangen om iets van **EEUWIGHEID, GODDELIJKHEID EN ONSTERFELIJKHEID** in ons zelf te verwezenlijken zich heeft omgezet in afkeer van het grillige, van redeloze verandering, in behoefte aan voortzetting, *orde en regel* in hogere zin. Hoe we uit die afkeer tegen het al te vluchtige en onregelmatige en wisselende, het om zo te zeggen al te *sterfelijke*, onze *beginselen* hebben opgebouwd, onze moraal, godsdienst; alle dingen van vastheid, waardoor we ons tegen de redeloosheid en onzekerheid van onze lichamelijke impulsen verweren en eraan ontkomen kunnen omdat we onze eigen redeloosheid en zinloosheid niet altijd verdragen. Omdat het onsterfelijke in ons ze uit alle macht afwijst, en naar iets van blijvende aard en regelmaat zoekt om zichzelf uit te drukken, weet je nog, herinner je je nog dat gesprek?’

Ina knikte.

‘Ja, Charley sprak over twee stromingen in ons zoals zij het voelde. De ene die altijd hetzelfde wil – de andere die altijd verandering zoekt. Weet je wel? Telkens andere dingen zien, andere indrukken ontvangen van gezicht, gehoor, smaak van alles wat zintuiglijk en zinnelijk aan ons is – dat wil de ene stroming. Zo kwamen we op de behoefte om op reis te gaan, al houden we nog zoveel van huis en woonplaats.’

‘Precies, en wat we toen niet zeiden, dat wilde ik nu net zeggen; in *liefde* willen we nu precies die verandering niet. Liefde ligt, geloof ik, in de stroming die altijd hetzelfde wil – in de stroming van **HET ONSTERFELIJKE, HET EEUWIGE...**

...Daarin zoeken we iets van dat eeuwigheids-heimwee tot vervulling te brengen, als tegenwicht van het vluchtige, wisselende van de dingen van ons tijdelijk bestaan. Zou het niet daarom zijn, dat de mensen elkaar Eeuwige Liefde beloven, omdat ze pas door liefde, en meestal alleen door liefde iets van wat Eeuwigheid betekent, voelen en wensen? Liefde zou geen zin hebben zonder die eeuwigheidsdroom. Omdat we tegelijk weten hoe broos en sterfelijk liefde is. Daarvoor hebben we dat, zo geloof ik, trouw blijven aan ons zelf in de plaats gesteld – zodat we tenminste niet geheel-en-al falen zouden. Ik erken onmiddellijk dat trouw in beperkte mate mogelijk en vervulbaar is. De zin verdwijnt zodra het twetsuur en ondergang van de persoonlijkheid met zich meebrengt. Het besef van die onvervulbaarheid is daar niet minder droevig om, is het wel? Ik wil maar zeggen: in jou is een bijzonder sterk eeuwigheids-heimwee dat je keer op keer in wat je liefde noemde, hebt willen bevredigen...

Bedoelde je dat niet toen je zei, dat je leven er geen geluk maar zin door kreeg, niet meer zo wanhopig nodeloos en redeloos scheen, en omdat nu liefde zich juist aan jou altijd zo verschrikkelijk grillig, ondeloos, sterfelijk en tijdelijk heeft getoond - daaronder lijd je.'

'Ja,' zei Ina zacht, het was alsof zij zich wentelde in zacht zelfmedelijden; ze ademde snel, vreemde gevoelens van hoop, die ze toch ongegrond wist, beklommen haar. Ze was terwijl hij sprak, rechtop gaan zitten, haar rok raakte nu bijna zijn knieën... Ze merkte het en ondervond van wat nog de vluchtigste aanraking niet was een heftige schok, een diepe beroering door haar bloed. Hij bukte zich naar een la, draaide de sleutel die er uitstak om, nam hem eruit en richtte zich weer op. Zijn stoel was een eindje van haar afgeschoven. Ina voelde dat die hele beweging opzettelijk was, dat hij haar blik gevolgd en haar ontroering gevoeld had. Ze werd wit en haar lippen trilden.

'Trouw is dus iets van onze wil,' zei ze om het pijnlijk zwijgen te doorbreken.

Van onze wil, en niet altijd even makkelijk. Ik hou wel zoveel van Charley als ik van een vrouw, van enig mens, houden kan – en zij ook van mij – en we zijn zo gelukkig als mensen wezen kunnen – maar toch.' Hij keek haar vluchtig aan en glimlachte.

'Toch is het niet altijd, en voor sommige vrouwen niet moeilijk een man te veront-rusten – maar ik wil haar trouw zijn om wat ik je zo-even zei.

Daarom zal ik haar ook trouw zijn, voor zover een mens voor zichzelf kan instaan – mijn hele leven lang.'

Hij had zacht en rustig en zonder nadruk gesproken. Toch voelde Ina dat elk woord rechtstreeks tegen haar was gericht, om elke hoop in haar te doden, alle verwachting uit haar weg te snijden. Haar lippen waren droog – ze vond geen woorden en geen gebaar.

Hij stond op, liep even op en neer streek door zijn haar.

‘Wat zijn we zwaar-op-de hand geworden, kind. En Charley schijnt daar boven onder zeil te zijn gegaan. Mag ik even gaan kijken? Dan drinken we daarna samen nog een kopje thee.’

De luchtige woorden, de luchtige toon – ze voelde dat hij niet anders kon om het pijnlijke uit hun samenzijn weg te nemen – maakten bijna iets van woede in haar los, om zijn hovaardig geluk, dat haar verstootte en in de kou liet staan. Ze sprong van de tafel af en zei voor de vuist weg: ‘Waarom heb je mij dat eigenlijk allemaal verteld, zo-even?’

‘Wat bedoel je?’

‘Dat laatste – over jou en Charley,’ haar lippen trilden, haar stem was uitdagend en hard.

‘Wel... ik dacht... dat het gesprek er vanzelf heen geleid had.’ Het klonk wat stroef en koel. Zij stond en zweeg als een teleurgesteld kind en wist niet wat ze zeggen moest. ‘Ik geloof dat ik boven Charley hoor’, zei hij haastig zacht. ‘Wees eens lief, en bellen om het theewater? En thee zetten? Dan pak ik ondertussen iets om uit voor te lezen.’ Ze deed wat haar gevraagd werd en even later zaten ze alle drie thee te drinken alsof er niets was gebeurd.

GIFTAS, *Huwelijksverhalen*

Strindberg laat zijn licht schijnen over huwelijk en liefde in alle facetten. Het huwelijk wordt gezien als een instituut dat de liefde doodt. ~ In het voorwoord komt Strindbergs ambivalente houding tegenover emancipatie – eerst voorvechter, later tegenstander – naar voren.

INA HAD HET BRIEFJE GELEZEN EN LIET HET MOEDELOOS UIT HAAR VINGERS
 OP DE TAFEL VALLEN. ‘Van wie?’ vroeg Egbert.

‘Van Charley – of ik vanavond kom. Ze is jarig. Lees maar.’ Hij nam het briefje.

‘Ben je er werkelijk in zó lang niet geweest?’

‘In weken niet. Ik heb geen zin, de laatste tijd. Zo slap en down – ik kom nergens aan toe.’

‘Omdat je niet eet,’ zei Egbert, ‘je wilt nooit naar raad luisteren – precies wat ik altijd zeg, klagen is veel interessanter. Dat je te weinig eet, dat is de oorzaak van je slapte, daardoor ben je dysforisch.’

Ze antwoordde niet, ze voelde geen aandrang om iets terug te zeggen, het was het oude liedje.

‘Ik zou maar wel naar die vrienden van je gaan.’

Ze keek op om de toon. ‘Het lijkt alsof je me weg wilt hebben vanavond.’

‘In je eigen belang – als je thuis blijft ben je alleen. Ik ga ook uit.’

‘Waarheen?’

Hij lachte kort, schamper. ‘Beste kind – dat vragen we elkaar toch niet meer, is het wel? Géén huwelijksdwang is toch altijd je stelling geweest.’ Ze keek hem fel aan, haar lippen beefden.

‘Waar jij het toch nooit erg mee eens was.’

‘In vredesnaam, geen oude koeien,’ hij maakte een afwerend armgebaar, ‘nu laat ik je in neder geval vrij, nu kan je je gang gaan – dat is voldoende.’

‘Omdat je nu helemaal niets meer om mij geeft – omdat je mij toch niet klein genoeg hebt kunnen krijgen – omdat ik je te lastig ben, daarom mag ik nu in vrijheid stikken. Of misschien omdat je zelf belofte aan vrijheid hebt.’

‘Je gaat me toch niet de eer aandoen van jaloers te wezen? Dat zou meer zijn dan ik durfde te verwachten nadat jij je jaren lang van mij vervreemd hebt en nog steeds blijft vervreemden.’

‘Dat is niet mijn schuld,’ zei Ina schor. ‘Ik heb aan je gehangen in het begin – nooit gaf ik zoveel om iemand dan om jou, dat weet je. Ik had alles voor je over en dacht aan niets anders meer toen ik je leerde kennen. Ik keek tegen je op en geloofde in je...’
 ‘Ja, en net zo onmatig en onbesuisd was je in dat idealiseren als in je hele overige doen en laten.’

‘Daar gaat het nu niet om – je dwaalt af, ik zeg dat ik van je hield en dat ik het ellendig vind zoals het tussen ons is gelopen. Je hebt nooit enig belang in mijn innerlijk leven, in mijn echte leven gesteld. Ik kon mijzelf niet zijn, hier bij jou.’

‘Dat zal dan wel aan jezelf gelegen hebben – ik heb altijd gedacht dat het ene individu het andere onmogelijk kan beletten zichzelf te zijn.’

‘Wat je nu zegt, is zo door en door zinloos zo volkomen hersenloos en ongenueanceerd. Natuurlijk kan van twee mensen die samenleven de een de ander wél verhinderen zichzelf te zijn. Vooral als die ander een vrouw is. Zie je dat echt niet in?’

‘Absoluut niet – maar ik ben onmiddellijk bereid je gelijk te geven. En je bij voorbaat gelijk te geven op alles wat je nog van plan bent te zeggen. Mooier kan ik het niet maken – en daar is het je toch om te doen.’

Ze dwong zich tot kalmte.

‘Wou je dan zeggen, Egbert – ik vraag ik het je serieus – wou je dan zeggen, dat je wel ooit enige moeite hebt gedaan om iets van mij te begrijpen?’

‘Iets van je te begrijpen,’ herhaalde hij met wrevelige, wrange nadruk, ‘ik dacht dat je zo langzaam aan te oud en te groot werd voor dit meisjesgejammer. Je moet die grote woorden thuis laten, als ik je een raad mag geven. Een beetje op de begane grond blijven, dat zal ook je humeur ten goede komen.’

‘En zo durf jij te spreken – tegen mij?’ zei ze hees.

‘Tegen jou! Wie ben jij eigenlijk? Je hebt hoogmoedswaanzin, mens. Hou je hoofd onder de kraan, ’t zal je opfrissen.’

‘Waarom behandel je mij zo, Egbert?’

‘Waarom behandel jij mij zo? Je trekt alles naar je toe. Je ziet alleen wat jij tekort komt en nooit wat je mij hebt gedaan!’

‘Je bedoelt dat ik vrienden had?’

‘Vrienden!’ Hij haalde zijn schouders op. ‘Je weet dat ik in vriendschap en in ’t bijzonder in jouw vriendschappen niet zo geloof. Ik bedoel, dat je mij als oud vuil links hebt laten liggen – dat je elke aap van een jongen voortrok boven mij.’

‘Dat deed ik niet – dat deed ik nooit – misschien alleen in de allereerste tijd, toen...’

‘... Toen je bij die apekop Van Oord niet weg was te slaan.’

‘Toen jij daar, zoals je dat noemde een stokje voor stak – wat wilde je toen eigenlijk bereiken? Zeg me dat nu eens eerlijk en ronduit. Bedoelde je werkelijk, dat dát de manier was om mij voor jou te winnen en te behouden? Bedoelde je dat toen?’

‘Wat ik toen bedoelde dat weet ik niet meer en wat ik nu bedoel dat is alleen, dat we weer met twee benen in de retoriek zitten en in het debat. Jij bent een babbeltante! Ga met een stalletje op de markt staan, dat heb ik je vaker gezegd – maar ik voel nu eenmaal niet voor zoveel woorden. En alles alleen om de gewichtige vraag of je vanavond al dan niet naar de Ruysenaers zou gaan. Vind je het goed dat ik het belachelijk vind?’

‘Het was niet naar aanleiding daarvan. Maar jij zei, dat ik...’

Hij drukte zijn handen tegen zijn oren. ‘In vredesnaam, geen herhalingen, bespaar me dát tenminste. Eerst een vervelend gesprek en dan een vervelende samenvatting! Kunnen we gaan eten? Waar zit de jongen toch?’

Ina dwong zich tot een ruig antwoord.

‘Hij speelt bij een klasgenootje. Ze zouden hem zelf terugbrengen, hij zal zo wel komen. Ik ga ondertussen nog even naar de keuken.’

Ze stond op en ging rechtstreeks naar boven om alleen te zijn om zich te bezinnen en rust te vinden. Haar hoofd gloeide, haar keel voelde rauw als vruchteloze tranen, ze zag nergens uitkomst. Doffe wanhoop hield haar hart bevangen. Boven was het grijskoud. Oktober, door de open balkondeuren woei de schrale vochtige wind naar binnen, de ramen waren mistig beslagen, een weggewaaid blad zat met een puntje aan de ruit gekleefd en trilde. Gedachteloos bevrijdde Ina het boomblaadje terwijl ze langs het bed heen naar het raam liep. Ze keek even naar het bed, het was zo kil en wit en gladgespreid, het stootte haar af meer dan dat het uitnodigde. Wat was het doelloos in deze lege doodse slaapkamer te zijn, zo ver voor het slapensuur. Wat zocht ze hier toch? Traag kwam ze het balkon op en boog zich over de borstwering, beide armen op de natte houten rand geleund. Het koude vocht drong door haar mouwen heen, ze rilde. Alles was nat en mat beslagen. De herfst had vroeg en wreed huisgehouden. Van de bomen in de tuintjes rondom waren de bladeren weggetrokken met alle winden mee, slap hingen de overgebleven flarden aan de takken. In het bont bezaaide gras beneden bloeiden nog wat schaarse paarse asters; boven de daken tussen de gestroopte takken was overal de naakte witte lucht te zien. Regende

het nog? Ze vroeg het zich half-gedachteloos af – of droop er alleen nevelvocht? Het denken kostte moeite, ze was versuft en verdoofd. Met geweld dwong zij zichzelf haar hand uit te strekken om te voelen of het echt regende. Daarna kostte het moeite haar hand weer terug te halen. En nog steeds wist ze niet of het al dan niet regende.

Het kon haar ook niets schelen. Ze liet haar hoofd neerknikken tot bij haar handen, de natte guurte viel haar koud op de nek en bracht haar half tot bezinning. Ze voelde hoe koud het was, hoe nat ze werd. Een hekje aan de overkant klapperde aanhoudend in de wind, het rauwe geluid teisterde haar oren, martelde haar gespannen zenuwen. Met een schokje in haar lichaam kwam ze tot bezinning. Ze hoefde hier toch niet te blijven; ze kon toch naar binnen gaan en de deuren te sluiten en in stille afgeslotenheid op haar bed gaan liggen.

Ze voelde zich dodelijk vermoeid, haar benen trilden; de kamer lokte als een verlossing. Ze sloot de glazen deuren en door de beslagen ruiten, waarover zilveren dropfels naar beneden kronkelden, zag ze nu de zwiepende bomen, hun zacht gehuil kon ze niet meer horen. Het klapperende hekje was verstomd. Vanuit de klamme stilte gadeslagen, een angstaanjagend schimmenspel.

Met een ruk keerde ze zich om en liet zich zonder geluid op haar bed neerploffen. Haar gezicht boorde zich diep in het kussen, haar handen aan weerszijden ineen geklemd. Zo bleef ze liggen, getuimeld in een weldadige verdoving, verlost van haar onrustige martelende gedachtegolven. Een zucht worstelde zich los en de gesloten tranenvloed brak open en verweekte de wanhoop tot zachte vertwijfeling. Ze kon het denken, het afmattende verwarrende denken – dat geen hoop of uitkomst meer beloofde en altijd weer in haar verteerde en zich in haar verloor – niet langer van zich afzetten.

Charley had haar geschreven, vroeg waar ze bleef na zoveel weken – ze was sinds haar gesprek met Hugo maar een paar keer terug gekomen en die enkele keren zonder zin, zonder plezier. Zo stil dat Charley zei haar zo niet te kennen, zij, die in het begin zo zenuwachtig beweeglijk en druk en uitgelaten was geweest en haar gekscherend vroeg ze of ze ziek dacht te worden. Ina had tot haar verbijstering gevoeld dat de bekoring van hun samenzijn was verbleekt en verdwenen nu hij haar had gezegd, met bijna openlijke woorden, dat hij nooit iets meer dan een koele vriend voor haar zou zijn. Dus toch om hem hoofdzakelijk, zo niet om hem alleen had ze Charley gezocht. Voor hem was haar vrolijkheid geweest, hem had ze willen behagen – zonder dat zij het zelf wist of vermoedde – zonder opzettelijk bedrog, zonder Charley verdriet te willen doen – maar toch met die heimelijke verwachting in zich naar iets meer van hem, niet alles, de verboden en verborgen hoop hem met Charley te mogen delen.

Ontkennen hielp niet meer, het maakte haar wanhopig. Naar zichzelf kijkend hui-
verde ze en draaide weg als voor de kwalen en droefenis van een vreemde. Was zij
voor zichzelf niets meer dan een vreemde? Dat zij de ondergrond van haar eigen
motieven niet kende... Alsof er buiten haar om over haar doen en laten werd beslo-
ten? Dat ze karakterloos, minderwaardig en handelingsonbekwaam was? Beston-
den er mensen die het ook niet wisten en die hun keurige en deugdzame neigingen
met gerust geweten voor hun eigen wilsuitingen hielden?

Zo moest het zijn – maar wat voor verpletterende kracht ging er van al die vele goede
en gematigde mensen uit, dat ze haar altijd weer tot diezelfde heimelijke zelfverach-
ting en zelfverguizing konden brengen...

Letterlijk kon ze van haar laatste gesprek met Hugo zich elk woord herinneren – en
nu zijzelf door haar antwoorden, door haar houding daarna – hem meer dan nodig
nog meer van haar vervreemd had – want hij vond Charley in haar argeloze vriend-
schap bedrogen omdat Ina meer om hem dan om haar was gekomen – nu voelde ze
spijt om wat ze die middag nog had en toen vergooid had: zijn warme, hartelijke
belangstelling. Nooit zou hij weer dezelfde zijn; zij was hem tegengevallen, hij had
haar hoger ingeschat. En tegenover Charley – was ze dan niet beter dan een Judas –
zou ze haar belogen hebben voor de kussen van haar man, als hij maar de hand naar
haar had uitgestoken? Wat voelde ze nu in haar hart voor Charley? Het was niet de
eerste keer dat zij zichzelf angstig onderzocht en ondervroeg. Vaak en op 't meest
onverwachte moment overviel haar de bange gedachte of ze Charley ook haatte, of
wink voelde, haar onvriendelijk schreef aankeek. Opgelucht, ook nu weer, wees haar
hart al die rare gevoelens af. Tegenover Hugo voelde ze een vluchtige gewetens-
nood. Hij had haar zwakte gezien. Zij had haar gevoelens verraden zonder beloning.
Gelukkig gunde haar redelijkheid het haar ook nu weer om zo'n banaliteit goed en
zuiver te zien om die vervloekte gedachten te kunnen bestrijden.

Zelag stil in de stilte, met open mond ademend in het natgehuilde kussen, een brandende pijn russen haar schouders, een dofte levensmoetheid in het hart.

Zwakke geluiden van wind en regen, het knarsend piepen van een raam en bene-
den begon Egbert te neuriën met zijn eentonige zware stem. Ze veerde op met een
shok door haar hele lichaam en viel terug op haar rug. Een grauwbleke afkeer trok
als onbestemde onlust door haar heen, ze sloot haar ogen met een zure trek om haar
mond – ze zag zijn gezicht en had hem kunnen slaan, zijn stem kunnen smoren

en wurgend omknellen... Ze wist dat het onzinnige opwinding was en dat ze hem niet echt haatte – haar hart deed zich te goed aan het korte momentje van vrijheid, waarin ze hem even haten kon als een vreemde die haar jarenlang had gekortwiekt, tegengewerkt, haar zelfvertrouwen en kracht ondermijnt... Het merg uit haar weggezogen, haar onrechtmatig beheerst en die haar nu eenvoudig terzijde schoof en vergat. Van alles wat ze ooit voor hem had gevoeld, liefde als verering en zachte afhankelijkheid kaatste ze hem grimmig het tegendeel terug. Haar lichaam ontkende in een ondraaglijk kwellend onlustgevoel dat het ooit hem had toebehoord. Hij die haar ziel niet wilde kennen...

En hij zong, hij was alles van zo-even alweer vergeten en straks zou hij weer doen alsof er niets is gebeurd. En zij zou – ze voelde het al aankomen – als vanouds aan zichzelf twijfelen en zich afvragen of haar opvlieger niet belachelijk en overdreven was, of niet alles wat ze deed belachelijk en overdreven was. Ze zou zich bangelijk afvragen of haar werk enige waarde had... Zijn koude afzijdigheid kon niets anders betekenen dan dat hij het vrij waardeloos vond... Was het eenmaal voltooid, dan zou ze er geen eergevoel, geen plezier meer aan beleven, er niet over durven spreken uit angst van zelfoverschatting te worden beschuldigd, angst voor zijn laatdunkende, op z'n best zuinige en vanuit de hoogte waarderende woorden. Daarvan was zij de dupe geworden en dat was ze nog niet helemaal te boven gekomen. Jarenlang had zij het voor grootheid en superioriteit gehouden. Zijn koude, zelfgenoegzame onwil om te bewonderen, hartelijk te waarderen, geestdrift te tonen, zijn eeuwige minachting en vernedering, zijn beledigende grappen en werkelijk niets heilig was – daarin had ze hem willen volgen. Hij had haar geest bedorven en vergiftigd, haar aandachtigheid en geduld gereduceerd en nog steeds, tegen beter weten in, liet zij zich nog heimelijk beïnvloeden door een oordeel dat ze ongegrond en ondoordacht wist.

Voor de wereld was ze een object van verachting, bespottig, hoogmoedig medelijden op z'n best, omdat ze niet tevreden was met man-en-kind. Mannen in overvloed wier levensverhalen met angstvallige eerbied nagegaan en opgetekend werden en niet simpel tevreden waren met louter vrouw-en-kind. Niemand keek daar raar van op, maar omdat ze nu eenmaal een vrouw was, bestond er geen verontschuldiging. Zij werd belachelijk en verachtelijk gevonden en vogelvrij verklaard. Zij was een wezen waar de mannen mee spotten en met kleinerende namen benoemden. Een vrouw die deugdzame moeders en huismoeders uit de weg gaan.

Volgens Charley wees dat hele vertoon van deugdzame afschuw op angstvalligheid waarmee ze de al te gevaarlijke zusters onschadelijk wilden maken. Ze begrepen heel goed hoe zwaar de algemene minachting weegt en hoe weinigen daartegen opgewassen zijn. En de mannen? Wat betekende hun laatdunkendheid dan? Was het de oude hersenloze verblinding voor alles wat maar vrouw was die hen een stom en koud idool deed aanbidden en haar, die met liefde tot hen kwam, met lelijke namen bestookten en verstootten? De beteren – Aart Ramondt en Hugo hadden haar niet veracht, Hugo in elk geval niet daarom – de meesten denken baas te zijn en bij de neus genomen en om de tuin geleid. Stond ze dan toch in haar recht en hoefde zich dan voor niemand te schamen? Waarom droeg ze dan niet haar hoofd fier omhoog, waarom had ze dan geen moed, geen kracht en geen zelfvertrouwen meer? Waarom voelde ze dan die levensmoetheid en de doffe gelaten rust van iemand zonder toekomst? Die het leven te zwaar valt en niets meer begrijpt? Zij was veroordeeld en te krachteloos voor enig verweer, laat staan zich vrij te pleiten.

Ooit had zij zich gesterkt aan zijn moed die geen juk wou dragen, geen macht of meerdere boven zich erkende. Het bloedeloze en armetierige werd al snel duidelijk, en ze had haar versterkte moed verloren. Nu hadden haar strijd en Egberts houding haar de kans op een rijper en evenwichtiger zelfvertrouwen voorgoed ontnomen. Was ze maar sterk en slecht genoeg geweest om egoïstische pleziertjes na te jagen en niets en niemand te ontzien. Het goede en betere had ze niet volbracht... maar gold hier wel dat verschil tussen kwaad en goed, of had zij zich domweg andermans oordeel opdringen... Had zij zichzelf de das omgegaan om redenen die zijzelf verachtte? Wist ze maar zeker wie haar veroordeeld had, de anderen of zichzelf...

In dat vragen en knagen aan haar eigen geest leefde ze nu al weken lang – murw gebeukt en verlamd. Nu ze stil lag achterover op haar rug met haar ogen gesloten de handen onder haar achterhoofd ineengevouwen, drukte het als een loden last op haar schouders. Egbert zong niet meer en als uit een verte had Ina al spijt van haar zwarte verwensingen. Ze voelde een vernieuwde tederheid voor hem indalen. Maar ze wilde niet, ze wilde niet aan die vernederende gebondenheid van haar hart herinnerd worden... Ze wilde hem haten en afkeer van hem hebben, dát was redelijk na al die jaren... Niet dat weke naberouw, die zwakke verzoeningshang. Om haar gedachten geheel en al van hem te vervreemden, als een geheime en verboden zonde liet ze alle bedenkingen, verdriet en zelfverwijt varen. Terwijl ze haar ogen opsloeg en

door de beslagen ruiten naar de ijle, grijze wolken keek en naar de zwak-zwiepende bomen opende ze de poorten van haar ziel wijd open voor die ene zalige, gedroomde mogelijkheid dat ze Hugo, de zachte sterke man, met Charley had mogen delen... Dat hij ook haar had gekust en dat ze dan de zoetheid van wat liefde kan zijn in lichaam en geest en zinnen tezamen zou ervaren. Dit van haar eigen bestaan was zo eentonig en nuchter en pover geweest. Zo denkend was het alsof overal klokken begonnen te luiden, geurden overal zoete bloemen en blonken hemelen blauw en vlieten zilver. Ze herinnerde zich een gure dag van vele jaren geleden, toen ze aan het raam van haar eenzame slaapkamer stond en die bleke schooljongen had gezien met zijn hunkerende blik. Ook toen leek het leven nieuwe glorie te bieden dat kou en schraalheid zou verdrijven in het licht van zijn verering...

Zo was het altijd gegaan, altijd dezelfde roepstem horend, onweerstaanbaar dringend en lokkend, leven belovend en kracht, zin en onsterfelijkheid. Eeuwigheids-heimwee, zei Hugo, dat in de eeuwigheids-afglans van liefde kalmte en rust zocht. Zo moest het zijn dat – boven alle tijdelijke en persoonlijke uitreikende wensen – langs dat bedauwde pad van glimlach en zachte tranen de afglans je tegemoet schijnt. Maar zij had alleen teleurstelling geoogst als ze aan die roepstem gehoor had gegeven. Hoe vaak had zij, om de mensen te winnen en haar eer te redden, afkerig van zoveel wisseling en vergankelijkheid, zich voor die lokkende stem doof gehouden... Hoe vaak was de moeizame wanhoop, het matte doodsverlangen, een vleugel-lam smachten naar verheffing en kracht haar deel geweest...

Zou ze nu opstaan en naar beneden gaan of stil maar blijven liggen wachten... Ze voelde een zacht verlangen naar Egberts gezelschap, naar warmte en licht, maar de moed ontbrak en de kracht om zich te kunnen verroeren bleef uit...

Tot ze plotseling de blije, hakkelende stapjes van haar jongen op de trap hoorde en zijn opgewonden stemmetje – steeds een paar onverstaanbare woorden – onderbroken door het hoge toeteren op een trompetje. Een glimlach trok over haar gezicht, ze sprong op, nog voor ze de kamer uit was, hoorde ze Egberts stem: ‘Moeder, kom toch beneden, kom toch snel kijken wat onze vent voor moois heeft meegebracht.’ Ze duwde haar ongenoegen om zijn kleurloze, geringschattende vriendelijkheid die elke stemming en elk bezwaar negeerde van zich af en liep naar beneden waar warmte was en licht brandde en voelde haar lichaam doorstroomd van ontspanning en zachte dankbaarheid terwijl ze het kind in haar armen nam.

Ze had ook graag Egbert die er lachend bij stond een kus gegeven maar haar geest bedwong die lafheid van haar gemoed. Ze mocht het niet langer – om haar zelfbehoud mocht ze het niet – al hunkerde ze naar warmte en hartelijkheid. Er lag teveel tussen. Hij zou het niet begrijpen. Hij zou iedere uiting van vertedering als de erkenning van haar minderheid beschouwen en van de waardeloosheid harer klachten en wensen. Ze wilde, ze mocht niet langer in zijn oog een kind met grillen, een hysterisch vrouwspersoon wezen. Tegen hoeveel had hij haar koel-smadelijk al zo genoemd? Om haar eigen hoogheid mocht hij haar nu niet meer zwak zien, te vaak al was ze, moe van strijd en twijfel, als een verdoold en verlaten kind tot hem gekomen. Hij zag het verschil toch niet, hij was immers nog niet tot het besef gekomen, dat kwetsbaarheid van het gevoel niet op geestelijke onmacht en onvermogen wijst – eerder op het tegendeel! En tot dat besef zou hij wel nooit komen. Voor hem was kracht onvatbaarheid en onverschilligheid – mensekennis het platte wantrouwen dat de kat uit de boom kijkt en verstand het koppig vasthouden aan meningen, waarvan hijzelf de herkomst niet wist, noch of ze wel werkelijk zijn eigendom waren.

En toch, ditmaal – nadat ze zichzelf in stilte al deze dingen nog voorgehouden had, om haar hart tegen hem te wapenen – nu ze weer aan tafel zaten, met het blij-vertellende kind tussen zich in, nu was het haar weer, als moest ze dit alles maar weer van zich af laten vallen en vergeten, als moest ze alle overtuiging, allen wens en wil laten varen voor het behoud van die ene vaste, veilige plek op de wereld, waar de kachel brandde en de lamp licht gaf. Waar ze elk ding kende op zijn eigen plaats, waar hij was met het kind – zijn gezicht, dat ze kende van zolang al, met de aanblik waarvan haar hele leven haar stoutmoedig en hoopvol verleden was verweven.

‘Moet je in elk geval vanavond uit, Egbert?’

‘Dat heb ik toch al gezegd, toch?’

‘Ja – maar ik dacht, dat je misschien... nu ik óók thuis blijf..’

‘Ja beste meid, wat dacht je nu eigenlijk? Dat jij maar altijd je gang kon gaan, doen waar je zin in hebt, komen en gaan wanneer je wilt, vrij zijn als een vogeltje in de lucht en dan mij aan een touwtje houden? Dat is nu precies dat meten met twee

maten, waar jij altijd zo op tegen bent.’ – Ze zweeg.

‘Hij heeft gelijk,’ dacht ze, ‘hij heeft altijd gelijk. In alles dat feitelijk en nuchter is, heeft hij gelijk. Waarom zou hij thuisblijven voor mij? Ik heb geen recht meer hem iets te vragen.’

‘Ga jij dan toch óók – je werkt jezelf tegen. Wat afleiding zou je goed doen.’

‘Nee, liever niet, ik ben te slap.’ Ze merkte tot haar ergernis dat iets in haar stem zijn medelijden wilde inroepen, ze was ook zo zwak en zo moe – spontaan braken haar de tranen uit de ogen. Verschrikt keek het kind naar haar op.

‘Toe, hou je wat in, alsjeblieft. Je maakt de jongen van streek met je zenuwbuien.’ Beschaamd veegde ze haar tranen weg en dwong zich tot opgewekt praten met het kind. Zodra het naar bed was, ging Egbert uit; met nog een laatste advies aan haar om toch ook niet thuis te blijven en vooral wat te eten. Ze had weer veel te weinig aan tafel genomen. Ze zweeg, om niet weer met haar stem zijn medelijden op te roepen en knikte een zwijgend ‘ja’ op alles wat hij zei -, maar den hele avond zat ze werkeloos en willoos te suffen en in de lamp te kijken. Toen het elf uur sloeg ging ze naar bed – Egbert was nog niet thuis – en viel doodvermoeid onmiddellijk in zware slaap. Na een half uur schrok ze wakker en zag naast zich het lege, koude bed: hij was er nog niet – en ze wist niet waar hij was! Angst en wanhoop maakten zich van haar meester, en ze vocht ertegen – ze wilde niet langer om hem angstig en wanhopig zijn – het was haar onverschillig, waar hij was en wat hij deed – ze was geen klein kind, bang in donker en veilig alleen in zijn bijzijn. Ze wilde niet afhankelijk blijven van een laf gevoel, dat haar geest tot schande strekte en haar groei en vrijheid in de weg stond. Dit alles kon niet voorkomen dat het voor haar onmogelijk was weer in te slapen en dat ze met kloppend hart en wijde starende ogen in stilte en donker wakker lag, tot ze eindelijk de sleutel in het slot hoorde steken en een zucht van ontspanning haar borst ontsnapte. Maar toen hij boven kwam, hield ze zich vast-slapende. De winter had zich bar en boos ingezet, de dagen waren gekrompen tot kortstondige, valse schemeringen. Charley en Hugo Ruysenaers waren vertrokken, op reis naar het Zuiden – Charley had haar zelfs half serieus en toch ernstig en goedbedoeld gevraagd met hun mee te gaan. Voor hun vertrek was ze er nog enkele keren geweest, en ze hadden wat zitten praten, voorlezen, pianospelen, heel aangenaam zonder onrust of gedwongenheid. Wel Ina had duidelijk gemerkt hoe weinig het nu voor haar betekende, een gewoon, prettig vriendenbezoek, zonder iets van de oude glans, de oude bekoring. Elke keer opnieuw viel die erkenning haar zwaar; nu ze vertrokken waren, voelde ze een leegte, de lusteloosheid trok zich vaster en dichter om haar heen. Ook was zij opgelucht dat ze toch nog zonder schuld en ellende het gevaar was ontkomen... Dat Hugo haar niet weer zwak had gezien na die ene keer,

dat hij haar toch wel waardeerde en vriendschap toedroeg. Bij het afscheid had hij haar met een vriendelijke, warme blik in de ogen gekeken – en dat ze zonder wroeging aan Charley dacht van tijd tot tijd schrijven kwam. Maar als ze die briefjes, over huis en kind, over kleine voorvallen, ook wel over wat ze had gelezen en gedaan, vergeleek bij de bijna dagelijks volgekrabbelde velletjes, die ze in den eersten tijd van hun vriendschap zond, overgutsend van geest en moedwil en uitgelaten levenslust waarin ze, meer dan zelfs in haar werk, de volheid van haar kracht en kunnen had uitgestort. Zowel Charley als Hugo hadden het de geestigste en gracieuze brieven genoemd die zij ooit gelezen hadden... Ze voelde ze zich spijtig teleurgesteld; kon dan hun oordeel van nu haar niet meer schelen? Ging er dan geen bezielende kracht meer van uit? Kon ze niets beters produceren dan deze stroeve, kleurloze, half-plichtmatige mededelingen? Deed ze dan alles wat ze deed – was ze dan alles dat ze was – uit geen andere bron dan behaagzucht?

Ze herinnerde zich een gesprek waarin Charley behaagzucht de grootmoedigste van alle drijfveren had genoemd – hoe hoogwaardige daden voortkwamen uit behaagzucht, door martelaren voor hun God, door de veelgeprezen land- en zeehelden, voor een toekijkend en toejuichend volk... Liefde en eerbetoen te willen winnen, kon toch niet minder zijn dan geld, macht of wereldlijk aanzien? Dat had toch geen wezenlijke waarde? Die onverschilligheid verhinderde haar niet om aan Mary, aan Coby, aan Annie te denken. Wat zouden die zeggen als zij dit van haar wisten? Zou hun minachting zich dan tegen henzelf keren in ongelmak en schaamte?

De Kerstvakantie was begonnen – haar jongen zat op een morgen naast haar te knippen en te plakken. Ze deed haar best om haar onhandigheid te verbergen en was vol opgetogen aandacht voor zijn ingespannen gezichtje en bezige handjes toen Jozefien binnenkwam.

‘Hoe kom jij hier?’ vroeg Ina blij, ‘logeer je weer bij Annie en Ode?’ Een gloed van warmte stroomde door haar lichaam bij de onverwachte aanblik van haar zachte, oudere en langzaam verzwakende zuster, een van de weinigen die haar nog goedgezind was.

‘Logeren eigenlijk niet,’ zei Jozefien, nadat ze de kleine jongen gegroet en gezoend had, ‘ik ben er maar voor een paar dagen. Ode is ziek geweest, nogal ernstig, maar hij is nu aan de beterende hand.’

‘Is Ode ziek? En dat wist ik niet eens? Dat heeft Annie mij niet laten weten!’

‘Had je dan niet wat met elkaar gehad, verleden jaar?’ vroeg Jozefien aarzelend. ‘Omdat zij mij beledigd heeft – zou ze nu nog...? Nee, dat kan niet, daar steekt wat anders achter, nieuwe praatjes en stokerijen. Dat van toen is bijgelegd, we hebben er daarna nog samen gegeten, Egbert en ik.’

‘Je ziet er niet al te best uit’, het klonk net zo tastend en weifelend.

‘Ik ben ook niet al te best, antwoordde ze wat wrokkig.

‘Wat heb je dan? Voel je je ziek?’

‘Precies als Egbert! *Je eet niet genoeg.*’

Nog geïrriteerder dan daarvoor kwam het eruit. Toen ze Jozefien onthutst en verslagen voor zich uit zag kijken, wilde ze zacht en vertrouwelijk zijn en niet weer vijandig en op verdediging gespitst te zijn: ‘Ik voel me niet gelukkig, en zo dodelijk down de laatste tijd.’ Jozefien antwoordde niet – ze wenkte waarschuwend naar het kind.

‘Ik ga met je mee,’ zei Ina plotseling met een kleur op haar wangen opstaand. ‘Ik ga nu met je mee naar Ode. Daar kwam je toch voor, om mij dat te vragen?’

Ze knikte. ‘En of je wat meebracht om hem voor te lezen.’

‘Goed,’ ze ging naar de kast en pakte enkele boeken.

‘Gaat broertje mee?’ vroeg Jozefien.

‘Neen, het is te koud – jij blijft bij het meisje, toch jongen? Zijn prent afmaken. Ik heb een heel geschikt meisje dat heel aardig knutselen en spelen kan.’

‘Wat wordt hij groot,’ zei Jozefien, terwijl ze zich over het kind heen boog en het even knuffelde. Toen ze samen bij de deur stonden, herhaalde ze het nog eens met diezelfde schuwe, vluchtige blik op Ina, ‘wat wordt hij groot en mooi.’

‘Ik weet precies wat je bedoelt,’ zei Ina, toen ze buiten liepen, ‘je hoeft het werkelijk niet nog vaker en nog duidelijker te zeggen. *Hoe is het mogelijk, denk jij, dat een vrouw een kind heeft, een lief kind, zacht en aanhankelijk, een kind met een aandachtig gezichtje en bezige handjes – en dan nog durft zeggen, dat ze dodelijk down is en zielsongelukkig en er dan nog slecht durft uitzien, zonder het excuus van een erkende kwaal.* Dat bedoel je, nietwaar, met wat je zo-even zei en met de manier, waarop je naar mij keek?’

Jozefien zweeg; ze liepen nu stil naast elkaar op straat.

‘Je kunt het erkennen, en zelfs dat je er misschien het jouwe over de brave, goede, oppassende man bij hebt gedacht. Je bent de enige niet!’

‘Nee, iedereen zegt het,’ beaamde Jozefien, schuw en belust. Ina trok haar schouders op. ‘Iedereen’, bedoel ik niet. Ik bedoel gewoon mijzelf. Nog vijf minuten voor

je kwam, ging het door mij heen terwijl ik naar hem keek, naar zijn mooie snoetje, zijn heerlijke handjes. Denk je echt dat ik minder dan andere vrouwen van mijn kind houd? Eerder meer, omdat er zoveel liefde in mij is. En als het mij dan toch niet volkomen bevredigd, ik bedoel: als het toch niet voldoende is, als het mij toch niet kan vervullen en blijvend gelukkig maken, zelfs niet het vooruitzicht van zijn ontwikkeling, groei en toekomst – dan betekent het niet dat ik minder hart voor hem heb, maar simpelweg dat ik daarnaast ook nog verlangens, wensen en dromen heb. Daarin verschil ik misschien van andere vrouwen, maar niet van mannen... Daarin ben ik dan misschien als een man. Ken je de Kreutzer-sonate? Herinner je je, wat daarin over moederliefde wordt gezegd, het zinnelijke, dierlijke moederinstinct? Het is volstrekt niets om bijzonder prat op te gaan, als je het zó ziet. Maar het zo te zien, is eenzijdig, natuurlijk.

‘Ja, want je kunt je toch ook in zijn groei, in zijn toekomst verheugen – daar is dan niets dierlijks en lichamelijks in.’

‘Hoe kun je het zeggen!’ riep Ina, ‘hoe kunnen ze het elkaar toch allemaal napraten! Waarom zou ik mij dan zo bijzonder in zijn toekomst verheugen – hoe kan ik hopen dat hij gelukkig wordt, nu ik mijzelf en mijn eigen leven ken? Of moet ik wensen, dat hij wordt als Egbert? Is dat van mij te verwachten dat mijn leven vervuld zou zijn van geluk, door de hoop dat mijn zoon eenmaal een braaf en gematigd lid van een brave en gematigde maatschappij zal worden? En in ’t andere geval staat hij in het verdomhoekje, net zo goed als ik. Is dat dan zo’n vrolijk vooruitzicht?’

‘Ben je werkelijk zo ongelukkig, ma?’ vroeg Jozefien wanhopig.

‘Niet altijd, ik heb nog wel iets van mijn oude levenslust. Maar het is al erg genoeg, dat ik niet gelukkig ben.’

‘Andere vrouwen hebben ook wensen en verlangens,’ waagde Jozefien schuchter, de draad van het gesprek weer opnemend.

‘Vrouwenkiesrecht,’ hoorde Ina ‘verbeterde vrouwenkleding...’ Ze voelde dat ze Jozefien pijn deed. ‘Ik bedoel er niets kwaads mee, het is nuttig en sympathiek en alles wat je maar wilt en je hoeft niet eens te erkennen dat heel veel vrouwen eraan

doen door een akelig soort van ambitie, omdat het toch voor massa’s vrouwen de enige kans, zich met weinig geest en talent te onderscheiden en iets meer dan haar mans vrouw te zijn. Ik beweer ook niet dat ik er daarom niet aan doe – hoewel al die gladde goedheid op mijn zenuwen werkt – het trekt mij domweg niet aan. Ik kan er

niet warm voor lopen, misschien ben ik er te ouderwets voor. Ik voel me op een vergadering van vrouwenkiesrecht-dames precies zo thuis als ik mij in een krijgsraad van halve garen zou voelen.'

'O, Ina!' zei Jozefien met een kleur van pijnlijke verontwaardiging. Ina lachte even. 'Dat bedoel ik niet onvriendelijk. Ik had ook kunnen zeggen: als op een theekransje van Hare Majesteit de Koningin. In 't algemeen iets *anders* niet iets *minders*. Iedereen drijft op het laatst naar dat, waartoe hij door aard en bestemming thuishoort en afgestoten door waar hij niet bijhoort. Heb je wel eens opgemerkt? Het gaat niet altijd zo gauw en zo eenvoudig, omdat geboorte en toevallige omgeving en zo allerlei mensen samenbrengen die van huis uit niet bij elkaar horen. Het is dan net als olie en water roeren. Zodra je het aan zichzelf overlaat, gaat het weer uit elkaar en vindt waar het thuishoort.'

'En bij wie zou jij dan horen?' vroeg Jozefien onzeker, ze begreep niet goed wat Ina bedoelde.

'Ja, vraag dát wel,' barstte Ina uit. 'Bij niemand geloof ik. Ken je dat boek, dat ik hier heb? Kijk, ik neem het mee voor Ode, het zal hem wel interesseren. Marie Vaerting – ik heb alleen maar dit van haar gelezen.* Daar komt een meisje in voor die zich precies zo voelt als ik – er zijn er genoeg, alleen niet hier – en die het zo uitdrukt, dat zij *geen wortel heeft kunnen schieten in de aarde. Zo is het.*'

'Dan ben je misschien een soort in je eentje,' schertste Jozefien schuchter, wat ont-daan door Ina's ongewone vertrouwelijheid en door wat ze zei.

'Een hele eer, en een hele troost voor een arm mens.'

'Hoe oud ben je nu, Ina?'

'Zesentwintig.'

'Je hebt het toch al een heel eind gebracht – met je werk bedoel ik. Je hebt toch best wel succes?'

'Ja – ik heb geen klagen.'

'Dat is dan toch ook iets, waarin je zou kunnen opgaan.'

'Maar als ik er nu niet in opga,' riep Ina wanhopig. Ik moet hierin opgaan, en daarin opgaan, omdat anderen er in opgaan of er in zijn opgegaan.

De wereld is nu eenmaal zo ingericht, dat het er voor de meerderheid nog wel uit te houden is – en de minderheid moet nu maar zien hoe ze er komt. En dan vooral luisteren naar goede raad. Voor de mensen met ambitie, met allerlei soorten van ambi-

tie, die tot allerlei soorten van succes leiden, is er meestal een kans en altijd een doel. Maar ik heb nu eenmaal te weinig ambitie – ik geef er natuurlijk wel iets om, als ik succes heb – maar niet genoeg, en het boeit mij niet, het inspireert mij niet, het bevredigt mij niet. Ik zoek alleen mensen, dat weet je, en de rest is voor degenen die er prijs op stellen.’

‘Zo was je altijd,’ zei Jozefien, ‘als kind al. Je hield van de mensen – als ze maar de tact hadden met je om te gaan. Dan offerde je alles voor ze op, dan had je alles voor ze over. Je was wel vaak fel in je boosheid, maar nooit onbezonnen en nooit harteloos en nooit wreed – eerder het tegendeel. En daarom doet het me zo’n pijn, wat ze nu over je zeggen. Ik denk wel dat het je eigen schuld ook is, ik bedoel dat je de schijn niet vermijdt.’

Ze zweeg onthutst, bang dat ze Ina in haar prikkelbare humeur misschien boos had gemaakt. Maar Ina antwoordde alleen kalm en mat.

‘Natuurlijk zal het mijn eigen schuld wel zijn. Alles is toch eigen schuld wat er gebeurt. En anders zoek je maar in een vorig leven, zeggen de theosofen. Zoo kom je wel klaar -, en het is altijd een bijzonder troostrijke gedachte.’

‘Hoe gaat het met Egbert? Ik heb nog geeneens naar hem gevraagd!’ lachte Jozefien in een poging, Ina wat op te monteren.

‘Goed.’

‘Kibbelen jullie nog zoveel..., als vroeger? Ik hoorde toen van zijn zuster...’

‘O nee, het is nu alles peis en vree. Geen kwaad woord meer, een ideaal-huwelijk.’

‘Och, Ina...’ het klonk hulpeloos-wanhopig.

‘Maar beste kind, zo is het immers. wanneer je geen ruzie maakt en elkaar geen glazen, kommen en borden naar het hoofd gooit? Of heb je ooit anders gezien? Ze zag Jozefien van opzij en voelde door de ogen waarmee ze naar haar keek, dat het gemeen was dat ze Jozefien voortdurend lastig viel met dingen die ze niet kon begrijpen en verwerken, die haar alleen maar bezorgd maakten. Ook merkte ze dat ze vanuit haar eigen grieven een wrange roes dronk en niet helemaal oprecht was in wat ze zei. Ze liet die toon van overdreven ergernis los en sprak kalm en zacht:

‘Ach, Fine, ze weten zo weinig van mij. Ik weet ook eigenlijk zo weinig van mijzelf. Iedereen denkt dat ik om liefde ontspoord ben – dat ik aan liefde alles opgeofferd heb – aan liefde, die ook wel hartstocht genoemd wordt. Weet je nog, dat we op school leerden, dat hartstocht eigenlijk een aantrekking van het hart betekent...

Nu het woord met *liefde* is vereenzelvigd, zou je kunnen denken dat niemand ooit een betere vervulling voor die *verlokking* heeft gekend. En toch trekt mijn hart nog anders... Daarom is ook *liefde* in haar aardse verwerkelijking de vervulling niet... Daarom stelt *liefde* mij op den duur ook altijd teleur... Al kan het mij voor een tijdje wel kalmeren omdat het toch het meest op de vervulling lijkt. Ik heb maar altijd genomen wat ik vond, omdat ik niet wist wat ik zocht. En daarom – iedereen vond het zo dwaas, en het sluit toch zo logisch in elkaar – daarom ben ik ook niet altijd even kieskeurig geweest in de keus van het *object*. Het ging toch in de eerste plaats om mijn eigen gevoel, om wat ik in mijzelf opwekken kon. Een hopeloze *liefde* – als *Cyrano de Bergerac* voor *Roxane* – dat had ik eigenlijk moeten hebben – maar dan zou ik toch weer niet in die *hopeloosheid* berust hebben. De mens is zo ingewikkeld, en zo vaak tegen zichzelf. Egbert kon mij zo honen, toen ik mij ooit heb laten *aanbidden* door een gymnasiast – zó lang met verachting bespotten tot ik het zelf belachelijk en beschamend vond – en toch, nu weet ik, er is niets zo heilzaam en zo sublimerend als weten dat iemand je idealiseert. Dan wil je niet beneden dat ideaal blijven, dan wil je toch zo hoog staan als die ander je ziet staan. En wat doet het er dan toe, of die *ander* een schooljongen is? Ik heb in mijn jeugd ook wel het idealiseren, dat *verliefde* mensen elkaar doen, belachelijk gevonden. Nu neem ik het wel serieus, bijna als een natuurwet, als iets dat kennelijk zo hoort te zijn. Zodat we tenminste één reden hebben om boven onszelf uit te stijgen, nu we het toch lang niet allemaal, en lang niet altijd kunnen, uit zuivere *liefde* tot het *Ideaal*.

‘Wat ben je oud – voor je leeftijd,’ zei Jozefien.

De opmerking bracht Ina weer tot bezinning, ze keerde haar hoofd af om te verbergen dat ze bloosde.

‘Vertel eens wat van Ode,’ vroeg ze even later, gewoon, ‘wat had hij eigenlijk?’ ‘Zijn gewone kwaal, bronchitis, nogal erg deze keer. Je weet dat een zusje van Annie al een paar weken bij haar in huis is?’

‘Ode vertelde zo iets, de laatste keer. Ik heb haar nog niet ontmoet. Hoe is ze, zoiets als Annie?’

‘O nee, nogal vervelend, lang niet zo levendig als Annie, toen ze een meisje was, en beetje dommig wel.’

‘Gezellig voor Ode! Waarom haalt zij haar dan in huis? Zo hartelijk is ze anders niet.’

‘Wel,’ lachte Jozefien, wat verlegen, ‘het is misschien niet aardig van me om het te

zeggen en je moet ook niet laten merken dat ik het gezegd heb – maar ik geloof eigenlijk dat ze op een man voor haar uit is.’

‘Praktisch!’ prees Ina, ‘een heel verstandige speculatie. Beter dat ze er tijdig een man mee opknapt, dan dat ze er later zelf mee opgeknapt zit. En is er al een slachtoffer?’

‘Zover is ze nog niet. Maar ze heeft nu wel iemand op het oog, geloof ik. Jij kent hem wel, Ina. Een jongen bij ons uit de stad. Daardoor kennen Annie en Ode hem ook. Gerard van Wijk.’

‘Gerard – die een paar huizen verder woont? Zijn moeder was weduwe. Maar dat is toch nog een kind, een schooljongen?’

‘Twintig,’ lachte Jozefien, ‘in het najaar is hij hier komen studeren en sindsdien komt hij al bij Annie en Ode aan huis. Onlangs schreef zijn moeder, dat ze voor de Kerstdagen bij vrienden in Engeland was uitgenodigd en toen heeft Annie hem dadelijk voor die tijd gevraagd. De oude dame was natuurlijk uitbundig dankbaar, dat hij in de vakantie tenminste niet bij vreemden hoefde te zijn.’

‘En zou hij erin lopen? Och, waarom niet, zul je zeggen. En dan is er allicht maar één span aan bedorven. Vertel eens even, weet Annie dat je bij mij bent en dat ik kom?’

Jozefien knikte. ‘Natuurlijk, toen Ode het vroeg...’

‘Maar wat bezielt haar dan toch? Waarom mag ik er nu ineens niet komen? Weet jij er iets van?’ drong Ina aan.

‘Je zult het zelf wel merken,’ ontweek Jozefien.

‘Hou het maar stevig voor je, hoor!’ zei Ina, schamper de schouders ophalend.

Even later zaten ze bij Annie in de binnenkamer. Ze was nog dikker dan verleden jaar, een onderkinbolde over de kraag van haar jurk. Ze was nu, zoals ze daar troonde achter theeblad en werktafel, een statige, deftige invloedrijke dame, ook nog wel een heel knippe vrouw. In de andere hoek zaten de jongelui, het zusje met een bleek zenuwgezichtje en de jongen blond, blozend en onhandig. Nu Ina hem zag, herkende ze onmiddellijk het verlegen kereltje met de dunne vlasharen en de witte wimpers, dat ze jaren geleden tegenkwam op weg naar haar school. Een goedig, bleu moederszoontje, dat rode jakkies droeg – wist ze weer ineens, en nu ze hem

zag, was het alsof ze weer in de straat vol gemoedelijke ochtendddrukte onder de linde-bomen liep en zag de zon op de geveltoppen en hoorde het ratelen van gele karren – het was marktdag – en rook koeklucht uit een open winkel, walm van verschaald bier uit het kille keldergat van een pakhuis en voelde de luwe wind over haar

wangen gaan – alles tezamen in één vluchtige herinnering.

‘Herkent u mij ook nog, meneer Van Wijk - want dat moet ik nu toch zeggen, toch?’ Ze vroeg het vrolijk de ogen opslaand naar zijn verlegen blozend gezicht... Hij was langer dan zij... en bij haar blijven staan, onhandig na het voorstellen.

‘Ik herkende u meteen. U bent weinig veranderd. Maar u hoeft echt niet *meneer* te zeggen tegen mij, ik vind het veel prettiger als u Gerard zegt, net als vroeger.’

‘Vroeger!’ zei Ina - ‘vroeger is heel lang geleden. Ik ben daar in jaren niet geweest. Is er veel veranderd?’

‘Laat me even denken,’ hij kneep zijn ogen beetje dicht en tuurde voor zich uit tussen de blonde wimpers door. ‘Ik moet er even bij gaan zitten, als ik mag.’ Hij zette zich op een stoel vlak bij Ina. Annie met een kleur en een strak gezicht, wenkte driftig het zusje, dat onbeholpen achteraf was blijven zitten, naderbij, tussen haar-zelf en Jozefien – zo zaten ze in een kring met Ina en de jongen wat afgezonderd.

‘U weet natuurlijk dat verleden jaar De Kieviet afgebrand is, die grote weverij achter het kanaal?’ zei hij, snel, blij dat hij zoiets gewichtigs kon vertellen.

‘Nee, dat weet ik niet,’ lachte Ina, geamuseerd door zijn ijver.

‘En de Venen zijn gedempt, met de vaste grond gelijkgemaakt en bijna volgebouwd met huizen en villa’s.’ – ‘Jammer! Een van de mooiste plekjes uit de omgeving verloren. Wat hebben we daar een prachtige moeras-vergeet-me-nieten vandaan gehaald! En je vond er allerlei vogelnesten, en we gingen er picknicken en deden er allerlei spelletjes. Dan waren wij, meisjes, gevangen prinsessen en de jongens waren ridders en die moesten ons schaken.’

‘Er zat zoveel snoek – weet u wel?’

‘Nee,’ lachte Ina – ‘daar heb ik nu weer geen ervaring van.’

‘Weet u, wie ook dood is? Kort geleden gestorven? Die oude tekenmeester van de stadstekenschool.’

‘Die – dat mannetje van een prentje – met zijn houtherige beentjes? Die is zeker minstens honderd geworden – en we dachten in ons hart allemaal zeker dat hij het eeuwige leven had. Dus toch blijkbaar niet. En wie zal na hem komen?’

‘Niemand, want die school wordt opgeheven. Er is bar veel over te doen geweest in de raad – iedereen bemoeide zich ermee maar de meerderheid vond het een *verouderd* instituut. Het gebouw gaat nu tegen de grond. De grond is zoveel waard, weet u, daar in die buurt en de gemeente gaat het verkopen. O, ze doen heel druk aan grond-

politiek tegenwoordig bij ons. Die krotten achter de molen, waar de schilders altijd zaten, weet u wel? Die gaan er nu ook aan!’

‘Dat is heel jammer! Van die schilders weet ik nog goed. Ik herinner me een snoezig, ik geloof Amerikaans meisje, jaren en jaren geleden, dat allerliefst voor mij was en mij zoute geparfumeerde witte drop liet snoepen. Nu ik het zeg, is het precies alsof ik dat gebruinde gezichtje met de blauwe ogen en de prachtige witte tanden weer voor mij zie en de geur proef van die drop.’

‘U moet nog maar eens komen kijken, u zou nog wel meer veranderingen vinden.’
‘Ik kom er niet meer toe met mijn werk en mijn gezin, en ik heb er niemand dan mijn zuster die bij vreemden inwoont en die ik af en toe hier ontmoet.’

‘U zou bij ons kunnen logeren,’ zei de jongen met een kleur van verlegenheid, ‘moeder zou het heel prettig vinden, dat weet ik wel zeker. Ze herinnert zich u nog heel goed als kind – ik was er toen nog niet eens, geloof ik, en ze houdt zo veel van uw werk. Ze zegt dat ze de personen uit uw eerste verhalen herkennen kon, en dat ze altijd erin voelt, hoe veel u van ons stadje houdt. Dat doet ze zelf ook, ziet u, ze is er geboren en haar vader ook en haar grootvader ook en het hindert haar altijd, als de mensen het er doods en saai vinden, dus daarom...’

‘Ina,’ zei Annie plotseling, met een koud gemeen lachje – ‘ik dacht dat je gekomen was om Ode wat op te beuren. Dat lijkt je helemaal te hebben vergeten.’

Ina schrok op – ze voelde dat ze donkerrood werd – Jozefien’s ogen knipperden van angst en zenuwen. De jongen zweeg en keek verlegen van de een naar de ander. Het zusje loerde naar haar met een klein pestig lachje.

‘Je hebt gelijk, Annie,’ zei ze rustig, ‘ik verpraat mijn tijd. Tot straks dan allemaal?’ Ze keek niemand aan toen ze de kamer uitging. Ze schaamde zich voor haar blos en ze bemerkte zelf, dat iets in haar stem wanhopig duidelijk de luchtigheid van haar woorden weersprak, en dat ze het allemaal hadden gevoeld. Toen ze na een uur met Ode te hebben gepraat en wat gelezen weer beneden kwam, vond ze er Annie alleen. ‘Waar zijn de anderen?’ woog ze argeloos verbaasd. Annie lichte schamper.

‘Jozefien is hiernaast en mijn zusje, die bedoel je niet, is het wel? Je bedoelt waarschijnlijk: waar is de jongen?’

‘Hoe durf je, Annie!’ viel Ina uit, wit van boosheid. ‘Ben je nu helemaal gek geworden? Waar zie je me voor aan?’

‘Zou je mij dat nu wel zo op de man af vragen?’ hoonde Annie, ‘zou dat niet meer

aan *waarheid* geven dan zelfs jij met al je waarheidsliefde verteren kan? Ik heb het je trouwens al vaak genoeg en duidelijk genoeg gezegd wat ik van je denk. Maar blijkbaar toch nog weer niet duidelijk genoeg. Je hebt je voeten amper hier in huis of je begint al weer. Wat jij buitenshuis en in je eigen huis uithalen wil, dat laat mij koud – dan moet je man je maar beter in bedwang houden, dat is mijn zaak niet. Hier in huis accepteer ik die kunsten niet. Als die jongen wat ouder was, dan zou ik hem gerust zijn gang laten gaan. Dan zou hij gauw genoeg zien wat voor soort hij voor zich had – zijn voorgangers zijn daar ook achter gekomen. Ik ken iemand, die er maar één avond voor nodig had en een ander bij wie het wat langer duurde het daarna ook door-en-door wist. Maar omdat hij nog bijna een kind is en omdat zijn moeder hem aan mij heeft toevertrouwd, en omdat ik zeker weet dat zijn moeder niet zou willen dat haar enige jongen in handen viel van iemand als jij – daarom heb ik hem nu zolang met mijn zusje uitgestuurd. Dat is beter gezelschap voor hem. En daar moet jij hem ook maar stillletjes bij laten, als je tenminste niet wilt dat ik hem ronduit waarschuw of zijn moeder over je schrijf.’

Ina had het gevoel alsof ze van binnen droog geschroeid was van withete woede, haar keel kneep... Een zacht belletje van boven was haar verlossing.

‘Ode belt,’ zei ze haastig, toonloos, ‘even kijken wat hij wil’. Op wankele voeten liep ze de kamer uit.

Rechtstreeks van boven verliet ze het huis – en nauwelijks op straat begon een twijfel, een jammerlijk wantrouwen tegen zichzelf zich in haar te roeren.

Als Annie nu toch eens gelijk had – als ze nu toch weer onbewust bezig was geweest om die onvolwassen jongen over te halen, alleen om hem doelloos te bekoren... Als het nu eens waar was! Maar nee, ze had zich volkomen onbewogen en onbevangen bij hem gevoeld, tegenover zijn lieve onbelangrijkheid. Ze was zes jaar ouder, wat kon haar die jongen schelen? Maar in haar diepste wezen was ze niet zeker van zichzelf... Annie’s giftige woorden hadden een vlaag van zelfwantrouwen en zelfverguizing in haar teweeggebracht, waar ze niet makkelijk van loskwam.

Dicht bij huis liep ze Egberts zuster Geertje bijna tegen het lijf samen met het vriendinnetje dat bij haar was geweest om haar en Egbert te nodigen voor het feest waar ze niet zonder pijnlijke verbazing en schaamte aan terugdenken kon. Maar die avond van het bezoek herdacht ze nu met een opgolvend gevoel van vreugde...

Het meisje had haar toen aardig gevonden, het gezegd en getoond, schuchter-waarderende woorden over haar eerste vertelling gesproken. Fijn was het haar eens weer te zien!

Maar terwijl ze nu Geertje staande hield en aansprak, liet het vriendinnetje ineens Geertje's arm los en liep haar met een koele knik voorbij. Beklemd en teleurgesteld staarde Ina het vlugge figuurtje dat zich rap verwijderde na. Ze was groot en mooi geworden!

'Herkende ze mij niet, Nesje Waldorp?' vroeg ze weifelend, naar Geertje opziend.

'Ik weet niet, hoor!' zei ze koel, schouderophalend.

'Kwamen jullie bij ons vandaan? Ga je nog niet even mee terug?'

'Dank je – we hebben Egbert alleen even tot zijn huis gebracht. Hij had bij ons... bij mij een kopje thee gedronken.'

'Ik zie je nooit meer.'

'Ik ben een paar maal geweest toen je niet thuis was. Of misschien had je bezoek en wou niet gestoord worden.'

Ina kreeg een gloeiende kleur.

'Als ze zeggen dat ik niet thuis ben, dan ben ik ook werkelijk niet thuis, Geertje.'

'Goed, goed! Het gaat mij niet aan – en het interesseert mij eigenlijk ook niet. Ik dacht maar zo – er wordt nogal gepraat' Nu, ik moet weg, hoor!' Ze had zich gedurende de laatste, haastige woorden al half van Ina afgewend, blijkbaar verlangend om haar vriendin die zich steeds verder verwijderde achterna te lopen. Ze knikte even en zonder Ina zelfs een hand te geven liep ze snel door.

Even stond Ina wezenloos – haar hoofd vol bange gedachten, toen liep ze langzaam verder... Waarom wilde het kind, dat haar toen bewonderde, haar nu zelfs niet meer kennen? Of had ze haar echt niet herkend? Ze klampte zich aan die onmogelijke veronderstelling vast om zich niet al te zwaar vernederd te voelen. Maar dat Geertje vreemd en kil deed, alsof ze elkaar niet kenden... dat viel niet te ontkennen. Een koude beklemming – bijna een voorgevoel – viel haar op het hart. Thuis zat Egbert te lezen en keek nauwelijks op bij haar binnenkomst.

XVIII

TERZIJDDE BIJ BLZ. 200

*) *Uit het leven van een denkende vrouw* door Justine Abbing ps. van Carry van Bruggen. Eerste druk 1920 *Nijgh & Van Ditmar Uitgevers-maatschappij*, Rotterdam 1920

Hieronder een paar citaten:

‘De juiste titel? Die weet ik eigenlijk niet, maar ik zal het haar vragen en het boek zult u zeker met plezier lezen. De naam van de schrijfster herinner ik me wel: Marie Vaerting. Eigenlijk dr. Vaerting. ’k Zag onlangs een proefschrift met die naam liggen en ’t zou toevallig zijn als dat nu weer een ander was, omdat de held in ’t boek óók een gestudeerde vrouw is, een doctores...’ – Gu Velsing lachte even. ‘Zeg ik het verkeerd, meneer Velsing? Hoe is ’t dan?’

‘O ja, zo was het! Ze heeft dit idee: de mannen idealiseren de vrouw, voor hun eigen plezier, of liever voor hun eigen gemak, ze zetten haar op een voetstuk als een afgodsbeeld, een idool, volmaakt, zonder fouten, zonder zwakheden... omdat zij, de mannen, iets willen hebben om te adoreren... de mannen willen geen gebreken aan hun vrouwen zien... en dat noemt zij nu allemaal egoïsme.’ – Gauwer klaar dan ze dacht zweeg ze verlegen-haperend stil, en keek aarzelend om bijval of desnoods tegenspraak rond.

‘Egoïsme...?’ vroeg oom Everard met langzame nadruk, als had hij niet goed gehoord... – ‘Ze bedoelt een bepaald soort zwakheden... meer op het gebied van de liefde... van de hartstocht...’ – ‘Ooo...’ kwam oom Everard, en trok spottend-bedenkelijk met zijn mond.

Wat was die Reina Nederbragt toch voor een schepsel, en dat mens, die schrijfster waar ze van sprak! Een vrouw, die het recht – het recht nog wel! – wenste op zwakheden in de liefde... in de hartst... Het woord alleen al, uit de mond van een ongetrouwde vrouw!

DR. PHIL. MARIE VAERTING (1880-1964) beschreef in *Hafskamp's Anna* (1912) de situatie van een studente met een katholieke achtergrond en de rol van de promotor. Met het motto *Ondanks alle mannencultuur, alle vrouwenlichamen en ballet!* gaf het uitdrukking aan de ambities van haar generatie die wis- en natuurkunde studeerden en promoveerden. Terwijl Vaerting de steun van de promotor prees, had professor Helene Braun († 1986) deze rol van wiskunde-professoren zozeer verinnerlijkt dat zij geloofde dat er geen sprake was van discriminatie van vrouwen: *Ik heb keer op keer gezegd dat wiskundigen enthousiast zijn over elke vrouw die een behoorlijk integraal symbool op het bord kan schrijven.*

VGL. *Leben und Subjektivität in neueren Ansätzen der Gender Studies*, Bielefeld 2006

DE VOLGENDE DAG IN DE NAMIDDAG ZAT INA VOOR HET RAAM TE LEZEN. Het was twee dagen voor Kerstmis, een nevelige valse winterdag, volslagen stil, geen vogel floot meer in de kale tuin. De bomen stonden roerloos in de stilte. Uit het huis naast het hare klonk een piano – telkens maar even, en dan, gedempter, zingen en kindergelach. Daar, bij de nieuwe burens, speelde haar zoontje met een klein meisje van zijn leeftijd en de moeder van het kind droeg aan de piano een muizen-geschiedenis voor. Ina kende het, nu ze even bleef luisteren wist ze precies waar de kinderen lachen zouden om iets grappigs, ze zag de gezichtjes voor zich... Het rode mondje en de ogenglans van haar zoontje en de bolle, bleke koontjes, de glinsterende blonde krullen van zijn nieuw vriendinnetje. Het kind leek op de moeder, de vader kende ze nog niet, ze woonden er pas. De vrouw was vroeger zangeres of danseres geweest bij de operette en had veel gereisd, het precieze wist ze niet. De laatste dagen was haar zoontje voortdurend met lekkers en kleine geschenkjes thuisgekomen en eindelijk was de uitnodiging voor vandaag gevolgd.

Had ze eigenlijk niet moeten bedanken? Ze had de moed niet opgebracht. De vrouw had haar gisteren zo vriendelijk-gedwee toegeknikt, ze had lieve blauwe ogen en leek niet eens zo heel veel ouder dan haar dochtertje.

Voor Egbert had ze het bezoek van haar zoontje verzwegen. Hij zou toch hebben bedacht, dat het niets voor ons was – dat vond hij van bijna iedereen. Met vroegere burens had hij niet willen omgaan – omdat de man een wijnverkoper was met een vreemde naam – en had Ina, die indertijd een bezoek al half had toegezegd, koelbloedig een pijnlijk figuur tegenover die mensen laten slaan.

Egbert zou haar nu ook hebben uitgelachen als hij wist dat zij afgesproken had haar zoontje af te komen halen en dan een kopje thee te blijven drinken. Ze moest over een uurtje gaan. Het werd al donkerder – ze ging dicht bij het raam zitten om nog te kunnen lezen. Het was een boekje van Romain Rolland over Beethoven dat Charley haar vanuit Parijs had gezonden als aandenken aan een van hun laatste gesprekken.

Ze had toen toevallig in hun boekenkast een Duits romannetje gevonden dat *Quasi una Fantasia* heette en van Beethovens liefde voor het coquette Italiaanse gravinnetje verhaalde. Ze had er in zitten lezen en het had haar getroffen omdat het warmer en inniger van toon was, de figuren scherper en levendiger naar voren bracht, dan de meeste uit geschriften en anekdotes opgebouwde romantische verhalen. Het deed

haar verlangen om meer van Beethovens leven te weten, over zijn verhouding tot en zijn houding tegenover de mensen. Nu had Charley haar dit boekje gestuurd en nu las ze, in de schemer het hoofd diep gebogen over het boek.

...Un malheureux, pauvre, infirme, solitaire à qui le monde refuse la joie, crée la Joie lui même pour la donner au monde. Il la forge avec sa misère, comme il l'a dit en fière parole, où se résume sa vie, et qui est la devise de toute âme héroïque.

‘Durch Leiden Freude.’

Ze prevelde halffluid de laatste woorden en lichtte het hoofd op en tuurde voor zich uit – sloeg de ogen weer neer en bleef een tijdlang staren op het verdrietige, sombere gelaat, nog maar nauwelijks te onderscheiden op het witte blad, sloeg langzaam dat blad om en zag boven aan het volgende, de zes klanktekens en de woorden daaronder, ‘allein... allein... allein.’

Ze voelde een rilling langs achterhoofd en rug, het bloed trok uit haar gezicht vandaan, haar vingers beefden. Ze stond op en liep met het boek in de hand naar de piano. Het was er bijna donker in dien hoek, de blanke toetsen glommen – ze keek even naar buiten, het leven leek zo laaggezonken en zo wonderlijk veelbelovend tegelijkertijd – toen sloeg ze staande het motief aan en nog eens – en nog een keer, als om zich aan die droevige zaligheid te verzadigen. Haar leden trilden als door storm bewogen -, erbarmelijker dan ooit werd ze zich haar machteloosheid bewust -, en hoe ieder ding te klein, te zwak, ontoereikend in haar was. En weer vroeg ze zich wanhopig af-, waarom ze dan niet had mogen rustig behoren tot die miljoenen onbewusten waarin geen andere wensen huizen, dan die waarvan het leven de vervulling belooft – die niet als in de nacht uit hun slaap worden gewekt om het onbereikbare na te jagen, naar het ontastbare te tasten, tot hun ogen de slaap niet meer vinden kunnen – was ze toch maar klein en vredig geweest, nu ze niet groot en berustend mocht zijn. O, dat halve, dat wankel, dat onzekere, dat dobberen tussen lust en plicht, tussen neiging en geweten. Charley had gezegd: ze was in haar groei, en zij niet alleen, velen met haar, omdat deze tijd er een leek van groei en overgang – maar Hugo had haar weersproken: zó was elke tijd geweest voor enkelen, die zich aan de oude gewoontes niet meer gebonden voelden en aan een nieuwe nog niet toe waren, voor allen, die het oude huis, waar het hun te benauwd en te bedompt werd, verlaten hadden, en voor wie nog geen nieuw gereed was – dakloze zwervers, zonder steun of veiligheid van een bepaald gemeenschappelijk verband, op het eigen wisse-

lende, vervloeiende zelf aangewezen en zich van die onzekere toestand bang en pijnlijk bewust.

Ze was naar het raam gelopen en staarde naar buiten. Nu zweeg beneden de piano – de kinderen speelden zeker een ander spel – vanuit de verte kwamen eentonige, gebroken klanken, dof door de mist, zwak in het vallen van de avond en vervulden haar met een eindeloze droefgeestigheid als een bitter-zoete smaak. En ze dacht aan wat ze met Charley had besproken over haar huwelijk – hoe ze ook daarin de oude gewoonte naar de geest was ontgroeid en hoe die haar tegelijk nog gevangen hield, als omketend bij de benen, zodat trouw nu geen waarde meer had voor haar geweten en ontrouw geen geluk voor haar hart beloofde, zodat ze zich niet laven kon aan het besef dat ze tenminste haar plicht had gedaan – omdat ze die plicht niet erkende – evenmin haar verbanden verbreken en haar vrijheid nemen. O, die ellendige tweeslachtigheid die aan weerskanten het goede en zoete roofde en niets dan twijfel en bitterheid overliet – en zelfbedrog dat haar ten gronde zou richten.

De klok sloeg vier uur. Ina schrok op en droogde haar ogen, ze moest nu gaan. Zij had beloofd dat ze komen zou en ze wilde ook wel weer wezen waar licht en warmte was. De vrouw had zó op haar komst aangedrongen – het scheen een eenvoudig wezentje dat denkkelijk haar schrijverschap belangrijk vond.

Er werd iets warm in haar toen ze haar jas aantrok, iets van verwachting en verlangen naar vriendelijkheid en bewondering, dat haar bewegingen vlugger maakte. Ze aan het onschuldig-mooie, bol-bleke gezichtje van de buurvrouw en haar mond vertrok – ze voelde sterk het lege en armzalige van haar verwachting.

Ze trok haar huisdeur dicht en belde aan bij de bureu. Het was er helder licht en warm in de gang alsof werd zelfs daar gestookt – uit de open kamerdeur waar haar jongen haar opgewonden tegemoet sprong – stroomde warmte en bloemengeur. En het blonde vrouwtje begroette haar met een vriendelijk, bijna onderworpen en als schuldig lachje – alsof ze haar wut had misdaan – de gedachte beroerde vluchtig Ina's geest maar ze dacht er verder niet over na. De lange forse man die bij de kachel had gestaan, keerde zich naar haar om, noemde zijn naam en, omdat zijn vrouw er

zwijgend en verlegen lachend bij bleef staan, was zij genoodzaakt haar eigen naam te noemen. Hij leek werkelijk ook al verlegen – er was een pijnlijke stijfheid, als moest er een verklaring of uiteenzetting volgen – terwijl ze zitten gingen. De kinderen fluisterden in een hoek bij poppen in een wagen en de vrouw deed een opge-

wonden relaas van wat ze allemaal hadden gespeeld en gezegd, waarin ze telkens haar man probeerde te betrekken, als om een ontstemming in hem te overwinnen. Ondertussen keek Ina in de kamer rond die volstond met meubels. Niets paste bij elkaar en geen enkel stuk had enig karakter. Een uitheemse overlading van kleedjes en zware gordijnen en kleden, de wanden beprikt en behangen met foto's in allerlei maten en soorten in sterren en waaiers gegroeped als op een kinderkamer en die blijkbaar allemaal acteurs en actrices en zangers en musici – met glazige blik en vooruitgestoken borst, verleidelijke glimlach en met violen in zwierige houdingen voorstelden – er hing een grote spiegel in vergulde lijst, gedrapeerd met een lap van rood met goud, doorweven – de piano was nieuw en kunstig versierd, de gloeiende kachel prijkte met een blinkende overdaad aan koperbeslag. Er was een overmaat van al te veel licht dat schel afkaatste van de witte zoldering. Het was er toch gezellig in de drukte tussen de stoffige kunstboeketten in de grote veelkleurige vazen en palmen in potten, ook al met lappen omwonden. Het buurvrouwtje ging thee zetten en schenken, haar man was een gesprek begonnen over toneelspelen en toneelspelers, hoe er de markt van overvoerd was, hoe ze allemaal armoe leden. Plotseling, zonder dat Ina iets van een overgang bemerkte had, zat hij luidruchtig, maar tegelijk ook wat stuntelig en gedwongen te betogen tegen allerlei slag van bekrompen mensen die elkaars leven zuur maakten om allerlei domme vooroordelen, waar hij, Goddank, vrij van was en waarvan hij hoopte, dat Ina ook vrij zou wezen. Ze knikte vaag-weg en wist niet goed wat het doel van die onvoorbereide ontboezemingen mocht zijn, die hem intussen zwaar op het hart leken te wegen en waarmee hij wél iets leek te bedoelen. Even later werd het haar duidelijk – het was maar een onhandige poging geweest om haar te polsen en nu zijn vrouw ook weer zat, haar meelwit, mollig handje op zijn brede knie, de ogen aanhankelijk en verliefd naar hem opgeslagen, nu vertelde hij haar, schijnbaar-luchtig, dat ze niet getrouwd waren en dat het kind uit haar eerste huwelijk was. Ina begreep uit het blozen, een dankbare blik en een verlegen lachje, dat huwelijk als een goedbedoeld leugentje – dat hij zelf wel getrouwd was en nu in *scheiding* lag, die niet te vlug vlotte, naar zijn zin, en dat hij dan zou hertrouwen zou en het kind echten.

Die laatste mededeling, met het beweerde huwelijk in strijd, deed hem zelf verlegen blozen. Het was Ina anders ontgaan.

‘Begrijpt u nu dat ik er een beetje mee in zat toen mijn vrouw mij vertelde dat u zelf

uw jongen zou komen halen? U had het haar wel heel kwalijk kunnen nemen toch, dat ze u gevraagd had zonder dat u iets van onze omstandigheden wist. Maar ze vertelde mij dat u ook iemand met vrije opvattingen bent.'

'Waarom dacht u dat zo?' Ze wendde zich naar het glimlachende vrouwtje en trachtte gewoon te spreken en voelde dat haar gezicht ineens gloeide.

'U bent toch artiest!', klonk het antwoord bedeesd en de blauwe ogen werden vriendelijk vleiend naar haar opgeslagen.

'En artiesten staan boven vooroordelen,' vulde de man aan. Ina voelde dat ze de waarheid verborgen: dat ze haar hadden durven vragen om de manier waarop over haar gesproken werd en die hun een waarborg leek dat ze het wel niet zo nauw zou nemen, terwijl ze toch de getrouwde vrouw van goede familie, met een bekende naam, was en bleef en er dus nog alle reden was haar omgang te zoeken en te willen. Ze had wel kunnen huilen, zo beledigd en verward als ze zich voelde. Ze mocht niets laten merken en kopjes thee drinken en lieve praatjes maken in dit hatelijke schelle licht.

'U moet Lettie zo nu en dan eens komen opzoeken en wat met haar praten.' zei de man die nu Ina's verlegenheid wel had gemerkt, 'ze heeft anders helemaal niemand hier.' En schertsend voegde hij er achter, 'u zult zeker dikke vriendinnen worden, dat weet ik zeker, allebei jong en geen van beiden een begijntje!'

'Ja, u moet me weer eens gauw komen opzoeken met dien lieve kleine jongen van u. Of 's morgens, ik kan echt heerlijke koffie zetten, nietwaar manlief? En dan moeten we elkaar bij de naam noemen, niet altijd dat stijve mevrouw. Ik ben niet eens een echte, lichte ze zwakjes en bedrukt. Bij Ina brak haar onroering en gulleid door onwil en gneven heen. Ze voelde een impuls de bescheiden-afwachende vrouw blij te maken met haar vriendschap, zich niet van haar af te keren naar een wereld, naar mensen, zelfzuchtigen hardvochtig die haarzelf toch ook verstoten hadden... Liever wilde ze nu die wereld tarten, door openlijk haar beginselen te verloochenen. 'Ik wil heel graag een keertje terugkomen,' zei ze hartelijk. De man klapte zacht in de handen. 'Mooi!'

'Gauw?'

'Overmorgen bij de kerstboom? Er komt misschien een neef van mijn man die heel mooi viool speelt. U moet komen, u moet het meteen beloven.'

De kinderlijk-dwingende toon hinderde Ina een beetje. Ze voelde zich overrompeld.

Het verwerkelijken van haar voornemens van daarnet werd haar wat te plompverloren opgedrongen maar ze kon niet goed weigeren. Ze beloofde dat ze zou komen en ging met haar jongen naar huis, waar ze Egbert vond. En ineens bedacht ze dat de burens niet over hem hadden gerept. Ze voelde dat zij nooit de moeite zouden durven nemen om hem te kennen. Hij zat veilig ompantserd in zijn ontzag inboezemende onbereikbaarheid.

De volgende morgen reikte het dienstmeisje bij het ontbijt een pakje aan. Er zat lekkers in en een klein boeketje van de vorige avond voor de jongen *door zijn vriendinnetje van het verjaarafeest gespaard*. Een briefje zat erin gevouwen waarin ze nog eens aan haar belofte werd herinnerd, het geurde zo sterk dat Egbert, tegenover haar aan tafel, opmerkte: ‘Van wie is dat reukoffertje?’

‘Van de burens – die mensen waar broertje wel speelt.’

Ze zei het luchtig om elk gesprek te vermijden. Ze had nog niet van haar afspraak voor morgenavond, die haar uur na uur meer bezwaarde, durven spreken.

‘Hoe komen die ineens zo uitbundig?’

‘Och, uitbundig. Hun kleine meisje was gisteren jarig en nu sturen ze een en ander.’ ‘Zo.’ Hij was blijklaar voldaan en zweeg. Nu wilde Ina in een impuls maar meteen doorzetten. Alles vertellen, om het allemaal maar te hebben afgehandeld.

‘Het zijn werkelijk heel aardige mensen, Egbert, bijzonder hartelijk. De man is in zaken en het vrouwe... Ken je haar?’

‘Beetje van gezicht.’

‘En vind je haar niet aardig?’

‘Och-zo’n beetje klapbes-achtig.’

‘Ze heeft veel verdriet gehad,’ zette Ina weer door, maar ze voelde direct dat dit de manier niet was en ze raadde goed, want: ‘Interessant,’ vond Egbert droog, ‘ze ziet er anders niet zo naar uit.’

‘Ze vertelde het mij,’ loog Ina verward, ‘er schijnt vroeger iets met haar gebeurd te zijn, het fijne weet ik niet en nu wil niemand meer van haar weten dus is ze altijd alleen.’

‘En haar man dan?’

‘Ja kijk, zie je – ze is eigenlijk nog niet getrouwd, hij is bezig van zijn vrouw te scheiden.’

‘Wel, dan komt toch alles op zijn pootjes terecht.’

‘Natuurlijk,’ zei Ina, ontgoocheld, ‘maar voor nu, zie je, ze heeft geen enkele vriendin, geen enkele vrouw om eens mee te praten.’

‘En nu ben jij de uitverkorene vertroosteres. Welk een eer geschiedt mijn dochter. Ik kan anders niet zeggen, dat je het weer hoog zoekt.’

‘Hoe bedoel je?’ vroeg Ina, te feller vlamvattend, omdat ze innerlijk zwak voelde, ‘zijn we er weer te goed voor? Zijn het weer geen mensen voor ons?’

Hij haalde zijn schouders op.

‘Je moet je eigen vrienden maar kiezen!’

‘Vrienden! Het zijn onze burenen. Er is geen sprake van vriendschap. Het zit alleen zo, dat ik er morgenavond even naar de kerstboom zou komen kijken – er wordt misschien vioolgespeeld door een neef van hem die bij een orkest zit. Heb je er iets op tegen?’

‘Ik er iets op tegen? Geen haar op mijn hoofd. Als ik maar niet van de partij hoef te wezen. Ik geloof niet, dat ik me daar bijzonder thuis voelen zou.’

‘Ik dan wel?’ vroeg Ina gekrenkt – en ze voelde zelf hoe onredelijk en laaghartig ze was.

‘Jij? Ja kijk eens, jij bent een veel beter mens – jij hebt een edel, menslievend hart nietwaar? Dat maakt een machtig groot verschil! Jij wordt zo zoetjes aan rijp voor middernachtzending of huisbezoekster van het Heilsleger.’

‘Er komt geen grootmoedigheid bij te pas,’ zei Ina tam ‘en ik blijf maar even. Is dat nu zo erg?’

‘Je schijnt er toch zelf geen erg zu ver geweten in te hebben!’

Hij stond van de tafel op, verwisselde van jas, zette zijn hoed op en vertrok met een korte groet. Onrustig, onvoldaan, ongelukkig bleef ze achter aan de ontredde tafel. Als een eindeloze, grauwe weg van doelloosheid zag ze de dag voor zich uit...

Toen ze de volgende morgen wakker werd, speelden de muzikanten in de straat het lied van Stille Nacht, Heilige Nacht – en het drong haar, in het wankel schemeruur, in die zachtheid na de slaap, als alle poorten nog openstaan, rechtstreeks op de bodem van haar ziel en wekte er oude herinneringen. Ze liet haar hoofd op het kussen liggen,

hield zich roerloos om de broze bewegingen binnen in zich niet te verstoren en sloot opnieuw haar ogen... Ze hoorde het ruisen van ijle dennen hoog boven haar hoofd, rook de winterse lucht, zag de besneeuwde vachten. Ze stond in de wind en de witte hemel was over haar, ze was negen of tien jaar oud – ze keek met wijd-open

ogen om zich heen, als was ze zelf verbaasd van alles dat ze voelde, dat haar rondom bestormde, in dat ene ogenblik van zacht-hijgend rusten, nadat ze met alle inspanning had meegeholpen bij het joelend neervellen van de boom, ter Kerstviering bestemd, en die voor haar uit de anderen reeds – Ode en een paar jonge neefjes te gast, met de tuinman – luid lachend en pratend naar huis toe sleepten. Zij was maar even achter gebleven omdat ze moe was en met de handen in de zakken van haar rood-wollen jasje was ze blijven staan, zacht-bevangen in de plotselinge stilte naar de waaierende toppen der bomen starend, naar het dunne ruisen luisterend, stil-ade-mend in de koudgeurige lucht. Volkomen zuiver en gaaf bracht ze zich nu dat ogenblik te binnen, herleefde het – het was als voelde ze datzelfde bevangene, vreemd-zoet verbaasde kinderhart van toen levend kloppen in haar borst en het verlangen, dat geen doel kent, als een zacht beklemmen om haar keel. Hoe weinig was er dan toch, sinds-toen, in haar veranderd...

Het lied was uit, het visioen verdwenen, er werd plotseling een gordijn neergelaten, waarachter nog maar alleen vage kleuren, ongewisse vormen zichtbaar bleven – kilte woei over haar heen, ze bleef stil liggen, vreugdeloos en smarteloos, vreugde en smart tegen elkaar op wegend tot een niet-zijn... Toen hoorde ze als heel achter in haar hoofd de melodie, die ze gisteren op de piano had aangeslagen en zag de woorden... *Alleen... alleen... alleen...*

En ze dacht aan het Kerstfeest dat haar wachtte en waartoe zij zich had laten verleiden. Ze zag de overladen kamer vol van hitte en licht, de grammofoon met zijn tuit als een stijve wanstaltige bloem voor zich. Een kinderlijk zelfbeklag weende in haar, omdat ze in die oude wereld was verstoten en nu daarop was aangewezen.

Nu was elke verdoving weg, het verleden weggelekt in het licht van de nieuwe dag, die ze opnemen en dragen moest, ze kon het huidig leven niet langer afwijzen, het eiste haar op. Ze wentelde zich klaarwakker op haar rug, ze voelde niets dan een zacht-knagend afgrijzen tegen de dag, tegen de avond, tegen het ganse leven. Egbert sliep nog. Zijn snorharen trilden in het ontsnappen van zijn adem. Ze dacht aan hun gesprek van gisteren me eenzelfde afgrijzen. Hij had toch weer gelijk – innerlijk moest ze het wel erkennen. Dat ze niet bij die mensen paste. O, dat hij toch altijd in die feitelijke en beperkte zin *gelijk* had – tegenover het ‘ongelijk’ van haar eigen dwalingen en verbeeldingen – en dat ze het nooit onder ogen kon zien, het altijd hardnekkig ontkende om haar hoofd rechttop te kunnen dragen, om niet altijd die

superieure toon te horen, die hem niet toekwam. Die hij zich maar had aangematigd door een zweem van zekerheid en kracht.

Hoe graag had ze hem de leiding van haar leven toevertrouwd, voor al het wereldse en zakelijke en praktische waar zijzelf niet tegen opgewassen was. Het kon niet, omdat hij de verschillen niet zag en haar zou krenken in haar eigenheid, haar niet wilde waarden en kennen in dat waar ze in geprezen en gewaardeerd moest en wilde worden.

Bij het donker worden vroeg ze Egbert wat hij die avond ging te doen.

‘Ik?’ zei hij koel, ‘laat mij maar gaan. Om mij heb je je nooit zo bekommerd.’

‘Maar als je nu niet met mij daarheen wilt?’

‘Nee, dank je.’

‘Nu, laat me dan uitspreken, als je dan niet daarheen wilt – ik kan me toch niet altijd precies in al mijn doen en laten mij schikken naar jou.’ Haar stem klonk wanhopig, ze vocht met haar tranen.

‘Maar mens, je bent lachwekkend – wie vraagt je dan om iets te schikken? Je begint er toch zelf over. Of heb ik me beklaagd?’

Weer had hij gelijk! Lusteloos en vol van bittere onvrede stond ze naast de tafel, hopennd dat hij nog wat zeggen zou... Een woord van verzachting of verontschuldiging... Toen dat uitbleef ging ze hals over kop de deur uit, voordat de bitterheid zich zo diep in haar hart vrat, dat ze zelfs geen opgewektheid meer zou kunnen veinzen.

In het buurhuis vloog de vrouw, in een glanzend-zijden jurkje dat strak om haar heupen spande en de hals boven witte kanten onbedekt liet, tegemoet.

‘Fijn dat je gekomen bent – ik mag toch wel je zeggen, en wat? Je weet ik heet Lettie.’ Vreemd, die warme arm van een onbekende, intiem door de haren, die sterke geurwalm, die ze nooit geroken had, lauwwarm-prikkelend in haar neus – ze was zo weinig voor intimiteit met vreemde vrouwen – alleen met Charley Ruysenaars had ze zo gelopen, hoe belachelijk zou Charley het vinden, als ze haar hier kon zien poeslief met dat poesmoedige vrouwtje. Maar ze schaamde zich voor haar schaamte en ze stonden nu ook al in de open deur van de achterkamer. Gedachtes en gevoelens werden

onderbroken door schrik: wat was het vol! En de man kwam haar al tegemoet, hoogrood, nu zonder enige verlegenheid, beide handen naar haar uitgestoken, ze moest hem dus haar beide handen wel laten en was eigenlijk blij dat ze zich van Letties devotie vrijmaken kon.

‘Daar is Ina,’ had ze geroepen, triomfantelijk en blij als een kind. Ina wist niet waar-tussen ze moest kiezen, schaamte en ergernis, of lachende grootmoedigheid. Hoe pijnlijk voelde ze, dat ze niet voor zichzelf zorgen kon, dat ze zichzelf niet handha-ven kon, dat ze altijd naar de ene of andere zijde vervloede en overdreef. Ze kende geen van de aanwezigen – acteurs met geschoren gezichten, gladde witte hemden boven lage zwarte vesten, bloem in het knoopsgat, meisjes met glitters en bellen die neuriënd en heupwiegend danspassen beproefden bij haar binnenkomen en haar nu half-verlegen halfwantrouwig lachend aanstaarden. Ina voelde een verwarde ver-wildering. Wat deed ze hier toch, hoe kwam ze hier in die kamer vol hitte en ver-stikkende geuren? Ze gloeide onder de blikken die van alle kanten op haar gericht werden, op haar jurk, haar schoenen, haar kapsel, zo anders dan bij de anderen. Ze zag twee mannen verbaasd, bijna ironisch wenkbrauwfronsend elkaar bevragen met een vragende oogopslag. Ze werd vuurrood; om zich een houding te geven, riep ze het dochtertje bij zich dat er in een kort zijden rokje met hooggehakte satijnen schoentjes en grote haarstrikken uitzag als een balletdanseresje, en probeerde wat met haar te praten. Het meisje was verlegen en wilde liever naar twee halfvolwassen meisjes in nauwsluitend zwart die haar passen leerden maken.

In de andere kamer brandde verlaten de kerstboom, glinsterend en overladen, hoog boven op een tafel vol geschenken, in wit met strikjes verpakt.

Ina voelde zich benard en ongelukkig, ook schuldig tegenover haar jongen die ze gedachteloos hier had laten verblijven en die net als zichzelf niet weg kon blijven zon-der Lettie ruw te beledigen. Wat zouden anderen in haar plaats hebben gedaan? Vrouwen als Mary, als Annie – want het was toch ondenkbaar dat die hier zouden komen? Weer besprong haar het benauwde wantrouwen, dat ze die anderen nooit zouden hebben durven vragen... Haar wel, om haar reputatie, omdat ze vrije opvat-tingen had die haar, in hun optiek, tot een der hunnen maakten. Eergisteren had ze zich bereid en in staat gevoeld Lettie haar vriendschap te geven als een goedmaker voor wat de wereld haar onthield, tegelijkertijd de wereld ermee tartend. Nu voelde ze hoe onmogelijk het was... Hier gold toch geen *meer* of *minder*, een simpel zus of zó – zij kon voor Lettie niets betekenen, ze spraken een verschillende taal, stamden uit verschillende werelden. Ze stond er buiten en bladerde in een album en soesde over al die verschillen tussen mensen, bij uiterlijke overeenkomst. Van dezelfde volks-aard en leeftijd, zij en Lettie, in dezelfde omgeving, zelfde stad en producten van

dezelfde cultuur – en toch zo verschillend als dag en nacht. Ze schrok op van een koude luchtstroom die langs haar gezicht streek, gevolgd door joelen en handgeklap. Een zwartharige jongeman in een pels, vioolkist in de hand, was binnengekomen en het hele gezelschap verdrong zich om hem heen. Nieuwsgierig keek Ina op en haar blik ontmoette zijn glanzende, bruine ogen, ze zag dat Lettie over haar sprak, ze verstond bijna haar naam, ze bloosde en sloeg haastig de ogen neer.

‘De beroemde violist, de beroemde schrijfster,’ stelde Lettie voor, enkele mannen klaptten, een paar meisjes lachten. Ina voelde er alleen dan spot in, maar weer klonk Lettie’s stem – ze kwam los, ze werd luidruchtig.

‘De kerstboom, kinderen, nu naar de kerstboom.’

Ze hosten joelend de andere kamer binnen, een paar diepjonge acteurtjes met bleke kindergezichten en modieuze herenkleding staken de Chinese sterren aan die overal rondom vastgemaakt waren, de lampen werden even uitgedraaid. In het donker klonken kreten van half-gemeende bewondering – ze waren de kerstboomvreugde al zo lang ontgroeid – schertsend gefluister en onderdrukt proesten. Ina stond naast Lettie’s man. Ze voelde zich ineens het meest thuis bij die goedge reus en hij wees haar fluisterend tussen de versierselen van de boom enkele héél-bijzondere aan.

Er werd niet gezongen en zodra het vuurwerk fonkelend was opgebrand, werden de lampen weer aangestoken en Lettie’s man deelde de cadeautjes uit. Voordat ze het goed en wel doorhad, stond Ina met een doosje in de handen dat ze half werktuigelijk bloot gevouwen had uit het papier. Ze schrok van wat ze zag: een gouden colliertje met een mar-paars steentje eraan.

‘Van wie heb ik dat?’, stamelde ze. ‘Dat mag ik niet aannemen, dat kan niet, zulke dingen draag ik niet.’

Trots wenkte Lettie naar haar man, dat die de gever was – ze schreef Ina’s verwarring toe aan blijde schrik om zo’n prachtig geschenk. Toen ze zag dat Ina bijna met weerzin het doosje van zich afhield, dat haar mond stroef stond en haar ogen niet lachten, werd ze wil en in haar gekrenktheid riep ze luid: ‘Graag of niet hoor! Geef maar terug, als je er geen in zin hebt.’

De man werd rood van verlegenheid en keerde zich om. De meisjes verdrongen zich naar Lettie en Ina om het colliertje te zien en kreten hun verbazing uit om het ongehoord weigeren van zo’n rijk geschenk. Maar Lettie voelde uit het steelse kijken en giechelend elkaar aanstoten, dat ze haar ook belachelijk vonden.

Ze sloot haastig het doosje en zette het weg. Ina stond alleen, ze voelde met afkeer, dat ze haar hadden willen kopen, haar met verplichting binden, ze was beledigd en ontdaan. Ze keerde zich om en stond tegenover de violist die haar vertrouwelijk-lachend toefluisterde: ‘Wat zijn ze allemaal boos op u!’

Ze verlangde ineens, dat één haar tenminste begrijpen zou. ‘Ik kon dat toch niet aannemen – ik ken ze nauwelijks!’

‘Natuurlijk niet,’ suste hij, ‘ik begrijp u volkomen. Maar Lettie is altijd wat uitbundig. En geen van de meisjes hier, dat is haar hele kring, die zoiets zou weigeren. Ik bewonder u, omdat u het deed.’

‘Och kom,’ zei ze ongelovig, ‘iedere vrouw zou dat toch doen?’

‘Niemand van die ik ken of ooit gekend heb,’ zei hij en zuchtte droevig. Hij had haar naar een kleine, stijf-kokette sofa in een hoek gebracht en terwijl de overigen vertrokken naar de andere kamer zaten ze daar ineens alleen. Maar Ina wilde die afzondering niet die haar zo pijnlijk oude tijden te binnen bracht... Niet de dupe van zijn droefgeestige zuchten en bewonderende blikken zijn.

‘Ik weet zeker, ik zag het toen ik binnenkwam, dat u heel anders dan al de anderen bent.’

Ze had neiging haar vingers in de oren te stoppen – het was als in een hatelijke droom, dat ze die afgezaagde, zinledige woorden verstond, die ze zo vaak vroeger van anderen had uitgelokt, zo vaak van zichzelf betuigd, dat ze haar nu tegenstonden.

Hij scheen het te voelen aan haar houding, hij liet de toon en het onderwerp varen. Ina waardeerde het, hij vroeg haar of ze Lettie kende. Ze vertelde het en was heimelijk blij omdat hij haar daarin nu weer bewonderde.

‘Nu moet ik het toch weer zeggen,’ glimlachte hij, ‘dat u anders dan de anderen bent. Op gevaar af van u boos te maken.’

‘Waarom zou het mij boos maken?’ Ze glimlachte nu ook.

‘U werd het toch al – daareven!’

Hij had zich over haar neergebogen en sloeg opnieuw de vertrouwelijke fluisterton aan. Maar zij onttrok er zich haastig aan en stond op.

‘U moest eens wat voor ons spelen.’

‘Liever niet nu, maar als u het vraagt.’

Hoeveel keren had ze ook deze en soortgelijke betuigingen gehoord. Toch liet ze zich even gaan op de zachte weelde van het machtsgevoel.

Het was ook wel een lieve jongen met zijn zachte, glimlachende mond en zijn matglanzende bruine ogen, zijn zijdezacht krulhaar boven een rimpelloos, jong voorhoofd.

Misschien, fantaseerde ze gretig, paste hij even weinig bij dit gezelschap als zij, en kwam hij ook alleen om Lettie genoeg te doen.

‘Ik kan niet zo heel lang meer blijven, mijn man wacht op mij, en ik wil mijn zoon-tje zelf naar bed brengen. En de dames dáár verlangen blijkbaar heel erg naar uw terugkomst.’

Hij keek de andere kamer in.

‘Het kan mij niet schelen, maar om u moeten we niet langer hier alleen blijven.’

Ook zo iets had ze vaker gehoord, de woorden, de toon van kloek-mannelijke bescherming. Toch moest ze erom glimlachen, het bekoorde haar en voelde ze zich gestreeld als was die bezorgheid voor haar alleen... en wonderlijk.

Ze begaven zich tussen de anderen en zijn aankondiging, dat hij spelen wilde, deed een storm van klappen en juichen opgaan. Ze zag de meisjes zich weer om hem heen verdringen – er waren er héél jonge en héél mooie bij zag ze – en toch wees hij ze allen met lachende achteloosheid terug, en wendde zich tot haar, om te vragen wat zij horen wilde. Ze schrok van haar gevoel – zou ze nu nog gevleid moeten zijn omdat een jongen haar in dit gezelschap wel wilde herkennen? Ze vergat de vraag te beantwoorden en toen hij die herhaalde, zei ze verward, met een onrustige blik op de klok, dat ze aan hem de keus overliet.

2024

HET WAS EINDE MAART EN HET SNEEUWDE. Er waren tevoren al enkele mooie dagen geweest en Ina had in voorbarige vreugde haar hart verwarmd aan de komende lente. Nu had ze bij het ontwaken met lusteloos makende schrik gezien dat het weer sneeuwde alsof was het jaargetij teruggezonden en de winter pas begonnen was om nu nooit meer tot een einde te komen. Zo genadeloos-gestadig vielen de vlokken. Voor het raam bleef Ina er naar kijken in sprakeloze vertwijfeling. Ze keek op naar de lucht, grauw en zwaar boven de fladderende vlokken, ze probeerde de dansende vlokken naar boven toe te volgen, één enkele vlok te blijven volgen tussen alle andere in een gedachteloze speelsheid. Maar haar blik verloor zich in het gewemel, haar ogen traanden en haar voorhoofd deed pijn. Beneden in de tuintjes stapelde de sneeuw zich laag op laag tot een zware wollen vacht. Zo kon het nog uren duren, de gehele dag, de ganse nacht door. En kwam er dan al zachter weer, dagenlang nog zou ze de kille, natte, morsige moddersneeuw in de straten moeten trotseren en het levenloos blauwblank op de daken moeten aanzien, elke lentedroom weglachend en logenstraffend. Ze rilde van afkeer.

Het was nog vroeg in de morgen, de jongen pas een uur naar school, Egbert net het huis uit, achter haar de kamer in een waterig vaal schijnsel, de tafel nog half gedekt... Het was ondraaglijk, zo plat en grijs en armelijk te leven en zo in dit licht.

Ze sloot de ogen voor het uitzicht buiten en bleef staan, tegen het raam geleund, te moedeloos om iets aan te pakken of te beginnen.

Het dienstmeisje klopte en kwam wit en fris-blauw door de kamer onhoorbaar op haar toe en reikte haar een brief aan.

Een brief van Charley, ze waren weer terug: *Met de sneeuwkllokjes meegekomen*, schreef Charley, al sinds enkele dagen, bijna een week thuis, en ze vroeg wanneer Ina nu weer eens langskwam. Het waren maar enkele regels. Toen Ina ze gelezen had, stond ze stil, zacht trillend opgeschrikt, het witte vel in haar hand, een vage kilte en teleurstelling in haar hart. Zat er werkelijk iets koels in het briefje of kwam die plotselinge, onheilspellende indruk voort uit haar eigen rusteloze hart? Weer keer las ze: 'Beste kind, ja, vroeger was het wel lieve kind geweest, maar dat kon toch geen echt verschil genoemd worden. Charley hechtte er zo weinig waarde aan, legde nooit enige bedoeling in de aanhef of het onderschrift van een brief. 't Kwam bij haar uit een toeval van gril of humeur voort, maar... er stond Charley R. onder en vroeger altijd Char-

ley zonder meer. Kinderachtig-klein vond ze van zichzelf, dat angstvallig letten op opschrift en ondertekening van een vluchtig-geschreven briefje. Het was te dwaas. En toch, die koelheid die ze had gevoeld, die haar uit de opengesneden envelop was toegewaaid nog voordat ze echt had gelezen – waar zat het in, wat kon het zijn?

Ze wilde Charley's briefje vergelijken met een vroeger en toen ze haastig tastend er een uit een doos greep zag ze dat het juist datgene was waarin Charley haar schertsend had geplaagd met haar gebrek aan opgewektheid – en haar gedachten vertoefden even in die tijd, zoveel vrijer en veiliger dan nu terwijl ze las. Ze legde ze de twee briefjes naast elkaar en vergeleek ze. Haar opgeschrikte onrust bespeurde verschil in lettervorm, vond een stroeve zinsbouw, maar het was zo vaag en twijfelachtig dat ze erin slaagde het weer van zich af te zetten.

Ze besloot diezelfde middag nog maar Charley en haar man te gaan. Ze zou de jongen dan naar school brengen en kon er om half drie zijn. Nu ze eraan dacht, had ze het benauwd-krampige gevoel van examen te moeten doen... Als het voorgevoel toch eens waar was en ze vanmiddag tegenover die werkelijkheid zou staan! Ze had na hun vertrek, nadat de eerste schok en schrik voorbij waren, zo vaak aan Charley in zuivere en trouwe genegenheid teruggedacht – dit vast en zeker te weten voelde als een eerherstel. Ook Hugo kon ze nu rustig en vriendschappelijk, geloofde ze, weer terugzien. Als Charley en Hugo dan zelf nog maar van haar weten wilden en haar vrienden wilden zijn. Ze waren al bijna een week in de stad. Dat ze niet eerder geschreven hadden, duidde al op verkoeling dacht ze met schrik. Zouden ze van haar en Rudolf gehoord hebben? Iedereen praatte er immers over, lachte erom, wees haar als het ware met de vinger na wanneer ze 's middags in café's zat waar ze vroeger nooit kwam, tussen lawaaiige jongens en opgedofte meisjes, met het hoge harde geluid van een orkestje, waarmee iedereen meefloot en meezong.

Hij had haar uitgelachen toen ze zei dat ze een afkeer had van die cafés. Hij geloofde haar eenvoudig niet, waarom zou hij ook? Ze hadden elkaar bij Lettie leren kennen, drie dagen later was hij haar langsgelkomen en ze had hem ontvangen, toegestaan dat hij haar hand vasthield in de schemer. Om hem had ze haar zoontje en het

meisje naar een andere kamer gestuurd om te spelen. Dat was het ergste, dat voelde ze als een vergrijp tegenover het kind, aan zichzelf, aan haar hele beter leven, hoewel de kinderen daar tevreden en zoet met hun spel doorgingen. Toen hij vertrok, was zij het die vroeg of hij terugkwam. Hij was toch zo vriendelijk en fleurig, zo

jongensachtig-bewonderend en schuchter-verliefd, dacht ze. Toen hij langer dan ze dacht wegbleef, verwachtte ze hem heimelijk de volgende en daarna de daaropvolgende dag alweer, werd ze een gloeiend verlangen naar zijn terugkomst gewaar, dat haar in haar eigen ogen diep beschaamde en dat ze voor Egbert zorgvuldig verborg. Enkele weken later had Rudolf kaarten gezonden voor een concert en omdat ze zijn naam al die tijd niet had genoemd, evenmin gerept van de bezoeken – soms bang dat het kind haar argeloos verraden zou en dan gefolterd door al dat vernederende, verwarrende dat zich om haar en boven haar samenpakte – stemde Egbert ermee in met haar mee te gaan.

Had ze toen maar zich ingehouden, was ze maar niet in de pauze naar hem toegegaan terwijl Egbert alleen in de zaal achterbleef. Dan had dat hatelijke twistgesprek niet plaatsgevonden. Dat ellendige, opgehitste fluisteren met een strak gezicht in een volle zaal tussen mensen die niet mogen horen, maar opmerkzaam worden en met bedekte gretigheid luisteren. Nu was Egbert wantrouwend geworden, haar honend gezegd dat hij *het spelletje* alweer zag aankomen, dat haar verheven vriendschap met Charley en Hugo toch ook niet al te *bestendig* was gebleken. Toen ze bitter en schamper uitviel was hij opgestaan en gezegd dat het twijfelachtige genoeg om naast een vrouw die haar *fatsoen niet houden kon* te zitten, was verdwenen.

Toen was zij ook de zaal uitgelopen, doodsbang dat iedereen aan haar gloeiende hoofd kon zien wat er was gebeurd, dodelijk beschaamd tussen de vreemde mensen die haar sluiks bespiedden en op de gang had ze op en neer gelopen in het vale middaglicht, tot ze het aangapen der suppoosten moe werd en met strakke, brandende ogen uit het raam ging kijken. Uit de zaal, van achter de gesloten deuren klonk zoet en zacht Mendelssohn's vioolconcert. Hij speelde, ze had zich er zo op verheugd, het concert was een oude liefde van haar en ze had alleen gestaan in de grijze gang. Het zoete zelfbeklag had toen wrok en toorn uit haar weggedreven. Ze voelde de harde brok in zich slinken en verdwijnen en toen het orkest zweeg, was ze tussen de mensen die weggingen door weer binnengekomen en had een andere plaats gezocht waar niemand op haar lette. Het slotstuk, een luide ouverture, kon haar gebroken evenwicht niet herstellen – rusteloos, als van binnen klam, liet ze zich door de mensensroom meevoeren naar buiten toe. Daar had ze zich beraden. Zou ze naar huis gaan of op Rudolf wachten? Het trok haar wel aan... En hij zou er wel heel blij mee zijn... Zou hij dat werkelijk... Of zou hij haar eigenlijk belachelijk vinden en al genoeg van

haar hebben nu ze tweemaal op een middag naar hem toeging? Wandelen – alleen in de mist, in de kilte en daarna naar huis? Het was niet te doen, het was ondraaglijk. Ze had het zo bedacht: ze kon op Rudolf wachten en doen alsof ze net het uit gebouw kwam om rechtstreeks naar huis te gaan. Of ze kon verscholen tussen de mensen hem bespieden en als ze hem zag komen vlug toeschieten – hij zou niets van de opzet merken – alles zou toevallig schijnen. Het plan maakte haar niet blij. Het was of ze werd gedreven en geen weerstand kon bieden aan iets wat haar echter geen vreugde beloofde. Ze voelde zich uit het lood geslagen en beschaamd om wat ze deed; als een warmbloedig schoolkind dat ten minste in haar jeugdige vrijheid en in haar onwetendheid nog enige rechtvaardiging vindt. Zij had al zoveel jaren lang haar hoge prijs betaald... Toch, zo hield zij zich voor, liep ze hier weer, trillend van verwachting met ijskoude vingeroppen zoals zoveel malen eerder en voor zoveel anderen weer met dat onuitroeibare, ondoelgrondelijke en geheimelijke gevoel dat het nieuw, wonderlijk en hoopvol was – als een eerste keer en voor altijd!

Was ze van de mensen, hun vooroordeel en hun gewoonten vrij geweest dan zou ze zich misschien in die bekwaamheid van haar wezen tot vernieuwing en verjonging durend hebben kunnen verheugen. Nu voelde het, onder de invloed van vooraf geweten andermans-oordeel, als belachelijk en beschamend, haar leeftijd en positie onwaardig. Zij hoorde nu toch – Egbert had het nog pas gezegd – ingetogen, bezonnen en verstandig te zijn, al jaren getrouwd, moeder, bezig naam te maken met haar werk. Had hij geen gelijk, was dat bangige wachten op een jongen niet verboden haar waardigheid?

Toen was hij gekomen en had zich bovenmate verrast getoond omdat hij haar nu weer – en zo toevallig – ontmoette nadat ze in de pauze al zo vriendelijk was geweest bij hem te komen. Ze had hem wantrouwig aangehoord en in de ogen gekeken. Klonk er geen spot en lachhartige triomf, mannelijke minachting voor de vrouw die openlijk haar voorkeur toont in die uitbundige woorden? Nee, zijn blik was onbevangen en zijn wangen hadden een blos van trots en blijheid. Hij was zo levendig, fris en jong, zo meeslepend in zijn smeken dat ze nu niet meteen weg zou gaan

maar ergens waar het stil was, wat wandelen en wat zitten.

Ze was voor de bekoring gezwicht, maar de zoetheid van de overgave, en zelfs van het nieuwe en ongedachte dat anders zo overheersend op haar inwerkte, werd grotendeels vergald door gedachten – die zich tergend aan haar opdrongen en niet van zich

afschudden kon – aan vroegere wandelingen, aan vroegere opwinding, betovering, dat zij en de wereld in geestvervoering waren geraakt die ze eeuwig had gewaand en nu versleten waren. En ook het wantrouwen bleef en kwelde haar tenslotte zo heftig, dat ze het uitspreken moest, in een vraag, waarvan ze vorm en toon luchtig-schertsend wou laten klinken.

‘En wat denk je nu wel van mij... Zeg eens eerlijk, dat ik zo straks bij je kwam en dat ik nu hier alweer met je loop?’

Ze liepen door een stille straat, hij antwoordde niet direct, keek om zich heen, glimlachte, nam haar hand en drukte er een kus op.

‘Het enige dat ik van je denk is dat je een schat bent,’ fluisterde hij. Ina was verslagen – een futloos en hopeloos gevoel overviel haar, haar benen werden loom – het wandelen hier met hem verloor bekoring en glans. Dit op zichzelf geesteloze, ondoordachte antwoord, waaruit zo duidelijk bleek dat hij haar vraag als een sullig behaagziek vrouwelijk praatje, alleen denkbaar als een begin van een verliefd gesprek had begrepen, was tegelijk betekenisvol als aanwijzing over hoe hij haar in haar gehele wezen zag, hoe hij zich hun gesprekken en verdere omgang onbewust voorstelde. Want dat ze zich na vandaag niet onmiddellijk van hem zou kunnen en willen losmaken, stond vast, dat voelde ze wel. Ze hoefde het zich zelfs niet voor te nemen – het tegendeel zou geen zin hebben gehad.

Zo was het ook gegaan. Ze kon zich er niet aan onttrekken omdat het in elk geval toch leven en betekenis inhield omdat er iedere dag iets gebeurde, iets te vrezen of te verwachten viel... Omdat zelfs wroeging en zelfkastijding te verkiezen waren boven de doodse leegte van haar leven – hoewel ze die eerste dag al leeg van hoofd en doodmoe van lijf en leden was thuisgekomen – door haar wanhopige pogingen in hun gesprekken levendigheid en geest te brengen om haar eigen verwachting en spanning van daarvoor, haar sidderende hart en koude vingertoppen te rechtvaardigen en zich niet al te belachelijk te voelen dat ze daar bij hem zat en genoegen nam met zijn schaaachtige verliefdheid en banale verhalen waarvoor zij van huis en van zichzelf was weggedwaald, haar middag had bedorven, ruzie en rumoer uitgelokt... Na die middag ontmoetten ze elkaar geregeld bij Lettie aan huis, eerst toevallig – tot Lettie’s uitbundigheid de opzet verraadde. Daarna onverholen. Lettie bracht hun briefjes over, bemoederde en bevoogde hen, noemde ze kindertjes, liet hen met een knipoog in de kamer alleen en voelde zich geweldig in haar nieuwe rol.

Haar toon klonk nu eerder zekerder dan bedeesd, ze voelde zich nu niet meer de mindere. De bordjes waren verhangen en waarom ook niet? Lettie was ongetrouwd en trouw, zijzelf getrouwd en ontrouw. Andere feiten waren niet voorhanden, een andere maatstaf gold er niet, bij Lettie niet en eigenlijk net zo min bij de *beschaafden*, de ontwikkelden de edelen van geest met de mond vol vrije opvattingen. Waarom zou Lettie nu nog dankbaar zijn dat Ina komen wilde? Ina mocht dankbaar zijn dat Lettie haar ontving en een oogje toekneep voor haar avontuur. Er viel zelfs geen grootmoedigheidsvreugde meer te oogsten.

Lettie had haar lachend verteld dat ze die eerste avond al gezien had, en haar man ook, hoe het zou vergaan tussen haar en Rudolf. Geen vrouw was tegen hem opgewassen. Op zijn zestiende jaar, hij keek toen al twintig, had hij in een hotel ergens in Italië een getrouwde vrouw toen hij op de gang liep. 's Avonds zijn kamer in getrokken. Hij had het zelf verteld en ze hadden wel briefjes gelezen uit zijn Berlijnse studietijd met klinkende namen, soms wel met een kroontje erop!

En daar zat ze nu middenin. Aan alle kanten verstrikt en vastgenageld. En van die onweerstaanbare jongen was zij het zoveelste avontuur. En om hem had zich haar dwalend verlangen, haar smachtende onrust vastgezet en gekristalliseerd tot iets dat weer verliefdheid moest voorstellen. Waarom verbrak ze het anders niet? Vanwaar dan anders die onbeholpen pogingen zijn lekenpraat goed te praten tot jeugdige onbevangenheid, zijn onverstandige opmerkingen te verheffen tot uitingen van een frisse, naïeve geest waar ze zelf niet de dupe van werd?

Om van de nood een deugd te maken, predikte zij tot zichzelf dat iemands waarde niet louter op basis van kennis en opleiding kan worden geschat! Rudolf was argeeloos en goedhartig, dat was het hoogste. En hij hield van haar, kon haar nu niet mispen en had nu toch ook recht op haar... Dat waren de smoesjes die zij zocht om de pijnlijke verwijten van haar eigen gemoed te kunnen overstemmen...

Nog steeds met Charley's briefje in haar hand keek naar buiten, het sneeuwde en de zachtknagende walging bleef hangen.

Ze keek terug op haar huwelijk, haar dromen, opgaand als hoog geboomte en in eigen slaphartigheid vergaan. Had Egbert gelijk? Bestond er geen vriendschap? Of was zij onbekwaam om blijvende vriendschap te voelen? Of was vriendschap alleen denkbaar en houdbaar in een koelere sfeer – zonder de onvervulbare, onnaspeurlijke verwachtingen, de onnoembare idealen, de onbereikbare vergezichten die zij er

steeds aan vastgeklonken had? Maar als het niet meer dan een koele gewoonte kon zijn, dan zocht ze vriendschap niet en liefde niet om duurzaam te zijn.

Tussen Hugo en Charley oogde het anders, zij leefden dan ook niet in roekeloos stom en gedachteloos zelfvertrouwen met hun liefde als zovelen, waar de man niet meer hoffelijk hoeft te wezen en de vrouw zich niet meer hoeft te generen en waar man en vrouw samen hun wonden likken als er geen illusies meer zijn. Ze bespaarden elkaar zo goed als de grote, de dagelijkse kleine teleurstellingen en ontgoochelingen. Ze tonen zich tegenover elkaar zo evenwichtig en harmonisch mogelijk en bewaren het overige, het grillige, redeloze voor hun eenzaamheid. Ze dringen elkaar niet altijd hun samenzijn en vertrouwelijkheid op en respecteren elkaars geheimen. Er was niets van onderdrukking of overheersing in hun verhouding. Daarom voelen ze zich zo gelukkig en gebonden in hun vrij en harmonisch samenleven.

Als Hugo haar had ontmoet voordat hij Charley kende – het was toch mogelijk en ze mocht het denken zonder verraad – had hij haar dan ook niet kunnen liefhebben en zou ze dan een duurzaam geluk hebben gevonden? Ze was niet zo schitterend als Charley... Haar geest was niet zo soepel, ze miste het provocante in de ogen, door de weemoed van de mond veredeld en getemperd, ze zou wellicht niet zo bedreven zijn geweest in de kunst die Charley lachend de zwarte kunst van de liefde had genoemd. Maar ze had toch ook wel die bronnen van kracht en inzicht waarover Hugo had gesproken. En ze was jong geweest en mooi.

Zou ze dan met hem duurzaam-gelukkig kunnen zijn? Haar gevoel, zo vaak gebroken in ontgoocheling stemde gretig voor de mogelijkheid die voor haar toch inhield dat zij trouw kon zijn. Niet meer dan redelijkheid en mededogen pleitten voor Egbert, ze wilde niet alle schuld en onrecht op hem schuiven.

Moest ze dan het vonnis over zichzelf vellen?

Geluid achter haar schrikte haar op. Lettie was binnengekomen, lachend, onaangevend, in huiskleren en losse open jas als iemand die zich volkomen thuis voelt.

‘Ik kom even wat praten, een boodschap overbrengen van je jongen. Of heb je werk?’ Ina glimlachte onwillekeurig om de toon waarop ze het woord uitsprak – het werk waarin ze geen belang stelde en dat haar bij Ina een zonderlinge, bijna griezelige afwijking scheen.

‘Nee, ik heb geen werk – ik werk niet meer zo veel tegenwoordig. Dat is geweest, dat hebben we gehad, zal ik maar denken.’

‘Des te beter dan,’ vond Lettie, argeloos en opgewekt, ‘dan hou ik je tenminste niet op.’ Ze ging zitten en Ina voelde zich alweer verlegen en ridicuul om de zweem van theatraal zelfbeklag, het hengelen naar vertrouwelijkheid dat ze duidelijk gehoord had in haar eigen stem. Kon zij zich dan tegenover haar zelfs niet groot houden? Moest ze dan bij dat wezentje, dat zo goed als uit een andere wereld stamde, om troost en medeleven bedelen?

‘Ben je alleen, vanavond?’

‘Ik denk het wel, mijn man is de laatste tijd veel weg.’

‘Prettig voor je! Zo vrij! Maar waar zit hij dan?’

‘Bij vrienden, denk ik.’

‘Modern huwelijk, zo noemen ze dat nu eenmaal, toch?’ zei Lettie met zo’n lachje waarvan Ina opkeek en dacht te begrijpen dat Lettie zelf graag had willen trouwen en dat verborg door schamper over alle huwelijken die ze kende praten. Ze was nooit zo welbespraakt en klonk ook nooit zo bozig als ze het over scheidingen en schandaaltjes had. En haar man, van huis uit een keurige en ingetogen burger, stond haar daarin bij, verbitterd omdat hij zich niet zo gemakkelijk als hij had gedacht van zijn wettige verbintenis kon ontdoen. Dat wezen, zo verzekerde Lettie herhaaldelijk, kleefde als een klit aan zijn hals hoewel hij allang haar man niet was. En dan keek ze heel zelfvoldaan en misprijzend en zei dat zij voor zo’n verhouding bedanken zou en het brandde op haar tong om Ina op nog veel meer en veel intiemer bijzonderheden van haar vriend's huwelijksleven te onthalen.

‘Wat zei je zo-even?’ vroeg Ina, ‘ik dacht even aan iets anders, ik verstond je niet.’

‘Ik had het over een geval zoals het jouwe. Die grote blonde vrouw, weet je wel, die je op kerstavond bij mij ontmoet hebt? Die is nu ook met een piepijngse vidlist – net als jij, snap je wel? Die heeft ook lek aan wat de mensen zeggen en geeft ook al de brui aan haar mooie huwelijk – ze schijnt er trouwens een suferd van een man op na te houden.’

Ina kon zich de vrouw nog goed voor de geest halen, niet zo jong, opgemaakt, haar wulpse mond, wat rauwe stem, haar kirrend lachje, haar moederlijk-verliefderig doen tegen de jongens die ze in hun wangen kneep en die zich allemaal half-belust, half-afkerig om haar heen verdrongen.

Ze antwoordde niet.

‘Je kwam me iets vragen, dacht ik?’

‘Ja , Ruud heeft gebeld dat hij vrij is vanavond en als je alleen bent, dan komt hij hier.’

‘We zouden, als we allebei vrij waren, toch altijd bij jou...’

‘Jawel maar vanavond gaat het niet. Arnold heeft plaatsen voor een nieuwe operette, dus wij zijn niet thuis.’

‘Ik vind het niet gepast, niet prettig als Rudolf hier komt. En dat weet hij, dat heb ik hem gezegd.’

‘Dat heb je hem gezegd!’ lachte Lettie wereldwijs, ‘maar daar ben je toch niet klaar mee! Je kan zoveel zeggen. En wat doet het er toe, je moet het juist prettig vinden als je man er niet is.’

‘Ik heb er mijn bezwaren tegen – en het kind is er toch,’ stamelde Ina.

‘Maar het kind slaapt toch! Wat heeft dat er nu mee te maken? Dat je niet bij hem op zijn kamer komt, daar kan ik inkomen want hoe dan ook, je bent een getrouwde vrouw, maar hier in huis, waar geen haan naar kraait!

Ben je bang voor je dienstmeisje? Stuur die dan weg met een boodschap. Dan weet je zeker dat je niet gestoord wordt. En wat er komt, laat je bellen.’

Ina dacht na; ze keek met afgewend hoofd door het achterraam. Het sneeuwen was opgehouden, in de verte kraaide een haan. Wat was er toch in hanengekraai dat het haar in de winter altijd zo droefgeestig stemde? Ook als ze buiten liep en hooi rook langs de verkleumde boerenerven. Dat maakte haar zo onuitsprekelijk bedroefd. Het gleed vluchtig langs haar geest – ze moest in het nu en bij het werkelijke toeven. Wat moest Lettie hem antwoorden?

Ze was het eigenlijk helemaal zat, Lettie en Rudolf en de hele bende aan wier vrijzinnige levenslust (wat ze daar voor gehouden had) zij zich in den beginne had gelaafd. Ze was die jongen zo zat, die niets voor haar was en voor wie zij niets was, in wiens aanwezigheid zij bijwijlen dezelfde verwilderde ijlhoofdigheid voelde als die avond bij Lettie’s kerstboom...

Een verdwaasde verbazing hoe hij en zij ooit tot elkaar zijn gekomen. En nu was hij verliefd op haar en zij kon hem niet genadeloos verstoten. Zij had het toch zelf gewild en opgeroepen. Hij hoefde het haar niet kwalijk te nemen, ze wist het zelf wel. En ondanks alle afspraken en beloften van het begin verweet hij het haar toch. Waar had ze zich in vastgewerkt – hoe moest zij er zich weer uitredden?

Als ze nu voor even maar alleen kon zijn – dat was alles wat ze wilde.

‘Laat Rudolf dan maar komen, vanavond,’ zei ze mat tot Lettie, ‘maar niet al te vroeg’ – ze wist zelf niet waarom ze dat laatste bedong.

Lettie stond op.

‘Dan zal ik mijn baas even bellen. De mannen zien elkaar ’s middags meestal in de stad’. Ze lachte en legde een nadruk op *de mannen*; het gemeenschappelijk bijbehoren van de mannen bracht haar toch met Ina op een lijn en een niveau. Ina voelde het na. Nadat Lettie vertrokken was, bleef *de nasmaak* hangen.

En ze dacht aan Egbert, die tegenwoordig zo vaak ’s avonds de deur nog uitging.

Wist ze echt niet waar hij dan was?

Had ze hem niet onlangs op een namiddag, toen ze in een pijnlijk pogen iets van de geest uit hun eerste huwelijksjaren – zo zachtzinnig en vredig nu in haar herinnering – te herstellen op het balkon naar hem uitgekeken? En op de straathoek afscheid zien nemen van Nesje Waldorp, Geertjes vriendin? En had ze toen niet onmiddellijk die ontmoeting van Nesje en Egbert in verband gebracht met haar eigen ontmoeting, toen het meisje haar met norske blik voorbij was gelopen? Geertje kwam nu ook niet meer, Jozefien had ze in geen maanden meer gezien. Ode liet zich maar zelden zien en hield zich gedeisd. Natuurlijk had hij over haar horen spreken en durfde of wilde er niet naar vragen. Aan Egbert had ze die dag niets gemerkt en later ook niet trouwens. Ze had snel de balkondeuren gesloten, zich schamend om haar onwelgevallige eerdere vertedering en geveinsd dat ze in lezen zat verdiept bij zijn binnenkomen. Hij was kleurloos-vriendelijk geweest als altijd maar toch leek hij soms afzijdiger en koeler dan vroeger. Ina meende iets te voelen als een uitdagend ik heb je niet meer nodig ook in zijn afwijzen van kritiek en tegenspraak. De twistgesprekken behoorden inmiddels vrijwel tot het verleden. Ook voelde zij zich schuldig en schichtig en schaamde zich eigenlijk omdat ze aan die jongen de voorkeur gaf boven hem. Hoe kon Egbert nu nog geloven dat ze bij anderen zocht wat hij haar niet geven wilde, dat zij anderen gaf wat ze hem niet kon geven? Het was de oude formule, het oude excuus – maar ze voelde goed dat hij er niet in geloofde, niet voor

dit en daardoor ook niet voor vorige gevallen. Hij had er zelfs toen immers niet in geloofd. Hij zweeg er nu over, al sinds weken, een honend, hooghartig stilzwijgen, waarin hij zijn volkomen verachting en zijn absolute onverschilligheid toonde. En toch gingen ze nog zonder valsheid en met een zekere mate van wederzijdse welwil-

lendheid met elkaar om. Ze hadden een verleden, ze hadden een kind, waarom ook zouden ze meer hebben gebroken dan zichzelf al brak... Welke reden bestond er om het noodlot voor te zijn?

Ze had soms wel zin om te vragen of hij ditmaal wilde thuisblijven als ze hem 's avonds de deur uit zag gaan, maar ze deed het niet. Dat ze de eenzaamheid vaak niet verdragen kon, verzwegen ze. Het hoorde bij het kleine en zwakke dat hij sinds lang al niet meer te zien kreeg. Of ze leed omdat hij zich nu ook van haar af- en naar een ander toegekeerd had, dat wist ze niet; dat wilde ze niet weten omdat de bevestiging van haar vermoeden weer een nieuwe jammerlijke nederlaag zou zijn. En soms ook voelde ze een voldoening, dat hij zich nu óók schadeloos stelde, dat hij zich nu toch in zekere zin wreekte, dat niet langer alle schuld bij haar lag, dat ze *quitt*e stonden – het scheen haar redelijker zo. Maar meestal leefde ze in een diffuus smorende verslagenheid.

EEN NIEUW MEISJE OPENDE DE DEUR. Een onbekend gezicht dat met onverschillig wantrouwen haar bekeek als naar de eerste de beste vreemde die zomaar wilde binnendringen en misschien onwelkom was. Ina voelde het als een slecht voorteken... Ze wachtte bedrukt terwijl het meisje haar komst ging melden. In de spiegel van het smalle onverwarmde zijkamertje waarheen het dienstmeisje haar had verwezen, schrok ze van haar doodsbleke gezicht. Tegelijk deed het haar een zeker genoeg, een reden tot zelfbeklag en een waarborg dat Charley in geen geval hard tegen haar durfde te zijn. Meteen vervloekte ze die laffe gedachte. Ze kwam hier toch niet als een zielenpoot met lijf afdwingen met bleke wangen en holle ogen! Charley verscheen in de deur en nam haar bij de hand de gang door, hun warmgestookte werkkamer binnen. Ze excuseerde zich voor de onwetendheid van het nieuwe meisje. Toen ze haar vlak bij de deur passeerde, zei ze niets dat erop duidde haar voortaan als huisvriend te bejegenen. Was het opzettelijk? Ina vroeg het zich af – of zag haar ziekelijke achterdocht overal onvriendelijke bedoelingen? Waarom had Charley haar geen zoen gegeven, waarom durfde ze vandaag zelf niet de eerste zijn? Hugo was er niet, maar hij zou over ruim een uur komen. Als Ina dus zolang blijven kon, zou ze hem ook zien. Ina meende uit de toon van dat als je tenminste zolang blijven kunt te moeten begrijpen dat Charley het niet verwachtte en er ook niet bijzonder op gesteld was... En zij, die zich had voorgenomen tot etenstijd toe te blijven... Alles leek er vandaag op gericht haar tegenover zichzelf klein en verlegen te maken. 'Heel veel tijd heb ik ook niet,' hield ze zich groot en keek Charley vorseind aan. Wat wist ze van haar... Had Hugo op hun reis – daarvoor niet, dat stond vast – toch nog over haar toenadering gesproken? 'Vertel eens wat van je reis, Charley. Je ziet er goed uit, je hebt zeker veel genoten?' 'Vertel eerst eens wat over je zelf,' verzocht Charley. 'Die reis komt straks wel.' 'Over mezelf,' zei Ina mat en schouderophalend, ze keek Charley aan. 'Je zult er wel genoeg van gehoord hebben.' 'Misschien zelfs meer dan jij.'

'Hoe bedoel je dat?' vroeg Ina wantrouwig.

'Och,' zei Charley kort, 'waarom moet ik je die praatjes allemaal overbrengen?' Ze ging naar Ina toe, nam haar hoofd in de handen en keek haar in de ogen: 'Die jongen is niet waard dat je naar hem kijkt.'

Vreemd, de zachte stem, de liefkozing, ze vertederen Ina ditmaal niet. Eerder irriteerde het haar. Ze wist toch evengoed als Charley wie Rudolf was, ze was geen klein kind en wilde van Charley niet horen met hoe bitter weinig zij zich tevreden moest stellen. Ze wilde er door Charley niet aan herinnerd worden, en door Charley vooral niet beschuldigd vanuit haar eigen ongekwetste en hoogmoedige geluk. Het was alsof een rancune tegen Charley – die ze dan toch al die maanden heimelijk in zich moest hebben gevoed maar niet in het licht van haar bewustzijn toegelaten – zich nu naar boven woelde en voelbaar en tastbaar werd als een wrange harde brok, die ze niet verteren kon.

Ze schrok ervan en duwde het terug. Nee, dat was het niet... Ze wilde alleen die smaad niet toelaten op Rudolf, omdat die ontering haar in de gevoelskeus van haar teerhartigheid beledigde. Ze wilde ook niet altijd door iedereen als een kind behandeld worden, ze wilde ook niet steeds dat beroep op haar redelijkheid. Ze was die redelijkheid beu – de hele wereld leefde onredelijk, zij wilde nu ook eens niet anders. ‘Je hoeft mij niet te vertellen dat Rudolf geen licht is,’ zei ze zwak-mokkend, vreemd-voldaan dat ze nu tegen beter weten in sprak en Charley ergerde, ‘maar ik ben er al lang achter, dat het ook daar toch niet in zit.’ Ze zei het laatste met een soort vijandige, lichtgeraakte nadruk. Het leek alsof ze op bepaalde grieven tegen bepaalde personen doelde. Maar in werkelijkheid bedoelde ze niets van die aard en zei het alleen om een schijn van zin aan haar zinledig antwoord te geven. Toen ze zag dat Charley gekwetst haar schouders ophaalde, voegde ze er zwakjes maar zachter bij: ‘Altijd dat verwijten ook.’

‘Ik verwijt je niets, ik waarschuw je alleen. En tenslotte is het natuurlijk je eigen zaak. Maar ik had het niet van je gedacht, nu nog... Nu weer... na alles: een gemene vulgaire vrouwenverleider. Je moet er niet boos om worden.’

Ze kon niet boos worden. Het zou een te droeve en lege vertoning zijn. Ze wist al te goed dat Charley de waarheid sprak. Ze was opgelucht dat ze zonder de bitterheid, die haar zo-even opgeschrikt had, nu antwoorden kon: ‘Het komt er eigenlijk nog zo weinig voor mij op aan, wie het is. En soms denk ik dat iedereen goed genoeg is voor mij.’

‘Wat heb je gedaan in de maanden dat we weg waren?’ vroeg Charley, zonder op de klacht in te gaan. ‘Heb je gewerkt?’

‘Nee, nagenoeg niets. Ik kan alleen werken als er vervoering in mij is, dat weet je...’

Ik werk altijd voor iemand – hoe zeiden ze het ook weer van *Mérimée* –, die ook altijd schreef voor een aangebeden object? Hij plukte alleen bloemen om ze iemand te kunnen aanbieden. Zo ben ik ook, maar van een vrouw is het schande.* Mannen vereren bijna altijd hun minderen. Wie van Goethe's liefjes, of van Heine's of die van De Musset waren er hun gelijken? Maar van mannen lijkt het natuurlijk, omdat de man altijd de meester is; als een vrouw een bloem plukt voor een mindere dan...'

'Dan vergeet de mindere, dat hij de mindere is, natuurlijk,' vulde Charley aan. 'Nee, ze vergeet het zelf,' zei Ina, 'want ze wil het niet langer. Een man kan een vrouw vereren, die onder hem staat, omdat zijn verering toch maar gespeeld is, omdat hij toch altijd de eerste blijft en wil blijven. Een vrouw wil zich schikken met haar werkelijke wezen, haar verering is echt en ze wil die geven aan wie ze waard is. Daarom helpt het niet als de man bij uitzondering zijn hele wezen onderschikt maakt en haar vereren wil. Want zo begrijpt zij de liefde niet, omdat ze niet van willoze onderwerping gediend is... Wat de mannen gewoonlijk graag willen... Omdat zij zich zelf onderschikken wil. Als een man ten onrechte overheerst, voelt zij zich tekort gedaan in haar waardigheid. Als hij haar terecht niet overheersen wil, voelt ze zich tekort gedaan in haar vrouwelijkheid. Het is bijzonder ingewikkeld en vrijwel hopeloos in dit stadium – en we moeten maar ijverig op de toekomst hopen.'

'Maar houd jij nu van die jongen?' drong Charley aan, 'Dat weet ik niet – ik houd van het onpersoonlijke HET van wat hij in mijn leven brengt – al beken ik dat het ditmaal vrij schamel is, mijn romanetje. Ik ken het altijd wel bolwerken in dit ernstige spel van illusie en werkelijkheid, meestal door met mijn rug naar de werkelijkheid te staan, nu is het moeilijker. De partner werkt niet mee, hij kent het spel niet, er is voor hem alleen werkelijkheid en van een soort, die mij niet bijzonder aantrekt.' 'Als jij zelf het zo koellbloedig een spel noemt.'

'Dat begrijp jij niet, Charley? Vioolspel is ook een spel. Mensen wijden er hun leven aan, niemand vindt het gek. Maar laat ik in godsnaam niet scherpzinnig zijn, nu.' 'En hoe is het nu tussen jou en Egbert?'

'Wat zou er veranderen tussen mij en hem? Hij zweert nog altijd bij autoriteiten; hij vindt geloof ik, nog altijd, dat we het denken aan vak-filosofen moeten overlaten; de formule zou hem niet erg aanstaan, maar het is zijn praktijk. Ik verdiep er mij soms in, wat die eigenaardige neiging van hem betekenen kan.'

'Ik heb er wel met Hugo over gesproken, op reis,' zei Charley, 'het is doodgewoon

zijn ijdelheid, dacht Hugo. Hoe meer dingen wijzen naar iets dat je zelf niet hebt geleerd en voor de vakkundige geen verdienste is – hoe minder er overblijft voor de gewone algemene ontwikkeling die iedereen hoort te bezitten. En hoe minder ontwikkeling, hoe makkelijker je met heel weinig een behoorlijk figuur kunt maken. In je eigen ogen althans. Je hoeft dan ook voor de kenner en de denker geen bijzondere bewondering te hebben, want wat ze doen hun vak en als je zelf dat vak had geleerd, dan was je er precies of ongeveer even ver in, op die manier behoeft je nooit jezelf iemands mindere te voelen of in enig mens het persoonlijke te eren.’

‘Curieus’, zei Ina. Ze richtte zich op in haar stoel, het onpersoonlijk gesprek, dat ze zolang had moeten missen, waarin ze haar persoonlijke kwellingen van zich af kon werpen en vergeten, gaf haar een schijn van opgewektheid.

‘We hebben veel over hem gesproken,’ zei Charley, ‘en over jou natuurlijk. Die zonderlinge, verblinde kijk op de wetenschap sluit naadloos aan zijn houding tegenover jou. Jij vertegenwoordigt dan het dichterlijke. En hoe het wetenschappelijke zich verhoudt tegenover het dichterlijke dat hebben we eens heel goed gezien in de houding van een dokter, een vriend van ons, tegenover zijn zoon. De jongen wou niet studeren. Hij schreef - en schrijft - mooie verzen en hij wist en begreep, natuurlijk, heel veel dingen van huis uit door zijn aard beter dan zijn vlijtige vader na vijfentwintig jaren van noeste arbeid. Dat kon de oude heer niet verkroppen. Hugo zei altijd, het is zoals een vliegmachine zich moet voelen tegenover een vogel. Het is een feit dat er in zo’n vliegtuig een massa werk zit. Het is ook een feit dat een vogel veel beter vliegt. Zo is het dichterlijk-intuïtieve, als het goed is, als die vogel; het apoëtisch-wetenschappelijke van die brave dokter is dat vliegtuig. En die twee van nature geslagen doodsvijanden en concurrenten!’

‘De vogel in mij is allang vleugellam,’ zei Ina lusteloos, de druk bleef.

‘Dat is de ellende, ik heb geen geloof meer in mezelf. In niets ben ik zeker van mijzelf. En daaraan heeft Egbert schuld. Ik bedoel, dat is het gevolg van zijn invloed.’

‘Dat zagen we toen al,’ zei Charley zacht, ‘en dat zeiden we toen al. Het verderfelijke van het mindere is, dat het ’t betere aan zichzelf doet twijfelen, omdat het kenmerk van het ‘mindere’ het redeloze, de zelfverzekerdheid is, en het kenmerk van het ‘betere’, het redelijke, juist de twijfel.

Ze zwegen beiden, Charley luisterde naar gedempt spreken dat van bij de buiten-deur tot ze doordrong, ze stond langzaam, voortdurend luisterend, op uit haar stoel.

‘Ik moet, geloof ik, even weg, Ina. Het is een oude, vervelende nicht en het meisje heeft gezegd, dat ik thuis ben, ze is nog niet goed genoeg gedresseerd. Maar ik werk haar wel weg in een paar minuten. Als ik haar zeg, dat ik artiesten op bezoek heb, dan is ze al haast het huis uit van pure angst dat ze er een tegen het lijf zal lopen.’

‘Laat mij dan naar huis gaan, Charley.’

‘Welnee, jij bent juist mijn voorwendsel. Tot zo.’

Ze ging de deur uit en Ina leunde stil, wat versuft, in haar stoel. En toen begon het wantrouwen zich weer in haar te roeren, ze voelde zich verlaten en rilde. Nee, het was toch het oude niet geweest. Charley sprak opgewekt, maar zo was haar aard, het ging bij haar om het gesprek en van de hoorder vroeg ze alleen aandacht en begrip; vriendschap of genegenheid kwamen op de tweede plaats. Ook al weer anders dan bij haar, waar elke vlam geboed werd uit die ene, diezelfde bron. Ja, Charley was koel geweest en zichzelf eigenlijk ook. Het leek niet op vroeger toen ze dertel en teder, bijna verliefd, naast elkaar zaten of lagen en spraken en plaagden en stoeiden op de rustbank bij het raam. Ze had geen behoefte meer gevoeld aan die tedere aanhangelijkheid, ook al was dat maar een zwak, kortstondig vlammetje in haar geweest. Of moest ze het nog anders begrijpen?

Ze peinsde. Haar peinzen vloede in het vage weg, tot ze niets meer voelde of dacht en roerloos zat met gesloten ogen, in de volslagen stilte.

De deur ging open, het drong tot haar door, maar ze bewoog zich niet. Deze lome verdoving was zo zalig als een voorsmaak van niet-zijn, het enige dat nog zwak leefde was het wachten op Charley's stem.

‘Charley komt zo meteen. Ze zit eraan vast voor een klein halfuur.’

Het was Hugo. Ina veerde op en sprong uit haar stoel met een rode bios, ze was klaarwakker en merkte meteen elk ding aan hem op – dat hij een nieuw soort das droeg, een pak dat ze niet kende, en zijn haren iets anders dan gewoonlijk geknipt.

Ze begroetten elkaar en Ina voelde dat hij haar verwarring pijnlijk vond en dat die hem verlegen maakte.

Weer kwam de hardheid tegen hem in haar op als eerder tegen Charley – om haar eigen ellendige zwakheid en onbeheerstheid. Maar hij ging nu rustig zitten en praatte onbevangen.

‘Ik heb wat boodschappen gedaan voor Charley – zij had geen zin, ze is liever thuis met dit weer – en nu kom ik van de kapper... Ik heb mij mooi laten maken, we gaan

vanavond... ja, je zoudt het niet raden – maar we moeten naar een kinderbal. Charley ziet niets liever en ik mag er ook wel graag naar kijken, naar die peuters.’ Toen draaide hij zich ineens naar haar toe met een opzettelijke luchtige opgewektheid waarin duidelijk de bedoeling lag dat hij dit keer niet op wegen van ernst meegevoerd wilde worden om een herhaling van hun eerdere gesprek te ontlopen.

‘En hoe heb jij het gehad? Vertel eens wat!’ Ze voelde zich gekrenkt.

‘Ik? – o, uitstekend, dankje.’

Ze zag zijn nauwelijks-merkbaar schouderophalen terwijl hij het hoofd even afwendde. Ze voelde zich radeloos. Maar hij keerde zich in een vernieuwde poging om en keek haar hartelijk aan.

‘Je hebt het helemaal niet zo uitstekend gehad, kind, waarom zeg je dat dan?’ Ze was nu ineens zo ontroerd dat ze met moeite haar tranen bedwong. Hoe diep ellendig was toch dat voortdurend wisselen van stemming en gevoel, als het draaien in een mallemolen, om duizelig bij te worden en zichzelf kwijt te raken. Zonder dat ze wist waarom, half werktuigelijk, stond ze op en liep onvast en doelloos naar het raam, en leunde tegen de vensterbank met beide handen achter zich de raamknoppen omvatend. Zo half van het licht af, was haar gezicht op het best. Hij stond nu voor haar en keek op haar neer met een glimlach en een zachte blik. Ze sloeg onmiddellijk de ogen neer, haar hart klopte hevig.

‘Durf je mij niet aan te kijken?’ plaagde hij. Hij wilde haar, voelde ze, niet grieven door te veel terughoudendheid die de schijn van pretentie en onhoeffelijkheid zou kunnen hebben. Hij wilde beleefd en vriendelijk en familiair met haar zijn. Daarom sloeg hij die vaderlijke toon aan, die elke andere tederheid moest buitensluiten. Maar toch – was er niet, zo-even, een milder, warmer schijnsel in zijn ogen geweest? ‘Kijk me eens aan!’ herhaalde hij. – Maar ze hield nog steeds het hoofd afgewend. Hem aansporen wilde ze nu, hem lokken en vangen.

Toen voelde ze dat hij haar bij de handen greep om haar schertsend te dwingen op te kijken – het was of een vlam door haar heen sloeg. Het voelde alsof ze nog nooit een man had liefgehad, dat ze niet had geweten wat liefde was, dat ze niet had geweten wat verlangen was voor dit ogenblik. Ze voelde in haar lippen het heftig verlangen naar zijn mond, haar knieën trilden... Ze was alle list en zelfbeheersing vergeten, met donker-gloeiende ogen stond ze voor hem en reikte zichzelf naar hem toe om zich in zijn armen te werpen.

Hij liet onmiddellijk haar handen, die hij in even ondoordacht argeloos gegrepen had, weer los – zo heftig geschrokken dat ze bijna haar evenwicht verloor en wanke-
lend terugviel tegen het raam. Hij was van slag.

‘Deed ik je pijn, Ina?’

Maar de vriendelijkheid dreef haar tot razernij, gaf haar het volle besef van haar
toestand, van wat ze had gedaan, van haar vernedering. Ze haatte hem nu bijna,
ze haatte ze nu beiden; met haar hoofd in de arm stond ze chagrijnig stil en ant-
woordde niet.

‘Heb je ergens pijn, kind?’ vroeg hij weer, zachtzinnig, verward en onzeker of dit de
goede toon was.

Ze sloeg haar ogen naar hem op, het was of er iets kort opvlamde en dan verkoold
afknapte in haar hoofd, ze keek hem honend in de ogen, haar stem sloeg over, rauw
en vals.

‘Maak jij je maar niet druk om mij, grootmoedige echtgenoot. Stik maar liever in
je goed-zijn, schijnheilige pantoffelheld. Ga van mij weg, je trouw loopt gevaar, ga
biechten bij Charley, zeg dat je mij aangeraakt hebt en kijk of ze anders is dan de rest,
zij met haar fraaie theorieën over het huwelijk.’

Ze zweeg hijgend. De klank van haar stem echode tergend in haar eigen oren na. Hij
had zich zonder een woord afgewend met een korte koude blik en liet haar staan
zonder verder naar haar om te kijken. Haar hart bonsde zwaar, even nog behield de
opluchting – om de lelijke, onredelijke woorden die ze niet meende de overhand,
waarin ze alleen haar rampspoed en haar venatenheid en haar wrok gelucht had.
Al snel glansde het onheiligt vuur uit, ijskoud stond ze trillend en verslagen van
schaamte. Ze dacht vluchtig aan een jarenlange kinderangst toen iemand haar ver-
telde van een beschaafde en zachtzinnige vrouw die, krankzinnig geworden, de sme-
rieste taal uitsloeg. De angst dat zij ook zo zou worden en zonder het te weten altijd
het allerlaagste dat in haar was zou tonen. Nu was ze een ogenblik zó geweest en
juist hij had haar zo gezien, de felle, valse blik van haar ogen, en het schorre, smerige
stemgeluid, de rauwe, boosaardige woorden gehoord. En nu stond hij van haar afge-

keerd alsof hij haar niet kende. En alles wat hij haar ooit gegeven en toegedacht had,
had hij teruggenomen met die ene blik – duidelijker dan met woorden kon, haar te
kennen gegeven dat ze nu voortaan een vreemde, een onsympathieke, ongewenste
vreemde voor hem was. En ook zij wilde hem niet meer zien na dit. Ze had eigenlijk

al niet meer het recht hier bij hem in zijn kamer in zijn huis te zijn. Ze had al weg moeten te zijn.

Daar kwam Charley. Daar was ze. Hugo zette onmiddellijk het boek dat hij veinsde door te bladeren naast zich in de kast en keerde zich naar haar om. Hij was niet meer zo wit, zijn blik niet langer zo meedogenloos hard. Ina zag er bijna barmhartigheid in en het krenkte haar opnieuw en nog feller.

Charley, binnengekomen met een vrolijke mededeling op de lippen, een tinteling in de ogen, stond ineens midden in de kamer stil.

‘Wat is er, wat heb jullie gehad?’

‘Een klein misverstand,’ zei Hugo koel; Ina zweeg.

‘Toch niet onherstelbaar hoop ik?’ Charley glimlachte terwijl ze de vraag uitsprak, maar in haar blik verschenen spanning en onrust, een vluchtig rood overtoog haar gezicht.

‘Ik vrees van wel.’

‘Maar wat dan?’

‘Ik zal het je straks wel vertellen.’

‘Als zij weg is,’ vulde Ina in haar gedachten aan.

‘Ik ga al,’ zei ze hees. Het klonk nederiger dan ze wilde. Ze keek hem schichtig aan en stak hem de hand toe. Hij drukte die vluchtig.

‘Dag Ina.’

Charley stond strak van verbazing. Ze ondervroeg haar man met haar ogen. Hugo wenkte dat ze Ina uitlaten moest. Ina zag het. Het was onverdraaglijk. Ze rende bijna de kamerdeur uit. De grijze kilte van de brede gang viel als ijs op haar strak-brandend gezicht. In het pijnlijk zwijgen leek de voordeur eindeloos ver. Buiten sneeuwde het opnieuw in de vale schemering.

‘Ik zie je nog wel,’ zei Charley vaag. ‘Ik ga gauw naar binnen, het is zo koud...’ Ze trok zich rillend terug uit de open deur. Toen Ina vanaf de straat nog even omkeek, was de deur alweer dicht, de gordijnen hingen gesloten voor de lage, brede ramen.

HET GEHEIM VAN VERVELING KRIJGT BIJ NIETZSCHE EEN WONDERLIJK ETHOS. In de spookachtige encscenering van de verveling manifesteert zich een moment van een waar gevoel. Je weet niets met jezelf te beginnen waardoor het niets iets met jou begint. De kunst als *vluucht voor de verveling* is betekenisvol als je de verveling begrijpt als een soort ervaring van het niets.

*] In *Een coquette vrouw* van Carry van Bruggen is de mannelijke muze een belangrijk thema. De protagonist *Ina*, een jonge schrijver, heeft voor de ontwikkeling van haar artistieke carrière mannelijke muzen nodig. Ze zegt tegen een vriendin:

«Ik kan alleen werken als er vervoering in mij is, dat weet je... Ik werk altijd voor iemand – hoe zeiden ze het ook weer van *Mérimée*? Die schreef ook altijd voor een ‘aangeboden object’: ‘Hij plukte alleen bloemen om ze iemand te kunnen aanbieden.’ Zo ben ik ook – maar bij een vrouw is het een schande. Met *Mérimée* verwijst Ina naar Prosper Mérimée (1803-1870).

Ina's *queeste* krijgt vorm parallel aan die van de traditioneel mannelijke. Dat levert haar het verwijt van *koketterie* op. Ze wordt een *erotomaan* genoemd door de meisjes in haar omgeving. Personage *Ina* en schrijver *Carry* kregen er ook buiten het boek van langs: Ina als een pathologisch geval. Carel Scharthen noemt in *De Gids* het *grof zelf beklagelijke en zelfbehaaglijke* en de geregelde uitbarstingen in *viswijventaal* van Ina weerzinwekkend. Men verweet haar egoïsme, vooral omdat Ina, *moeder en echtgenote*, zich onttrekt aan haar gojike maatschappelijke rol.

(VGL. Erica van Boven, *Een pathologisch geval of een wezen vol zelfkennis? Over de receptie van Een coquette vrouw*, in: red. F. Berndsen en J. Mooij, *Dit is de vreugd die langer duurt*, Groningen 1984)

Hoewel critici Ina's 'fladderende' gedrag unaniem veroordeelden, is zij een moreel hoogstaander personage dan de kunstenaar die zijn muzen laat vallen wanneer zij niet meer inspireren. Ina verwerpt haar muzen niet. Zij wordt voortdurend door hen teleurgesteld. Daarmee bevestigt deze roman deels ook de traditionele narratieve positie voor vrouwen: Ina blijft de positie van het liefdesobject bekleden.

(VGL. Aagje Swinnen, *Het slot ontvlucht. De 'vrouwelijke' Bildungsroman in de Nederlandse literatuur*, Amsterdam 2006)

ZIE OOK: A. van Hout, *Gedenk te leven*, 2022; R. Safranski, *Nietzsche, Biographie seines Denkens*, 2000

‘BLIJFT HET DE HELE AVOND, DAT GEJAMMER HIERNAAST?’ vroeg Rudolf geprikkeld. ‘En kun jij dat hebben? Jij beweert dat je muzikaal bent? Dat moet je me nog eens vertellen!’

Ina kreeg een kleur.

‘Ik heb nooit gezegd, dat ik muzikaal ben. Ik hou van muziek. Wat jij het *gejammer* noemt van die gekke oude man hiernaast, dat doet mij goed. Het is tegelijk zo wanhopig en zo volslagen berustend, een getemde wildheid. Als ik hier alleen zit en hij begint, dan is het alsof de wereld groter wordt. Ja, ik luister er bijzonder graag naar.’ Ze verwachtte geen antwoord. Ze wist dat hij haar niet had begrepen en misschien zelfs niet had gehoord.

‘Wil je nog wat thee?’

Hij schoof nors-zwijgend zijn kopje bij. En zij, terwijl ze inschonk, dacht aan Hugo en Charley, aan wat er die middag was voorgevallen en hoe ze na haar vertrek samen over haar gesproken hadden. De vernedering gloeide in haar als een brandmerk. En hier zat ze tegenover die jongen, op geen enkele wijze met haar verwant, die een andere taal sprak, alles anders zag, met wie elke werkelijke liefkozing uitgesloten was. Als zij zich afvroeg, hoe het toch kon dat ze hier samen in haar huis zaten, in dit intieme avonduur, en elkaar bij de naam noemden, dan rees haar een honend visioen voor de geest, van een vroeger samenzijn, in een afgelegen kamer in de pauze van het concert, achter de gesloten deuren de gonzende mensenmassa en zij in de kamer dicht bij hem, het hoofd bijkans tegen zijn schouder geleund. Die jongen, hij noemde haar *kleintje*, zoals hij al zijn vroegere avonturen met dezelfde nietszeggende vriendelijkheid *kleintje* had genoemd. Hij maakte grappen waar ze niets van moest hebben, die haar deden blozen. Hij liep naast haar en zat tegenover haar met een brutaal gezicht en zei lachend onbeschaamdheden over Egbert. Hem zou zijn vrouw niet *leveren*, wat Ina Egbert durfde te *leveren*, eerder zou hij haar opsluiten of afstraffen met een zweep. Op andere dagen was hij week en zoet, huilde met het hoofd in haar schoot omdat hij toch ook maar een ongelukkige jongen was, een zwervertje, omdat hij toch nooit echte liefde had gekend, omdat hij al zo jong zijn moeder had verloren. Dan luisterde Ina met diep in haar hart weezin, wantrouwen, hard ongehoof. Ze toonde het niet, zei woorden van beklag en zachte deernis om hem genoeg te doen, maar vooral, vooral om zichzelf de schamele illusie te geven dat ze bij

hem bleef omdat ze moest, dat hij haar nodig had, dat ze zijn vervulling was, dat ze hem schadeloos moest stellen voor wat het leven hem wreedaardig had onthouden, maar ze geloofde er zelf niet meer in. Ze wist wel dat ze hem bij zich hield uit sleur en volharding en om niet helemaal alles te missen dat op gevoel en beweging leek. 'O, God – wat zitten we hier toch lief,' barstte hij plotseling los. 'Broertje en zusje of oudjes met de zilveren bruiloft achter de rug.'

'Ik ben wat moe, vandaag,' verontschuldigde Ina zich.

'Juist vandaag!' zei hij ontevreden. 'Niet nu we een keer echt alleen zijn. Ik had gedacht, dat je het heerlijk zou vinden, dat je opgewekt zou zijn en nu zit je daar en zegt geen woord en luistert nauwelijks naar wat ik je zeg.'

'Maar ik ben toch je gezelschapsdame niet, beste jongen. Ik kan toch niet als een hondje opzitten en pootjes geven. Als ik mij moe voel, dan moet je mij niet lastig vallen.'

'Dat wil ik ook niet. Ik weet heel goed hoe ik met vrouwen moet omgaan, hoor!

Maar het is niet alleen vandaag, je houdt mij maar aan het lijntje, al weken, al maanden – nadat je eerst zelf...'

'Ja, ik weet het wel,' brak Ina snel af, vuurrood. 'Je hoeft het mij niet te zeggen. Ik heb je aangehaald nietwaar. Als je het fatsoenlijker wil uitdrukken, ik heb je hoop gegeven. Maar ik heb je ook gezegd hoe ik mij de verhouding voorstelde. Vriendschap zoals de vriendschap tussen een man en vrouw nu eenmaal is, vriendschap met nog iets meer, iets warmers. Je was er tevreden mee, je was er blij mee. Je vertelde dat je ook genoeg had van al die gemakkelijke meisjes – dat je ook allang naar iets beters en hogers had verlangd. Je zou niet meer vragen dan ik geven kon. Toch, toch zeg je dingen, vraag je dingen, doe je dingen die ik niet wil, die ik afschuwelijk vind. Terwijl je mij het tegendeel had beloofd.'

'Ik kon niet weten, dat jij zo onbenuilig zou zijn. Natuurlijk beginnen de meeste vrouwen – ik bedoel, als ze getrouwd zijn en ontwikkeld en zo – over van vriendschap te spreken. Dat vind ik juist wel prettig, ik heb allang genoeg van die andere soort. En zoals jij die middag bij dat concert in de pauze bij mij kwam... Zoals je mij

die avond, een paar weken later aankeek in dat café... Toen je daar zat met je man en ik aan een tafeltje verderop... Dat was héél duidelijk, dat kan ik je verzekeren, daar is maar één verklaring voor. Ik zal je maar niet herhalen wat die vriend van me, dat kleine tengere mannetje, die bij mij zat - over je zei, toen je tweemaal naar mij keek.'

‘En wat antwoordde jij?’ Ina vroeg het hees, met een felle blos op haar wangen. ‘Ik? Wat moest ik antwoorden? Hij sprak geen kwaad, hij zei alleen iets over je ogen.’ ‘Ik verveelde me gruwelijk. Iedereen keek even wezenloos. Al die houten koppen, al die tafeltjes met kopjes en glazen... Het was niet uit te houden. Toen kwam jij... Je had gespeeld, toch? Je zag er zo mooi uit in rok, het maakt je zo slank, het kleedt je zo goed af.’

‘Ik vind het ook heel natuurlijk, dat je keek, hoor!’ Hij zei met zijn naïeve zelfingenomenheid. ‘Ik zeg alleen: je manier van kijken, daar was maar één verklaring voor.’ ‘Werkelijk?’ vroeg Ina, ineens uitschietend in scherpe spot. ‘Ligt er echt maar één wens in mijn ogen? En kan elke man die meteen raden?’

‘Ja, het is niet gelogen,’ bevestigde hij koppig, geïrriteerd om de toon, maar zonder te weten wat ze bedoelde.

Ze zweeg, hij stond op en ging voor haar staan.

‘En die verklaring die is... Die verklaring die is... Je weet het net zo goed als ik... En ik neem er niet langer genoegen mee. Het is belachelijk, ik voel me als een idioot, als een oude heer... Ik ben nog nooit zo behandeld, door geen enkele vrouw.’

‘Heb je dan veel vrouwen gekend, zoals ik?’ Ze vond het van zichzelf een belachelijke vraag.

‘Och, dat weet ik niet,’ zei hij onwillig. ‘Je bent natuurlijk erg hoogstaand en fijn en wat je maar wilt.’

Maar een vrouw is tenslotte een vrouw – als ze aardig is, als ze fris is, als ze jong is. En een man is een man. Je bent toch met me, omdat je me aardig vindt, nietwaar? En ik maak toch geen ruzie en ik ben toch geen bruuft en ik laat je toch bij je man, wat wil je dan eigenlijk?’

‘Ja, wat wil ik toch eigenlijk?’ zei Ina.

‘Maar ik weet wél, wat ik wil...’ Ineens werd zijn stem week en vleidend, hij ging achter haar stoel staan. ‘Ik weet het heel goed en jij weet het ook. Toe, ik hou zoveel van je... Als jij dan ook maar eens wilt wat ik prettig vind, als jij dan ook maar eens iets voor je jongen over hebt. Toe, wees nu vanavond eens een lieve, zoete, gehoorzame meid van me.’

Hij bukte zich en kuste haar in de hals. Hij boog zijn mond naar haar oor en fluis-terde haar met zijn hand ervoor enkele woordjes in, reikte zijn hoofd nog verder en keek haar met een vleierende glimlach in de ogen aan.

Ze dacht aan Charley, aan het vernederende dat ze hier onderging, aan Hugo, met een beschaamd gevoel en verlangen naar eerherstel, al zou hij het nooit weten. Ze haatte niet meer, geen wrok, ze begeerde niet, ze was alleen heftig gekrenkt en verslagen dat ze vergat haar handen uit de zijne los te maken. Hij drong fluisterend op antwoord aan.

‘Dat vraag je me?’ vroeg ze eindelijk, zacht en mat. ‘Dat durf je mij zó vragen, en hier in mijn eigen huis – en terwijl je weet dat mijn jongen boven slaapt in de kamer vlakbij?’

‘De jongen hoeft er niet wakker van te worden,’ zei hij nuchter. Ze wrong zich los. Ze vond geen antwoord meer, ze zweeg even, maar ze voelde zijn aanwezigheid onverdraaglijk.

‘Zou je dan nu niet liever weggaan, Rudolf. We hebben toch zeker momenteel weinig behoefte meer aan elkaars bijzijn, ik tenminste niet aan het jouwe.’

Hij sprong op, geprikkeld door de toon van haar stem.

‘O ja, natuurlijk. Als mevrouw beledigd is, als ik Hare Majesteit beledigd heb, dan zal ik maar gaan. En dan zal ik zeker niet terugkomen ook.’

Ina hoorde aan zijn toon dat het allemaal loze opwindning was, zijn toorn, dat hij hoopte en vast vertrouwde, nu hij haar dat laatste als een geweldig dreigement voorgehouden had – dat ze hem tegenhouden zou, smeken, zich verdedigen – en dat hij dan zijn zin wel doorzetten zou. Hij ging ook niet werkelijk weg. Hij bleef staan met de hand op zijn stoel geleund en keek haar aan, verwijtend, smekend met verleidelijke ogen, een glimlach, de droeve, verongelichte glimlach van zijn sentimentele uren, kwam om zijn lippen. Alles wat hij deed, het lonken en prullen en glimlachen wekte ditmaal in Ina niets dan weerzin op. Ze wilde niet langer zichzelf leugens opdringen, zichzelf suspen met drogredenen, ze haakte naar de wrange, waarheid als naar een genezende drank, ze wilde alleen zijn, ze wilde vrij zijn, liever eenzaam dan zó.

Ze voelde zich krachtig in haar nieuwe voornemen en volkomen onbewogen. Terwijl zij daar nog stond en hem nauwelijks zag, voelde ze met al de zekerheid van haar pas-herwonnen kracht dat ze zich nu ook van Lettie en haar kring zou ontdoen. Het was te veel, ze had te lang gezweven en beledigingen geslikt. Het verhaal van de vrouw die net als zij lak aan de lui had kwam haar in de zin en vervulde haar met kille walging. Ze wilde niets meer van wat haar afkraakte en zwaar viel.

Uit zichzelf, dat wist ze, zou zij niet licht de moed hebben gehad, hem te verstoppen. Zij had hem toch aangemoedigd, omdat zijn verliefdheid toch een troost was in sommige uren – maar nu hij het zélf had gezegd, nu zou zij het onherroepelijk maken, er zich aan vastklampen, er hem ten volle aansprakelijk voor stellen.

Hij was weer gaan zitten, weker, onderworpen, naarmate haar blik harder en vaster op hem gericht bleef.

Ze zag het, maar ze gaf geen krimp.

‘Nee Rudolf,’ zei ze en laafde zich aan de standvastige klank van haar eigen stem. ‘Ik geloof dat je er verstandiger aandoet als je nu werkelijk weggaat en niet terugkomt. En vraag Lettie hetzelfde. Jij hoort bij haar, maar je hoort niet bij mij. Je kent mij niet, je hebt mij nooit gekend, ik heb mij altijd vreemd bij je gevoeld... Het is een vergissing van mij geweest en misschien ook een vergissing van jou...’ Ze voelde dat ze op die toon moest voortgaan, dat ze hem moest prikkelen, krenken in zijn jongenstrots, tot hij opstandig zelf wegging en vergat zich er rekenschap van te geven, en er zich tegen te verzetten dat hij werd weggestuurd – het lukte volkomen.

‘Goed,’ zei hij verbeterd. ‘Ik zal je mijn gezelschap niet langer opdringen. En ik kan mij overal beter amuseren dan hier, als je dat maar weet.’

Ze glimlachte onwillekeurig om de toon – hij had nu ook eens iets heel ergs en brutaals gezegd!

Hij vertrok en het werd doodstil in huis. De woorden die hij het laatst gezegd had klonken in haar na, maar riepen geen glimlach meer in haar op. Ze gaf er zich rekenschap van; dit was het einde van haar laatste droom, van haar jongste illusie. Nu was ze weer alleen. Ze zonk in haar stoel. Ze voelde zich moe, haar ogen starden met een gloeiende, lege blik. Langzaam aan begon ze zich volledig rekenschap te geven van de situatie, van alles wat er vandaag was gebeurd. Een snijdende kou trok haar over het hart, nu ze aan Charley en Hugo dacht. Ze waren voor haar verloren – dat zij ze niet meer zou zien, nooit weten hoe ze nu, na alles, over haar dachten, was nog de beste troost. Rudolf was weg en Lettie wilde ze niet weer zien. Hoe zou het nu verder gaan?

Weer stegen visioenen uit het verleden op. Ze beleefde haar hele oude bestaan, uit haar meisjesjaren de hoopvolle gelukzaligheid van de eerste tijd met Egbert, haar verwachtingen en haar ontvankelijkheid. Als een windharp was haar ziel geweest, door elke ademtocht, kleur, gerucht, reuk, sidderend bewogen... Haar hart een wijde

wereld vol verborgen geluk, wonderlijke vergezichten die zij nog niet kende, waar ze met vreugdevolle kracht in wilde doordringen, ze ontdekten en waaruit ze schatten zou aandragen om zichzelf en anderen te verrijken. Ze was met alle dingen één geweest, ze had zo innig gedeeld in de blijdschap en de droefenis van luchten en getijden dat het haar vaak met pijn in het hart verbijsterd had, dat de luchten en getijden in haar droefenis en blijdschap niet deelden. Dat de zon scheen als haar ogen verduisterd waren – wind en water spraken tot haar en haar hart gaf weerklank op wat ze fluisterden, toedichten, voorspellingen, die het leven boven de dagelijkse sleur verhieven en draaglijk maakten.

En in kleine strijd, in armzalige worsteling met zichzelf en met anderen, die ze winnen wilde en niet winnen kon, met Egbert om recht en voorrecht, zó waren haar jaren vergaan. Nog wel verstond ze wat wind en water fluisterden, maar het verheugde haar niet. Het maakte haar rusteloos en bang, het verhoogde haar verwarring en bemoeilijkte haar strijd, ze vermeed ze eerder dan dat zij ze zocht, nu toch de voorspellingen niet verwerkelijk waren, en de beloften niet vervuld. Wat overbleef was eenzaamheid – ook de mensen moest ze ontlopen. Ze kon niet onbewogen tussen anderen leven. Ze werkten op haar in als magneet op ijzer, brachten innerlijke beroeringen in haar teweeg die haar uit balans brachten en haar eergevoel kwetsten zonder daar iets anders voor in de plaats te geven.

Werk! Het woord klonk lusteloos, de gedachte zette haar hart niet langer in gloed. Geluk, verheffing, een stoere zaligheid, dat waren de bronnen waarop ze teerde. Wat bleef over, nu dat alles lag te vergaan? Hoe werkten anderen toch? Hoe leefden anderen toch... Ze wilde er zich rekenschap van te geven, maar haar gedachten waren te zwak en te slap, de draden die zij spinnen knapten af, verwarden zich, tot alle vastheid van denken vervloog in ijl en sufgepeins.

Had ze geslapen, was het al morgen? Zij schrok op en vloog over de vloer, huiveringwekkend en koud, zo schel trilde de bel door de stilte van het huis. En ze bedacht snel... Het was avond. Wie kon het zijn zo laat op de avond? Weer, met hogere toon en nog indringender trillen werd de stilte uiteengebarsten. Ze liep haastig naar beneden.

Even later stond ze midden in de kamer, haar kaken op elkaar geklemd om het klap-pertanden te stoppen, met een brief die een vreemde had gebracht in haar hand. Al in het halfdonker van trap en gang, onder het hijgende trappenlopen had zij Egberts handschrift herkend.

De klok sloeg elf uur. Ze las en viel trillend en van slag in haar stoel, duizelend als iemand haar een onverhoedse klap op haar hoofd gaf. Dit had ze echt nooit verwacht. Nooit was een vermoeden ervan in haar gedachten gekomen. Dat Egbert en Nesje Waldorp elkaar, al sinds enkele weken of zelfs maanden misschien, regelmatig ontmoetten, dat wist ze... Maar niet dat Nesje nu een kindje verwachtte van hem en dat zij het hem vandaag had gezegd en dat zij hem nu meteen voor zich alleen had opgeëist... En dat hij nu niet terugkomen zou...

Het kwam zo schrikbarend onverwacht binnen. Het was zo angstaanjagend nuchter en eenvoudig – dat nu haar huwelijk, dat zijzelf onbewust een eeuwig en onverbreekelijk deel van haar bestaan had gewaand, waarvoor ze in haar hart, ondanks alles, de harde woorden, het koppige verbitterde afwijzingen, de verboden passies, de ongeoorloofde vervoeringen, altijd door dezelfde, een bijna plechtige gehechtheid had gevoeld, iets als eerbied en vrees – dat de oorzaak en bron was geweest van al haar strijd en afmattend zelfverwijt, angst en klein berouw, dat over haar lot had beslist, haar leven had geleid, haar groei belemmerd, haar geest gesnoeid en verminkt – en dat toch te midden van al het wankele en wisselende een rots in de branding was gebleven. Dat dit huwelijk, waarmee zij was vergroeid, nu, met zo'n koele, zakelijke mededeling van hem ontbonden was. Opgeheven, teniet gedaan of het er nooit was geweest. Plotseling verloor het nu alle redelijkheid en zin. Het verleden was uit haar losgesneden, verdween en zonk onder haar weg in een diepe poel.

Egbert zou niet meer terugkeren. En zij was vrij, nu ze geen vrijheid meer wilde en niet meer gebruiken kon. Hij zou niet meer tegenover haar zitten onder de lamp, zijn bed zou leeg blijven, zijn plaats aan tafel onbezet. Er lagen brieven, vandaag voor hem gekomen. Die hoorden hier niet, 's middags niet en 's avonds laat niet. Ze zou nooit meer zijn sleutel in het slot horen gaan.

Hij schreef, dat hij aan haar de beslissing liet: of ze hem nog wilde zien of liever had dat hij zijn kleren en de dingen die hem persoonlijk toebehoorden, zou laten weghalen. Ze keek de brief nog eens in.

'Ons huwelijk was al lang geen huwelijk meer, dat weet je evengoed als ik. We hoeven er nu niet meer over te praten, waar de schuld lag. Ik zal jou nu niets meer verwijten.' – Ze klemde haar lippen op elkaar. Er begon iets in haar te gloeien – ergernis om die oude, laffe, kleinzielige toon, de waarheidschuwe woorden van zijn gesprekken die haar vroeger zo radeloos en redeloos hadden gemaakt.

Dat kalme kleurloze we zullen er nu niet meer over praten waarin hij toch alles op haar conto schoof; geen woord over zijn eigen tekorten, over haar leegtes, behoeftes en gemis. Hij voelde zich nu rechthebbende. Wat hij haar aandeed, zo dacht hij, had zij hem dubbel-en-dwars aangedaan. Haar liet hij hun kind – maar zij zou het hem toch niet onthouden? Ze hoefden toch ook geen vijanden te zijn? Nesje wenste dat ook niet, zij was een verstandig meisje. Zij zou het normaal vinden dat zij beiden elkaar bleven zien om met elkaar te overleggen in het belang van hun zoontje.

Nee, ze wilde niet in vijandschap met hem te leven. Zij wilde zich eerlijk en onbaatzuchtig opstellen tegenover hun kind, geen munt slaan uit haar positie van verlaten echtgenote, uit zijn erkend en bewezen overpeel. Wel realiseerde zij zich met gekwetst gevoel, dat hij nu weer, zoals voor hun huwelijk, een beroep deed op verlichte begrippen en moderne opvattingen; maar dat hij in al die huwelijksjaren de bekrompenste huwelijksdogmatiek aan haar had opgedrongen omdat zijn mannelijke gemakzucht en arrogantie zich daarbij het beste voelden. Dat gedonder met die jongen moet uit zijn – hier in mijn huis – ik wens niet belachelijk te worden gemaakt – als uit diepten borrelden de kwetsende, neerbuigende woorden in haar op die haar vrijheid hadden gedeukt, haar eigenwaarde gekrenkt. Nooit had hij zich oprecht uitgelaten over hét huwelijk, over hún huwelijk. Hoe vaak had zij er wel niet op aangedrongen dat hij hun wederzijdse rechten en plichten benoemen zou. Iedere keer had hij zich met achteloze vinnigheid aan dat idiote, nutteloze theoretiseren onttrokken. In elk conflict was zijn houding het lukraak resultaat van zelfoverschatting, gemakzucht en de kleinburgerlijke achterdocht om over de tong te gaan. Nooit vernam ze iets van een beginsel of visie. Daaraan, en aan niets anders, was zij opgeofferd – soms met vlagen van goedgezindheid of toegankelijkheid. En nu, nu moest zij plotseling weer ruimdenkend en neutraal tegenover huwelijk en scheiding te staan.

De klok sloeg twaalf. Ina schrok op en verbleekte, de woede trok uit haar weg en het haar koud en leeg achter in het volle besef van haar eenzaamheid. De nacht was aangebroken. Er klonk geen voetstap meer in de straten, een zwakke wind waalde ritse-
lend door de besneeuwde bomen. Ze moest naar boven gaan en proberen in te slapen naast het lege bed. Zo zou het morgen ook zijn en alle volgende nachten. Een moedeloze hulpeloosheid overviel haar. Moest zij nu zelf de klok opwinden, zelf de deur op het nachtslot doen, zelf de hoofdkraan van het gas afsluiten, het vuur onder de as schuiven voor de nacht, het zolderraam sluiten...

Egbert had gisteren nog gezegd dat er een timmerman bij moest komen. Waar woonde een timmerman en wat moest er gedaan worden? Alles leek zo vreemd en zwaar, alsof ze door die kleine, simpele dingen pas ten volle tot het besef van haar verantwoordelijkheid en ontoezichtelijke eenzaamheid kwam. Ze liet haar hoofd op de tafel vallen en huilde zachtklaaglijk.

Ze bleef zo liggen – zonder kracht en zin haar hoofd op te tillen – ze wilde ook niet gaan slapen, maar stil wat blijven suffen, ze streefde met de lippen het ruige, donkere fluweel van het tafelkleed, rook eraan, drukte haar neus erin alsof ze in die kleine flauwe afleidingen haar gedachten kon ontgaan, maar het lukte niet lang. Ze werd snel weer helemaal wakker en onrustig, ze richtte zich op. Ze wilde nu kalm en verstandig over haar toekomst denken. Voortaan zou ze dus alleen met het kind zijn. Goede vrienden had ze niet. Haar ‘aanbidder’ had ze weggestuurd, haar huwelijk was verdampt. Ze zou eenzaam, maar ook vrij en rustig leven samen met haar kind. Niet in de stad blijven waar teveel mensen haar kenden, maar ergens in een dorp gaan wonen waar de lucht zuiver was en een goede school voor de jongen. En dan werken, natuurlijk werken – voor het kind. En de zorg, de gehele verantwoordelijkheid op zich nemen voor zijn groei, zijn ontwikkeling, zijn toekomst. Daarin ook vrij zijn, zonder inmenging en tegenwerking van buiten – dat het kind haar liefhad, trots op haar was en zich aan haar zou hechten. Dan zou ze misschien de liefde, de verering, de gehechtheid van anderen, waarvan zij alleen de teleurstelling had geogst, beter kunnen missen.

En als de mensen zagen dat ze hen missen kon, dan kwamen ze wellicht vanzelf naar haar toe. Zó ging het altijd, zo had ze het ervaren, het vanavond nog van Rudolf gezien. En als Egbert merkte dat ze ook nu nog edel en grootmoedig wilde zijn, dat zij voor het eigen onderhoud en voor het kind wilde werken om hem niet tot last te zijn, dat zij hem de jongen zou gunnen, dat zij zonder vijandschap tegenover Nesje zou staan, eraan meewerken dat zij spoedig scheiden konden en hij met Nesje kon trouwen – dan zou hij toch eindelijk wel erkennen dat er iets beters in haar stak, dan hij had gezien.

Ze wilde ook geen vrienden meer. Geen mannen, die haar het hof maakten, haar omstrikten met vleierij. Ze zou zich wapenen tegen de bekoring van het avontuurlijke, van het meeslepend-onverwachte -, tegen elke bekoring zou ze zich wapenen. Dan zou ze ook Charley en Hugo wellicht weer terugwinnen.

Ze zou vrij en sterk en onbewogen met haar kind aan de hand tussen de mensen gaan, al haar hoogstaande en goede voornemens zou ze verwezenlijken. Ze had zich opgericht en keek met wijde ogen in de suizende gaslamp, een nieuwe hoop die ze uit alle kracht in zichzelf aanwakkerde, deed haar even alles vergeten. Toen werd in de nachtelijke stilte, in het huis van de eenvoudige muzikant, een zacht gestommel en gekraak door de muur heen hoorbaar. Ina begreep dat de oude man was opgestaan en zich in donker op de tast naar de piano begaf. Na een ogenblik van gespannen afwachten begon het spel – onzeker en zwak, zonder enige samenhang en vaste bedoeling, als iemand die speelde over het hele leven, losgesprongen en van alle orde, wet en regel afstand gedaan – en in die tastende, zwakke verwarring zo eindeloos droefgeestig... Zoals ze het nooit had vernomen nu in dit vreemde middernachtelijk uur.

Werelden van smachtend vragen, zeeën van weemoed braken ineens als naar alle kanten open... Het leven wierp zijn dagelijkse gedaante af en toonde zich in een trillende, sombere, geheimenisvolle gloed als van koper – het landschap van haar eigen toekomst, zoals ze het even te voren had gezien, klaar en koel, met de uren en de jaren als in rij en gelid, alle dingen nuchter en duidelijk als onder kleurloos middaglicht – leek plotseling verwijfd, vol duisternissen en geheimen.

Alle zekerheid verdween, alle kracht en zelfvertrouwen slonken uit haar weg, haar hele wezen gaf trillend een weerklank als een zware galm op de muziek waarin vleermuisvleugels sidderend omheen leken te ruisen.

Het was zo zoet en bang, het leek de broze nood en de zachte angst, de eindeloze klaagzang van hemel en aarde tezamen om het dolen in nacht en duistere verlatenheid in zich te omvatten. Ze begon te wanhopen... Ze voelde het zinloze en waar-deloze van voornemen en besluit. Ze beschikte niet over zichzelf en haar eigen toekomst; leven en toekomst had ze uit handen te geven aan datzelfde ONBEKENDE, dat ook in haar werkte en waaraan ze in de droevigste volstrekte afhankelijkheid overgeleverd was...

UIT
HET LEVEN
VAN EEN
DENKENDE
VROUW

DOOR JUSTINE ABBING;

 PSEUDONIEM VAN

CARRY VAN
BRUGGEN

NIJGH & VAN DITMAR

IN 1914 WAREN CARRY EN KEES VAN BRUGGEN AL UIT ELKAAR GEGAAN.

Carry moest voor zichzelf en de kinderen te zorgen; ze wilde geen alimentatie. Ze voorzag in haar onderhoud door journalistiek werk en lezingen, soms twee per dag.

In *Een coquette vrouw* uit 1915 verwerkte zij haar huwelijks- en scheidingservaringen.

Carry geeft vooral aandacht aan de man/vrouw-problematiek. Is het voor een vrouw mogelijk in de liefde dienstbaar te zijn aan de man en zich tegelijkertijd voor die liefde niet te vernederen? Deze actuele problematiek komt ook op het einde van *Heleen* aan bod en houdt haar tot aan haar laatste roman *Eva* bezig. Kiezen de vrouwelijke hoofdfiguren, zoals Ina in *Een coquette vrouw*, voor onderworpenheid dan ondermijnt dit hun zelfrespect. Kiezen ze voor eigenwaarde, dan is volledige overgave aan de man niet meer mogelijk.

Heleen, *Ina* en *Eva* worden voor *coquette* uitgemaakt omdat ze hun gevoelens voor de man niet willen verbergen. Vrouwen mogen mannen niet het hof maken. Schuldbesef begeleidt de doorbreking van dat taboe

Carry van Bruggen heeft zelf, reagerend op kritieken op *Een coquette vrouw*, aangegeven dat ze niet zo geloofde in het bestaan van fatale *coquette* vrouwen, de koele schonen, die mannenharten verzamelen als trofeeën. De algemene kant van dat ongeloof heeft ze in de titel willen uitdrukken.

Met de georganiseerde emancipatiebeweging had Carry van Bruggen weinig op. In vrijwel al haar werk heeft zij zich luid en duidelijk over brandende vrouwenkwesties uitgesproken. In *Uit het leven van een denkende vrouw* uit 1920 wordt begrip gevraagd voor de intellectuele vrouw die haar ambities niet wil in tomen om genoeg te nemen met haar ondergeschikte rol in het huwelijk.

VGL. Jan Fontijn in *Vijf romans*, Amsterdam 2013³

Jan Fontijn, *Prometheus en de allumeuse*, Amsterdam 1977 in *De Revisor* IV/6

OF ZE STRINDBERG KENT?, VRAAGT JOZEF AAN JUDITH. Deze schijnt gretig van hem, de grimmige reus, te willen lezen.

Het zal haar niet meevallen; haar zenuwen, anders onder stevig toezicht, zullen bij die lectuur wel eens aan 't trillen raken. Van de drie vrouwen, die Strindberg heeft gehad en zijn leven heeft laten vergiftigen, toont stellig de eerste, de vrouw uit de *Die Beichte eines Thoren*, met Judith frappante overeenkomst.

Overigens behoeft de lezer zich niet ongerust te maken. Waarschijnlijk heeft geen boek van Strindberg ooit de weg naar Judith's kamer gevonden. Vrouwen als Judith zonder eerbied voor zich zelf, een ander of wat ook zijn verzot op afschuw tegen haar zelf of haar sekse; maar ook haar belangstellingen zijn schielijk gedoofd. Wat in haar als een vuurpijl even flikkeren blijft, is van die levens het frisse dat trekt. Maar wijl dit briljante, dit innemende-en-teruggehoudene diepte mist en gloed, wijl het nergens op steunt, uit niets, dat naar gemoed aardt, voortgekomen is, integendeel, als een schuimvlok ligt op een drabbige sloot –behoeft ze, als ze die aanbidding wenst te behouden, een telkens wisselende hofstoet. En deze dubbele kunst verstaat Judith opperbest: een kring van bezoekers om zich heen te trekken, bij wijze van de *beau jours* van moderne Amsterdamse *aan kunst doende* jongelui, waar 't recht van introductie vrij wordt toegepast, én van die kring zelf 't onbetwiste middelpunt te blijven, schoon – of: omdat? – zij zich geenszins opdringt. Maar al moge haar kil-romantische en pervers berekende sensatielust daarbij op de bekoring van het nieuwe, van nieuwe gezichten, nieuwe gesprekken, nieuwe verwickelingen gespannen zijn, – bij een *blijvend gedeelte* is haar uiterlijke gemakzucht zo goed als haar spinnaard, die, als het net gespreid is, de vliegen ook terdege uit te zuigen wenst, ten zeerste gebaat. Sluw en wilskrachtig, maar bovenal scherp beseffend hoe de mensen in hun zwak te tasten, kreeg zij ook dat gedaan. Twee pages volgen haar als hare dubbelschaduw: een mannelijk geleerde en een stumperachtig meisje. Deze twee omkwapelen haar, de hand likkend, die gestaag hen striemt, de kostbaarste bloemen en bonbons meebrengend, als hadden ze aan Judith een niet te delgen schuld. En Judith zelf...? Natuurlijk, het verveelt haar. Een wezen als zij, een-en-al-innerlijke ongenaakbaarheid, indien men althans een ogenblik vergeet, dat van innerlijk hier nauwelijks sprake is, als een afgodsbeeld geprangd in de verstarring van het zorgvuldig zich zelve omgesmede pantser, waarmee

ze lokt wie lichamelijk en geestelijk haar middel kunnen zijn tot het doorleven van haar droom van ijdelheid en zelfaanbidding met op de achtergrond... een goed huwelijk – moet mensen als die twee, erger dan slaven, immers zich zelf verslavend, verachten, wijl zij zich laten trappen zonder doel. Ook Judith trapt hen. Rücksichtslos trekt ze aan de touwtjes als waren het poppen uit de poppenkast, botst hen in de potsierlijkste-lamlendigste houdingen tegen elkaar, tracht de een op de ander verliefd te maken, hoort, doortrapte gluipster, van beiden de geheimen en heeft daarin genot als om twee meikevers aan een touwtje, die, lot- en leedgenoten, daarin aanleiding tot paren zouden menen te vinden. Op de zelfvoldoening van haar zin te hebben doorgedreven komt het aan. Alles geschiedt, alles, wat ze doet en zegt, ter vermeerdering van eigen roem. Wil men een tegenhanger van Mephisto – ziehier de baarljke duivelin. Een geest waarlijk, die alles en altijd ontkent, en dit doet licht en welopgevoed. Die daartoe in staat is, wijl ballast van iets dat naar geweten zweemt, er volkomen vreemd aan is.

Tussen opwellingen alleen wordt Judith geenszins geslingerd. Er is een draad, die al het schijnbaar verbrokkelde en onbeheerste aaneenbindt. Dat is haar onbedwingbare heersen eerezucht, bij gebreke van wezenlijke belangstelling in 't leven en de mensen in de verfoeilijke onvruchtbaarheid van haar dor, want in zichzelf versloten leven naar binnen gekeerd.

Dit wezen heeft van Bruggen met de lieve, zachte, de innig beschaafde, nuffige literatuur makende Jozef Wesling samengebracht. *Deze zich zijn onmacht bewust, diep ongelukkig onder zijn lamlendigheid... dan in rijzende trots, zijn gevoel, in zelfverlies en overbewustzijn..., die voelde een positieve neiging, tegen iedereen goed te zijn, toen hij onder Judith's charme' was geraakt, dan een bui heeft om alleen koek en jam te eten - en honig, heerlijk!* – deze Jozef legt het natuurlijk glansrijk af.

Hoe hij, armzalige vlieg, tegen Judith's lagen optornt, hoe hij haar bij tijden haat, maar willeloos, telkens weer naar haar getrokken wordt, overmeesterd, gehypnotiseerd door haar blanke huid, haar kille raadselogen, door de rustige zelfverzekerdheid, waarmee zij doelbewust haar netten spant, van dat alles vertelt dit boek. *Kleinmalerei*, zeer zeker, daarbij in onderdelen te sterk aangezet, maar met wat straffe logica is dit ellendig bedrijf tot in de schuilhoeken nage-

DOORTRAPTE GLUIPSTER

speurd en weergegeven! Een ontwikkeling is hier niet: mensen als Judith ontwikkelen zich niet, het zijn geen mensen. En zij alleen bepaalt Jozef's levenskoers. Een schrijnend tijdsbeeld zijn we hiermee rijker, koel en indringend, objectief en ironisch door- en overschouwd. Van een zo fijne ironie, dat ze zich nergens opdringt, slechts in een woordje als dat positieve op blz. 134 en weder 't positief op blz. 190 even doorglijpt. Hoe leeft dit alles, vooral, daar van Bruggen ook de verdere omgeving scherp beschreven heeft als Jozef's zusje, de zwetserige nieuwlichtersclub en vooral, het kostelijke Franse scharreltje aan boord! Strindberg had met deze Judith wel raad geweten: *die abscheuliche Hündin*, deze zijne kenschets van een vrouw, hoe past ze op Judith! Op Jozef: *ich hasse sie, weil ich sie liebe*. Op beiden: *In diesem Kampf zu zweien, der Ehe heifst*.

H. van Loon in *De Gids*. Jaargang 82. P. N. van Kampen & zoon, Amsterdam 1918.

CITATEN WAARIN JOZEF FOCALISEERT EN JUDITH BESCHRIJFT ALS MANNELIJK

'Woorden die op haar gedrag betrekking hadden: onvrouwelijk, opdringerig.'
'[...] een afgesloten vreemd wezen met haar mannenstappen. – God, wat leek ze op een man!' – 'in haar dominerende wezen had zij veel van een man; ook haar verstand – hoe scherp, hoe stellig kon zij zijn! – was mannelijk.'

CITAAT WAARIN JUDITH ALS DIERLIJK WORDT GEREPRÉSENTEERD

Judith ligt 'als een kat behaaglijk' – 'Poes-behaaglijk op haar divan [...]'
'Met spelend gemak verwekte zij haar lelijkste eigen daden, zoals een vuil beest zonder schade z'n venijn verwerkt, maar zij kon, in de hyperaesthetiek van haar ijdelheid, niet hebben dat anderen haar bespraken. – 'Een ingepopt insect, een vreemd ding van griezelige opsluiting, waarvan men nooit te weten kon wat er uit te voorschijn kruipen zou, zoo kwam ze Jozef voor. [...] hoe lelijk was ze.' – Jozef denkt aan haar en 'haar door zijden klederen gestreelde kattenlichaam.' | '[...] een mooi beest dat kunst maakt van z'n bewegingen.' – 'Hij had haar willen slaan, uitschreeuwen dat hij haar verachtte, - dat ze 'n beest was, 'n karakterloos geméén beest, om met mensen die ze haar vrienden noemde zó te handelen.' – 'Hitte broeide in haar ogen... Het was een afschuwelijke voorstelling die zij betrapte, als een vals loerend beest.'

HET WALGELIJKE WIJF

CITATEN WAARIN JUDITH ALS GODDELIJK WORDT GEREPRÉSENTEERD

Engelachtige metafoor: '[...] van de pols gleeed de fijne gouden ring omlaag, wijf als een aureool.' – Jozef denkt aan Judith en formuleert dan een gedachte over de vrouw in het algemeen: 'Aanbidding van de vrouw betekende aanbidding ener zalige sensatie die van de vrouw kwam en iets goddelijks leek te hebben.' – 'Glimlachend, een godin die zich laat aanbidden.' – 'De lampgloed over haar gelaat, woelend in de gouden weelde van haar haar... hij knechtje voor de thee en de snoeperij, [...], zij een geheimzinnige godin.'

CITATEN WAARIN JUDITH ALS EEN (EXOTISCH) WEZEN WORDT GEREPRÉSENTEERD

'Hoe kon hij zich laten meenemen door deze zwijgende sphinx.' | '[...] een afgesloten vreemd wezen met haar mannenstappen.' – 'n Monster was ze!' – 'Hoe monsterachtig zat ze daar voor hem, met dat gesloten sphynx-masker, die ogen, loerend of ze de zwakke stee zocht, waar ze hem kon treffen!' – 'Haar lacherig spottend sfynxengezicht verloor hem niet uit het oog...' – Over familie van Judith: 'Als middeleeuwse monsters geleken ze, Judith erbij, met hun vertrokken kwelgezichten...'

Jozef denkt aan Judith die nu op haar kamer voor de spiegel staat: 'O, hoe afschuwelijk was dit alles! Hoe haatte hij dit vreemde, vijandige wezen!'

'Wanneer hij opkeek, zag hij haar, zeer bleek: een nijdige pop in haar witte pronkerigheid, ze glimlachte als een pop, zonder ziel.'

VGL. Roelke Aalderink, *Een exoot met een superieure glimlach*;

De representatie van Judith Odoorn in *Een goed huwelijk*, Utrecht 2014

EEN GOED HUWELIJK wordt kort benoemd in *De Revisor*. In dit artikel staat Carry van Bruggen centraal. *Een goed huwelijk* zou volgens Fontijn een reactie zijn op zijn scheiding van Carry van Bruggen en hun mislukte huwelijk. Het personage Judith Odoorn wordt in *De Revisor* beschreven als *het prototype van de 'femme fatale'* uit de 19^e eeuwse literatuur.

VGL. J. Fontijn, *Prometheus en de allumeuse; Carry van Bruggen als grensfiguur. De Revisor*, 1977.

EEN GOED HUWELIJK

KEES VAN BRUGGEN, in 1917 van Carry gescheiden, lijkt te reageren op de ervaringen in hun huwelijk. In 1918 publiceert hij de ironische titel *Een goed huwelijk*. Hoofdpersoon is *Judith*, het prototype van de 19^e eeuwse *femme fatale*. Als een geslepen tijgerin bedenkt ze, wulps en verleidelijk op een divan, intriges om mannen te strikken. Ze heeft constant adoratie nodig en kan zich seksueel niet geven. Haar slachtoffer is een rijke, naïeve, passieve dichter die uiteraard *Jozef* heet. Het fenomeen van de fatale, wrekende vrouw is deels te verklaren doordat de man zich bedreigd voelt door de onafhankelijke en geëmancipeerde vrouw. Ook in het gedrag van de *coquette vrouw* zit iets emancipatorisch. Dat Carry van Bruggen dit zo zag blijkt uit *Twee moderne vrouwen*. Hier bespreekt ze enthousiast Marie Väerting's *Hasskamp's Anna*, waarin de heldin twee mannen tegelijk liefheeft. Zij kiest als *coquette* vrouw voor de vrije liefde en tegen het huwelijk en weigert zo te voldoen aan een mannenideaal waarin de vrouw kuis, monogaam, trouw en vooral moeder moet zijn. Tegenover mannelijke individualisten is zij een voorbeeld van een vrouwelijke Prometheus: 'Individualist is ze, als *mens* tegenover zichzelf en haar omgeving, als *vrouw* tegenover de man'.

DE VERLATEN MAN, de lijkt titel een toespeling te zijn op Carry's *De verlatene*. De roman vertelt het leven van een cynische man na zijn scheiding die de grootste moeite heeft om de vrouwen van zich af te houden en wiens ex-vrouw wordt beschreven als iemand die er op uit is de mannen te prikkelen maar hen van zich afstoot als ze willen toehappen.

Het onvermogen van de *allumeuse* om zich te binden wordt door Carry van Bruggen of haar literaire afsplitsingen ook verklaard uit de hoge opvatting die zij hebben van de liefde. Wat voor anderen GOD is, is voor haar de LIEFDE met een hoofdletter L. In *De coquette vrouw* zegt een man tegen Ina: 'In jou is een bijzonder sterk *Eeuwigheids-heimwee*, dat je telkens en telkens weer in wat je *liefde* noemde, hebt willen bevredigen.'

ZIEHIER een verhaal (indien ik zo mag spreken) dat niet geschied is, ~ dat geschiedt. Geschiedt voor des lezers aangezicht. Radio, luidspreker, film, grammofoon, sprekende film, of wat voor machinerie ge denken wilt, is doende om hem de aanwezigheid te suggereren van levende, sprekende, handelende, minnende, zich verbindende, scheidende mensen. Geen schrijver, geen explicateur, geen gids dringt zich met zijn praatje tussen hen en hem. Ook geen dierbaar leeringpuurder uit onzes naastens ongemak. De krukas draait ~ zó gaat het schip. ~ Is zoiets nog een *roman*? Daar breken we 't hoofd niet over. Een boek hoeft niet stevast een roman te zijn. Bijwijlen mag men denken aan toneel, aan schim menspel of dans. Bijwijlen aan Hilversum of Eiffeltoren. Hier is een wereld in gedurig nieuw ontstaan, rechtstreeks of in de voorstelling van haar belevende personen. Soms glijdt de trein langs het station, soms glijdt het station langs de trein. ~ De romanschrijver, zo las ik onlangs een betoog, leeft van *Redseligheid*. Hij spint, borduurt, weeft, vlecht, knoopt op een stramien, beoefent allerhande vormen van vrouwelijke huisvlijt. Zulke arbeid adelt ~ amen! ~ In deze vellen echter wordt gesponnen noch geweven. Beelden verdringen zich naar een onvermijdelijk slot, dat zelf zich weder voordoet als een begin, zoals elk cijfer ener repeterende breuk aanvang betekent ener nimmer voltooid reeks. ~ Is zo niet ook een beetje *het leven*? De lezer stelle zich open om... te ervaren. — Ervare... en vare... hij wel!

Kees van Bruggen, 1928

IK HEB MEER GESCHREVEN DAN IEMAND OF IKZELF HAD KUNNEN DENKEN. Ik heb dagelijks een uur lesgegeven in onze school en de kinderen elke avond twee uur voorgelezen. Toch word ik voortdurend op gejaagd door het gevoel dat ik niets doe. Sinds ik aan deze brief begon, ben ik wel tien keer weggeroepen, nu zit ik dus weer aan mijn brief, want alleen met onwrikbare vasthoudendheid kom ik ooit tot schrijven; het is oproeien tegen de stroom...'

Aldus Harriet Beecher-Stowe, auteur van *Uncle Tom's Cabin* in 1815.

Als een somberder, verbeterener echo stijgen de klachten van Carry van Bruggens *Marianne Edema* omhoog uit de pagina's van haar boek *Uit het leven van een denkende vrouw*:

'Altijd door bleef ze bezig, woelden in haar hoofd gedachten, problemen, formules, duistere plekken, verwarde knopen(...) woelden door elkaar met zorgen voor Fransjes repetitiewerk, voor Jaapjes gezondheid, voor Harry's sokken, met waten-we-vandaag en hóe met de was, alles bij elkaar tot een ondraaglijke, afmatende warboel, waaruit zelfs de nacht geen ontkomen bracht!'

Uit het leven van een denkende vrouw verscheen in 1920, zeventig jaar na Beecher-Stowe's brief. Virginia Woolf had de schrijfsters gewaarschuwd om gerechtvaardigde boosheid over onbegrip van de omgeving in hun boeken tot uiting te brengen: *'Het is noodlottig voor vrouwen om de nadruk te leggen op hun grieven, een bepaalde zaak te bepleiten, hoe gerechtvaardigd ook, kortom: als vrouw te spreken. (...) Alles wat vanuit dat bewuste standpunt wordt geschreven, is ten ondergang gedoemd – het kan niet uitgroeien in de geest van anderen.'*

Carry van Bruggen, haar tijdgenoot, dacht daar anders over, zoals blijkt uit het enige interview dat zij ooit heeft gegeven in 1915:

'...Een mens spreekt alleen goed als hij over zichzelf spreekt. Ik belijd mezelf altijd. Maar dit mag niet over het hoofd gezien: dat ik van mezelf slechts vertel wat ik algemeen menselijk in me vind...'

Algemeen menselijk? De beschreven fragmenten van Marianne Edema's levensgeschiedenis laten het beeld zien van een vrouw die aan de ene kant trekken vertoont die heel herkenbaar zijn, omdat ze overeenkomen met wat

we zien bij andere schrijvende vrouwen, voor wie lange tijd de pen het enige actiemiddel was, voor wie de literatuur uitingsmogelijkheden als kansel, spreekgestoelte, academie en comité moest vervangen en die zelfs bij die stille, bescheiden bezigheid tientallen keren per dag werden gestoord. Aan de andere kant maakt Carry van Bruggen met nadruk duidelijk dat in die groep van tegen de stroom oproeïenden haar Marianne Edema een unieke verschijning is: zij schrijft niet alleen, zij denkt ook, zij houdt zich bezig met wijsbegeerte, zij het niet in de schoolse betekenis van het woord. Waar zij naar streeft is dit: *voor de schijn van objectieve waarheid, van lang-gestorven inzicht, de levende subjectieve waarachtigheid in de plaats te stellen*. Zij wil begrijpen: *De verschijnselen en feiten van heden en verleden zich zien richten onder de magische macht van een CENTRALE GEDACHTE, creatie van haar geest, werking van GEEST IN GEEST*. Zij ondergaat dit denken als een *wellustig geluk*, als een haar *voor alles schadeloos stellende rijkdom*.

Carry van Bruggen maakt ons via haar alter ego Marianne Edema deelgenoot van de vervoering die zij heeft gemaakt bij het werken aan haar filosofische studie *Prometheus*, waarin zij een beeld laat zien van de nooit aflatende strijd tussen individu en collectief zoals die wordt weerspiegeld in de literatuur. Zij beschrijft zichzelf ook als een schakel in de keten van de eenzaam en vertwijfeld zoekenden die door de hen omringende minder gedreven naturen niet worden begrepen, maar die als compensatie voor hun wanhoop en voor de haat van de collectiviteit de *pure verrukking van het begrip smaken*.

Dat deze extase van het inzicht op een heel complex van verschijnselen moet worden bevochten, maakt de schrijfster zichtbaar in de vier hoofdstukken waarin zij via het leven van een *denkende vrouw* in vele opzichten haar eigen leven heeft blootgelegd. In vele opzichten – niet in alle. De werkelijkheid in de geest van de auteur door een reeks van transformaties heengegaan om als nieuwe gedaanten op het plan van die herschapen realiteit te verschijnen. Zo is Marianne Edema afkomstig uit een milieu dat sterk verschilt van Carry's joodse achtergrond die gekenmerkt was door armoede, solidariteit en oeroude rituelen. Marianne, duidelijk niet-joods, vroeg wees geworden, is opgegroeid bij gegoede familie waar het traditie is dat de man-

nen studeren. Evenals andere niet-joodse vrouwen in het oeuvre van Carry van Bruggen (Heleen in *Heleen, een vroege winter*, Ina in *Een coquette vrouw*) wordt de figuur van Marianne gekenmerkt door een merkwaardige wortelloosheid, zij heeft geen verleden om uit te putten of zich tegen te verzetten, zij is en blijft een vreemdeling in elke omgeving en heeft geen enkel houvast behalve haar ingeboren waarheidszin. Van haar omgeving heeft ze geen steun te verwachten, hoezeer ze daar ook naar blijft hunkeren. Als ze al niet onverbloemd wordt tegengewerkt, wordt ze uitgelachen of op zijn best met vriendelijk-superieure schouderklopjes terzijde geschoven, en daar waar ze genegenheid ondervindt, mag ze op waarachtig begrip toch nooit rekenen. De academisch gevormden die zij op haar weg ontmoet – haar broer Evert en haar oom Everard in de hoofdstukken *De familie* en *Het huwelijk*, dr. Uhland in *De vreemden* en dr. Merckelbach in *De kinderen* zijn er een paar voorbeelden van – spelen de *bevoegdheidstroef* tegen haar uit: zij heeft niets dan een akte voor lager onderwijs en daar is ze nog een keer voor gezakt ook. Ze kent geen Grieks maar houdt zich toch met Plato bezig; ze heeft in een interview gezegd dat zij, die langzamerhand als schrijfster bekendheid heeft gekregen, zich meer denker voelt dan artiest. Een bewering die door *bevoegde intellectuelen* uit verband gerukt wordt en zo aanleiding geeft tot openlijke hilariteit. De studenten (uit *De vreemden*) voor wie zij een lezing komt houden, zijn teleurgesteld als zij in uiterlijk en houding zo helemaal niet beantwoordt aan hun verwachtingspatroon: ze is geen elegant kwijnende, veeleisende artiest en tijdens het etentje vooraf krijgt ze het furieus met hen aan de stok over de gangbare opvattingen over christendom boven Griekendom. Kortom, ze vindt geen plaats daar waar ze meent thuis te horen, terwijl ze door haar innerlijke gedrevenheid diezelfde figuren toch ook als beneden haar stand voelt.

Niet lang nadat ze (in *De familie*) om principiële redenen een veelbelovende relatie heeft verbroken, is ze getrouwd met een zachtaardige, verfijnde maar trage en ver wende kunstschilder. Ze krijgt twee kinderen maar blijft door werken; ze maakt naam als schrijfster van romans en verhalen en verdiept zich steeds meer in wijsgerige studies. Hoezeer ze ook haar best doet een goede huisvrouw en moeder te zijn, uit de reactie van haar schoonmoe-

der en haar aanstaand schoonzusje (in *Het huwelijk*) blijkt maar al te duidelijk hoe zeer ze ook op dat terrein als een buitenbeentje wordt beschouwd: ze maakt niet eens groente voor de winter in en toont geen belangstelling voor een gesprek over de wasserij. Hoewel ze personeel heeft, wordt ze voortdurend uit haar concentratie gehaald. Nu eens staat het dienstmeisje in de deuropening met een vraag om schoon beddengoed of een mededeling over bedorven vis, dan weer zeurt het zoontje om een onderbroek zonder scheur of komt het dochttertje jammeren over een jurk die door de naaister is verknipt. De situatie doet denken aan die in het huis van Harriet Beecher-Stowe, alleen ontbreekt bij Marianne Edema alle zelfspot; je zou als lezer eerder geneigd zijn haar van zelfbeklag te betichten.

Wie haar echter zou willen voorhouden dat ze, in plaats van zo pathetisch te klagen, liever haar zegeningen moest tellen: een vriendelijke man, aanhankelijke kinderen, geen echte geldzorgen, altijd huishoudelijke hulp, succes in haar literaire loopbaan – ziet het essentiële punt over het hoofd: Marianne heeft geen keus, ze wordt gedragen én voortgejaagd door haar bestemming: *het grote visioen, de arbeid van haar komende jaren (...)* *het afbreken en weerleggen, het neerslaan van ongegronde zekerheden (...)*, *de hete, zware strijd tegen de fratsen makerij, het gevecht tegen de leugen*: het uitputtende, illusieloze en toch enig zaligmakende graven naar de verborgen WERKELIJKHEID onder de verwarrende veelheid van verschijnselen, naar de wortels van menselijke drijfveren onder de woekering der dogma's. Uit die onontkoombare drang, die de *hartstreng* is van haar leven, ontspruit ook haar verbittering tegen het lot, dat haar geen bestaan heeft toebedeeld in overeenstemming met haar aard en aanleg. De weerzin tegen het leven van alledag is geen uiting van kinderachtigheid, maar een volwassen vorm van wanhoop: de vertwijfeling van een vrouw die machteloos tussen tegenstrijdige verschijnselen van realiteit beklemd zit.

Carry van Bruggens persoonlijke worsteling om zich te bevrijden vindt een neerslag in dit sterk autobiografisch getinte boek, dat bij verschijnen weinig aandacht kreeg. Is nu de tijd rijp genoeg om het pathos doorzichtig en de wezenlijke elementen voor ons herkenbaar te maken?

Ruth Wolf

NIEUWE BOEKEN

DAAR IS IN DE EERSTE PLAATS *EEN COQUETTE VROUW* door Carry van Bruggen in twee delen bij P.N. van Kampen & Zoon te Amsterdam. Wat een knap en uitvoerig getekend portret is het, dat de schrijfster ons laat zien! Een portret van een kind van dit geslacht, met een uitbundige vlotheid, en lichtelijk-ontstellende waarheidszin daar voor ons neergezet – dezelfde portretkunst die we in *Heleen* en *Het Joodje* bewonderden, die het hier toch weer heel anders doet. Vlotter geschreven, maar ook rauwer; dieper opgehaald en met vastere hand neergebeiteld, maar ook meedogenlozer.

Als we met Ina kennis maken, is ze pas negentien jaar. Ze leeft bij vreemden, omdat ze het thuis niet kon uithouden, en bij die vreemden heeft ze zich al een paar dagen vrijwillig opgesloten, omdat ze met zichzelf en met iedereen overhoop ligt. De ontboden, nog jonge dokter wil ze dadelijk behagen, en dit bereikt ze direct door haar guitige, belangstelling-wekkende openhartigheid en onweerstaanbare *blague*. – We voelen dadelijk: voor dit kind is het woord iets meer en anders dan het middel om opmerkingen te richten tot medemens, of hen wetenswaardige zaken mede te delen. Voor dit kind is het woord de openbaring van een zelf dat de ander zoekt, van een met zichzelf in onvree levend, van een zoekend zelf. Vandaar de hartstocht, het spontane en het altijd doelnajagende in haar woord, dat als boven haar uitgaat, haar innerlijk, verborgen leven aan het licht brengt, en toch nooit het laatste woord kan spreken. Zoals de schrijfster het veel later in het voorbijgaan karakteriseert: *‘Ze had rad en hoog gesproken, met een vreemde lichte duizel in haar hoofd, als ontwoeien haar de woorden, en kon ze zich niet precies reken-schap geven van wat ze zei’*. – Zo is ook haar coquetterie niet die erg minderwaardige sport van ‘mannenharten breken’, maar nog minder dat tikje behaagzucht, van die onweerstaanbare behaagzucht, waar een lieve vrouw eenvoudig niet buiten kan en welker volkomen gemis ene overigens voortreffelijke vrouw ineens doet dalen beneden peil. Nee, haar behaagzucht is het zoeken harer zusterziel, die de leegte harer ziel zal vullen. Daarom leeft ze gretig – want ze verwacht van het leven nog alles. Daarom idealiseert ze iedereen, die ze voor het eerst ziet, want hij is wellicht de langverwachte. Doch het leven waarin ze zo gretig bijt – och, wat is het anders dan

de legendarische sodomsappel, die zo lokkend kleurt, maar voor de gretige beet tot stof verging. Zoals Ina duidelijk bemerkt op het vlot-beschreven liefdadigheidsfeest, waar ze haar eerste schets voorleest. En ach, iedereen die we voor het eerst zien te idealiseren, moge een onbewuste truc zijn om ons over het vervelende van het leven heen te zetten, het blijft een truc, die zich wreekt en verschrikkelijk wreekt ook, want die truc maakt van het leven een spel, en dan hebben we het verspeeld, eer we het weten.

Voor dit onberekenbare, ontembaar-wilde kind van prachtige aanleg hangt er nu alles van af, wie ze zal vinden. En ze vindt Egbert, de broer van haar geniale vriendin Geertje. En wel op een avond als ze wee is geworden van Geertje's club aankomende genieën, waarvan de éne *rauwe, zenuwtergende muziek* componeerde en na de voordracht daarvan flauw viel, de andere *aristocratie bestreefde*, en de overigen lispelden van *Flaubèèrt, o Flaubèèrt*, of dweepten met mystiek en smaalden op conventionele kunst. Dan vindt ze Egbert, die geeuwend opstaat van een canapé, en dadelijk erkent dat hij slapen zo lekker vindt, en dat lui te zijn de lust is van zijn leven. En dat *hij, de volwassene, de man van gezag, die in het openbaar zijn mening gaf en naar wie anderen luisterden, genadeloos de draak stak met de hele kwakzalversbende*, doet haar ineens hem dankbaar bewonderen om zijn durf. Wij begrijpen die bewondering op dat ogenblik – maar meesmuilen toch om haar enthousiasme, als we bemerken dat hij hierom voor haar is: *De man van gezag, die in het openbaar zijn mening gaf en naar wie anderen luisterden*, omdat hij – nu, wie raadt dit? – omdat hij journalist is! Want *à tout seigneur, tout honneur*, maar er is toch een minder verheven definitie van een journalist denkbaar, die ook nog meer dan voldoende zou zijn. En hoe meer we Egbert zien, deze hopeloos-ouderwetse materialist met zijn sarcastisch gesmaal op al wat een millimeter boven zijn bekrompenheid uitgaat en met zijn afdoener: 'die vloekwaardige dominees hebben het allemaal op hun geweten met hun idioot gekwebbel over *kuisheid* en *erfzonde*, des te meer gaan we twijfelen of hij wel de man voor Ina is. – Doch voor zij aan de twijfel toe is, heeft ze zich aan hem gegeven en geheel en al. Weemoedig om te zien is het dan, hoe de zoete slavernij der liefde er haar toe brengt zich te hervormen naar zijn wijsheid, haar ironisch aangereikt op een beschermende, vaderlijke toon

van beter-wetende. Als Egbert haar beduidt dat haar primair gevoel in zichzelf en in God te geloven, enkel is: *Overblijfselen van de kinderachtige vrees der voorgeslachten, bestemd om in het voortschrijden der beschaving onder te gaan*, zien we haar, in een verhaal dat ze schrijft, angstvallig ‘*met opzet het woord GOD, waar het zich tot tweemaal toe volkomen natuurlijk en bijkans onvermijdelijk aan haar voordeed, vermijden en door een neutrale, vale, kleurloze omschrijving van wat ze voelde, vervangen*. Natuurlijk is dit offer tevergeefs. Ook in de tamste vorm smaakt hij haar idealisme voor mallotig en onbenullig gedoe, waarop zij dan in drift uitvalt, wat dan uitloopt op een scène.

Toch schijnt het ons niet gewild dat de schrijfster Ina juist een man als Egbert deed vinden. Op zichzelf is het niet ondenkbaar dat een hartstochtelijk, schijnbaar ontembaar dweepstertje zich leerde schikken naar de burgerlijke platvloersheid van een cynicus, die, sarcastisch smalend op wat hoger wil, zijn bekrompenheid voor de ware wijsheid uitgeeft, en eigenlijk het type is van de brave huisvader van het koffiehuis-niveau. Dan wordt het dweepstertje eenvoudig de huisvrouw, die geniet van *de volle bekoring der huwelijks-dienstbaarheid*, en wordt de huisvrouw van hetzelfde niveau als haar brave man. Dit is zo weinig ondenkbaar, dat het integendeel de verborgen tragedie vormt van menige, joyeuselijk-gevierde zilveren bruiloft. Een ogenblik denken we zelfs dat het Ina zo zal gaan. Het is wanneer Ina, als ze reeds lang samenleven, een vrij huwelijk voorslaat, omdat ze zijn afkeer kent ‘tegen de zogenaamde *boterbriefjes-wettigheid*’, tegen *het huwelijk, een onding, de verouderde instelling van een dwaze, verouderde moraal, waar een verstandig mens natuurlijk allang aan ontgroeid was*, doch Egbert niets van zulk een vrije verbintenis wil weten, omdat *het je maatschappelijk gesproken achterop bracht!* – Maar dan wordt Ina gered door haar ongeluk, door haar behaagzucht. Daardoor blijft ze iedereen, die ze voor het eerst ziet, idealiseren en in hem zoeken de zusterziel die de hare zal begrijpen en opheffen. Daardoor valt ze onstuimig op het leven aan, dat haar teleurstelt, uitwerpt als aanstellerige vrouw. Dan wreekt ze zich en tracht het verlorene te herwinnen door in haar kunst, door in haar spontaan en rhythmisch woord het leven en de vrede en de bewondering der mensen te hervinden. Dan zien we hoe het voor haar *in kunst juist gaat om het ongerept persoonlijke, het subjec-*

tieve, het zelf-beleefde omdat er niets anders belangrijk is dan elkeens diepste waarheid omtrent zichzelf, in zijn verhouding tot zichzelf, tot de mensen en tot... tot de ONEINDIGHEID, en dat ze derhalve op den duur meer vertrouwen leert stellen in de waarheid van haar ziel dan in de waarheid harer ogen, en streeft naar klaarheid van begrip. En dan herinnert Ina ons sterk aan Heleen, een vroeger werk van de schrijfster, ook hier besproken (O.E. 1914).

Doch het is duidelijk dat dit voor Egbert malle fratsen blijven, die hij ironisch, smalend, eindelijk sarcastisch op zij schuift. Waarop dan Ina, teleurgesteld in haar wachten op zijn instemming, beledigd opstuift en hem met verwijten overstelpt. Die hij wederom met sarcasmen bestookt, waarop zij in vele scheldwoorden uitraast - zodat we moeten meemaken het alleronverkwikkelijkste en misschien het allergewoonste ter wereld, namelijk huiselijke vete en ruzie. Dit is niet zo'n snoezig huiselijk krakeeltje, dat *in de beste families voorkomt* en dat de genius van het huwelijk soms expres aanstookt, om door de lieve verzoening die er volgt, de zoetheden van het huwelijk te beter te doen waarderen, niet een onweertje in de zomer, waarna hemel en aarde te lieflijker lachen; neen, maar het is huiselijke rasvete, een oorlog waarvan geen einde mogelijk is, een ruzie die wel een tijd verzwegen, maar nooit kan uitgevochten worden. – Het is onverkwikkelijk zulke scènes te moeten meemaken, dat geruzie waarbij we ons schamen over de zwakheid van ons menselijk geslacht, dat heel goed weet hoe zulk een eeuwige vete in elk opzicht is beneden peil, beneden elk peil, en toch steeds voortgaat zulke verwickelingen in elkaar te werken, waaruit dan het onmenswaardigste geruzie even van zelf voortkomt, als onkruid opschiet uit de verwilderde akker. En zulke onverkwikkelijke scènes doet *Een Coquette Vrouw* ons al maar doormaken. Zou er nooit een einde aan komen? vragen we ons af, als we het eerste deel uit de hand leggen. – Ja, er komt een eind aan, doch om plaats te maken voor iets ergers. Dat geruzie van man en vrouw in de binnenkamer te moeten bijwonen is verre van verkwikkelijk, maar te moeten zien hoe dit gaandeweg zich omzet in zwijgende wrok, terwijl wat er gebeurd is op straat komt, wordt op den duur ondoenlijk. Zolang wij het bijwoonden in de binnenkamer, boeide het onze aandacht, omdat we nog hoopten op een gunstige crisis. Nu de wereld het weet, en liefst erger maakt,

want we overtreden geen gebod gemakkelijker en vaker dan het negende, nu hebben we alle hoop verloren en halen de schouders op over dit ongelukkige huwelijk, dat vandaag of morgen wel op een scheiding zal uitlopen. Gelijk ook geschiedt aan het slot. Sinds we dit als iets noodlottigs zien aankomen, luwt onze belangstelling. En noch de lange gesprekken over het huwelijk in het algemeen, noch de pogingen van de sympathieke Hugo om Ina van haar behaagzucht te genezen, noch de ‘veroveringen’ van Ina kunnen die verlewendigen. Want die veroveringen, die haar dan weer een ogenblik levenslust en werklust schenken, zien we niet anders dan als een ziekte, een zielige ziekte. We zien ze als de dronkenschap van een gewoonte-drinker. We hebben medelijden met die arme Ina – maar we vinden haar vooral zielig.

Telkens weet de schrijfster, ook weer in dit tweede deel, in het begin ons nog te boeien door ongemeen-knappe uitbeelding. Zo wanneer ze, evenals in het eerste deel, de invloed tekent die de lente op Ina heeft. Prachtig getekend, zoals ze daar met haar jongetje aan de hand in de lentezon wandelt:

Een stroom van warmte en innigste tederheid leek door zijn handje, dat in de hare lag, haar lichaam binnen te stromen... Ze voelde hoe haar hele wezen reikte naar geluk, vrede, harmonie en dat ze vervuld was van het verlangen, dat ook gelatenheid is, en waarvoor geen naam bestaat (VGL. R. Otto, Spontane erwachen des sensus numinis, 1923).

Doch de vreugde over dergelijke vondsten verdwijnt allengs voor ons misnoegen over de keuze van dit onderwerp. Zeker, nà de keuze van dit onderwerp werd deze uitwerking onvermijdelijk, zodat we én Ina én Egbert én de breuk van hun huwelijk volkomen begrijpen en aanvaarden. Maar we kunnen ons protest niet het zwijgen opleggen: waarom toch de schrijfster zich door dit onderwerp heeft laten kiezen? We gevoelen, dat objectief gesproken, ons protest tegen de schrijfster onbillijk is, maar we beroepen ons dan op Ina’s stelling dat het in de kunst juist gaat om het subjectieve, het zelf-doorleefde en vinden dat de psychologische uitbeelding van deze zielige ziekte ons te veel brengt in de sfeer der uitzonderingsgevallen en te weinig in het reële leven.

VGL. G. F. Haspels, *Onze Eeuw*. Jaargang 15. *De erven F. Bohn*, Haarlem 1915

IN 1914 GINGEN CARRY EN KEES VAN BRUGGEN UIT ELKAAR, MAAR DE OFFICIËLE SCHEIDING WERD PAS IN 1918 UITGESPROKEN.

Carry ging in Laren wonen en voorzag voor haar en haar kinderen in het onderhoud door lesgeven en een indrukwekkend aantal lezingen (soms meer dan honderd per seizoen) vaak voor een vormelijk, aristocratisch publiek dat zich in de ban liet doen door een vrouw met verwarde haren die soms met de benen over elkaar op de punt van een tafel zat en een sigaret pafte.

Veel van haar ervaringen van haar huwelijk en echtscheiding verwerkte Carry in *Een coquette vrouw?*, waarin zij ook voortborduurde op het slot van *Heleen* en het probleem van de liefde die dienstbaar is zonder vernederend te zijn.

‘Liefde,’ zegt ze hier, ‘ligt in de stroming van HET ONSTERFELIJKE, HET EEUWIGE. Daarin bovenal zoeken we iets van dat *Eeuwigheidsheimwee* tot vervulling te brengen, als tegenwicht van het vluchtige, wisselende van de dingen van ons tijdelijk bestaan.’ Ook in deze roman geeft ze er blijk van niets te willen hebben van het *vrouwenkiesrecht-stokpaardje*.

In 1920 verscheen van Carry, onder het pseudoniem Justine Abbing, de roman *Uit het leven van een denkende vrouw*. Een denkende vrouw die zich overigens in niets onderscheidt van een – neo-hegelianistisch – denkende man: zij wil immers niets anders dan ‘begrijpen... al fijner onderscheiden, al scherper en subtieler formuleren... al ruimer rond zich schouwen in het bovenaards glanzend licht. Begrijpen... niets dan dat. De verschijnselen en feiten van heden en verleden zich zien richten onder de magische macht van een CENTRALE GEDACHTE, creatie van haar eigen geest, werking van Geest in geest. Dat staag zich ordenen van het redeloze en onsamenhangende tot het redelijke en samenhangende, van CHAOS tot KOSMOS, door de macht van het begrip, was dat niet het volmaakte, het enige scheppingswerk –, de Geest Gods, zwevend over de wateren?’

Ze gaat in dit boek vooral in op haar moeilijkheden als intellectuele vrouw. Als autodidact eerst: ‘Ze mocht weer eens een woord verkeerd uitspreken en wat had ze niet moeten horen, en vooral zien, toen ze onlangs Heraktitus de klemtoon op de verkeerde lettergreep toebedeelde.’

HERAKTITUS, en we zien de moeder met het kind op schoot drukproeven corrigeren. En evenals in *Een coquette vrouw?* blijkt een huwelijk met een ambitieuze vrouw moeilijkheden op te leveren: de man kan haar niet naast zich, laat staan boven zich verdragen; hij niet of zijn familie niet. En evenals in *Heleen* is deze denkende vrouw in staat de incongruïteiten van het bestaan, de schrille contrasten te verzoenen en op vier plaatsen klinkt het machteloze citaat van Galsworthy: *'Rather than live where such things can be, let me die...'* Vervolgens als denkende vrouw. Carry voert onder de naam van 'die indiscrete, die onhandige Bogaerts' de figuur van de Ridder op en het enige interview dat ze gegeven heeft. Daarin had ze onder meer gezegd: *'Het element denker lijkt me sterker ontwikkeld in me dan het element artist.'* De denkende vrouw krijgt van de officiële kritiek over zich heen dat het niet aan haar is dat uit te maken.

Die negatieve uitkomst verbaast enigszins omdat tegelijkertijd met het verschijnen van *Uit het leven van een denkende vrouw* ook haar *Prometheus* te koop was, een van haar indrukwekkendste boeken en een dat tot een ander conclusie komt. Uitgangsgedachte van het boek is de lapidaire paradox: alles is niets. Zoals alle kleuren samen de kleurloosheid opleveren, kan omgekeerd alles slechts bestaan als verzameling van alle verschillende dingen. *'Er is geen ander zijn,'* zegt Carry, *'dan anders zijn.'* Leven is distinctiedrift. Toch is er een blijvend terugstreven naar de EENHEID, waar alles samen is, waar contrasten opgeheven zijn, in eeuwigheidsheimwee, in liefde. Maar wie daar naar streeft, verliest zijn identiteit, heft zichzelf op. Eenheidsdrift is doodsdrift. *Het streven naar rechtvaardigheid, naar begrip, naar medelijden, naar de 'Unio Mystica' tussen 'goddelijk' en 'menselijk' is streven naar EENHEID, streven tegen de Distinctie, dus tegen het Leven.* (van het afzonderlijke.)

In de voortdurende strijd tussen deze driften zou continuïteit ondenkbaar zijn. Daarom is er een 'stremmend' moment in de vorm van de 'Eenvormigheid', de collectieve distinctie, de grondvoorwaarde voor het bestaan van het afzonderlijke, voor het individueel menselijk leven. Wie de levensdrift in zich heeft zal zich onderscheiden binnen het collectief – de staat, de kerk, de organisatie, met haar dogma's en rangorden – wie de eenheidsdrift bezit zal zich buiten het collectief plaatsen en zal individualist heten, ket-

ter, rebel, vuurstelende Prometheus. Maar welke drift ook overheerst, het is hoogstens de andere kant van dezelfde medaille, het is altijd relatief. Elke nieuwe orde roept haar eigen verzet op, als Prometheus wil leven wordt hij een nieuwe Zeus. Zo ook voor ons zedelijk handelen: *Hoe we kiezen, we kiezen verkeerd, hoe we handelen, onze daad is ontoereikend.* – *Doch dan komt de grote zelfinkeer van het 'moderne denken' en de tot zelfbewustzijn ontwaakte leert - gaandeweg - beseffen dat de strijd tussen Waarheid en Leugen, tussen Recht en Onrecht niet een strijd is tussen 'goeden en slechten, doch tussen het goede en slechte in hem. Hij kan niet anders dan erkennen dat hij 'Prometheus' en 'Jupiter' in een wezen verenigd is en dat hij niet bij machte is zijn 'slechtheid' ten onder te brengen.*

Het laatste woord in het Prometheusprobleem schijnt Carry dan te zijn: *die zelfaanvaarding, die alles doorziet en toch met alles vrede heeft.* En de bereidheid zelfs deze waarheid als betrekkelijk te beschouwen, de bereidheid op pad te blijven gaan.

VGL. W. Otterspeer, *Carry van Bruggen, het denken als deernis* in *Maatstaf*. Jaargang 29. *De Arbeiderspers*, Amsterdam 1981. W. Otterspeer, *Het denken als deernis; Carry van Bruggen en het medelijden*. in: W. Otterspeer, *Geleerde vrouwen*. Weesp 1984.

✚ **M**et *Heleen* ben ik mezelf geworden; dat boek is mijn wedergeboorte geweest; daar is de gemoedsbeschrijving hoofdzaak en het geziene beeld 't secundaire geworden'. – 'Ik hecht geen waarde aan 't materialistisch leven *an sich*, erken er geen andere waarde aan dan om als *enscenering te dienen*'.

Dit zijn, voor wie geen vreemde is in de geest onzer hedendaagse letteren, geen op zichzelf staande toevallige, individuele uitspraken. Het zijn de uitingen van een algemene stroming, die zeker de aandacht verdienen. Het streven naar verinnerlijking van de kunst, zoals dat in onze tijd valt op te merken, heeft m.i. dan ook alleen in zóverre wezenlijke waarde als het, naast de behoefte aan doordringender, navranter beelding, vooral een streven inhoudt naar meer synthetisering van levensuiting en geschiedt steeds vanuit de ziel van de schouwende kunstenaar. – In dit opzicht belooft de toekomst onzer literatuur veel goeds. Wie een natuurbeschrijving zoals

Carry van Bruggen gegeven heeft in *Heleen* vergelijkt met de vroegere uitvoerige pompeuze, zogenaamd objectieve, *realistische* natuurbeschrijvingen van voor 15 à 20 jaar terug (en ja, nog steeds opduiken), met de vele duf-documenterende, totaal overbodige dus de indruk schadelijke rekwietsien, ontwaart een verheugend verschil. Merk dan op dat zo'n natuurbeschrijving veel meer is dan alleen enscenering ten behoeve van een innerlijkheidsbeschrijving, die daar, als het wezenlijke, vrijwel buiten zou staan; dat zij hare eigen innerlijkheid in zich draagt. Dit stukje natuur heeft haar eigen sprake, en 't is opmerkelijk dat juist hier, waar aan het zinnelijke, *het uiterlijke*, zijn volle waarde is gelaten, de schoonheid zich openbaart, die zich verderop te vaak angstvallig schuil houdt. ~ Uiterlijk en innerlijk zijn in de grond een en hetzelfde. Het innerlijke boetseert de Vorm en vindt dan in die Vorm zichzelf terug.

De aangehaalde passage is dan ook, *n'en déplaîse* de schrijfster en hare theorieën, veel meer dan *enscenering*; wél is zij hier wat milieubeschrijving in literair werk meer dan tot dusver moet worden: gezien door het zielenleven van de hoofdpersoon heen en aan dat zielenleven reliëf gevend. Wil de schrijfster dit nu *enscenering* noemen ~ 't is mij wel, al blijf ik het een lelijk woord vinden voor een mooie zaak.

TOT RECHT VERSTAND CITEER IK HIER DE BEWUSTE PASSAGE:

OP HET KOUDE WATER VAN DE RIVIER DEKTE DE BONTE BLADEREN HET DIEP EN WAZIG BEELD VAN EEN HOGE, BONTE LUCHT, BLEKE NEVELS ZWEEFDE ZWAK EN ONVAST TUSSEN WOLKEN EN WATER, IN HET VOCHTIG BOS BEEFDE DAMP OM ELKE STAM, DAAR LAG DE ZOMERPRACHT VERGAAN EN DE BEDROEFDE ROEP DER LATE VOGELS KLONK HOL ALS IN KOUDE ZALEN. In de druipende takken wiegden nesten verlaten, het grauwe huis schreide ziltig vocht, bleek onkruid wies uit de spleten en het vervallen hek voelde van groene uitslag glibberig en kil. Voorlangs het huis, in de bocht van de weg, waar regen het grint gestadig vochtig en donker hield, zuchtten smartelijk de oude, scheve bomen ~ hun duistere kruinen drukten zwaar de knoestige, korte stammen, en beneden die weg lagen achter berm en sloot de wijde, grijze akkers tussen smalle greppels; kraaien pikten

het winterzaad uit de verwoelde klei, schichtige spreeuwen hipten over de kluiten, schreeuwden met gerekte hals en repten zich weg. Een kruiwagen, omgestort bij verlaten gereedschap, leek aan de aarde vastgekorst, huisjes en boompjes verderop stonden in ijle, blauwe wazen gevat...'

VGL. *Den Gulden Winckel*, Maandschrift voor de boekenvrienden in Groot-Nederland. REDACTIE Gerard van Eckeren, 14e jaargang 1915. Uitgave *Hollandia-Drukkerij* Baarn.

HET MEISJE HELEEN is onzeker van zichzelf en lijdt onder vormen van *kleinheidswaan*. Zij lijkt zich moeilijk te kunnen handhaven tegenover de zelfverzekerde anderen in haar omgeving, maar in feite stijgt zij boven hen uit door zichzelf voortdurend vragen te stellen en tijdens een langdurig bewustwordingsproces hardnekkig blijft streven naar inzicht en begrip. Als kind al had zij het gevoel *dat voor háár de vrede en het geluk uit het eenheidsgevoel zou moeten komen* en dat zij de *aanblik van doelloze verwarring, vijandschap en verwildering* nooit zou kunnen verdragen. Maar bij iedere ontdekking raakt zij weer verstrikt in nieuwe vragen en tegenstrijdigheden zodat haar vertwijfeling toeneemt. – Heleen is in haar zoekende denken duidelijk verwant aan Ina uit *Een coquette vrouw*. De vrouw in *Uit het leven van een denkende vrouw* Marianne kan net als Heleen geen leugens en onrecht verdragen. Zij weet hoe fijn en kostbaar de kleine momenten van inzicht en begrip zijn: *'In een ijl-goud licht zag ze het grote visioen, het werk van haar komende jaren. Nu al reeds door menig 'idealist' smadelijk of bedenkelijk 'negatief' genoemd, het afbreken en weerleggen, het neerslaan van ongegronde stellingen, het meedogenloos in hun voosheid aantasten en analyseren van dogma's, door de aanhangers zelfs niet meer begrepen, immers voortdurend onbewust weersproken worden... De zware strijd tegen de frasenmakerij, tegen het onbekookte, het ondoordachte, het onsamenhangende en inconsequente gebazel, dat op elke streng van het geestelijk leven als een woekering zat vast gegroeid: de strijd tegen de Leugen.'* – Als succesvol schrijver wordt ze gedoogd zolang huishoudelijke taken er niet onder lijden. Wanneer zij zich in het filosofische domein manifesteert, zijn afkeuring en minachting haar deel. Als vrouw en autodidact hoort zij niet thuis waar de man met zijn *typisch intellectuele gaven* van oudsher heerst en *onbevoegden* niets te zoeken hebben. In de ogen van Carry van Bruggen – zie ook *Twee moderne vrouwen* in 1978 herdrukt – had de *moderne vrouw* het ook zonder die tegenwerking al moeilijk genoeg, omdat zij voor het dilemma stond dat zij zich op het gebied van de liefde wilde overgeven aan de man van haar keuze en toch haar geestelijke onafhankelijkheid tot geen prijs wenste te verliezen.

VGL. J. Sicking, over Carry van Bruggen in *Kritisch lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur*, Bohn Stafleu Van Loghum, Houten 1998 en Martinus Nijhoff uitgevers, Groningen.

UIT DE INHOUD:

Martinus Nijhoff-Madelon de Keizer-André de Ridder-Jacques Sicking Annie Romein-Menno ter Braak - Frans Coenen - G. van Eckeren-Frida Balk-Lidwien Derriks-Uit de couranten-Jerôme Heldring-Marjoleine de Vos-Paul Meijer-Johanna Breevoort-Carry van Bruggen-Ruth Wolf-Daniël Mok-Diny Schouten-Leibnahe gevoelens-Jacqueline Bel-Jaap Goedegebuure-Johannes Viator-Gaea Schoeters-Modernisme-Evelien de Nooijer-Elsbeth Etty-Vertalingen-Het Joodsche Weekblad 1941-Sylvia Witteman-Fokkema & Elrud Ibsch-Fré Cohen-Hanne-mieke Postma-Barend de Goede Jörgen Apperloo-Nel van Dijk-Jan Fontijn-Jacob Israël de Haan-Rob Nieuwenhuis-La Gazette de Hol-lande-Helen Frik-Serie Grote Den-kers-Jane Fenoul-Heleen van Duijn PhD-Over Virginia Woolf-Lidy van Marissing-Annie Salomons-Jeroen Brouwers-Jannah Loontjens-Kees 't Hart-'Luminal' & 'Chineonal'-Ca-rolien(tje) de Haan-Marie Jankovs-ká Wouter de Koning-Marie Anne Tellegen-Eva

LETTERS

DTL Haarlemmer

DTL Haarlemmer-Sans

Dutch Mediaeval

Garalda

Salden

Trinité